3

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

2008.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Slavko Pauk
Uređuje uredički odbor
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 2008.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefoni: (01) 48 29 375; tel./fax: 49 22 300
E-pošta: hkd.marulic@zg.t-com.hr
Internetske stranice: www.hkd-sv-jeronima.hr
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 210 KUNA.
Žiro-račun kod Zagrebačke banke

2360000 - 1101396418

Cijena ovoga broja: 35 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 100 USA dolara (500 kn).
Inozemstvo Europa 65 Eura (420 kn)
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak: DENONA d.o.o. Zagreb

Jerko GRGEC

Samoiskorijenjena Europa

Malo nas toga u današnjem sekularnom svijetu izravno pogađa. Odražavamo, a da nismo ni svjesni, prilično vjerno duh vremena lišenog svake dubinske dimenzije, koji zajedništvo među ljudima te čovjeka samog određuje isključivo kroz prizmu primarnih potreba, kojima podređuje sve ostalo, uključujući i kulturu. Definicije poput one Cassirerove, koja "homo sapiensa" označuje kao osobu što živi u simboličkom univerzumu određenu jezikom, mitom, umjetnošću i religijom, doimaju se danas ispraznima i pomalo smiješnima.

Štoviše, svjedoci smo tome da se kulturna "nadgradnja" promatra uglavnom naočalama funkcionalnosti i utilitarne logike što sveukupnost bogatog naslijeđa humanističke kulture stavljaju u drugi plan i čine ga irelevantnim. Valja napomenuti da to vrijedi podjednako za sve humanističke znanosti, pa se tako, primjerice, filozofija ili sociologija ne nalaze u nimalo boljem položaju od teologije, s obzirom na to da sve one egzistiraju u okružju kojim vladaju tehnička kultura i prirodne znanosti. A prirodne znanosti, kako su napisali Alan Sokal i Jean Bricmont, "nisu puki spremnik metafora pripravnih za uporabu u humanističkim znanostima. Neznanstvenici mogu doći u kušnju da iz znanstvene teorije izoliraju neke opće teme koje se mogu sažeti u nekoliko riječi, kao što su 'neodređenost', 'diskontinuitet', 'kaos', 'nelinearnost', i koje se onda analiziraju na pukoj verbalnoj razini. No, znanstvene teorije nisu poput romana; u znanstvenom kontekstu te riječi imaju specifično značenje, koje se istančano, ali bitno razlikuje od njihova svakodnevnog značenja i razumljivo je samo unutar kompleksne znanstvene mreže teorije i eksperimenta. Ako se upotrebljavaju samo kao metafore, lako mogu navesti na besmislene zaključke."*

*Alan Sokal i Jean Bricmont: "Intellectual impostures" (Intelektualne prijevare), Profile Books, 1998., str. 177.

Što nam onda preostaje? Ostaje nam barem svijest o prošlosti te o kršćanskim korijenima našega kontinenta, koji bi nam trebali osigurati osjećaj kontinuiteta i dati smisao svim našim htijenjima, čak i ako ona nemaju znanstveno opravdanje. Međutim, usprkos načelima realiteta i zdravog razuma, 2004. godine dogodilo se to da su u nacrtu najvažnijeg, temeljnog dokumenta Europske Unije vladajuće strukture odlučile falsificirati europsku povijest, propuštajući čak i spomenuti neospornu činjenicu njezine kršćanske ukorijenjenosti. Sve nas to vraća na početak i na pitanje o tome što nas uopće u današnjem svijetu pogađa na osobnoj razini. Sudeći prema našim reakcijama (deklariranih kršćana općenito) na spomenuti nacrt Europskog ustava, malo toga. No, unatoč izostanku reakcije većine pučanstva, koja očigledno nije (a možda nikad i nije bila) dostatno prožeta kršćanskim duhom i tradicijom, našlo se, ipak, ljudi dovoljno prisebnih i inteligentnih da artikuliraju odgovor primjeren ozbiljnosti problema.

Jednu od najiskrenijih i najuvjerljivijih analiza novonastale situacije podarili su nam Marcello Pera, redoviti profesor filozofije znanosti s Fakulteta u Pisi i tadašnji predsjednik talijanskog Senata, i kardinal Joseph Ratzinger (koji je u to vrijeme još obnašao službu prefekta Kongregacije za nauk vjere) svojim esejima i korespondencijom objavljenima u knjizi "Senza radici – Europa, relativismo, cristianesimo, islam", Mondadori, 2004. (Bez korijenâ. Europa, relativizam, kršćanstvo, Islam). Državnik i političar s jedne, a teolog i budući papa s druge strane ponudili su nam tako vlastita tumačenja duhovne, kulturne i političke situacije zapadnog svijeta, a napose Europe. Iako polaze s različitih pozicija, u njihovim tekstovima nailazimo na bitnu podudarnost u objašnjenju razloga krize današnje Europe, te u prijedlogu lijekova kojima bi se ona sanirala.

Esej Marcella Pere, koji donosimo u cijelosti na stranicama što slijede, zahtijeva ipak poneko objašnjenje i pokoju ogradu. Za razliku od Ratzingerova priloga spomenutoj knjizi, koji odiše tolerancijom i miroljubivošću, esej talijanskog političara i filozofa mnogo je agresivniji i konkretniji u osudi relativizma i njemu pripadne kulture "političke korektnosti", a još je ratoborniji u vrijednosnim određenjima Islama, te u konfrontaciji s opaženim nedostacima političke kulture u muslimanskim zemljama. Mišljenja smo kako je Pera u vrednovanju Islama i islamske kulture na nekim mjestima uistinu pretjerao, kao što je, s druge strane, pretjerao u "konsupstancijaliziranju" kršćanstva i (liberalnog) Zapada, tako da nam, poput jednoga vrsnog teološkog pisca, kojemu se svojedobno omakla pohvala pojavi "vjernikâ-socijalistâ" i "samoupravljačâ-vjernikâ" u nas, mjestimice u svom eseju počinje nalikovati kakvu kršćaninu u službi re-

u službi revolucije, doduše ne komunističke, ali, svakako, Busheve izvoznodemokratske. Uzmemo li pak u obzir iznenađujuću činjenicu da se, u pismu koje je sastavni dio knjige, on izjašnjava nevjernikom, tj. laikom u, kako kaže, pogrešnom značenju koje se toj riječi pridaje u Italiji, njegovo će nam poimanje odnosa, Zapada i kršćanstva, te inzistiranje na kršćanskim korijenima Europe, biti utoliko zanimljivije i misaono poticajnije.

U svakom slučaju, slagali se mi s Perom ili ne, cjelovitost njegove vizije, principijelnost i (barem djelomična) utemeljenost iznesenih stavova dovoljno su upečatljivi da zavrijede što veći broj čitalaca. "Senza radici" zanimljiv je i značajan primjer sučeljavanja "laičkog" i religijskog pristupa gorućem problemu na koji bismo svi mi, bez obzira na naše vjersko opredjeljenje, trebali biti posebno osjetljivi. Njime se Marcello Pera, uz obilatu Ratzingerovu pomoć, svrstao uz bok kršćanski inspiriranim esejistima i intelektualcima desnog političkog usmjerenja koji, poput Marcella Venezianija iz Italije, Pabla Moline i Jesúsa Trillo-Figueroe iz Španjolske, ili Jeana Sévillie iz Francuske, posljednjih desetak godina svojim likom i djelima ocrtavaju ni manje ni više nego mogućnost moralne vertikale u razjedinjenoj i posustaloj Europi.

Marcello PERA

Relativizam, kršćanstvo i Zapad

Na početku svoje čuvene rasprave "Protestantska etika i duh kapitalizma" Max Weber postavio je pitanje: "Zahvaljujući kakvom su se spletu okolnosti upravo u zapadnome svijetu, i samo u njemu, pojavili kulturni oblici razvoj kojih, barem mi to tako volimo zamišljati, ima univerzalno značenje i vrijednost?"

Iako je Weber u prvom redu govorio o "najsudbonosnijoj sili našega modernog života, kapitalizmu", mnogo je institucija, čak i izvan njegova popisa, koje možemo opisati na isti način. Moderna znanost, primjerice, zapadni je izum od univerzalnoga značenja. Liberalizam, razdvajanje civilnog društva i države, zatim religije i državnog aparata, socijalna država, pravna država, demokracija, niz deklaracija, konvencija i povelja vezanih uz neotuđiva, univerzalna prava čovjeka: sve su to originalne i tipične invencije zapadnoga svijeta koje su se, potekavši najvećim dijelom iz Zapadne Europe, afirmirale i nametnule ostatku svijeta polažući pravo na svoju univerzalnost.

Naravno, objašnjenja takvih jedinstvenih fenomena vrlo su raznorodna. Bez namjere da ulazim u bit problema, podsjetio bih samo na to da nijedan ozbiljan pokušaj analize tih epohalnih prekretnica nije izuzeo iz obzira direktan ili indirektan, uzročni ili popratni, afirmativan ili kritički doprinos kršćanstva, kao tradicije koja je u najvećoj mjeri prožela i oblikovala čitavu zapadnu povijest. S tim u vezi želio bih vam svratiti pozornost na jedan nov i paradoksalan podatak. Naime, dok su objašnjenja koja su uslijedila težila prepoznavanju različitih uzročnih elemenata, ostavljajući nedirnutom istinitost teze, danas, točno sto godina nakon objavljivanja Weberova rada, sama se teza o univerzalnosti zapadnih institucija prvo dovodi u pitanje, a nakon temeljite kritike u potpunosti odbacuje. Sada na Zapadu prevladava o spomenutim institucijama mišljenje kako *nijedna od njih* nema univerzalnu vrijednost. Prema tom mišljenju, univerzalnost je samo iluzija jer ustvari te su institucije samo jedna osobitost među mnogima, kojoj se ne može pripisati ni veći dignitet ni veća unutarnja vrijednost. Preporučiti takve ustanove kao opće bila bi gesta intelektualne arogancije ili pokušaj uspostavljanja kulturne hegemonije, koja se provodi snagom oružja, politike, ekonomije ili propagande. Pokušaj pak da se one nametnu različitim kulturama i tradicijama ne bi bio ništa drugo nego imperijalistički čin.

Samuel Huntington sintetizirao je to mišljenje sljedećom tezom koja se provlači kroz njegov glasoviti, više izbjegavani nego čitani esej o sukobu civilizacija: "U novonastalom svijetu etničkih sukoba i civilizacijskih srazova, vjera zapadnog svijeta u univerzalnu ispravnost vlastite kulture ima tri nedostatka: lažna je, nemoralna i opasna."

Tipičan je primjer takvog načina razmišljanja osporavanje izvoza demokracije, o kojemu se toliko govorilo povodom drugog rata protiv Iraka i povodom inicijative američkog predsjednika Georgea W. Busha za uspostavljanje "Velikog Bliskog istoka".

Prema prigovorima protivnikâ američke intervencije, takvo što nije se uopće smjelo pokušati ne toliko zbog toga što su dotične zemlje društveno, ekonomski, pravno i institucionalno još uvijek zaostale, jer bi tada takva operacija bila samo prijevremena; ni toliko zbog toga što se tipične demokratske institucije kao što su pravo glasa, jednakost, vladavina prava, nezavisnost sudstva, parlamentarizam ne bi mogle presaditi kalemljenjem na kulture različite od onih u kojima su nastale (iz Engleske u Indiju, npr., ili iz Francuske u Alžir) a da ove ne pretrpe neizbježne, čak i duboke promjene, jer tada bi operacija bila jednostrana; pravi je razlog njihovu protivljenju taj što bi, tobože, izvoz demokracije sam po sebi bio jednak prisilnom nametanju jednog načina života nauštrb drugih, jednako legitimnih, respektabilnih i dostojnih, što čini čitavu operaciju, iz kojeg je god kuta promatrali, nasilnom.

Koliko je ta mješavina sramežljivosti, opreznosti, pristojnosti, nepristupačnosti i straha prodrla u samo biće Zapada, svatko se od vas lako može uvjeriti razmišljajući o simptomu koji je najbolje razotkriva. Riječ je o obliku autocenzure i autorepresije pod krinkom onoga što se obično naziva "politički korektnim jezikom", a zapravo je neka vrst novogovora kojim se Zapad danas služi kako bi namigivao, aludirao i insinuirao, umjesto da kaže, afirmira ili podrži.

Poslušajte samo taj novogovor. Prema njemu, sve se unutar zapadne kulture može vrednovati i uspoređivati, čak i Coca-cola s Chiantijem, Gaudi s Le Corbusierom, darvinizam s kreacionizmom itd., dopuštene su također partikularne usporedbe odgovarajućih osobitosti zapadne i drugih kultura, kao što su npr. gostoljubivost naroda, društveni običaji, ponašanje pojedinaca i odjeća. Ali kada dođu na red same kulture ili grupacije obuhvatnijeg identiteta, poput civilizacija o kojima su pisali Max Weber nekoć i Samuel Huntington danas, te ih želimo hijerarhijski vrednovati ili naprosto primijeniti na njih ljestvicu vlastitih preferencija, od najgoreg do najboljeg, automatski se aktiviraju meha-

nizmi autocenzure, zabrane i lingvističkih lisičina. Posljedica svega toga, koju vrlo lako potvrđuje naš novogovor, jest ta da gdje god se nalazi kultura koja ili nema ili odlučno odbija naše institucije, nama nije dopušteno reći da je naša kultura bolja od nje, a nije nam dopušteno ni izjaviti da nam je od nje draža. Može se tek pristojno kazati da su kulture ili civilizacije međusobno različite. Za mene je ta vrsta "lingvističkog preodgoja" neprihvatljiva. Odbacujem ju iz moralnih razloga, što je, na kraju krajeva, jedini duboki razlog zbog kojega se odbacuju intelektualne pozicije.[1] Kako bih argumentirao svoj stav, artikulirat ću ga na sljedeći način.

Prvo ću se osvrnuti na jednu konkretnu primjenu novogovora, koja se tiče naših odnosa s Islamom. Od političkog simptoma prijeći ću na kulturni uzrok, i zatim pokušati odbaciti taj uzrok, tj. relativizam, u oba njegova filozofska dosega koje Zapad godinama neumjereno priređuje i kusa. Nakon toga razmotrit ću neke od praktičnih posljedica, a posebice tri: negativan utjecaj postkoncilskog relativizma na kršćansku teologiju, koji nam može razjasniti sadašnju slabost Crkve, a u korijenu je i izgubljene bitke za priznavanje kršćanskih korijena u nacrtu Europskog ustava; bolest bogate, ali nesigurne i impotentne Europe, nesposobne riješiti problem vlastitog identiteta i budućnosti; nebrigu Europe za vlastita načela i vrijednosti u trenucima kad su one na meti krvavog terorističkog rata što ga predvodi islamski fundamentalizam.

Svuda po svijetu nailazimo na toliku brižnost, ali također na jednako obilno licemjerje. Riječ je o licemjerju onoga tko ne želi ni vidjeti ni reći, kako ne bi bio umiješan; onoga tko vidi, ali ne želi govoriti, kako ne bi ispao bezobrazan; onoga tko govori polovično i zahtijeva suučesništvo u neizrečenom dijelu, kako bi se riješio viška odgovornosti. Sve je to paralizirajuća posljedica te "političke (intelektualne, kulturne ili lingvističke) korektnosti", koju ja odbacujem. Jasno, možda imam krivo. Iskreno, volio bih da su moji najdublji strahovi rezultat pogrešne procjene. U protivnom, dostajalo bi mi znati da su nekome ili nečemu bili od pomoći.

Dvostruka oduzetost Zapada

Nakon tolikih vježbi iz virtualne ili udaljene antropologije koje su poduzeli filozofi i znanstvenici da dokažu nemogućnost klasifikacije kultura, slučaj

[1] Komu je to problem, neka, na kraju krajeva, uzme u obzir činjenicu da mi odbijamo nacizam, fašizam, komunizam, rasizam, antisemitizam, fanatizam itd. zacijelo ne zbog toga što bi se te pozicije protivile nekom logičkom teoremu ili bile znanstveno ili empirijski lažne, nego zato što su odbojne našoj savjesti i protivne našim dubokim intuicijama o ljudskim pravima, odnosno suprotne našim temeljnim vrijednostima: odbacujemo ih, dakle, iz praktičnih, a ne teorijskih razloga.

Islama konačno je zakoračio u sferu stvarnog, skorog te svakim danom sve aktualnijeg problema. 1992. godine francuski znanstvenik i stručnjak za islamska pitanja Olivier Roy objavio je knjigu o "neuspjehu Islama". Prema njegovim riječima "politički islam ne odolijeva izazovu vlasti... Islam se transformirao u jednu vrstu neofundamentalizma čija je glavna briga ponovna uspostava islamskog prava, šerijata, bez ideje o stvaranju novih političkih formi".[2]

Potvrdu svoje teze Roy je našao u dugom nizu izostanaka i uzmanjkalih odgovora: Islam nije proizveo nijedan vlastiti politički model; nije stvorio nijedan ekonomski sustav drukčiji od onih već poznatih; nije uspostavio nijednu javnu instituciju koja bi funkcionirala autonomno; nije stavio na raspolaganje nikakav društveni prostor između obitelji i države; nije omogućio nikakvo priznanje jednakosti žene; nije formirao nikakvu nadnacionalnu zajednicu osim one religijske itd... Ukratko, riječ je o neuspjehu: umjesto da se otvori novim mogućnostima, "islamska je epizoda spustila zasun, onaj revolucije i islamske države".[3]

Je li ta teza Oliviera Roya i mnogih drugih koji razmišljaju na isti način,[4] istinita ili ne? I, ako je istinita, može li se zaista ustvrditi da je zapadni model bolji od islamskoga?

Odgovor na prvo pitanje ovisi isključivo o znanstveno-istraživačkim radovima i empirijskim analizama. Odgovor na drugo pitanje, pak, ne ovisi samo o empirijskim potvrdama postavljenih teza, jer očito podrazumijeva vrijednosno određenje ("bolji"). S tim u vezi važno je prije svega istaknuti jednu distinkciju.

Radi se o distinkciji između "suda" i "odluke", tj. između "afirmiranja određene teze", u ovome slučaju vrijednosne (npr. A je bolje od B), i "zauzimanja stava", u ovom slučaju političkoga (npr. progoniti A, boriti se protiv B itd.). Oba su pitanja povezana, ali između njih ne postoji veza logičko-deduktivnog tipa. Posebice valja reći kako mišljenje da je model demokratskih institucija i prava na Zapadu bolji i vredniji od islamskoga ne implicira poduzimanje nikakvih specifičnih mjera i radnji. Moguće je izjaviti da je Zapad vredniji od

[2] O. Roy: "Slom političkog Islama", Paris, Editions du Seul, 1992; str.9.

[3] Isto, str. 11.

[4] Među njima, Gilles Kepel je možda najoptimističniji u pogledu budućnosti, no jednako je radikalan u svojoj analizi: "Nesigurnosti vezane uz oblike tranzicije iz 'islamske ere' prema 'postislamizmu' slične su raspravama o 'postkomunizmu' u bivšim sovjetskim državama. U oba slučaja, neovisno o pronađenim rješenjima, aktualna situacija svjedoči o etičkom neuspjehu modela koji je povezan s jednom povijesno već zastarjelom, nadiđenom i odbačenom fazom, a ne s utopijskim planom za budućnost. Takav poraz prelazi granice Irana kao i one šiijitskoga svijeta te pogađa cjelokupnu islamsku ideologiju, čak i u sunitskim zemljama." – G. Kepel: "Džihad. Uspon i pad", Roma, Corracci Editore, 2001;str.415.

islamskog svijeta i tolerirati Islam, poštivati ga, razgovarati s njime, ili ne mariti pretjerano za nj, ili praviti mu smetnje, sukobiti se s njime itd., već prema rasponu mogućih stavova. Jezikom poslovica moglo bi se reći: između tvrdnje i djela – provalija cijela.* Učenijim jezikom logike: između "jest" i "mora biti" ne postoji formalna implikacija (*ab esse ad oportere non valet consequentia*, reklo bi se na latinskom).

Čineći golemu pogrešku, koja razotkriva njezino stanje duha, dominatna zapadna kultura misli upravo suprotno. Misli da "mora biti" proizlazi iz "jest", pa ako se primjerice tvrdi da je Zapad bolji od Islama, ili, da budemo još precizniji, da je demokracija bolja od teokracije, liberalni ustav bolji od šerijata, parlamentarna odluka bolja od sure, civilno društvo od ume, neovisan sudski pravorijek od fetve, državljanstvo od *dhimme* itd., neizbježno smo osuđeni na sukob s Islamom. Riječ je o logičkoj pogrešci koja se naslanja na drugu pogrešku, na mišljenje prema kojemu naše institucije nemaju osnove ni prava proglašavati se univerzalnima.[5] Uslijed tih dviju pogrešaka Zapad je danas dvostruko paraliziran. Paraliziran je zato što ne smatra da postoje dobri razlozi zbog kojih bi se moglo reći da je vredniji od Islama, a i zato što drži da bi čak i u slučaju osnovanosti takvih tvrdnji njihovim iznošenjem bio osuđen na sukob s islamskim svijetom.

Osobno, ne prihvaćam takve stavove. Odbacujem stav da ne postoje valjani kriteriji prema kojima bi se mogle usporediti i vrednovati institucije, načela i vrednote. Odbacujem također mišljenje da se iz takve usporedbe ne može izvesti zaključak o superiornosti zapadnih institucija, te da takva usporedba nužno vodi u sukob. Odbacujem, ipak, i bezuvjetno izbjegavanje sukoba. Iako zastupam načela tolerancije, suživota i poštovanja, tipičnih za zapadnu uljudbu, smatram da se onoga tko odbija recipročnost tih načela ili se prema njima postavlja otvoreno neprijateljski, treba i proglasiti neprijateljem. Ukratko, odbacujem zapadnu autocenzuru jer ju smatram, više nego univerzalističku pretenziju zapadnih institucija koju kritizira Huntington, neopravdanom i pogibeljnom.

* U izvorniku: "Tra il dire e il fare c'è di mezzo il mare."

[5] Greška ovog tipa, koja podrazumijeva prijelaz s deskriptivnoga na preskriptivno, nalazi se u mnogim kritikama čuvene Huntingtonove knjige, koja ne potiče, nego predviđa buduće sukobe među civilizacijama. John L. Esposito, na primjer, nakon citiranja Huntingtonove teze prema kojoj će "glavno žarište sukoba u bliskoj budućnosti biti između Zapada i raznih islamsko-konfucijanskih zemalja", dodaje: "Ovo stajalište izlaže se opasnosti da sklizne u rasističku percepciju kulturne prijetnje." – John L. Esposito, "Islamska prijetnja. Mit ili stvarnost?", New York, Oxford, Oxford, University press, 1999; str 230.

Kontekstualni relativizam

Počnimo od nedostatka opravdanja.

Ideja prema kojoj ne postoje dobri razlozi za vrednovanje kultura i civilizacija neosporno je relativistička ideja, koja se danas skriva pod raznim imenima: post-prosvjetiteljska misao, post-modernistička misao, slaba misao, misao bez temelja, dekonstrukcija itd. Marketing može biti različit, no cilj ostaje uvijek isti: preobratiti ljude na uvjerenje da su naše vrijednosti bez temelja te da nije moguće iznijeti čvrste argumente na osnovi kojih bi se ustvrdilo da je jedna stvar bolja i vrednija od druge. Relativizam polazi od neprijeporne činjenice pluralnosti vrednota te od jednako nepobitne nesuostvarljivosti svih vrijednosti, u smislu da postoje uvijek okolnosti u kojima je ostvarenje jedne vrednote (npr. prijateljstva) nespojivo s ostvarenjem druge (npr. pravednosti). Ilustraciju ovog primjera pruža nam klasičan slučaj u kojemu nam prijatelj, pred našim očima, počini zločin: treba li pogaziti prijateljstvo i prijaviti ga ili sačuvati prijateljstvo i postati sudionikom? No, iz takvih premisa relativizam izvlači pogrešne i katastrofalne zaključke od kojih je najopasniji onaj da se sveukupnost vrijednosti, poput civilizacije i kulture, ne može komparativno vrednovati.

Dvama se putevima stiglo do takvih zaključaka. Prvi je prožet idejom nesumjerljivosti kultura, teorija, konceptualnih ili lingvističkih univerzuma te vizija svijeta, već prema znanstvenom aparatu i terminologiji koji se rabe, dok je za drugi karakterična zamisao o aporetičnosti koncepata, pogotovo ako su aksiološkog naboja, poput koncepata države, demokracije i vjere.

Prvim se putem otisnuo najprije Witgenstein u svojim "Filozofskim istraživanjima", postavivši tezu da je značenje izraza isto što i njegova upotreba u jeziku, te da svaki "lingvistički univerzum", poput onoga pojedine kulture ili civilizacije, ima svoja partikularna pravila stvaranja značenja i odluka.[6] Uglavnom, najvažniji argument u prilog toj tezi jest da se sadržaji ne mogu odvajati od kriterija prema kojima ih se vrednuje. Istinito, lijepo i dobro u nekoj zajednici takvi su prema mjerilima po kojima ih određuje ta zajednica. Kriteriji su uvijek infra-, nikad interkulturalni. Također, ne postoje nikakva nad-mjerila kojima bi se moglo odrediti istinito po sebi, lijepo za svakoga ili univerzalno dobro, jer sva su mjerila kontekstualna.

[6] Witgenstein je nedvojbeno rodonačelnik relativizma, ali referencija na njegovo djelo ne smije se pretvoriti u "zahtjev za prvenstvom", jer u pitanjima prvenstva misli uvijek smo na kliskome terenu. Moguće je isto tako pozvati se na "lingvistički obrat", glede kojega se "analitička filozofija jezika" najprije razvija usporedno s Gadamerovom hermeneutikom ("bitak koji se može razumjeti jest jezik"; H. G. Gadamer, "Istina i metoda") ili s Heideggerovom ontologijom ("jezik je kuća bitka"; M. Heidegger, "Pismo o humanizmu"), a zatim se s njima spaja u djelima mislilaca kao što je Richard Rorty.

Protiv te teze samo ću primijetiti da nije nužan zajednički meta-kriterij kako bi se ustvrdilo da je jedna kultura bolja od druge. Dovoljno je da se članovi obiju kultura potrude uspostaviti dijalog te pristanu na uzajamnu kritiku. Za vrijeme ili na kraju dijaloga, jedan će se sugovornik naći u neprilici s obzirom na drugoga, čija teza možda neće biti istinita (ta se istinitost, budući da je semantičko svojstvo izjava, ne može odrediti epistemskim kriterijima kojima se izjave kontroliraju), ali će zacijelo biti bolja. I to bolja u jedinom značenju koje je dostupno razumjeti nama smrtnicima: jer odolijeva kritikama, prigovorima i opovrgavanju. Bolja epistemski, ako je kontekst dijaloga spoznajni; aksiološki bolja, ako je kontekst vrijednosni; bolja politički, ako je kontekst politički itd.

Na primjedbu da predlažem samo staru tehniku elenktike, tj. pobijanja, ili kontradikcije,[7] po uzoru na Gorgiju, Sokrata, Platona i Aristotela, dakle kriterij primjenjiv samo unutar određene, u ovom slučaju zapadne, kulture, može se odgovoriti na više načina. Na kraju krajeva i „provjerom pomoću devetke". Ako članovi kulture B slobodno preferiraju kulturu A, a ne obrnuto, te ako, na primjer, migracija teče od islamskih zemalja prema Zapadu, a ne obrnuto, onda ima razloga vjerovati da je A bolje od B.

Na primjedbu pak da je zaključak na temelju migracijskog tijeka pogrešan jer taj tijek, kao i preobraćenje u istome smjeru, može biti rezultat propagande, indoktrinacije ili opsjene, možemo uzvratiti: Ako ti, kontekstualistički relativist i pripadnik kulture A, govoriš o opsjeni, onda proturječiš samome sebi, jer bi opsjenu djelatnu unutar kulture B mogao prepoznati samo na temelju kriterija opsjene zajedničkoga objema kulturama, koji bi ti dopustio razlučiti stvarno od prividnoga u jednoj i drugoj. Nadalje, ako takav kriterij postoji, onda je kontekstualistička teorija relativizma ništavna. Možemo reći da spomenuti relativizam ima toliki apetit prema temeljima drugih doktrina da nakon što sve njih požderе, postaje autofagičan i guta sebe samoga.

Dekonstrukcijski relativizam

Nije teško dokazati kako ta ista autofagija minira i drugi put kojim je relativizam krenuo, a to je put dekonstrukcije, čiji je priznati rodonačelnik Nietzsche.

[7] Kao što je poznato, elenktička tehnika, koja se najviše upotrebljava i u svakodnevnom diskursu, kao i u onima specijalističke naravi, sastoji se u nastojanju da se sugovornika koji, npr., podržava tezu T, opovrgne dokazujući da iz nje proizlaze konsekvencije C, koje nisu istinite ili ih je sam sugovornik već odbacio, ili pak da je teza T posredno ili neposredno opovrgnuta drugom tezom (T'), koju sugovornik prihvaća. U svakom slučaju, riječ je o elementarnoj logici, prema kojoj je, ako implicira konsekvenciju *q* koja je lažna, teza *p* i sama lažna.

Dekonstruktivist se koristi tehnikom pokazivanja unutarnje aporetičnosti navodno apsolutnih ili univerzalnih koncepata. To je tehnika prevrata, raskrinkavanja, pod kojom takvi koncepti, preneseni u granične situacije te u neobične uvjete uporabe, otkrivaju obrise svoje dvosmislenosti. Neosporni je njezin majstor francuski filozof Jacques Derrida, koji je primijenio dekonstrukciju na niz nosivih ideja Zapada kako bi pokazao da one ne odolijevaju kušnji svoje pretpostavljene univerzalnosti. Derrida je tako npr. dekonstruirao ideju gostoprimstva, koju je sveo na oblik nametanja; dekonstruirao je ideju demokracije, zaključujući da je ona samo vježba sile; dekonstruirao je koncept države pokazujući da je ona kao takva najobičnije smeće. Na kraju se odvažio i na poduzimanje danas najrizičnijeg pothvata, na dekonstrukciju terorizma.

Radi oprimjerenja Derridaove tehnike, ali i radi imunizacije čitatelja, zadržat ćemo se na slučaju gostoprimstva, koje je zacijelo relevantan koncept u današnjoj politici vezanoj uz probleme emigracije.[8]

Derrida polazi od pravilne pretpostavke da je nužno zaštititi stranca kada mu pružamo gostoprimstvo, čak i ako nam je njegova kultura tuđa. Čini se da se to najlakše može postići ako na stranca proširimo svoja prava, poučavajući ga u prvom redu našemu jeziku, koji ta prava opisuje, našim običajima, koji ih sadrže, te našim tradicijama, koje ih opravdavaju. Jednom riječju, najbolji način pružanja gostoprimstva strancu jest njegova integracija u našu kulturu. No upravo se taj koncept integracije, odnosno uvjetnog prihvaćanja, pokazuje aporijskim: paradoksalno, na kraju tuđinca tretiramo više kao *sebe* nego kao *njega*, pružajući mu gostoprimstvo u onoj mjeri u kojoj on prestaje biti tuđincem.

S druge strane, pokušajmo tuđinca promotriti upravo kao *njega*, prihvaćajući ga bezuvjetno. Razmislimo li o tome, takvo bezuvjetno prihvaćanje stranca dokida najelementarnije zakone gostoljubivosti, jer prihvaćati stranca kao *njega* a da on ne prihvaća *nas*, znači uništavati same osnove gostoprimstva. Također paradoksalno.

Zaključak? Integracija, taj lijepi koncept kojim se liberalni Zapad toliko ponosi, nije ništa više od oblika prisile. A dijalog, tolerancija, poštivanje, uzajamna ponuda susreta i proučavanja? Derrida se time ne opterećuje, vjerojatno zbog toga što vjeruje kako bi se i te ideje mogle lako dekonstruirati.

Inteligentan zaključak, neosporno, u kojemu možemo uživati kao u intelektualnoj igri koja je, ipak, očajno siromašna. Zašto Derrida ne dospijeva

[8] J. Derrida, "Gostoljubivost", "A. Dufourmantelle poziva J. Derridaa da odgovori", Paris, Calman-Lévi, 1997.

nikad dotle da kaže kako se upravo na vrijednosnom opredjeljenju - za dijalog, snošljivost itd., na kraju krajeva, zasniva svaka intelektualna i politička pozicija? Možda zato što, uslijed nesvjesna "platonskog tika", vjeruje upravo suprotno, vjeruje naime (pogrešno) da se ako nije moguće spoznati temelje gostoprimstva, ne može uopće biti gostoljubiv ni provoditi politiku integracije. Moguće su dekonstruktivisti razočarani platoničari?

Svejednako primjera radi, promotrimo još jedan argument: dekonstrukciju demokracije. Derrida spominje često upotrebljavan primjer: "Fašisti i nacisti dokopali su se vlasti kroz, formalno gledano, normalnu i demokratsku izbornu dinamiku." I pita se: "Treba li možda demokracija ostaviti slobodu i mogućnost obnašanja vlasti onima koji bi mogli nasrnuti na demokratske slobode i dokinuti ih u ime demokracije i pristanka većine, koju realno mogu osigurati?"[9]

No, zašto bi se demokraciju, koja je tipičan aksiološki ili aksiologijom bremenit koncept, moralo definirati s formalnoga gledišta? Još jednom, Derridau nedostaje vrijednosni izbor, koji bi definirao demokraciju na drugi način, a ne kao banalnu proceduru brojenja glasova. Demokratsku ideju Derrida opisuje kao nešto što proizlazi iz "esencije bez esencije i bez objekta".[10] Međutim, opet smo na platonskom sindromu otprije: ako ta esencija ne postoji, onda ne vrijedi uopće boriti se za demokraciju (ako je Bog mrtav, sve je dopušteno, zar ne?). U oba slučaja dekonstrukcija djeluje uz cijenu da pretvara filozofiju u bezbrižnu i besplatnu igru, a filozofa u čistača ideja koji nema čak ni obvezu potpisati registar (odgovornosti za vlastite moralne odluke).

Sada kada smo shvatili kako funkcionira tehnika, uputno je vratiti se općoj dekonstrukcijskoj doktrini Jacquesa Derridaa. Što ostaje nakon svih tih razgradnja?

Ako je to sumnja u postojanje neprijepornih, konačnih temelja (idejâ ili, još gore, esencijâ demokracije, gostoprimstva, države itd.), ostvaruje se čista dobit, dobro poznata međutim već na polasku. Nitko više ne vjeruje u konačne temelje niti sanja o esencijama. No, ako dobivamo nesposobnost ili nemoć djelovanja, onda se ostvaruje još čistiji gubitak: samo si filozofi na svojim seminarima mogu priuštiti luksuz nedonošenja praktičnih odluka; ljudi s ulice, vođe država i političari – ne. Ako, naprotiv, želimo iz dekonstrukcije izvesti model ponašanja ili djelovanja, tada nastupa proturječje.

[9] J. Derrida: "Države hulje", Milano, Cortina, 2003; str. 60.
[10] Isto, str. 58.

Sam mu je Derrida platio danak. Suočen s terorističkim činom 11. rujna 2001. godine, on ga najprije pokušava dekonstruirati (*„11. rujna, September eleventh*: na koncu ne zna se točno što to kažemo ili imenujemo"), a zatim se, ne mogavši više pobjeći od problema borbe protiv terorizma, poziva, poput mnogih drugih, na autoritet Ujedinjenih nacija. Te piše: „Treba učiniti sve (golema, zastrašujuća i dugotrajna zadaća) kako bi se prekršaji odmah djelotvorno kaznili i već u začetku realno onemogućili intervencijom jedne nove organizacije," upravo takve kakva je UN, ali „strukturalno i statutarno preinačene", kako „u provedbi svojih odluka više ne bi ovisila o moćnim i bogatim državama-nacijama, stvarno ili virtualno hegemonijskima, koje su u stanju prilagoditi pravo svojoj koristi ili interesima".[11]

Izvrsna ideja. Samo što joj nedostaje jedan, ne baš zanemariv detalj. Naime, kako je moguće pozvati se na međunarodnu pravnu instituciju ili međunarodni sud pravde, dakle na demokratsku instituciju – nakon što su dekonstruirani koncepti prava, pravde i demokracije? Čak će i najsmioniji dekonstruktivist, ako reže granu na kojoj sjedi, s nje pasti. Kako bi otklonio štetu, Derrida diže ruke u zrak i priznaje kako njegova ideja „jedinstva snage i prava" nije samo utopijska nego i aporetična, te odgovara: „I dalje vjerujem da je vjera u mogućnost ove nemoguće stvari... nešto što bi trebalo određivati sve naše odluke."[12]

Upravo tako, vjera. Na kraju, pravi odgovor, no radi se ni više ni manje nego o istom odgovoru koji bi nam, da je prisiljen, dao siroti, toliko zlostavljani i dekonstruirani prosvjetiteljski filozof, tj. o odgovoru koji podrazumijeva povratak na početno polje, na onaj izbor vrijednosti iz kojega proizlazi sve ostalo. Dekonstrukcija se naposljetku pokazuje kao zabavna i krivudava filozofska „igra guske".

Poenta je sljedeća. Relativizam je, iako se uvelike može priznati vrijednost njegovim premisama, u svojoj biti neodrživ. Kontekstualizam i dekonstrukcija suprotni su činjenicama. Što se kontekstualizma tiče, ne niječem vezu između mjerila i sadržaja. Odbacujem međutim tezu Paula Feyerabenda, da „svaka teorija ima svoje iskustvo"; ili tezu Thomasa Kuhna, kako „zagovornici suprotnih paradigmi žive u različitim svjetovima". Ne odbacujem dekonstrukcijsku tezu prema kojoj ni činjenice ne postoje neovisno o interpretacijama. Osporavam Nietzscheovu tezu da „ne postoje činjenice, nego samo interpretacije"[13], kao i Derridaovu tezu o „nepostojanju izvantekstualnoga"[14].

[11] J. Derrida: "Filozofija terora", uredio G. Borradori, Roma-Bari, Laterza, 2003; str.123.
[12] Isto, str. 123 – 124.
[13] F. Nietzsche: "Postumni fragmenti", "Djela", Milano, Adelphi, 1964; str. 299.
[14] J. Derrida: "Gramatologija", Milano, JacaBook, 1969; str. 182.

Naprotiv, činjenice i izvantekstualnô itekako postoje. Možda nisu od čvrstog kamena i neurušivih zidova, ali u pobijanju ili u potvrđivanju neke teze, činjenice i izvantekstualno temelj su, i često dostatan element naših argumentacija. U znanosti su se protiv relativizma uvijek mogle upotrijebiti empirijske činjenice, pa na kraju ni najtvrdoglaviji ptolemejac nije mogao poreći da Venera ima faze. Relativizmu kultura mogu se suprotstaviti činjenice očekivanja, pa na kraju ni Derrida ne može poreći da je poželjna odluka međunarodnih organa kako bi se uspješno borilo protiv terorizma. Relativizmu civilizacija, pak, mogu se suprotstaviti činjenice preferencija, pa na kraju ni najtvrdokorniji multikulturalist neće moći poreći kako svi slobodni ljudi više vole živjeti u uvjetima sigurnosti, poštovanja, zdravlja, blagostanja, mira.

Preostaje moralna vjera, na koju se naposljetku i Derrida poziva, ili pak religiozna vjera. A što ako je i ona relativna? Ako je čak i kršćanstvo tekovina bez univerzalne vrijednosti, samo kultura s ni više ni manje zasluga nego tolike druge? Riječ je o još jednome aspektu načina razmišljanja današnjeg Zapada vrijednom da ga razmotrimo.

Teološki relativizam

Kardinal Joseph Ratzinger napisao je kako je "relativizam u neku ruku postao prava pravcata religija modernog čovjeka"[15], te kako je to "najveći problem našega doba"[16]. Zatim si je postavio niz pitanja: "Sila koja je preobrazila kršćanstvo u svjetsku religiju sastojala se u njegovoj sintezi razuma, vjere i života... zašto ta sinteza danas više ne uvjerava? Zašto se, naprotiv, racionalnost i kršćanstvo danas smatraju proturječnima, pa čak i uzajamno isključivima? Što se promijenilo u prvome, a što u drugome?"[17]

U racionalnosti se, mislim da mogu odgovoriti, promijenila vjera u temelje, u dokaze, u opravdanja i dobre razloge. U kršćanstvu pak, usuđujem se reći, promijenio se osjećaj vjere u Objavu.

Relativizam je već odavno prodro i u kršćansku teologiju, zadnji bastion koji još nije bio osvojio, nadomjestivši u njoj ekskluzivizam koliko i inkluzivizam. Osvajanje se odvijalo uobičajenim tijekom. Pošlo se od fenomenološkog promatranja pluralnosti vjera i konfesija, nastavilo se njihovom komparacijom,

[15] J. Ratzinger: "Vjera, istina, tolerancija", Siena, Contagalli, 2003; str. 87.

[16] Isto, str. 75. Na sličan je način kardinal Ratzinger istupio na zasjedanju Komisije biskupskih konferencija u Guadalajari u svibnju 1996. godine: "Relativizam je uistinu postao temeljni problem vjere naših dana" – "Osservatore romano" 1. 11. 1996.

[17] Isto, str. 184.

zdvajalo se zatim u pitanjima meta-kriterija, da bi sve završilo dovođenjem u pitanje temeljnih vjerovanja (to je zadnji stadij, onaj reinterpretacije ili dekonstrukcije činjenica).

Put teologa Paula Knittera tipičan je u tom pogledu. "Osnovna je pretpostavka ujedinjujućeg pluralizma", napisao je Knitter, "da sve religije jesu ili mogu biti jednako valjane, što znači da i njihovi osnivači, religijske osobe u njihovu ishodištu, jesu ili mogu biti jednako vrijedni." No, time bi se otvorila mogućnost da je Isus Krist samo jedan od mnogih u svijetu spasitelja i oslobiditelja, a kršćanin ne može jednostavno priznati takvo što; ili pak može?[18]

Prema Knitterovu mišljenju može, ma kako to s kršćanske strane nevjerojatno zvučalo. Tako su teolozi poput njega, Johna Hickea i nekih drugih odlučili revidirati fundamentalne i upravo univerzalne točke tradicionalne kristologije. "Ego sum via, veritas et vita", "Extra Verbum nulla salus", "Isus je jedinorođeni Sin Božji", "Nema drugog imena po kojemu se možemo spasiti": ovakve bi i slične rečenice iz Evanđelja, prema mšljenju relativističkih teologa, trebalo revidirati ili shvatiti na drukčiji način. Kako? Njihovom kontekstualizacijom ili dekonstrukcijom.

"Autori Novoga zavjeta", napisao je nadalje Knitter, "kada govore o Isusu ne upotrebljavaju jezik analitičkih filozofa, nego ushićenih vjernika, ne jezik znanstvenikâ, nego onoga tko ljubi." Zato ako onaj tko ljubi kaže: "Isus je jedina istina", treba to shvatiti, kaže on, u smislu u kojemu bi muž svojoj ženi rekao: "Najljepša si žena na svijetu" ili "Jedina si žena za mene".[19] Naravno, učeni ljudi kao što su znanstvenici i analitički filozofi ne mogu rabiti tako prizeman jezik, a čak ni u spavaćoj sobi ne bi si dopustili slične lingvističke prisnosti. Naprotiv, oni moraju govoriti pristojnije i primjerenije. A kako su relativisti, ne mogu a da ne govore relativizatorski i da ne relativiziraju čak i Isusa.

No, zašto bi se siroti neuki vjernik morao preobratiti na ovaj "neogovor" kompetentnih analitičkih filozofa? Razlog je, kao što je napisao opet kardinal Ratzinger, u tome što se stav "kako doista postoji istina, valjana i obvezujuća istina u samoj povijesti, u liku Isusa Krista i vjeri Crkve, ocjenjuje fundamentalističkim".[20] A budući da je fundamentalizam danas novi smrtni grijeh, uputnije je posvetiti život relativizmu, pogotovo što se "relativizam smatra temeljem demokracije".[21]

[18] P. Knitter, "Nijedno drugo ime?", Brescia, Queriniana, 1991; str.44.

[19] Isto, str. 155 – 156.

[20] J. Ratzinger, "Vjera, istina, tolerancija", str. 124.

[21] Isto, str. 121. Huntington ne ide tako daleko, no zastupa simetričnu tezu: "Imperijalizam je neizbježan dodatak univerzalizma." "Sukob civilizacija", str 463. (u talijanskom izdanju – op. p.).

To je, dakle, odgovor koji kompetentni teolog daje neukom vjerniku: sugerira mu, drugim riječima, autocenzuru. Vjernik ne može reći da je Krist Istina jer bi to bila dogmatska i ahistorijska izjava. Nadalje, ne može reći da je Isus Krist jedina istina jer bi to bio fundamentalizam. Ratzinger poriče vrijednost ovoj tezi, koju i ja smatram proturječnom, lažnom i kontraproduktivnom za samog kršćanina. Proturječna je jer ako relativizam naučava da ne postoje temelji, onda ni on sam ne može biti osnovom demokracije. Lažna je jer demokracija podrazumijeva kao vlastiti temelj vrednote ljudske osobe, dostojanstva, jednakosti i poštovanja; ako poričemo vrijednost tim vrednotama, obezvređujemo i samu demokraciju. I na kraju, kontraproduktivna je jer, ako su, relativistički gledano, sve istine jednako vrijedne, koja je svrha dijaloga? I, ako, u vjeri, ne postoji Istina, kako onda možemo biti spašeni?

Zapravo je, vjerujem, ideja o kršćanskom relativistu oksimoron koji čovjeka ne vodi prema dijalogu nego prema apostaziji. Tomu, kao i svim drugim relativizmima protivi se činjenica, ili još preciznije, citiramo li monsinjora Angela Scolu, "kršćanska činjenica", koja se sastoji "u odluci transcendentne Istine, odnosno trojedinoga Boga da se besplatno, živo i osobno priopći čovjeku".[22]

Za vjernika, Krist je Objava, Istina, Riječ koja se utjelovila, postala čovjekom.[23] Što se pak stvarne vjere tiče, neovisno o tome je li riječ o vjeri skromnoga vjernika, koji ju svjedoči izražavajući se na svoj način, ili vjeri učenog filozofa ili znastvenika, koji ju analizira i iskazuje na drukčiji način, bogočovječja Objava igra istu ulogu kao očekivanja, pri usporedbi kultura, ili kao preferencije, pri usporedbi civilizacija: upravo ulogu činjenice. Možemo tu činjenicu nijekati, prihvaćajući religijski relativizam, ili je može priznati i pripremiti se na posljedice.

Kršćanstvo, dijalog i Islam

Kakve posljedice donosi sa sobom kršćanska činjenica? Iz teorijske kritike relativizma, prelazim sada na propitivanje posljedica kojima on urađa.

Stoljećima se činilo da usvajanje kršćanske vjere ne može imati drugi učinak doli onu ekskluzivnost prema kojoj nema spasenja izvan Krista, tj. "po

[22] A. Scola: "Kršćanstvo i religije u budućnosti Europe", u "Identitet Europe i njezini korijeni", Edizioni del Senato, Soveria Mannelli, Rubbettino, 2002; str.39.

[23] Među zadaćama koje joj enciklika "Fides et ratio" povjerava, Crkva "uviđa da joj je jedna naročito vlastita: služenje istini" (br. 2.). Usp. u vezi s time komentar monsinjora Rina Fisichelle, napisan u duhu koji se nikako ne može nazvati relativističkim. - "Fides et ratio. Veze između vjere i razuma." Casale Monferrato, Edizioni Piemme, 1998.

nekom drugom imenu", što je upravo izraz koji Knitter stavlja pod upitnik. No, ekskluzivizmu je danas istekao rok trajanja, a inkluzivizmu koji ga je naslijedio pridružen je "dijalog" na koji su poseban naglasak, ne bez imalo dvosmislenosti, stavili II. Vatikanski koncil i postkoncilska teologija. Međutim, uz taj dijalog vezano je nekoliko pitanja. Posebice dva: dijalog za što? i dijalog o čemu?

Počnimo od prvog pitanja. U tipično dijalektičkim kontekstima – svakodnevnom govoru, ili političkom, juridičkom, estetskom, pa i epistemskom kontekstu – dijalogom čovjek otkriva istinu ili joj se približava. Zahvaljujući elenktičkoj tehnici, dijalog na svome putu otkriva proturječja i reducira mogućnost pogreške. No kakva je situacija u religijskom kontekstu? Barem u religijskom kontekstu kršćanstva, dijalog ne može biti instrument otkrivanja istine, jer ga u tome odmjenjuje Objava. Drugim riječima, ovdje istina nije proces, nego stanje, nije bivanje, nego bitak.

Religijski dijalog, dakle, može imati dvije svrhe: komunikaciju i uzajamno razumijevanje vjernika raznih vjera, te propovijedanje i širenje poruke, njezin prodor. ("Idite po svem svijetu i propovijedajte evanđelje svakom stvorenju.")

Prvo usmjerenje ne izaziva posebne probleme, osim kulturnih. Ako ustrajemo u njemu, ono pomaže suživotu, toleranciji te uzajamnom poštivanju ljudi različitih vjera i konfesija. Nije tako i s drugim usmjerenjem, jer u njemu valja komunikaciji pridodati uvjeravanje, a razumijevanju evangelizaciju. Kakav je odnos između ta dva usmjerenja?

To pitanje, koje se posebice intenziviralo nakon nekih nesigurnosti II. Vatikanskog koncila, a nadasve nakon određenih popustljivosti u postkoncilskim raspravama i praksi, još je uvijek izvor diskusija, pojašnjenja, ispravaka i produbljenja. Iako osjetljivost teme (radi se o pitanjima suživota religija u relativističkoj epohi) opravdava toliku pozornost, ni puno razumijevanje teškoće pothvata ne može sakriti osjećaj neprilike ili nesigurnosti s obzirom na pozicije katoličkog nauka.

U jednoj se enciklici može tako pročitati da je "međureligijski dijalog dio evanđeoskog poslanja Crkve"[24] i da "ne oslobađa od naviještanja evanđelja". Ali, što točno znači "dio"? Je li to "element" (kao u izričaju "matematika je dio modernog obrazovanja") ili "sredstvo" (kao u izričaju "matematika je dio moderne fizike"). Čini se jasnim da je drugo značenje temeljno: dijalog je *sredstvo* evanđeoskog poslanja. To značenje tiče se načina propovijedanja i, u tom

[24] Redemptoris missio, br.55.

smislu, zamjenjuje druge načine, kao što su polemika, sukob ili propaganda. No, zašto se onda ne upotrebljava izraz "sredstvo evangelizacije", nego mnogo slabiji izričaj, o "metodi i sredstvu uzajamnog upoznavanja i obogaćenja"?[25] Zašto se ne riješi dvoumica između elementa i sredstva?

Kako pitanje nije samo lingvističko, nego i doktrinarno, sklon sam mišljenju da je posrijedi dvostruki strah: strah – hranjen relativizmom – da bi se dijalog kao sredstvo evangelizacije mogao doživjeti kao oblik prikrivenog imperijalizma; te strah da bi nas evangelizacija, u određenim okolnostima, mogla prisiliti na sukob.

Istu neodlučnost i dvosmislenost nalazim i u odgovoru na pitanje o predmetu dijaloga. Ne bi smjelo biti moguće izjaviti da uspostavljamo dijalog o sadržajima, jer u vezi s njima, za vjernika, ne može biti istraživanja i ispravljanja pogrešaka. Objava je Istina. Moglo bi se onda odgovoriti kako uspostavljamo dijalog o vrijednostima kao što su zajedništvo, bratstvo i tolerancija ili pak o vrijednostima poput mira, dostojanstva, promicanja individualnosti, emancipacije i pravde, vrijednostima koje su zajedničke mnogim religijama.[26] No, to su sekularne ili sekularizirane vrijednosti, a kršćanska evangelizacija ne propovijeda sekularitet, nego transcendenciju, svoju, *jednu jedinu, istinitu* transcendenciju. Međutim, ako je ta transcendencija jedina, kako onda govoriti o "elementima istine i milosti"[27] u drugim religijama? I ako Crkva tu transcendenciju propovijeda, kako onda govoriti o dijalogu?

[25] Isto.

[26] Tim putem kroči, odn. kroče – "različite teologije oslobođenja", da upotrijebimo izraz teologa Juana Joséa Tamaya-Acoste, koji se na njih poziva. U jednom njegovu spisu nailazimo na bogat i raznovrsno opremljen popis takvih teologija (afrička, azijska, latinskoamerička, feministička, ekološka, seljačka itd...), koje su sve, kako god okrenemo, antiglobalističkog određenja, jer je "njihova polazna točka krupna činjenica otuđenja i negacije ljudskog dostojanstva kojima su podvrgnute nacije, narodi, zajednice i društvene grupe zbog razlogâ spola, rase, etniciteta, kulture, društvenog položaja, jezika i religije. Riječ je o čitavim kontinentima koji su isključeni uraganom neoliberalne globalizacije." – J. J. Tamayo-Acosta, "Dostojanstvo i oslobođenje", u "Concilium", 2, 2003. Zanemarujući ove katastrofične procjene, valja se upitati, na strogo teološkoj ravni, je li svođenje kršćanske poruke na tako sekularne i političke vrijednosti spojivo s određenjem kršćanstva kao religije koja spasenje postavlja ne na ovaj nego na onaj svijet i ne za ovoga ili onoga čovjeka, već za čitav ljudski rod. Nedavno su se spomenute teologije oslobođenja, na "Četvrtom parlamentu religija", imale priliku suočiti s teologijama relativističkog i pluralističkog tipa. Mediji (cit. članak Luigija de Paolija na www.carta.org) tako nas obavještavaju da je na simpoziju o "međureligijskoj i interkulturalnoj teologiji oslobođenja", na kojemu su sudjelovali Knitter i Tamayo, postignuta suglasnost u raznim točakama, primjerice u tome da religije trebaju postati svjesne kako su nasilje, siromaštvo, religijska nesnošljivost, bolesti, globalizacija koja se provodi na korist malobrojnih te izrabljivanje zemlje izazovi na koje one moraju i mogu dati hitan odgovor. Kako se vidi, bit je u tome da najmanji zajednički nazivnik različitih religija nije vjerske, nego svjetovne naravi.

[27] "Ad gentes", br. 9.

Nedavno je otac Piero Gheddo odgovorio na provokaciju jednog američkog sociologa[28] koji mu je naprosto predložio sklapanje saveza između kršćanstva i Islama u ime vrijednosti koje upravo dio Islama propovijeda protiv kršćanskog Zapada, u prvome redu "srčani otpor nekim oblicima nagodbe s prosvjetiteljstvom, npr. privatizaciji religije, 'zidu razdvajanja' vjere i države, a pogotovo prijezir prema 'protuvjerskim' ili spram modernizacije 'indiferentnim' činiteljima".[29] Otac Gheddo upozorava: "Ni u jednoj islamskoj zemlji kršćani nisu potpuno slobodni, kao muslimani na Zapadu... Muslimani bi trebali dobro preispitati savjest u pogledu svojega kolektivnog ponašanja, koje uključuje sustavno kršenje ljudskih prava, terorizam, opresivnu praksu prema ženama i djeci, manjak demokracije, te religiozni i društveni formalizam koji podjarmljuje pojedinca."[30]

Mnogi muslimani, na žalost, ne poduzimaju taj ispit savjesti, i dok mi dopuštamo da uz bok crkvama naših župa niču džamije, gotovo ni u jednoj islamskoj zemlji nije dopuštena gradnja kršćanskih crkvi. Još gore, dok muslimani ne pristaju na recipročnost naših načela i vrijednosti, mi si dopuštamo luksuz relativističke dekonstrukcije tih istih načela i vrijednosti i teoretiziramo o dijalogu, čak i onda kada, kao što piše otac Gheddo, "treba priznati da je dijalog, onako kako su ga zamislili koncilski oci, urodio oskudnim plodovima".[31]

No, ako se dovede u pitanje dijalog, čime ga onda zamijeniti ili nadopuniti? Za kršćanstvo to je vrlo teško pitanje, još i teže s obzirom na to da se, nakon poklanjanja pažnje relativizmu, nije lako od njega distancirati. Tu postoji rizik: da strah od izbora navede kršćane da misle kako je, zbog teških obveza što ih kršćanstvo sa sobom nosi, bolje oslabiti vjeru ili spustiti glas, nego izložiti se pogibelji i konfliktu. Međutim, slab kršćanin, poput slaba mislioca, naposljetku postaje popustljivim kršćaninom.

Nadajmo se da do toga neće doći. Kršćanstvo je u tolikoj mjeri konsupstancijalno Zapadu da bi njegovo popuštanje imalo pustošne posljedice. U posljednje vrijeme, ipak, stvari su krenule obratnim smjerom i glas doktrine opet se može čuti. Sam Papa, koji je ipak uložio mnogo truda u međureligijski dijalog, u više je navrata intervenirao čvrstim upozorenjima.[32] Nakon otporâ i

[28] Cit. R. Scott Appleby, "Papa između tri vatre" u "Global foreign policy", ožujak-travanj 2004., str. 28 – 34.

[29] Isto, str. 31.

[30] P. Gheddo, "Islam, nemoguć dogovor", str. 38, 40.

[31] Isto, str 37 – 38.

[32] Zanimljiva bi bila povijest tih upozorenja i ispravaka. II. vatikanski sabor, deklaracijom "Nostra aetate", promaknuo je tezu kako različite religije "nerijetko odražavaju zraku one Istine koja prosvjetljuje sve ljude" (br. 2.). Unatoč potvrdi načela da je Krist "put, istina i život", u deklaraciji se ne kaže da je on jedini

neizbježnih polemika koji su uslijedili, pitanje je hoće li se Crkva, kler i vjernici znati i uopće htjeti osloboditi otrova relativizma, koji je zaprijetio zamračiti im identitet i oslabiti poruku i svjedočanstvo?

Europa bez korijena

Propisan nam je jeftin optimizam, dok je, s obzirom na to dokle su stvari došle, cijena koju treba platiti paprena. Relativizam je napravio mnogo štete i u njemu i dalje odjekuje i zrcali se trenutno crno raspoloženje Zapada. On paralizira Zapad, kad je ovaj već nepokretan i zbunjen; razoružava ga, već popustljivog, i pokolebljuje, već nesklonoga prihvaćanju izazova.

Neka nitko ne misli kako je filozofija luksuz za posvećene koji ne prelazi granice sveučilišta. Ona je moćno sredstvo prodora i širenja ideja, prenosilac utjecajnih mišljenja. Uvijek je bilo tako. Zato ne valja misliti da relativizam nikome ne šteti, da nikoga ne usmjerava, ili čak da je vrhunac teorijske snošljivosti, političke elegancije i filozofske profinjenosti. Upravo suprotno.

Kao što je Platonova *Država* upućivala na jaku i okatu državu, Descartesov *cogito* na provizorni moral, Marxov "višak vrijednost" na klasnu borbu, Humeova "asocijacija ideja" na simpatijski moral i liberalnu etiku, Croceova "dijalektika različitoga" na apsolutnu slobodu, Gentileov "čisti čin" na totalitarizam ili permanentnu revoluciju, Popperovo "nagađanje i opovrgavanje" na otvoreno društvo, Nozickova "anarhija" na minimalnu državu, Rawlsova "teorija pravde" na liberalnu demokraciju, itd., tako i relativizam koji propovijeda jednakovažnost vrednota i jednakovrijednost kultura – upućuje više na popustljivost nego na toleranciju, i ne toliko na osviještenost koliko na predaju, ne toliko na snagu uvjerenja, prodornost, poslanje (nekoć tipične za kršćanstvo, za Europu, za Zapad) koliko na zalazak.

put, istina i život. Umjesto toga orijentir je "sveopće bratstvo", kojim se, izgleda, smjeralo na usporedne puteve spasenja. Koncilski oci i postkoncilski teolozi izložili su se riziku religijskog relativizma.

25 godina poslije taj se rizik, zbog uznapredovalog relativizma, pretvorio u aktualnu pogibelj. Nije slučajno naslov enciklike "Redemptoris missio" iz 1990. godine "Isus Krist, jedini spasitelj", a u njoj se upozorava na "onaj indiferentistički mentalitet koji se, na žalost, obilno proširio i među samim kršćanima, a temelji se na neispravnim teološkim pogledima i prožet je religijskim relativizmom koji nas tjera da mislimo kako je jedna religija vrijedna koliko i druga." Ispravak u deklaraciji "Dominus Iesus" iz 2000. godine još je izričitiji: "Protivna je vjeri Crkve teza o ograničenoj, nepotpunoj i nesavršenoj naravi objave Isusa Krista, koja bi, kao takva, bila komplementarna objavi u drugim religijama."(br. 6) Teza "o Isusu iz Nazareta kao o osobitom, konačnom povijesnom liku koji objavljuje božansko u neeksluzivnoj mjeri, komplementarnoj drugim objaviteljskim i spasiteljskim likovima... dubinski se protivi kršćanskoj vjeri"(br. 9-10.). "Nije spojiva s crkvenim naukom ni teorija prema kojoj bi, čak i nakon utjelovljenja, spasenjsko djelovanje bilo vlastito Logosu kao takvom, u njegovu boštvu, te bi se ostvarivalo 'povrh' i 's onu stranu' Kristova čovještva." (br. 10.)

Nakon pitanja dijaloga, iznijet ću još jedan primjer povezan s teološkim relativizmom, naime: pitanje kršćanskih korijena Europe. Kako je završilo, zna se.[33] Zašto, treba pak razmisliti.

Poznato je koliko se Ivan Pavao II. osobno založio oko toga. „Identitet Europe bio bi nerazumljiv bez kršćanstva" (2. svibnja 2004.), kazao je; ili: „Ne sijeku se korijeni iz kojih smo rođeni" (20. lipnja 2004.), ili također: „Europa treba biti ona sama i susresti se sa svojim kršćanskim korijenima" (4. kolovoza 2004.). Pitanje je toliko važno da mu je Papa posvetio i jednu dugu i razrađenu apostolsku pobudnicu. „Kršćanska vjera", čitamo u njoj, „oblikovala je kulturu Kontinenta i neodjeljivo se ispreplela s njegovom poviješću, do mjere da povijest Europe uopće ne bi bila razumljiva ako se ne bi uzela u obzir zbivanja koja su obilježila najprije veliko razdoblje evangelizacije, a potom duga stoljeća u kojima se kršćanstvo, unatoč bolnom raskolu između Istoka i Zapada, potvrdilo kao religija samih Europljana."[34]

Riječi, na žalost, *clamantis in deserto*. Iskreno govoreći, poraz je bio potpun. No, da budemo još iskreniji, nije to bio jedan od onih poraza kakvi se mogu pretrpjeti nakon bitke ili sukoba, nego prije nakon njihova izostanka, i to izostanka i s crkvene strane. Zbog čega?

Ne zato što bi bila istina da Europa nema kršćanske korijene (ili, još preciznije, judeo-kršćanske). Ne zato što naše slobode i sam naš liberalizam ne bi bili ovisni o kršćanstvu, izvedeni iz njega, vezani uza nj i s njime povezani.[35] Sasvim suprotno.[36]

[33] Završilo je tako da Europski ustavni ugovor sadrži dvije preambule, a ni u jednoj se ne spominju kršćanski korijeni. U preambuli drugome dijelu ("Povelji pravâ iz Nice") priziva se "moralna i duhovna baština Europe", dok se u općoj preambuli čini korak naprijed, k njenom "kulturnom, religijskom i humanističkom nasljeđu".

[34] Ecclesia in Europa (28. 6. 2003.), br. 24.

[35] Posebice bi se svjetovnjaci i liberali, kojima danas teško pada braniti tekovine kršćanstva, trebali vratiti korijenima vlastite doktrine. Veliku utjehu pružilo bi im, primjerice, čitanje djela Johna Lockea. Kao što je poznato, Lockeu pripada mjesto među najvećim teoretičarima liberalizma, individualizma, građanskog duha i ideje "građanskog društva", tj. društva slobodnih ljudi koji se uzajamno poštuju i pravnom se državom brane od presizanja vlasti, te prakticiraju snošljivost u vjerskim pitanjima usuprot političkoj volji. Međutim, kada se postavi pitanje: kako utemeljiti ovu doktrinu i dati joj snagu? na čemu zasnovati slobodno društvo?, Locke odgovara: kršćanstvom. Tako npr. piše: "Dopustimo ipak (iako nije istinito) da su svi moralni propisi evanđelja već bili nekima poznati ... No, može li to značiti da je takvo što dostajalo da se svijetu dade sveobuhvatna etika, koja bi ljudima bila neosporno pravilo života i ponašanja?... Nije dovoljno što su postojale, tu i tamo, slavne maksime mudraca, sukladne ispravnu razlogu... Međusobno nepovezane izreke filozofâ i mudracâ, koliko god po sebi izvrsne, i dobro promišljene, ne mogu nikada utemeljiti etiku prema kojoj bi se čitav svijet ravnao; iz njih ne može nikada proizaći sila zakona kojemu bi čovječanstvo sa sigurnošću podvrgnulo... Ne postoji nijedan autor, ili kompilator, moralnih spisa koji bi se mogao uzdignuti na položaj zakonodavca ljudskog roda i utemeljitelja normi koje su svuda valjane, samo zato što se nalaze u njegovim knjigama ili su potvrđene autoritetom ovog ili onog filozofa... Prije Krista, barem koliko je meni poznato, nitko nije učinio ništa slično niti se pobrinuo dati nam etiku." – cit. „Razboritost kršćanstva", uredio A. Sabetti, La Nuova Italia, Firenze, 1976., 154 – 156.

Istina je da ne postoji gotovo nijedna tekovina, od onih koje smatramo hvalevrijednima, koja ne bi proizlazila ili potjecala odatle: od poruke Boga postalog čovjekom.

Istina je da bez te poruke, koja je preobrazila svakog pojedinca u osobu na sliku Božju, taj pojedinac ne bi imao dostojanstva.

Istina je da naše vrijednosti, prava i obveze jednakosti, tolerancije, poštovanja, solidarnosti i suosjećanja potječu od te Božje žrtve.

Istina je da naš stav prema drugome, svakome drugome, bez obzira na njegove prilike, društveni položaj, izgled ili kulturu, ovisi o kršćanskoj revoluciji.

Istina je da su same naše institucije po njoj oblikovane, uključujući i laicitet države, koji razlikuje Božje od carevoga. I tako dalje.[37]

Odakle onda izostanak ili samo sramežljiv pokušaj borbe? Zašto Papini uporni pozivi nisu naišli na odaziv? Moj je odgovor da je to zato što, u eri slavodobitnog relativizma i "tihe apostazije"[38], *istinito više ne postoji, kao poslanje smatra se fundamentalizmom, a sama afirmacija istinitosti ulijeva strah ili pobuđuje bojazni.*

Ako su se takve misli i osjećaji uvriježili čak i u kršćanskoj teologiji, ako su s filozofskih katedri prodrli među kler i proširili se na župe i na obitelji iz susjedstva, kako možemo očekivati da kršćani izbore svojoj vjeri dužno priznanje? Kako možemo misliti da će se za nj zauzeti skeptični i bezvjerni vođe europskih država? Kako se možemo nadati da će se svećenstvo i kršćanska mnoštva u Europi mobilizirati u ime vjere koja ih poziva na tegobnu odgovornost, i to u danima kada se to mnoštvo pokreće radi uspostavljanja mira i dijaloga upravo s onima koji izričito napadaju temeljne vrijednosti Zapada te odbijaju i mir i dijalog?

[36] Čak ni autori iz razdoblja prosvjetiteljstva, koje postmoderni filozofi toliko omalovažavaju, nisu propustili prepoznati važnost uloge kršćanstva. "Od svih religija koje se smatraju objavljenima, ova jedina to zaista jest i zbog toga ju jedinu treba prigrliti... kršćanska religija najbolja je među svim postojećim religijama za države koje su imale sreću vidjeti je pridruženu svojoj političkoj vlasti... takva religija, iako se čini da joj je isključivi cilj sreća u drugome životu, može najviše pridonijeti našoj sreći na ovome svijetu." – cit. Kršćanstvo u "Enciklopediji ili razumskom rječniku znanosti, umjetnosti i obrta", uredio P. Casini, Roma-Bari, Laterza, 2003., str. 211, 219, 220.

[37] U svome čuvenom spisu iz 1942. godine, Benedetto Croce govori o odnosu kršćanstva ne samo s Europom nego i s čitavim svijetom. "Kršćanstvo je", kaže on, "najveća revolucija koju je ljudski rod ikada ostvario." Govori zatim o "onim genijima dubinskog djelovanja, Isusu, Pavlu, autoru četvrtoga evanđelja i drugima, koji su s njima surađivali u prvom razdoblju kršćanstva", kao o jednome "neprekidnom djelu, živom i plastičnom, koje dominira tijekom naše povijesti." – cit. B. Croce: "Zašto ne možemo ne izjašnjavati se kršćanima?", u "Discorsi di varia filosofia", Bari, Laterza 1945. str.11.

[38] Ecclesia in Europa, cit.: "Europska kultura ostavlja dojam 'tihe apostazije' zasićenog čovjeka koji živi kao da Bog ne postoji." (br. 9.)

Uzalud nam nada u borbu za priznanje kršćanskih korijena današnje Europe. "U ovome procesu unifikacije", primijetio je teolog Gösta Hallansten, "kakvu bi ulogu moglo imati kršćanstvo koje se, iako nerazdvojno vezano uz povijesni identitet europskih naroda, danas promatra više kao stara roba namijenjena izvozu nego kao specifičan proizvod europskog tržišta?"[39]

Jadnu ulogu. Jer je relativizam oslabio našu kršćansku otpornost, pripremajući nas ili sklanjajući na predaju. Jer nas je uvjerio da ne postoji ništa za što bi se vrijedilo boriti ili izložiti pogibelji. Jer zbog njega ostajemo bez argumenata, osim onih pogrešnih, čak i kada se žele ukloniti križevi iz naših škola (u Italiji). Jer se upravo relativizam što ga relativisti smatraju temeljem laičke države, u nevolji pretvara (ili dekonstruira?) u laicističku religiju države koja muslimanskim djevojkama zabranjuje nošenje hidžaba u školama (u Francuskoj). Jer, kako ne bi preuzela na sebe tešku odgojnu zadaću stvarne integracije, relativistička kultura odlučuje jednog lijepog dana te iste mladiće i djevojke islamske vjere zatvoriti u školski geto (čak se i to dogodilo u Italiji).

Novi duh Münchena

Žrtva te relativističke kulture, pogotovo danas, jest Europa. Kakvu cijenu mora platiti pokazuju nam dva neuspjela dogovora: Europski ustav, zamijenjen skromnim Ustavnim ugovorom, i euroatlantsko jedinstvo, razbijeno ratom i poraćem u Iraku.

Drugi neuspjeli dogovor pomaže nam da shvatimo prvi. Rat u Iraku, započeo bombardiranjem 20. ožujka 2003. godine, ima vlastitu doktrinu, koja je opširno razložena u dokumentu američke aministracije od 17. rujna 2002. pod naslovom „The National Security Strategy". Taj dokument popraćen je pismom predsjednika Georgea W. Busha, koje sadrži sintezu spomenute doktrine.

Bit je poruke wilsonovska, u duhu doktrine koju je stari predsjednik Wilson izložio na mirovnoj konferenciji u Parizu 1914. godine. Ona je takva osobito u dvije temeljne točke.

Prva je odbacivanje relativizma. Poput Wilsona, Bush vjeruje u univerzalne vrijednosti: „Posvuda ljudi žele slobodu govora, žele birati svoje vođe, vjeru i način školovanja svoje djece, muške i ženske, žele posjedovati dobra i uživati u plodovima svoga rada. Takve su vrijednosti slobode pravedne i istinite za svaku osobu i u svakom društvu i na njihovu obranu od neprijatelja zajednički

[39] G. Hallonsten, "Istina i sloboda", u: "Kulturni identitet Europe", uredio kardinal P. Poupard, Casale Montferrato, Piemme, 1994., str. 63.

su pozvani slobodoljubivi ljudi po svem svijetu i u sva doba." Odvagnimo te riječi: *posvuda, za svaku osobu, u svakom društvu, po svem svijetu i u sva doba.* Vrijednosti su jedinstvene i zajedničke: nema, u toj univerzalističkoj viziji vrijednosti i prava, mjesta razlikovanju među ljudima, kulturama i državama.

Drugu wilsonovsku točku predsjednika Busha čine ciljevi. Wilsonovu trijadu – politička sloboda, ekonomska sloboda, sigurnost – jednako tako i Bush preuzima. Istovremeno, glavni je cilj mir. "Danas međunarodna zajednica ima najbolju prigodu još od nastanka nacionalnih država, u sedamnaestom stoljeću, da stvori svijet u kojemu bi se velike sile natjecale u miru, umjesto da se neprekidno pripremaju za rat." Zatim posebni ciljevi: "Aktivno ćemo raditi na donošenju nade u demokraciju, razvoj, slobodno tržište i slobodnu trgovinu u svaki kutak svijeta."

No, sličnosti tu i prestaju. Wilsonova doktrina bila je irenistička: Wilson je imao pred sobom perspektivu mira nakon rata koji su okončale Sjedinjene Američke Države. Bushev je wilsonizam naoružan: pred Bushem je rat koji je donesen na američko tlo i kojemu se još ne nazire kraj. Danas je "prva i osnovna obveza federalne vlasti obrana naše nacije od neprijatelja". Budući da se rat promijenio, neprijatelji postali nevidljivi, a teroristima pružaju utočište "huljske države" i "opasnost prijeti od udruživanja radikalizma i tehnologije", iz svega toga za Busha proizlazi kako će "Amerika, po logici zdravog razuma i samoobrane, djelovati protiv tih prijetnji na pomolu, prije nego se one u potpunosti uobliče". Radi se o doktrini preventivnog rata.

Europa to ne prihvaća. Stavlja veto u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, podijeljena je u pogledu sudjelovanja u "dobrovoljnoj koaliciji" i u pogledu slanja trupa za obnovu i sigurnost. I maršira. Maršira i izvikuje slogane, koji su sve oprezniji, ali jednako usmjereni u svojoj biti: "Ne ratu!", "Ne preventivnom ratu!", "Ne jednostranom ratu!", "Ne ratu neodobrenom od međunarodnih organa!" Povišenim tonovima ističu se posebice intelektualci. Oni koji su 11. rujna 2001. godine govorili: "Svi smo mi Amerikanci", žurno mijenjaju mišljenje. Oni koji su bili ganuti prizorom mrtvih i ruševinama Tornjeva blizanaca, sada postaju realistični, oprezni, neprijateljski raspoloženi. Oni koji su uvijek pronosili na sve četiri strane svijeta najplemenitije osjećaje čovječanstva, izjavljuju kako je Amerika dobila što je zaslužila, razrađuju teorije autoflagelacije Zapada i razumijevanja razlogâ terorista-samoubojica.

Zašto?

Zbog toga što Europi, nesposobnoj da ponovo pronađe svoj identitet, kada je riječ o vlastitoj vjeri i sigurnosti nije preostao nijedan jedini glas koji bi upu-

tila, nijedna jedina strategija koju bi zagovarala, nijedan jedini nadnacionalni ili strateški interes koji bi promicala; tek pokoji prohtjev za lokalnom hegemonijom.[40] Zato što pogrešno, ili namjerno nauštrb Americi, analizira islamski terorizam, smatrajući da se radi o ograničenom i lako zaustavljivom fenomenu. Zato što misli da je teroristički rat reaktivnog, a ne agresivnog karaktera.[41] Zato što je više od 60 godina uživala u blagodatima mira pa je sklona vjerovati da je mir prirodno stanje i naravno pravo, ili da može trajati vječno.[42] Zato što misli da su za sigurnost odgovorni drugi. Zato što joj za postizanje mira nijedna cijena nije previsoka, pa ni podilaženje, pa ni pokolj na njezinu teritoriju, pa ni podizanje ruku u zrak pred teroristima. Zato što je nemoćna i "svoju nemoć pretvara u načelo".[43]

Nemio vjetar puše Europom. Radi se o zamisli da je dovoljno čekati i svi će problemi nestati sami od sebe, ili da možemo biti popustljivi čak i prema onome tko nam prijeti i izvući se bez posljedica. Isti vjetar puhao je i u Münchenu 1938. godine. Tobože uzdah olakšanja, a zapravo soptanje, možda i hropac. Hropac onoga tko je, ne znajući više pravo za koja bi se načela zauzeo, sva smiješao u jedan retorički ričet. Onoga čija se populacija smanjuje. Onoga tko nije konkurentan u ekonomiji. Tko premalo ulaže u istraživački rad. Tko smatra da je paternalistička i socijalna država besplatna. Onoga tko ne kani preuzeti odgovornost u skladu s vlastitom poviješću i ulogom. Onoga tko bi htio biti protutežom a da se ne optereti. Onoga tko uvijek kada ga pozivaju

[40] Na jednoj dalekosežnoj konferenciji za novinare, 22. 10. 2003., u Institutu političkih znanosti u Parizu, katalonski lider i deklarirani "europski patriot" Jordi Puyol, pošto je dao sažet pregled uspjeha Europe, koju je odredio kao "najbolji društveni, ekonomski i politički sustav današnjice", i pošto je nabrojio njezine otvorene probleme, upitao se, baš u pogledu europskog identiteta: "Zašto se Europa toliko boji govoriti o sebi samoj ? O svojim granicama, o svome identitetu, o svojoj ulozi u svijetu? Zašto se boji govoriti i djelovati sukladno tome?" J. Puyol, "Europa na izdahu? ", Barcelona, Generalitet de Catalunya, 2003. str. 21.

[41] O agresivnoj, a ne reaktivnoj naravi terorističkog rata protiv zapadnoga svijeta nedavno je govorio M. Allam u knjizi "Kamikaze made in Europe", Milano, Mondadori; 2004. Ipak, najprodorniju prozu i najodlučnije apele dugujemo trilogiji Oriane Fallaci: "Bijes i ponos", Milano, Rizzoli, 2003; "Snaga razuma", Milano, Rizzoli, 2004; "Oriana Fallaci intervjuira Orianu Fallaci", u prodaji s dnevnikom "Corriere della sera", Milano, kolovoz, 2004.

[42] Nijednog se mislioca nije u vezi s ovom idejom vječnoga mira više i neumjesnije prizivalo u pomoć nego Kanta, za vrijeme i nakon rata u Iraku. Za Kanta, vječni je mir „neizvediva ideja", iako „politička načela koja teže tom cilju, tj. stvaranju državnih saveza radi neprekidnog približavanja ljudi toj ideji, nisu uopće neostvariva", jer njihova je svrha „približavanje" (ideji), što je „zadaća koja se zasniva na dužnosti i stoga također na pravu ljudi i država." – „Metafizika običaja", Roma-Bari, Laterza, 1970, § 61. Prije toga (neostvarivog) stanja vječnog mira država ima, prema Kantu, pravo zaratiti ako je suočena s „prvom agresijom", ili pripremom (vojnom), na kojoj se temelji pravo prevencije (*ius preventionis*), ili, jednostavno, s rastom moći (*potentia tremenda*) druge države, koja postaje opasna (širenjem svoga teritorija). – Isto, § 56.

[43] To su riječi J. F. Revela, u: "Antiamerička opsesija", Paris, Plan, 2002, str. 215.

u borbu govori kako bi to, eventualno, bila *extrema ratio*, misleći reći da se ta *ratio* ne mora nikada upotrijebiti.

Zijevanje Zapada

Zašto se međutim boriti i izlagati pogibelji? Nije valjda rat? Odgovaram: da, rat je, i vjerujem da je odgovorno prepoznati ga i imenovati, sve ako se i čini politički korektnim prešutjeti ga.[44] Od Afganistana, preko Kašmira, Čečenije, Dagestana, Osetije, Filipina, Saudijske Arabije, Sudana, Palestine, Egipta, Alžira, Maroka, u velikom dijelu islamskog i arapskog svijeta, čvrste skupine fundamentalista, radikala i ekstremista – Talibani, Al-Quaida, Hezbollah, Hamas, Muslimansko bratstvo, Islamski džihad, Naoružana islamska skupina i mnogi drugi – objavili su rat Zapadu, *džihad*. Rekli su to, napisali, priopćili, propovijedali i pronosili vrlo jasnim jezikom. Zašto to ne primiti k znanju?

Reći će se: nije to baš rat, nego sukob koji su navijestile neke manjinske skupine. Odgovaram: ne, čak i ako je sukob, oružani je sukob. Reći će se također: to su teroristički čini šačice fanatika. Odgovaram: ne, terorizam je sredstvo rata koji se vodi, a šačica fanatika zapravo su vrlo brojni teroristi. Prigovorit će se naposljetku: mi ne smijemo uzvratiti oružanom borbom. Odgovaram: iskreno se nadam da neće biti nužno, no zašto unaprijed isključiti tu mogućnost? Ako bi bilo rata i ako bi bio pravedan i obrambeni – zar i sámo kršćanstvo ne dopušta pravedan rat radi obrane? Nije li ga i sámo tijekom povijesti, pa i u novije vrijeme, znalo voditi?

Neka me se, iz nepažnje ili možda namjerno, krivo ne shvati. Ne zagovaram proglašenje rata ili ratnog stanja na Zapadu. Zagovaram nešto drugo, što mi se čini i mnogo važnijim: svijest o objavi rata Zapadu. Ne zahtijevam ni odbijanje dijaloga, još mnogo potrebnijega s onim islamskim zemljama koje žele sa Zapadom suživot na obostranu korist. Zahtijevam nešto drugo, od ovoga još temeljnije, a to je svijest da dijalog ne služi ničemu ako jedan od sugovornika unaprijed proglasi sve teze jednako vrijednima.

[44] Što se naravi toga rata tiče, stručnjaci su nesložni, a literatura je raznolika. Huntington govori o "ratu civilizacija", Paul Berman ("Teror i liberalizam"– Torino, Einaudi, 2004.) smatra da se radi o još jednom totalitarističkom ratu, dok J. J. Esposito govori o "sukobu interesa". Michael Mandelbaum, npr., gleda na terorističke napade 11. rujna kao na posrtaje liberalne (vigovske) teorije važeće povijesti na pragu 21. stoljeća. "Premda su napadi 11. rujna", piše on, "ciljali u srce međunarodnog poretka, njihov je učinak bio sličniji neugodnom iskutvu posrtanja i silovitog pada na tlo." – M. Mandelbaum, "Mir, demokracija i slobodno tržište", Roma, Carocci editore, 2003.; str. 23.

Ta dvostruka svijest ne postoji, barem je ja ne vidim, ili jedva vidim, u jednom dijelu Zapada. Pogotovo ju jedva vidim u Europi. Ne nalazim je raširenu ni u samome europskom kršćanstvu, pogotovo ne među današnjim svećenstvom, zapanjenim, smetenim, rezigniranim, i prečesto ili utihnulim, ili pak jako glasnim protiv onoga što bi moralo biti barjakom njegova kulturnog identiteta.

Postoji i dubok razlog toj slaboj osviještenosti, razlog koji razumijem i poštujem. Sama pomisao da se izlažete ratu, izaziva strah. No, jesmo li sigurni da upravo strah ne hrani zaratjele? Da se popustljivost isplati? Da popuštanje pred ucjenom neće uroditi novom ucjenom i novim povlačenjem? Da nam nije preporučljivije i korisnije pokazati se čvrstima i odlučnima u obrani svojih dobrih razloga?

Pored onog koji razumijem, postoji i razlog koji nikako ne mogu shvatiti: riječ je o "krivnji Zapada". Dakle, krivnja nije ništa drugo nego jučerašnja pogreška, danas priznata i doživljena sa žaljenjem ili kajanjem. Zapad nije sav ružičast i od onoga što se danas, zbog posljedica do kojih je s vremenom dovelo, priznaje kao pogreška počinio je štošta. Otac je moderne civilizacije, ali ta je civilizacija priuštila svijetu kolonijalizam, imperijalizam, antisemitizam, nacizam, fašizam i komunizam. Međutim, ne smijemo se zaustaviti na tim greškama ili njima opravdavati ono što se danas događa. Ako želimo sastaviti poštenu bilancu, moramo uključiti i protustavku, suprotstavljajući zasluge krivicama, odnosno, ako želimo pravičnu parnicu, moramo optužbi suprotstaviti obranu.

"Zapadna civilizacija", ustvrdio je pisac Pietro Citati, "kriva je za mnogo toga, kao i svaka ljudska civilizacija. Oskvrnula je i uništila čitave kontinente i religije. No, ona posjeduje dar koji nijedna druga civilizacija ne poznaje: da već barem 2500 godina, još od vremena rada grčkih zlatara za skitsko tržište, prima u svoje okrilje sve tradicije, sve mitove, sve religije, te sva ili gotovo sva ljudska bića."[45]

Nakon što joj je pobrojio iste grijehe, jedan drugi pisac, Mario Vargas Llosa, o zapadnoj je civilizaciji izjavio: "Njezina je najizrazitija vrijednost, po kojoj je možda jedincata u širokoj lepezi svjetskih kultura, (...) sposobnost samokritike."[46]

To priznavanje pogrešaka probilo se također u Katoličku crkvu, koja sve više i sve češće priznaje svoje krivice, nanesene štete i nepravedne odluke.

[45] P. Citati, "Zapad bez snage i vojska terora", La Repubblica, 31. 3. 2004.
[46] M. Vargas Llosa, "Zapad. Agonija raja", La Stampa. 18. 4. 2004.

Crkva je molila oproštenje za mnoge evangelizatorske misije koje nisu uvijek bile nenasilne. Molila je oproštenje od Židova zbog optužbe za deicid i zbog progona. Molila je oproštenje zbog procesa Galileu, kao i zbog mnogočega drugog. Pohvalna namjera i hvalevrijedan stav, jer jučerašnje se pogreške moraju priznati kako se sutra ne bi ponovile. Uz jedan *ali*. Naime, ako Crkva rascijepi nezabludivu istinu svoje poruke od njezine konkretne primjene i od povijesne prakse koja ju određuje i ako provede distinkciju između sebe kao vječne čuvarice istine i sebe kao vremenite skrbnice vjernikâ, onda se izlaže opasnosti da je doživljavaju kao samo jednu od mnogih svjetovnih ustanova koja s vremenom ispravlja svoje greške, te da ostavi svoje vjernike u nedoumici neće li se opredjeljenja koja se danas od njih zahtijevaju pretvoriti u sutrašnje krivice.

Samokritika o kojoj govori Vargas Llosa uvijek je korisna. Ali zašto ona mora biti tako pretjerana, u Europi i u Americi, s tolikim samoosudama, autodafeima i zahtjevima za ispaštanjem, a s tako oskudnim priznanjem naših velikih zasluga? Zaista ne razumijem. Možda je današnji Zapad izgubio kriterij pravednosti te mu je preostala samo kategorija krivnje, ili prilagođava taj kriterij svaki put kada se tko požali na njegove pogreške, ili se pak od ideje pravednosti jednostavno umorio. "Demokracija je", napisao je također Vargas Llosa, "događaj koji pobuđuje zijevanje u zemljama u kojima funkcionira pravna država." Nadam se da nije tako, da se nismo toliko uspavali. No ako, na nesreću, jesmo, vrijeme je da protrljamo oči i razbudimo se.

S talijanskoga preveo **Jerko Grgec**

Pero PAVLOVIĆ

Proljeće duše

Trn

Zašiljio ime
Zabo se u prst
Zatrnuo u srh
Zakrvario u kruni

Šikno suno srno
Zatrnio
I s veljače
Bjelinom zaplamsao

Ruža

Slovcem tim
Svibanj se sav
Zaodjenuo u nebeske latice

Oseka i plima

Što u dragost zrije nadaje se slutnji
Prvim tragom riječi smjernu javku cviće
Hoće li ljepota pjevom osjat žiće
Do kad će se pjesma opirati šutnji

To more dragosti more misli krije
Uton mira čeka da se dvojbe skrate
Oseka i plima u stihu se klate
Prvo čežnja trne potom navir plije

Na vatrici srca primisao gori
Sad će čili časi zarom sreće zorit
I umilno ime blagim slovom slovit

Uspinje se dogled i širom bokori
Za previda trpka ruka ruku mije
Ili pjev probuđen u šutnju se skrije

Jesi klik radosti, neuense, ores

Zazrcaljen danak miljem pjeva krili
Lepršave javke, snovit zlaćan šir
Medne lazne lipe predu blažen mir
I osoljen smorac na zapuhe piri

Tilia cordata et helichrysi flos
Ogrljen lipanj dao se u pir
Pjevuckanje strasno zvonak prati svir
Zagovorom trpkim trne trh i tlost

Jesi klik radosti, Neuense, ores
Tiha luka sreće, ozarje dobrote
Riječi su blagodar te tiliae flores

Orječe se misli prepune ljepote
Nujna cvjetna dušo, terra croatica
Zarnuta u ljubav krijesi draga slika

Neum, 3. lipnja 2003.

Proljeće duše

Zamirisan zazrcaljen zaigran dan
Javom snovidna uskriljenja
Nadaje se u nebesku nisku dragosti i nuja

Prh udivljenja
Prasak bajkovitih riječi
Odaju se svijetu probuđene ljubavi
Bokoru imena

Sav ocvjetan rani rujan
Razmilio se
I proljeće duše cviće

Ajčica, planika, ciklama, paskvica, movanj
Vranjemil, krasuljak, krstušac, lucerna, nočurak
Prstenak, šapika, komonika, bršljan, blaženak
Vijošnica, pirevina, bokvica, žara, štavelj
Jedić, vodopija, volujak, čelašica, ružmarin

Pijan od zreline i svjetlosti
Ziba se rujan
I proljeće duše cviće

Zuj, bruj, cilikanje, lepet, cvrkut
Šumor, žubor, žamor, zvižduk, huj
Meket, gugut, rzaj, pjevuckanje, grohot, zvon
Orgulje radosna mnogoglasja…

Zagrcnut ljepotom
Rastočio se meden rujan
I proljeće duše cviće

Humina, na blagdan Male Gospe 2002.

Domaja (zemlja izipkana iz nježnosti srca)

Pahuljaju latice ljubavi u napjevima zvonkim
U tirkiznom dalju ljeskaju se zaravni i humci
Mirisna cvjetna lepeza vidik vedrine širi
I ušiljeni visovi okamina gorskih
Ovjenčali se zlaćanom tijarom oblačja

Još pritajena čežnja u žar bi bujno se prelila
Još svjetlost duše agapom blagosti i mira se hrani
Još kanaan obilja i punine javu bi ispunio čekanjem
A riječi su tek cjelov i zračak svetosti
Školjka, biserak, pupoljak, miristicin, laurin
Uzdah i pomnja, frula radosti, gugut
One su srh, skanjivanje, dvojba i množidba
Otac, majka, povijest, uspavana glagoljica
Molitva iz najranijeg djetinjstva i krunica
Zemlja orječena u znamen i kušnju

Bajna zipko, petala caelestis u zjeni dragosti
Lice tvoje i nebosklon kite se u niske i res
Dok ruka Gospodnja u pralik ljepote sve uobručuje
Sve blizinom Božjom treperi, plaminja i diše
Očuh haran proćućuje koracaje i nade
Malne tavna namisao se razbistri
I osinjen iskon u čednosti opet ocvjetava
Zazvone zvončići, pirle, svirale rosne ciliču
Pirka lahor, lepršaju rese, rize srebrne se njišu
Crven bijel plav troplet raspliće krasuljice i duge

Never more se stiša i pučina zacakli
U modrom ogledalu zrcali se svemir tajne
I velika krila straha sklapaju se nad dubinom smisla
Bjelutak sićan na obali ježurnu priču došaptaje ribama
Mirijade sanja i nagnuća živkaju, mile, slove
Istvo stvari i bića otkriva se bodru oku

Domajo, preporođena u blagoslov i milost
Tvojim sunčanim kapilarama teče ulje pomazanja
Misno vino, nektar, živa voda istine
Mladico posvetna, sancta terra Croatorum
Ime tvoje oživljuje, produhovljuje se i uskrisava
Procvićeš njime prostor, vrijeme i nova pregnuća
Prijestolje dobrote, nad kojim se dižu raspela
Jesi uspavanka, bajka, kula bjelokosna
Rapsodija uščilila milja i ozarenja
Slatka bol, strepnja, proviđenje, slap slobode
Rosa croatica – izipkana iz nježnost srca

Zavičajko zvijezda, na straži života sveudilj bdiš

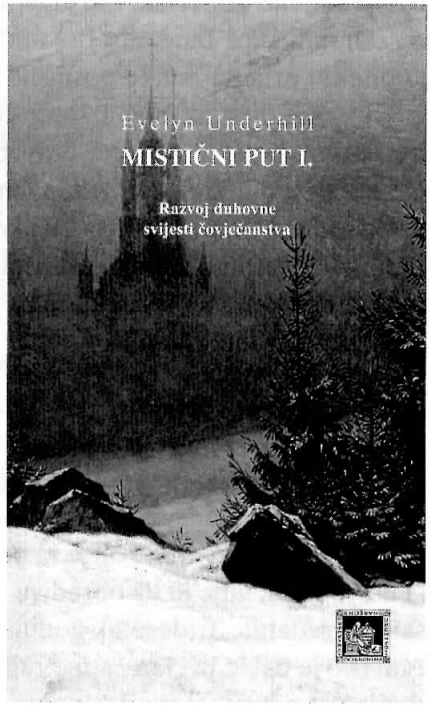

UPRAVO IZAŠLO

Narudžbe se primaju
na telefon: 01/49 22 300 ili

e-poštom:
hkd.danica@zg.t-com.hr

Ivan ARMANDA

Inocent M. Bojanić, O. P. – prvi dominikanac u Chicagu

Uvod

Brojni Hrvati pošli su trbuhom za kruhom u daleke zemlje, preko oceana, na američki kontinent. Za njima su vrlo brzo pošli i hrvatski svećenici kako bi vodili duhovnu skrb o svojim sunarodnjacima. Naši biskupi uvijek su nastojali osigurati dovoljno klera za inozemnu pastvu, no potrebe su često premašivale mogućnosti dijecezanskoga klera pa su u inozemstvo odlazili i brojni redovnici. S druge pak strane, ponekad su stizali zahtjevi da se upravo redovnici pošalju u inozemstvo. Tako je 1921. stigla molba Dalmatinskoj dominikanskoj provinciji da jednog svog člana pošalje u daleke Sjedinjene Američke Države, u grad Chicago. Providnost je izabrala mladog dominikanca Inocenta Bojanića, koji se oprostio s rodbinom, redovničkom obitelji i prijateljima te poslušno preko Atlantskoga oceana otputovao u zemlju o kojoj je do tada mogao samo čitati ili slušati priče onih koji su je posjetili. Tako je gimnazijski profesor i zarobljenik iz I. svjetskoga rata stigao u SAD i nastanio se u milijunskom gradu Chicagu, postavši prvi dominikanac u tom gradu. Preuzeo je župničku službu u hrvatskoj katoličkoj župi Presvetoga Trojstva i predano se brinuo za hrvatske iseljenike sve do povlačenja u mirovinu. Bio je veoma cijenjen među župljanima, hrvatskim i američkim dominikancima te općenito u gradu Chicagu.

Iz bogate obitelji u prosjački red

Inocent Bojanić rođen je 26. siječnja 1890. u Vrisniku na Hvaru. Bio je peto od devetero djece u oca Marka i majke Lukrecije rođene Bojanić-Jakovinčić. Na krštenju je dobio ime Ivan. Otac mu je bio veleposjednik koji je raspolagao imanjima u Vrisniku, okolnim selima i u Prapatni, gdje je uz obradivu zemlju i šumu posjedovao i kuću s gospodarskim zgradama. Tridesetak godina bio je načelnik Vrisnika, a bavio se i trgovinom. Bio je ugledan član župne zajednice, aktivno sudjelujući u radu crkvenoga vijeća i pjevajući u crkvenome zboru. Bio je i član Bratovštine Svetoga Sakramenta te član Hrvatskoga književnoga

društva sv. Jeronima. U Vrisniku je utemeljio čitaonicu i Zadrugu za živežne namirnice i kućne potrepštine, pomagao je osnovnu školu te s crkvenim vijećem i mjesnim odborom organizirao gradnju novoga groblja. Godine 1883. oženio se Lukrecijom Bojanić-Jakovinčić, koja će ostati upamćena kao vjerna supruga, predana majka i marljiva domaćica. Od devetero djece troje im je preminulo u djetinjoj dobi, a jednoga je sina 1918. pokosila španjolica.[1]

Najstarije dijete u obitelji bio je sin Stjepan. Njegova kći Matija, fr. Inocentova nećakinja, rođena 1918., postala je dominikanka s redovničkim imenom s. Ignacija. Godine 1936. položila je prve, a 1941. i doživotne redovničke zavjete. Kao diplomirana učiteljica predavala je na osnovnoj školi u Vignju, gdje je službovala u teškim danima II. svjetskog rata i poraća. U Vignju je proživjela pravu kalvariju kako bi, makar i po cijenu vlastitoga života, spasila djecu za koju su se dominikanke brinule u Šilovićevom domu. Nakon toga kratko je bila u Korčuli, odakle 1947. odlazi u Suboticu kao prva priora novoutemeljenoga samostana. Godine 1949. premještena je u samostan bl. Ozane u Zagrebu, gdje ostaje do 1953. kada s prvom grupom hrvatskih dominikanki odlazi u daleku Kanadu. Ondje ostaje do ljeta 2007., kada se vratila u domovinu i nastanila u samostanu bl. Ozane u Zagrebu, gdje se i danas nalazi.[2]

Budući dominikanac Inocent Bojanić u rodnom je mjestu polazio pučku školu. Osjetivši kao dijete duhovni poziv, unatoč blagom otporu svojih roditelja odlazi k dominikancima te kao sjemeništarac na Lokrumu pohađa *Apostolsku školu Dalmatinske provincije sv. propovjedničkog reda*. Godine 1904. bio je đak drugoga razreda spomenute škole. Budući da se u katalogu Dalmatinske dominikanske provincije iz 1902. godine ne spominje njegovo ime, ostaje nam zaključiti da je k dominikancima najvjerojatnije došao 1903. ili najranije koncem 1902. godine.[3] Po svršetku gimnazijskih nauka, 18. studenoga 1906. napušta Lokrum i u Dubrovniku iste godine stupa u dominikanski novicijat te tom prigodom svoje krsno ime Ivan mijenja u redovničko fr. Inocent Marija. Potonje ime uzeo je u čast Blažene Djevice Marije, koju je od djetinjstva jako štovao, a prvo u čast dominikanca i pape bl. Inocenta V. Zajedno s njime u novicijat su stupili fr. Vicko Kandija i fr. Henrik Čubretović. Po isteku godine kušnje u

[1] Usp. BOJANIĆ, Ignacija, *Rodoslovlje obitelji Bojanić – Grgičević,* Sherbrooke, 2002., rukopis u vlasništvu autorice, str. 20 – 23, 67.

[2] Usp. isto, str. 28 – 30, 42 – 48.

[3] Usp.: BOJANIĆ, Ignacija, nav. dj., str. 67; *Schematismus Provinciae Dalmatiae Sacri Ordinis Praedicatorum,* Typis Leoninae, Spalati, 1904., str. 22; VRBA, Harriet, *Priest pioneer is 90 on Saturday, u: A Pioneer Press Newspaper,* January 23, 1980., str. 63.

Dubrovniku su sva trojica 25. prosinca 1907. položili prve redovničke zavjete i započeli filozofsko-teološki studij na tamošnjem učilištu svoga Reda.[4]

Tri godine filozofskog i četiri teološkog studija završio je s odličnim uspjehom. U međuvremenu je 1910. u Dubrovniku položio doživotne redovničke zavjete. Nakon toga mogao je primiti niže redove, a 10. kolovoza 1913. dubrovački biskup msgr. Josip Marčelić zaredio ga je za svećenika. Nekoliko dana kasnije fr. Inocent je u rodnom mjestu slavio Mladu misu kojoj je prisustvovalo više hvarskih svećenika te dominikanci na čelu sa svojim provincijalom, lektorom sv. bogoslovlja fr. Markolinom Knegom.[5]

Pišući o fr. Inocentu nakon njegove smrti, Stanko Borić u nekoliko je riječi spomenuo i Bojanićevu Mladu misu: "Prigodom njegove prve svete mise u Vrisniku je bilo veličanstveno slavlje, da takvog do onda nije bilo. Tako su mi pričali pokojnikovi suvremenici."[6]

Proslavivši Mladu misu, Bojanić je nekoliko tjedana ostao na odmoru u roditeljskom domu, a potom se vratio u Dubrovnik kako bi apsolvirao i posljednju godinu teološkoga studija.[7]

Djelovanje u domovini

Po svršetku filozofsko-teološkog studija mladi redovnik i svećenik Inocent Bojanić bio je u rujnu 1914. poslan u samostan sv. Marije Milosne u Bolu na Braču. Naime, u tom je samostanu bila smještena Dominikanska klasična gimnazija, a fr. Inocentu je bila povjerena služba profesora grčkoga i njemačkoga jezika. U Bolu je razvio bogatu djelatnost ne samo kao profesor, nego i kao duhovnik i savjetnik mladih gimnazijalaca i dominikanskih sjemeništaraca. Godine 1916. gimnazija se iz Bola seli u Stari Grad na Hvaru pa je i Bojanić kao profesor pošao na svoj rodni otok i ondje nastavio s prosvjetnim i pastoralnim radom. Nažalost, nastavak plodnog rada prekinut će I. svjetski rat. Naime, u vihoru svjetskog sukoba fr. Inocent je 1917. bio imenovan kapelanom austrougarske vojske te kao takav odlazi s vojnicima na bojišnicu.[8] Nemoguće

[4] Usp.: BUDROVIĆ, Vatroslav Stjepan, *Zlatomisnik otac Inocent Bojanić, dominikanac, u: Souvenir book of the fiftieth jubilee of Rev. Innocent Bojanic, O. P,* Chicago, 1963., bez paginacije; DŽANKIĆ, Zvonko, *Dominikansko učilište u Dubrovniku: 1886. – 1967.,* Dominikanska naklada Istina, Zagreb, 2007., str. 37, 129; *Innocent Maria Bojanic, u: Fond Inocent Marija Bojanić* (dalje IMB), Arhiv Hrvatske dominikanske provincije u Zagrebu (dalje AHDP), kutija 1, svezak 1.

[5] Usp.: BOJANIĆ, Ignacija, nav. dj., str. 67; BUDROVIĆ, V. S., nav. dj.

[6] BORIĆ, Stanko, *U spomen o. Inocenta M. Bojanić,* u: *Our Hope – Naša nada,* 15. siječnja 1981., str. 4.

[7] Usp. BUDROVIĆ, V. S., nav. dj.

[8] Usp. BUDROVIĆ, V. S., nav. dj.; MARTINIĆ, Ivo, *Dominikanska gimnazija i sjemenište, u: Spomenica u povodu 500. obljetnice osnutka dominikanskog samostana u Bolu: 1475 – 1975,* Provincijalat Hrvatske dominikanske provincije, Bol – Zagreb, 1976., str. 180.

je precizno utvrditi datum Bojanićevog imenovanja vojnim kapelanom, no to se svakako nije dogodilo prije konca listopada 1917. To nam dokazuje činjenica da se fr. Inocent 20. listopada našao uz samrtnu postelju dominikanca i biskupa hvarsko-bračko-viškoga, msgr. fr. Jordana Zaninovića. Tri dana kasnije sudjelovao je i na sprovodnim svečanostima.[9] Očito je tek nakon toga pozvan u vojsku kao vojni kapelan.

Bojanić je s vojskom isprva pošao u Boku kotorsku, a potom u Albaniju, gdje je početkom 1918. u mjestu Fieri pao u talijansko zarobljeništvo. Kao zarobljenik odveden je u Noceru u talijanskoj Umbriji, gdje je proveo oko godinu dana u zarobljeničkom logoru. Kao svećeniku bilo mu je dopušteno svakoga dana u zarobljeništvu služiti svetu misu. Interesantno je da se s njime u zarobljeništvu našao i mladi vojnik Alojzije Stepinac, pa je upravo on ministrirao Bojaniću kod sv. mise.[10] Mnogo godina kasnije, kada je Stepinac ponovno zasužnjen, ovaj put u vlastitoj zemlji od komunističkih vlastodržaca, Bojanić će mu iz daleke Amerike pružiti podršku. Osim budućega kardinala, Bojanić je u talijanskom zarobljeništvu upoznao još nekoliko istaknutih hrvatskih intelektualaca, kao što su prof. Petar Grgec i dr. Niko Mirošević.[11]

Nakon puštanja na slobodu Inocent se vratio u Hrvatsku i nastanio se u samostanu sv. Katarine djevice i mučenice u Splitu. Godine 1919. postao je profesor vjeronauka i jezika na Realnoj gimnaziji u istome gradu.[12] Na ovoj službi zadržao se do konca 1921., kada ga je Providnost odvela na drugi kraj svijeta, u Sjedinjene Američke Države.

Prvi dominikanac u Chicagu

Već koncem 19. i početkom 20. stoljeća u Chicago su počeli pristizati hrvatski iseljenici koji su napustili domovinu i trbuhom za kruhom otišli u dalek svijet. U njima se oko 1912. rodila ideja da u južnom dijelu Chicaga osnuju hrvatsku katoličku župu[13], a potom i školu. Obratili su se nadbiskupu Chicaga, koji je odobrio njihovu ideju i poslao im velečasnog Josipa Sorića kako bi vodio sve

[9] Usp. † *Biskup Fra Jordan Zaninović,* u: *List Dubrovačke biskupije,* XVII (1917) 11, str. 132.

[10] Usp.: JURETIĆ, *Augustin, u službi Boga, Crkve i naroda svoga ... (Prilikom 30. godišnjice Župnikovanja Fath. Inocenta Bojanića),* IMB, kutija 1, svezak 1; LJ. Č., *Hrvatski dominikanac o. Inocent Bojanić (Prigodom njegova 70. rođendana),* IMB., kutija 1, svezak 1.

[11] Usp. JURETIĆ, A., nav. dj.

[12] Usp. BUDROVIĆ, V. S., nav. dj.

[13] U Chicagu je tada već postojala hrvatska katolička župa, ali je bila previše udaljena od Hrvata u južnom dijelu grada.

poslove oko izgradnje crkve i škole. Predvođeni velečasnim Soricem, hrvatski su iseljenici vrlo brzo izgradili crkvu Presvetoga Trojstva na adresi 1850 South Throop Street. Prva misa u novoj crkvi slavljena je na Božić 1914. godine, a 1915. nadbiskup Weber posvetio je crkvu. Iste godine velečasni Sorić otvorio je hrvatsku Osnovnu školu Presvetoga Trojstva, o kojoj će se od 8. rujna 1921. brinuti hrvatske školske sestre franjevke. Prvi župnik hrvatske katoličke župe Presvetoga Trojstva, velečasni Josip Sorić, odlazi 1916. godine sa župe, koju nadbiskup Chicaga povjerava benediktincima. Prvi benediktinac župnik Presvetoga Trojstva bio je o. Bonifacije Tomek, kojega već 1917. nasljeđuje o. Bernard Haman. On će se na župi zadržati do 1922. godine. Unatoč marljivosti i gorljivosti, o. Haman nije postigao mnogo uspjeha. Razlog je tome, između ostaloga, u činjenici da nije dobro poznavao hrvatski jezik, a još manje hrvatske običaje. Kako na župi nije bilo hrvatskoga svećenika, a naši su emigranti slabo poznavali engleski jezik, crkva je redovito bila gotovo prazna. Budući da nije dolazio u crkvu, hrvatski narod nije odveć pridonosio ni za njezino uzdržavanje, pa se uvelike povećao i dug, koji je od početka bio teško breme župe Presvetoga Trojstva.[14]

Godine 1921. dug je narastao je na 99 tisuća američkih dolara. Suočen s ovako teškim stanjem, nadbiskup Chicaga ponudio je vodstvo župe hrvatskim franjevcima. No, preplašeni njezinim enormnim dugom, franjevci nisu željeli prihvatiti ponudu nadbiskupa Mundeleina, koji se stoga obraća američkim dominikancima provincije sv. Josipa. Njima je ponuda bila itekako privlačna, jer bi dolazak na župu ujedno značio i otvaranje prvoga dominikanskoga samostana u Chicagu. No, problem je bio u tome što je župi trebalo osigurati župnika koji govori hrvatski jezik. Stoga su se američki dominikanci provincije sv. Josipa obratili vrhovnome učitelju Reda, u Rimu, moleći ga da im osigura jednog dominikanca koji govori hrvatski. General Reda fr. Ljudevit Theissling obratio se vodstvu Dalmatinske dominikanske provincije interesirajući se o mogućnosti da jedan hrvatski dominikanac pođe u Chicago za župnika. Vijeće provincije na čelu s provincijalom fr. Anđelkom Orlandinijem u listopadu je 1921. prihvatilo prijedlog i jednoglasno se odlučilo za mladoga fr. Inocenta Bojanića, tada katehetu i profesora jezika na splitskoj realci.[15]

[14] Usp.: *History,* u: *Souvenir book of the fiftieth jubilee of our "Croatian" Holy Trinity Church and School,* Chicago, 1965., bez paginacije; *Župa Presvetog Trojstva kroz godine ...,* u: *Holy Trinity Croatian church,* Chicago, 1980., bez paginacije.

[15] Usp.: *History;Župa Presvetog Trojstva kroz godine ....*

Dana 26. listopada 1921. Bojaniću je stiglo pismo kojim ga njegov provincijal fr. Anđelko Orlandini obavještava da je Provincijsko vijeće jednoglasno odlučilo poslati ga u Chicago, gdje će preuzeti službu župnika hrvatske katoličke župe Presvetoga Trojstva. Nekoliko dana kasnije, 4. studenoga 1921. iz Rima mu je od generala Reda fr. Ljudevita Theisslinga stigla službena asignacija kojom ga premješta u Ameriku i naređuje mu da se stavi na raspolaganje provincijalu Američke dominikanske provincije sv. Josipa.[16]

Iako nije bio oduševljen činjenicom da mora napustiti svoju domovinu i poći u zemlju o kojoj ništa ne zna i čiji jezik ne govori, Bojanić se, naravno, počeo pripremati za dalek put. Oprostio se s rodbinom, prijateljima i redovničkom subraćom te na Novu godinu 1922. napustio Split i Hrvatsku krenuvši za Ameriku. Prethodno je otputovao u Rim jer je general Reda želio osobno s njime razgovarati prije njegova odlaska u SAD, a potom se uputio preko oceana. Dana 15. siječnja 1922. stigao je u New York i smjestio se u samostan sv. Katarine, gdje je proveo oko tri tjedna čekajući daljnje upute. U međuvremenu je provincijal Američke provincije sv. Josipa fr. Rajmund Meagher pošao u Chicago kako bi kod nadbiskupa uredio sve potrebno za preuzimanje župe. Ubrzo potom delegirao je fr. Alberta Caseyja da pođe u Chicago. On je pisao Bojaniću da hitno dođe onamo jer je župi prijeko potreban hrvatski svećenik. Primivši 3. veljače njegovo pismo, Bojanić je još iste večeri krenuo vlakom. Sutradan, 4. veljače u Chicagu su ga dočekali subrat fr. Albert Casey i dotadašnji župnik Presvetoga Trojstva benediktinac o. Bernard Haman.[17]

Bojanićevim odlaskom u Chicago bilo je zadovoljno više strana. Prije svega na dobitku je bila Američka dominikanska provincija sv. Josipa, koja je s njegovim dolaskom mogla otvoriti prvu kuću u Chicagu. Sam Bojanić bio je prvi dominikanac koji se službeno nastanio u gradu Chicagu. Na dobitku je bila i hrvatska katolička župa Presvetoga Trojstva jer je konačno dobila svoga domaćega župnika. Ishodom je bio zadovoljan i general Dominikanskoga reda fr. Ljudevit Theissling, ali i nadbiskup Chicaga jer je konačno pastvu hrvatskih vjernika povjerio hrvatskom svećeniku te time ujedno pronašao nekoga tko je bio voljan preuzeti do grla zaduženu župu. No, na dobitku je bila i tadašnja Dalmatinska dominikanska provincija koja je, premda malobrojna, smjelo odlučila poslati jednog svog mladog i poletnog člana u daleki Chicago. Ovaj

[16] Usp.: *History; Župa Presvetog Trojstva kroz godine ....*

[17] Usp.: BOJANIĆ, Innocent Marija, *Draga braćo i sestre, Hrvati i Hrvatice, župljani, u: Twenty years Jubilee of the Holy Trinity Croatian church and school: Dvadesetgodišnjica hrv. kat. crkve i škole Presv. Trojstva,* Chicago, 1935., bez paginacije; BUDROVIĆ, V. S., nav. dj.; *History; Župa Presvetog Trojstva kroz godine ....*

potez provinciji se višestruko isplatio. Prije svega zbog toga što se Bojanićevim odlaskom u Chicago otvarala mogućnost da i drugi hrvatski dominikanci pođu tamo, osobito oni mlađi radi studija. S druge pak strane, hrvatski će dominikanci iz Chicaga u budućnosti uvelike pomagati svoju subraću u domovini, osobito u vrijeme II. svjetskog rata i poraća kada su glad i siromaštvo vladali Hrvatskom. No, od Bojanićeva odlaska u Chicago imala je tadašnja Dalmatinska dominikanska provincija i neposrednu korist. Naime, u to je vrijeme provincijal fr. Anđelko Orlandini već razmišljao o otvaranju dominikanskoga samostana u Zagrebu, za što je trebalo osigurati zemljište i novce za gradnju. Ovo je malobrojnoj i siromašnoj provinciji, koja je ionako bila u dugovima, bio golem problem, ali se ideja o gradnji samostana nije smjela napuštati jer je ona značila povratak dominikanaca u Zagreb. Nakon Bojanićevog odlaska upravo će general Reda fr. Ljudevit Theissling i Američka dominikanska provincija sv. Josipa u znak zahvalnosti za slanje hrvatskog dominikanca u Chicago poslati provincijalu Orlandiniju velika novčana sredstva za gradnju zagrebačkoga samostana. Prisjećajući se 1952. ovih događaja kroničar dominikanskoga samostana u Splitu, fr. Vjekoslav Matijaca OP, pomalo pretjeruje te gotovo optužuje tadašnjega provincijala fr. Anđelka Orlandinija da je prodao Bojanića u Chicago, a spominje i jedan dio navodne "cijene", tj. novce koje je Orlandini dobio za Bojanića.[18]

Nasuprot ovim zadovoljnim stranama stajao je sam Bojanić, koji nije odveć bio oduševljen odlukom provincijskoga vijeća da upravo njega pošalje u Chicago. To svjedoči i izjava koju je pri koncu života dao za *The Chicago Catholic*. U njoj kaže kako je u Europi bio sretan, ali se na poziv provincijskoga vodstva morao odazvati.[19] Na jednom drugom mjestu zapisao je: "Ja nijesam tražio da dođem u Ameriku, niti sam želio da dođem na ovu župu – jer uopće nijesam ni znao da ona opstoji."[20]

Očito fr. Inocent nije bio radostan što mora napustiti domovinu i krenuti u nepoznati svijet, niti je to učinio drage volje. Ipak, redovnički posluh na koji se zavjetovao stavio je iznad osobnih želja i ambicija te se otisnuo preko oceana.

[18] Usp. *Ljetopis dominikanskog samostana sv. Katarine djevice i mučenice u Splitu: od 30. prosinca 1942. do 9. ožujka 1955.*, nadnevak 28. siječnja 1952., Arhiv dominikanskog samostana u Splitu.

[19] Usp. DONLON, John, *Father Innocent Bojanic, 90, keeps Croatian dream alive*, u: *The Chicago Catholic*, February 1, 1980., str. 20.

[20] BOJANIĆ, I. M., nav. dj.

Vjeran i odan svojoj domovini i subraći u Hrvatskoj, Bojanić je i nakon odlaska u Chicago ostao član Dalmatinske dominikanske provincije. Tako je bilo sve do 1939. godine. Naime, 2. prosinca te godine vrhovni starješina Dominikanskoga reda fr. Martin Stanislav Gillet izdao je dekret kojim se u Americi osniva nova dominikanska provincija sv. Alberta Velikoga. Novoj provinciji pripali su svi samostani i kuće na zemljopisnom prostoru koji je provincija trebala obuhvaćati. Svi pak dominikanci koji su bili asignirani u te samostane i kuće *ipso facto* su postali članovi novoutemeljene provincije. Budući da se u dekretu generala Gilleta izričito spominje i kuća Presvetoga Trojstva u Chicagu, to znači da je i fr. Inocent iz Dalmatinske dominikanske provincije bio transfiliran u Američku dominikansku provinciju sv. Alberta Velikoga, čiji će član ostati do smrti[21].

(Završetak u sljedećem broju)

[21] GILLET, Martin Stanislav, dekret o ustanovljenju Američke dominikanske provincije sv. Alberta Velikoga, Rim, 2. prosinca 1939., u: *Analecta Sacri Ordinis Praedicatorum*, XXXVII (1939) 4, str. 341 – 343.

dječače plave kose

sinu Mislavu

jesu li trnjanska proljeća
još uvijek lijepa
ili pogled iz daljine
zaustavlja vrijeme

plavom kosom
i bezbrižna pogleda
bilo te u svim uličicama
dok si u igri
hvatao proljeće

ono nestalo je
onoga dana
kad sam morao otići

više
ni plave kose
ni trnjanskog proljeća

sad ozbiljnost
mladićeva pogleda
prebire pitanja

zašto je
tako moralo biti

samo
pogled iz daljine
zaustavlja vrijeme

14. 5. 2008.

Glasovi i viđenja

(Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima u dvije je knjige objavilo važno i vrlo zanimljivo djelo „Mistični put", engleske spisateljice Evelyn Underhill, iz kojega i u ovom broju donosimo ulomak)

1) *Intelektualno viđenje.* – „Intelektualno viđenje", kao i „supstancijalna riječ", kako nam je opisuju mistici, tako je neuhvatljive, duhovne i bezoblične vrste da ga je teško razlučiti od čina čistoga razmatranja, odakle često i proizlazi. Ta duševna raspoloženja i poimanja tako su usko povezana (a nazivi koje im pridaju često proistječu iz napora pojedinaca da pomoću podudaranja opišu jedno te isto iskustvo) da riskiramo netočan prikaz uvijek kad ih počnemo svrstavati. Čini se da mistici to intelektualno viđenje (koliko ga možemo razumjeti) ne traže, nego im se ono sámo postavlja pred um, a vide ga, ili zamjećuju, cijelim bićem, pomoću osjeta koji nije ni vid, a ni čuvstvo, ali ima svojstva i jednoga i drugoga. Prisno je, ali neopisivo; određeno, a opet ga je nemoguće odrediti. U *Objavama* Anđele Folinjske postoji živ opis niza prosvijetljenih stanja koja vode do intuicija (i uključuju ih), čiji sadržaj tvori bit toga „bezobličnoga viđenja", a i njegove dopune, „bezoblične riječi", a to u daleko većoj mjeri pridonosi našemu razumijevanju naravi te pojave nego najpomnija psihološka raščlamba.

„Povremeno Bog dolazi u dušu, a da ga ne pozivamo, pa u nju ulijeva ljubav, vatru, a ponekad i slatkoću, te se duša raduje, uvjerena da sve to dolazi od Boga. Ali još ne zna i ne vidi da On prebiva u njoj, iako primjećuje njegovu milost i veseli joj se. Bog ponovno dolazi duši i govori joj riječi pune slatkoće, u kojima je velika radost, pa ga duša osjeća. Zbog tog *osjećaja* Boga, obuzima je velika radost, no čak i tu ostaje određena sumnja, jer duša ne posjeduje sigurnost da je u njoj Bog... Potom duša prima dar viđenja Boga, koji joj kaže: Gledaj me!, pa duša vidi da On prebiva u njoj, a to vidi jasnije nego što jedna osoba vidi drugu. Jer *oči duše gledaju puninu o kojoj ne mogu govoriti; nije tjelesna nego duhovna, pa o njoj ne mogu ništa reći.* Gledajući to, duša se raduje neizrecivom radošću, a to je očitovanje i siguran znak da u njoj zaista boravi Bog. Duša ne može gledati ništa drugo, jer ispunjena je na neizgovorljiv način. To motrenje, u kojemu duša više ništa drugo ne može gledati, tako je duboko da mi je vrlo žao što o tome ne mogu ništa reći. Takvo što ne može se ni dotaknuti, ni za-

misliti, jer je neizrecivo." (St. Angèle de Foligno, *Livre de l'expérience des vrais fidèles*, pp. 170. seq.)

Čini se, dakle, da je intelektualno viđenje usko povezano s onom „sviješću o Božjoj nazočnosti" o kojoj smo raspravljali u prošlomu poglavlju, iako sami razmatratelji izjavljuju da su to različite stvari. („To nije nalik na onu Božju nazočnost koja se često osjeća... Velika je to milost... ali nije viđenje". St. Teresa, *Vida*, cap. XVII. § 6.) Očito se razlikuje od raspršene svijesti o Božanskoj imanenciji, i to činjenicom da je, doduše, oku nevidljivo, ali se može točno smjestiti u prostoru. Mistikova opća svijest o Božanskomu ovdje je usredotočena na jednu točku, kojoj smjesta pridaje teološki ili simbolički značaj. Posljedica toga jest tako zbiljski, određen i duboko osoban osjećaj nazočnosti da, po riječima svete Terezije, donosi dublje uvjerenje nego što bismo ga stekli tjelesnim gledanjem. Kršćanski mistici tu nevidljivu nazočnost prije poistovjećuju s Kristovom ljudskošću nego s bezuvjetnim Apsolutom. „U molitvi sjedinjenja i spokoja", kaže sveta Terezija, „nazočno je određeno pritjecanje Božanstva, ali u *viđenju* Sveta nam se ljudskost uza sve to udostoji praviti društvo i činiti nam dobro." (Op. cit., loc. cit.) „Osoba koja nikako ne očekuje takvu naklonost", kaže ona ponovno, „a nije se nikad ni smatrala vrijednom da je primi, svjesna je da kraj nje stoji Isus Krist, iako ga ne vidi ni tjelesnim, a ni duhovnim očima. Ne znam zašto, ali to se zove intelektualno viđenje. Za razliku od zamišljajnoga viđenja, ovo ne prolazi brzo, nego traje nekoliko dana, a ponekad čak više od godine... Iako mislim da su neke od prijašnjih milosti uzvišenije, ipak, ovo sa sobom donosi posebno znanje o Bogu, jer najnježnija ljubav prema Njemu proizlazi odatle što smo stalno u Njegovu društvu, dok je želja da svoje cijelo biće stavimo u Njegovu službu gorljivija od ijedne druge koju sam dosad opisala. Savjest je uvelike pročišćena spoznajom o Njegovoj neprestanoj i bliskoj nazočnosti, jer, iako znamo da Bog vidi sve što radimo, ipak smo po naravi skloni to postupno zanemariti i zaboraviti. No ovdje je to nemoguće, jer naš Gospodin u dušu ulijeva svijest o svojoj blizini." (St. Teresa, *El castillo interior, Moradas sextas*, cap. VIII.)

Primjećujemo da je u takvu stanju (na koje jedva možemo primijeniti riječ „viđenje") svijest na svom vrhuncu, dok je mogućnost halucinacije na najnižoj točki. Ništa se ne vidi, čak ni očima uma, kao što se, u usporednom slučaju „supstancijalnih riječi", ništa ne govori. Riječ je o čistom poimanju, u jednom slučaju Osobnosti, a u drugomu znanja. „Neposredno viđenje ogoljeloga Božanstva", kaže o tome Suzo, „nedvojbeno je čista istina, a viđenje moramo

smatrati to plemenitijim što je intelektualnije, jer tim je više lišeno svake slike i približava se stanju čistoga razmatranja." (*Leben*, cap. LIV.)

Svetoj Tereziji Avilskoj dugujemo najbolji opis iz prve ruke tog čudnog stanja „svijesti". Dogodilo joj se iznenada, nakon razdoblja psihičke uznemirenosti, a učinilo joj se da je primila odgovor na svoje nevoljke molitve da je Bog „vodi" drugim putem, a ne „unutrašnjim riječima" koje su, po mišljenju njezina duhovnoga usmjeritelja, bile „vrlo sumnjive". „Nisam se mogla prisiliti da poželim promjenu", kaže ona, „niti sam mogla vjerovati da sam pod utjecajem Sotoninim. Iako sam svim silama nastojala da želim jedno i vjerujem ovo drugo, to nije bilo u mojoj moći". Stanje podijeljenosti razriješila je činom potpune predaje Božjoj volji, a čini se da se, zahvaljujući oslobođenju od stresa i spremnoj podložnosti, iznenada razvio novi oblik automatizma, koji je opravdao i pojačao njezine slušne pojave, donijevši mir i pouzdanje njezinu rastresenomu površinskomu jastvu.

„To mi se dogodilo na kraju dvogodišnjega razdoblja, koje smo i ja i drugi proveli u molitvi u tu svrhu, to jest da me naš Gospodin povede drugim putom, ili da mi pokaže istinu ovoga puta, jer sad su razgovori s našim Gospodinom postali vrlo učestali. Jednoga dana sam molila, upravo na blagdan slavnoga svetoga Petra, kad – blizu sebe ugledah Krista, ili da se točnije izrazim – osjetila sam ga, jer ništa nisam vidjela ni tjelesnim, a ni duhovnim očima. Učinilo mi se da je u mojoj blizini, a vjerujem i da sam vidjela kako mi govori. Kako uopće nisam znala da je takvo viđenje moguće, isprva sam se jako bojala i samo sam plakala, no kad mi je progovorio jednu jedinu riječ ohrabrenja, sabrala sam se, pa sam bila smirena i utješena kao obično, bez ikakva straha. Činilo se da je Isus Krist neprestano uz mene. Kako viđenje nije bilo u zamišljanju, nisam vidjela oblik, ali obuzeo me je vrlo izrazit osjećaj da mi je uvijek zdesna i da je svjedok svega što radim, pa ni u kojemu trenutku nisam mogla zanemariti njegovu nazočnost, ako sam samo bila kako-tako sabrana, ili se nisam baš jako rastresla. Vrlo uznemirena, smjesta sam otišla svom ispovjedniku, da mu ispričam o tome. Pitao me je u kakvom sam obliku vidjela našega Gospodina. Odgovorila sam da nisam vidjela oblik, a on je upitao: Kako si znala da je to Krist? Odgovorila sam da ne mogu reći kako sam znala, ali nisam mogla sumnjati da je blizu mene... nema riječi kojima bih objasnila, ili barem riječi nedostaju nama ženama, jer tako malo znamo, a učeni ljudi to mogu bolje objasniti.

Ako kažem da ga ne vidim ni tjelesnim, ni duhovnim očima – jer to nije bilo zamišljajno viđenje – kako onda mogu razumjeti i tvrditi da stoji kraj mene i kako mogu biti *sigurnija u to, nego da sam ga vidjela?* Ako bi se pretpostavilo

da je to kao kad je netko slijep, ili je u mraku, pa ne može vidjeti drugu osobu, premda mu je blizu, ta usporedba ne bi bila točna. Određene sličnosti postoje, ali nisu velike, jer slijepcu o toj nazočnosti govore drugi osjeti, pa čuje kako druga osoba govori, ili se kreće, ili ga dotakne, ali u ovim viđenjima nema ničeg sličnoga. Mrak se ne osjeća, nego samo On duši otkriva svoju nazočnost i to određenim znanjem o sebi, koje je jasnije od Sunca. Ne mislim reći da tada vidimo Sunce, a niti kakav sjaj, nego samo da postoji nevidljivo svjetlo koje obasjava razumijevanje, kako bi duša mogla uživati u tako golemu dobru. To viđenje sa sobom donosi velike blagoslove." (St. Teresa, *Vida*, cap. XXVII. §§ 2 – 5.)

2) U *zamišljajnomu viđenju,* kao ni kod „unutrašnjih riječi", nema osjetilnih halucinacija. Doduše, jastvo vidi oštro i jasno, ali posve je svjesno da sve to gleda pomoću najdragocjenijega osjetila, „onog unutrašnjega oka, koje je blaženstvo samotnosti", kako kaže Wodsworth.

(Jer često dok ležim na kauču,
U dokonu, il' zamišljenu raspoloženju,
Bljesnu mi pred unutrašnjim okom,
Koje je blaženstvo samotnosti,
Pa mi se srce ispuni zadovoljstvom
I pleše sa sunovratima. William Wordsworth, *Sunovrati.*)

Zamišljajno viđenje spontana je, automatska djelatnost moći koju posjeduju svi umjetnici i maštovite osobe. Ukoliko je riječ samo o mehanizmu koji se tu rabi, mala je razlika, osim u stupnju, između Wordsworthova zamišljajnog viđenja „sunovrata koji plešu" i Suzova viđenja plesa anđelâ, kada ti nebeski stanovnici, „iako su plešući skakali vrlo visoko, pritom nisu nimalo izgubili na dražesti". (*Leben,* cap. VII.) Oba ta dojmljiva opisa primjeri su „pasivnoga zamišljajnoga viđenja", iako je u prvomu vidjelac svjestan da gleda sliku koja potječe iz sjećanja, dok se u drugom slučaju ta slika javlja spontano, kao san iz podsvjesnoga područja, i sadrži sastojke koji se mogu pripisati ljubavi, vjerovanju i izravnoj intuiciji istine.

Takva pasivna zamišljajna viđenja, pod kojima razumijem spontane mentalne slike koje jastvo motri, ali sámo ne sudjeluje u nekom događanju, kod mistika poprimaju dva glavna oblika: a) simbolički i b) osobni.

a) U simboličkom obliku nema mentalnoga zavaravanja, jastvo je svjesno da mu se istina ukazuje „u slici". Mnoga viđenja velikih proročkih mistika, primjerice svete Hildegarde, imaju tako složeni simbolički značaj da tumačenje uključuje znatnu umnu djelatnost, a to se tumačenje ponekad „daje" zajedno sa slikom. Tako Rulman Merswin svoje *Viđenje Devet stijena* opisuje kao nešto što je motrio u jasnoj slici, a njegov je um istodobno primio alegoričko značenje viđenoga. Suzov život obiluje simboličnim prizorima. Čini se da je svetac stalno živio na rubu takvoga zamišljenoga svijeta i da je u tom obliku najlakše usvajao istinu, pa, primjerice, pripovijeda:

„Jednoga jutra dogodilo se da je Sljedbenik u viđenju ugledao kako ga okružuje mnoštvo nebeskih duhova. Zato je zamolio jednoga od najsjajnijih među tim prinčevima neba da mu pokaže kako mu Bog prebiva u duši, a anđeo odgovori: Samo radosno usmjeri pogled na samoga sebe i vidi kako Bog s tvojom žarkom dušom igra igru ljubavi. Brzo je pogledao i vidio da mu je tijelo u području srca čisto i prozirno poput kristala, a vidio je i Božansku Mudrost kako mirno sjedi na prijestolju usred njegova srca. Bio je to divan prizor. Kraj nje je stajala Sljedbenikova duša, ispunjena nebeskim težnjama i s ljubavlju se odmarala na Božjim grudima, a Bog ju je zagrlio i pritisnuo je na srce. Ostala je posve zadubljena i opijena ljubavlju, u naručju voljenoga Boga". (Suzo, *Leben,* cap. VI.)

U takvomu viđenju osjećamo mistikovu strast za Apsolutom, intuiciju Božje nazočnosti u duši, a sve se to spaja s građom što je mistiku pruža pjesnička mašta, pa se on izražava u alegorijskomu obliku. To je zapravo vizualizirana pjesma, nadahnuta izravnim dodirom s istinom. Toj vrsti pripadaju mnoga izvješća o Vječnosti, u kojima su mistici i vidioci otvorenoga tipa postvarili svoje duboko poimanje stvarnosti. Kako je Beatrice rekla Danteu kad je imao veliko viđenje Svjetlosne rijeke, ono što vidimo samo je sjenovita predodžba transcendentne Stvarnosti, no jastvo još nije dovoljno snažno da bi je vidjelo.

I vidjeh kako živo svjetlo lika
blještave rijeke među dva žala sine
što pramaljeće čudesno ih slika.

S te rijeke tma se živih iskri vine
i poniru u cvijeće sa svake strane
kao kad zlato optače rubine.

A zatim kanda od mirisa pjane,
svaka u divno valovlje se sliježe;
čim jedna uđe, druga nadvor bane.

* * * * *

I doda: „Rijeka s obiljem topaza
u gibanju, i trava puna smiješka,
istine svoje sjenu tek pokaza.

A nije ova stvar po sebi teška;
već nisu tako jake oči tvoje,
i stoga je na tvojoj strani greška.
(Par. XXX. 61 – 81)

Posljednja dva stiha ovog čudesnoga ulomka izražavaju cijelu filozofiju viđenja. Riječ je o prilagodbi nadosjetilnoga našim ljudskim nedostacima, o simboličkoj rekonstrukciji stvarnosti na razinama koje su dostupne našim osjetilima. Ta se simbolička rekonstrukcija iskazuje kao duboko značajan, živopisan i dramatičan san, a kako taj san prenosi transcendentnu istinu i vidioca uvodi u ozračje Vječnoga, s pravom zahtijeva prednost pred prozaičnim i stalnim viđenjem koje zovemo „stvarnim svijetom". U njemu, kao i u manje značajnim snovima našega uobičajenoga iskustva, često se spajaju viđenja i slušne pojave. Mnoga viđenja svete Matilde Hackenbornske takvoga su složenoga tipa, kao, primjerice, ovo: „U srcu Božjemu kao da je ugledala prekrasnu djevicu, koja je u ruci držala prsten s dijamantom, pa je njime neprestano dodirivala Božje srce. Kad je duša upitala zašto tako dodiruje Božje srce, djevica je odgovorila: 'Ja sam Božanska ljubav, a ovaj kamen označava Adamov grijeh... Čim je Adam sagriješio, pojavila sam se i uhvatila sam cijeli grijeh, pa sam neprestano dodirivala Božje srce, poticala ga na samilost i nisam mu davala odmora do trenutka kad sam iz Očeva srca uzela Božjega sina i položila ga u djevičansku utrobu njegove majke...' Drugom prilikom vidjela je kako Ljubav u obličju lijepe djevice obilazi konzistorijem i pjeva: *Samo ja sam napravio nebeski krug i hodao morskim valovima.* Po tim je riječima shvatila kako je Ljubav sebi podredila svemoguće Božje veličanstvo, opila Njegovu Neistraživu mudrost, potaknula cjelokupnu Njegovu najslađu dobrotu i pokrenula Gospodara svega veličanstva tako što je potpuno pobijedila Njegovu božansku pravdu i promijenila je u

blagost i milosrđe." (Matilda Hackenbornska, *Liber specialis gratiae*, 1. II. cap XVII, XXXV.)

Zamišljajno viđenje te vrste vjerojatno je daleko češće nego što se obično pretpostavlja, a može postojati bez ikakve smetnje za ravnotežu sposobnosti koja se obično smatra „zdravim razumom".

„Ako u Freudovu inzistiranju na simboličkoj naravi normalnih snova ima imalo istine", kaže Pratt, „još manje treba čuditi da zamišljanje u snovima kakvo nalazimo kod kršćanskih mistika, stvara viđenja simboličke vrste... Vjerojatno je pogrešna naša suvremena sklonost tome da viđenja smatramo nečim posve neobičnim i patološkim." (Pratt, *Religiozna svijest,* p. 404.) Sigurno je da meditacije osoba koje sebi „dobro predočuju stvari" često poprimaju slikovni oblik, a veliki učitelj meditacije, sveti Ignacije Loyola, savjetovao je da osoba koja meditira sebi hotimičnim naporom predoči neku sliku iz teme meditacije. Slika se može pojaviti nehotice, na vrhuncu misaonoga tijeka, pa ponekad oslikava taj tijek, a ponekad mu proturječi. Može se tek nejasno pokazati na maglovitoj pozadini, ili se pak pojaviti oštro ocrtana, dobro osvijetljena i živa, a uvijek donosi veći dojam stvarnosti nego što se može steći djelovanjem diskurzivnoga uma.

b) Očit je simbolički i umjetnički značaj viđenja o kojima smo raspravljali. No postoji još jedan oblik zamišljajnoga viđenja na koji bi se trebalo tankoćutnije osvrnuti. Tu su slike, što ih rabe podsvjesne moći, ili ih pred um izlaže ono Nešto drugo čega je mistik uvijek svjestan nasuprot samome sebi, istodobno tako žive, usko povezane s konkretnim vjerovanjima i duhovnom gorljivošću jastva, tako savršeno izražavaju poimanje Božanstva, da ih nije uvijek lako prepoznati kao simbolične po vrsti. Jednostavan primjer toga jest viđenje Krista u trenutku podizanja, za vrijeme mise, što su iskusili mnogi katolički ekstatici. (Primjerice, sveta *Anđela Folinjska* u svojim *Objavama* daje potpun niz takvih iskustava u rasponu od poimanja Božanske ljepote „koja blista iznutra i nadilazi sunčev sjaj" *op. cit.,* /p. 64./, do konkretnoga viđenja para sjajnih očiju u hostiji. „Posve sam ga jasno vidjela očima uma," kaže ona, „najprije živoga, kako pati, krvari, raspetoga, a onda i mrtvoga na križu." /p. 326/ „Drugom prilikom vidjela sam Dijete Krista u posvećenoj hostiji. Pojavio se krasan i pun veličanstva, a doimao se poput dvanaestogodišnjega djeteta." /p. 67/)

Tu je i slika Presvetoga srca u viđenju svete Margarete Marije Alacoque. Sveta Terezija Avilska spada među rijetke mistike koji su zapazili pravi značaj takvih automatizama, kakvi, poput svojih čistijih oblika, intelektualnih viđenja Boga, sa sobom donose živo poimanje Osobnosti, uvjerenje o živoj nazočnosti,

prije nego znanje o novim činjenicama. „Povremeno mi se činilo da je ono što vidim samo slika", pripovijeda ona o vlastitim zamišljajnim viđenjima Krista, „ali najčešće nije bilo tako. Pomislila sam da je to sam Krist, sudeći po blistanju usred kojega se udostojao pojaviti. Ponekad je viđenje bilo vrlo nejasno, pa sam pomislila da je slika, no ipak nije bilo nalik na makar kako dobro naslikanu sliku, a vidjela sam ih mnogo. Bilo bi apsurdno pretpostaviti da jedno ima bilo kakve sličnosti s drugim, jer razlikuju se kao što se živa osoba razlikuje od svog portreta koji, makar kako uspješno bio izrađen, ne može biti životan, jer očito je neživa stvar." (*Vida*, cap. XXVIII. § II.)

„Viđenje prolazi brzo poput bljeska munje", kaže ona na drugom mjestu, „pa ipak se ta vrlo slavna slika tako dojmi zamišljanja da se, vjerujem, neće moći izbrisati dok duša ne vidi Krista i dok ga zauvijek ne uživa. Iako kažem *slika*, ne smijete pomisliti da izgleda kao slika na platnu, nego se Krist pojavljuje kao živa osoba, koja ponekad govori i otkriva duboke misterije." (*El castillo Interior, Moradas Sextas,* cap. IX.)

Čini se, dakle, da bi to duboko i zasljepljujuće viđenje Božanske osobe moglo značiti istinski doticaj duše s Apsolutnim životom, doticaj koji izravno upućuje na sliku pod kojom se jastvo naviklo razmišljati o Bogu. Očito, u slučaju kršćanskoga razmatratelja, ta je slika obično povijesna Kristova osoba, kao što je opisana u pobožnoj književnosti i umjetnosti uopće. („Za jednoga blagdana svetoga Pavla, dok sam bila na misi, preda me je stala najsvetija Ljudskost, kako ga slikari prikazuju poslije uskrsnuća." /Sv. Terezija Avilska, *Vida,* cap. XXVIII. § 4./ Isto tako, oblik što su ga poprimala mnoga viđenja Anđele Folinjske očito ima veze s time što je bila upoznata s freskama u crkvama u Asizu i u spoletskoj dolini. „Kad sam, ušavši u crkvu, prignula koljena", pripovijeda ona, „smjesta sam ugledala prizor kako sveti Franjo počiva na Kristovim prsima. Onda mi je Krist rekao: Tako blisko i tebe ću držati i još mnogo bliskije, kako to tjelesne oči ne mogu zapaziti, ni shvatiti. /Op. cit., p. 53./)

Ipak, životni polet i dubok osjećaj stvarnosti koje to naglo poimanje ulijeva, razlozi su koji dopuštaju da ga ne svrstamo među živopisne snove, nego među autentična mistična stanja, gdje se „imanentni Bog, koji je bezobličan, ali može zadobiti sve oblike, izražava u viđenju, kao što se izražavao riječima". (Delacroix, *Études sur le mysticisme*, p. 116.) To iskustvo popraćeno je osjećajima-stanjima sigurnosti i radosti, pa je sve to nalik na ljubavno pismo koje prima žarka duša i koje, zajedno s vlastoručnim potpisom ljubljenoga, sa sobom donosi i sam dah njegove osobe.

To konkretno viđenje Krista posjeduje istinski mističnu kakvoću neizrecivosti, a jastvu se pojavljuje u obličju neiskazive ljepote, obasjane nezemaljskim svjetlom, za koje mistici uporno tvrde da je svojstvo transcendentnoga iskustva. Vidi se kako umjetnikova uzvišena svijest o Ljepoti kao obliku Istine, ovdje djeluje na transcendentnoj razini. Zato, kad je sveta Terezija Avilska vidjela samo Božje ruke, zbog njihove blistave ljepote pala je u ekstazu obožavanja. (*Vida,* cap. XXVIII. § 2.) „Kad bih provela i mnoge godine domišljajući se kako da sebi dočaram nešto tako lijepo, nikako to ne bih mogla, a čak ne bih ni znala kako da to učinim", kazuje ona o zamišljajnomu viđenju Krista, „jer to je izvan domašaja mogućega zamišljanja, ovdje na zemlji. Nezamislivi su već sama bjelina i sjaj. Nije to blistanje koje zasljepljuje, nego istančana, ulivena bjelina, koja očima pruža krajnje zadovoljstvo, pa se nikad ne umore gledajući je, a ne umori ih ni vidljivi sjaj koji nam omogućuje da gledamo tu božansku divotu. To se svjetlo tako razlikuje od bilo kakvoga ovdje na zemlji da se i sam vidljivi sunčev sjaj, u usporedbi s blistanjem i svjetlom pred našim očima, doima tako nejasno da nitko više nikada ne bi htio ni otvoriti oči... Ukratko, takvo je da nitko, makar kako nadaren bio, u cijelom životu ne može steći pojam o kakvoći toga svjetla. Bog ga pred nas stavlja tako trenutno te ne bismo mogli na vrijeme otvoriti oči da ga vidimo, kad bi uopće bilo nužno da ih otvorimo. Ali nije nimalo važno jesu li otvorene ili zatvorene, jer kad naš Gospodin želi, moramo to vidjeti, htjeli ili ne htjeli." (Sveta Terezija Avilska, op. cit., cap. XXVIII. §§ 7. Anđela Folinjska pripovijeda o sličnom viđenju Krista: „Njegova ljepota i ures bili su tako veliki... i tako sam se obradovala tom prizoru da mislim da ga nikada neću izgubiti. A bila sam u toj mjeri sigurna u to, da ni na koji način ne mogu posumnjati." St. Angèle de Foligno, op. cit., p. 66.)

Postoji još jedna vrlo važna vrsta vizualnih automatizama, ona koju sam odlučila nazvati *djelatnim zamišljajnim viđenjima.* Dok je viđenje pasivne vrste izraz misli, zapažanja, ili težnji dubljega jastva, djelatno viđenje izraz je promjene u tom jastvu i općenito prati neku psihičku krizu. U tom viđenju, koje uvijek ima dramatski značaj, jastvu se čini da nije samo gledatelj, nego je djelatno. Takva viđenja mogu posjedovati mnoga svojstva sna, mogu biti čisto simbolička, ali i teološki „realistična". Mogu sadržavati putovanje kroz pakao, čistilište i nebo, izlet u čarobnu zemlju, ili hrvanje s anđelom na putu. Kakav god bio njihov izvanjski oblik, uvijek su povezana s unutrašnjim rezultatima. To su automatski izrazi snažne podsvjesne djelatnosti, nisu naprosto *posrednici* pomoću kojih se pojačava i obogaćuje svijest jastva o Apsolutu, nego izvanjski, vidljivi znakovi pokreta jastva prema novim razinama svijesti.

Zato ne iznenađuje da dinamičko viđenje te vrste, mistika često uvodi u život u sjedinjenju. O takvim zamišljajnim viđenjima izvješćuju sveti Franjo Asiški i sveta Katarina Sijenska kad opisuju trenutke svoje stigmatizacije, sveta Terezija Avilska kad govori o svojoj transverberaciji (probadanju srca), a i Suzo tako opisuje nebeskoga posjetitelja koji mu je navijestio prijelaz iz „niže" u „višu" školu Svetoga Duha. (*Leben,* cap. XXI.) Ali od svih tih drama duše možda je najživopisniji i najuvjerljiviji primjer koji je u umjetnosti poznat kao „mistično vjenčanje svete Katarine Sijenske".

Vidjeli smo da je sveta Katarina, od djetinjstva podložna zamišljajnim viđenjima i uutrašnjim svjetovima, dugo bila svjesna da joj glas ponavlja obećanje o svetim zarukama, a posljednji dan poklada, 1366. godine, rekao joj je: „Danas ću s tobom svečano proslaviti zaručnički pir u vjeri." „A onda, dok je Gospodin još govorio", pripovijeda njezina legenda, „pojavila se slavna Djevica, Njegova Majka, blaženstva pun Ivan Evanđelist, slavni apostol Pavao i sveti Dominik, otac njezinoga reda, a s njima i prorok David, koji je u ruci držao uglazbljeni psaltir, a dok je svirao najslađu ariju, djevičanska Majka Božja svojom je svetom rukom uhvatila Katarinu za desnicu, ispružila joj prste prema Sinu i zamolila ga da se s Katarinom udostoji zaručiti u vjeri. Božji Jedinorođenac milostivo je pristao, izvadio je zlatni prsten, u čijem su oku četiri bisera okruživala najljepši dijamant, pa je, stavivši ga na Katarinin prstenjak, rekao: 'Gle, ja, tvoj Stvoritelj i Spasitelj zaručujem te u vjeri, koju ćeš uvijek čuvati bez ljage, dok u nebu ne proslaviš svoje vječno vjenčanje. Od sada, kćeri moja, revno i bez oklijevanja izvršavaj zadaće koje će ti volja moje Providnosti polagati na ruke, jer sad si oboružana smionošću vjere, pa ćeš vedro nadjačavati sve svoje protivnike.' Onda je viđenje nestalo, ali prsten joj je stalno ostao na prstu, iako ga nije mogao vidjeti nitko osim same djevice, pa mi je često, iako sramežljivo, povjeravala da taj prsten uvijek vidi na ruci i nije bilo nijednoga trenutka da ga nije vidjela." (E. Gardner, *Sveta Katarina Sijenska*, p. 25, *Vita*, I. XII. 1, 2 /Acta S. S., loc. cit/. Čini se da je prsten koji je uvijek vidjela na ruci primjer pravoga tvarnoga viđenja, a taj događaj ima neobičnu, točnu usporednicu u životu svete Terezije Avilske. „Kad sam jednom prilikom u ruci držala križ krunice, svojom rukom mi ga je uzeo. Vratio ga je, ali s četiri velika draga kamena, neusporedivo dragocjenija od dijamanata. Rekao mi je da ću ubuduće uvijek tako vidjeti križ, *a to se obistinilo.* Nikad nisam vidjela drvo od kojega je križ bio napravljen, nego samo drago kamenje, no nitko ga drugi nije vidio." /*Vida*, cap. XXIX. § 8./ Augustine Baker kaže da u tu vrst iskustva, posebno u darovanje ruža, prstenja i dragoga kamenja „treba uvelike sumnjati", osim ako

je riječ o „dušama koje su dugo ustrajale u svetosti". /*Sveta mudrost*, Rasprava III. § IV. cap. III./)

Nije teško razlučiti građu od koje se to viđenje sastoji. Po izvanjskim okolnostima, u cjelini je posuđeno iz legendarnoga životopisa svete Katarine Aleksandrijske, koji je njezina imenjakinja jamačno poznavala još u djetinjstvu. (Vidi: *Legenda aurea,* nov. 25.) Katarina Benincasa pokazivala je tipičnu umjetničku primljivost, pa je građu te stare priče brzo preobrazila u poticaj duboko osobnom iskustvu, kao što su njezini suvremenici, slikari iz Siene, iz tradicionalnih bizantskih izvora preuzeli teme, metode i kompoziciju, no sve su to pretvorili u izraze vlastitih moćnih osobnosti.. Za nas nije važno kako je druga Katarina sebi prilagodila i unutar svog iskustva postvarila tradicionalnu priču, nego je važna samo činjenica da je za nju to bio sakramentalni oblik u kojemu je postala izrazito i stalno svjesna sjedinjenja s Bogom. Na to ju je dugo pripremala sve izraženija sklonost njezina dubljega jastva, koje je učinilo da čuje ponovljeno obećanje, pa kad je viđenje naposljetku došlo, nije bilo toliko značajno po svojim izvanjskim okolnostima, koliko po trajnom učinku na njezin život. Unutar tog viđenja prešla je na svježu razinu svijesti i ušla u stanje duhovnoga vjenčanja, bliskoga i žarkoga poistovjećivanja s Kristovim zahtjevima, što Rikard iz svetoga Viktora zove „trećim stupnjem žarke ljubavi".

Od iste je djelatne vrste i veliko, glasovito viđenje, ili bolje – iskustvo transverberacije (probadanja srca) koje je doživjela sveta Terezija Avilska, a u njemu se slike i osjećaji udružuju u naporu da izraze tjeskobu neutažive ljubavi. „Vrlo blizu sebe, sa svoje lijeve strane, ugledala sam anđela u tjelesnu obliku", kaže ona. „Nisam to bila navikla viđati, osim vrlo rijetko. Iako imam česta viđenja anđela, vidim ih samo intelektualnim viđenjem, o kojemu sam već govorila. Naš je Gospodin htio da ovako vidim anđela: Nije bio visok, nego malen rastom i vrlo lijep, a lice mu je plamtjelo, kao da je jedan od najviših anđela, za koje se čini da su vatra i jamačno su oni koje zovemo kerubinima... U ruci sam mu vidjela dugačko zlatno koplje, a na željeznom vrhu kao da je gorio mali plamen. Činilo mi se da mi njime povremeno probada srce i da mi probija samu utrobu, a kad je izvukao koplje, kao da je izvukao i iznutricu, pa je učinio da sva plamtim velikom ljubavlju prema Bogu. Bol je bila takva da sam jecala, no ta vrlo jaka bol bila je tako nevjerojatno slatka da je se nisam željela osloboditi. Duša se sad ne zadovoljava ničim manjim od Boga. Bol nije tjelesna, nego duhovna, iako i tijelo ima, čak velikoga, udjela u njoj. Između duše i Boga sad se odvijaju tako slatki doticaji u ljubavi da Boga u Njegovoj

dobroti molim da bi onaj tko možda misli da lažem, to i sam mogao iskusiti." (*Vida*, cap. XXIX. §§ 16, 17.)

Naposljetku bismo morali dodati da dinamičko viđenje može poprimiti čisto intelektualni oblik, kao u slučaju blažene Anđele Folinjske. „Za vrijeme zadnje korizme", priča ona, „našla sam se potpuno u Bogu, a da nisam znala kako, i to na zanosniji način nego što je za mene uobičajeno. Učinilo mi se da sam usred Trojstva, uzvišenije nego ikad prije, jer primila sam veće blagoslove nego do sada i uživala sam ih bez prekida. Ta me je zaokupljenost Bogom ispunjavala veseljem i razdraganošću. A kako sam osjećala blaženstvo i golemu, neizrecivu radost, jaču od svega što sam dotad iskusila, u duši su mi se događala tako neiskaziva božanska djelovanja da ih ne bi mogli opisati ili objasniti ni sveci, ni anđeli. Uviđam i razumijem i to da takva božanska djelovanja, taj neizmjerni ponor, ne bi mogli shvatiti ni anđeli, a ni bilo koji drugi stvor, makar kako bio velik i mudar, pa mi se sve što sad o tome mogu reći čini tako neprikladno kao da je hula." (St. Angèle de Foligno, op. cit., p. 232.)

Preveo: **Mladen Jurčić**

Tomislav MARETIĆ

Leptirov let

(s o l o - k a s e n)

leptir dobio
kratku rolu na bini –
otpraćen pljeskom

zar svi žele njegovu
smrt? – zapaljen fašnik

paljenje lišća –
dim pun mirisa diže
se iza brda

račun nakon večere
zgužvan u pepeljari

crveni mjesec
kako se diže postaje
žut, zatim srebren

u visokim travama
pjesma večernjeg šturka

***

vjetar iz šaša
namreškao jezero –
skakuće plovak

u mnoštvu slučajno se
stalno pogledavaju

oči je prate
na šarenom vrtuljku,
sve dok ne stane

zračnicom gađa ružu –
pogodi njen osmijeh

namršteno gle
novorođenče kad sam
ga poljubio

nakon priče u snove
tonu mala djeca

ljetni je mjesec
rasvijetlio sâm mulj
na dnu jezera

plivajući uzvodno
stalno na istom mjestu

noćna sparina
hladeći se na verandi
koliko priča

prije važnog zaključka
pažljivo sprema izraz

nasmiješeni
bregi svud naokolo –
cvjetna stabalca

kopačke pune blata
na crkvenom dvorištu

***

proljetne vode –
puni se čuturica,
čiste bakandže

zamahom četke zove
me čistač postola

zveket sitniša
malko nasmiješio
uličnog svirca

pa ni puknuta struna
ne zaustavlja pjesmu

poslije kiše
žice dalekovoda
pune su siga

proljeće je blizu,
osjeća se na koži

djevojački smijeh
u blizini – koraci
sami zastaju

dvoje tako nespretni
u prvom pokušaju

iskusni galeb
ponavlja uigranu
foru iz filma

prohujalo s vihorom –
čigru odnosi vjetar

poslije oblaka
mjesec sja punim sjajem –
sjene stabala

pod svjetlima na tekmi
prva jesenska kiša

***

čak i strašilo
gleda igru seoskih
nogometaša

prodavajuć koštice
viče: zanimacija!

došavši kući
u torbi obršteno
sve zrnje s kruha

sjeme u vrećicama
čeka proljetne dane

cvjetni šljivici –
vozeći auto noga
usporuje gas

pozornicom u trenu
prolepršao leptir

Mladen JURČIĆ

Negativno mistično prosvjetljenje Dobriše Cesarića

Mnogo se govori o mistici, mističnom nadahnuću i spoznaji, o skladnomu jedinstvu svega postojećega i mjestu što ga je čovjeku ljubeće božanstvo namijenilo unutar svemirskoga, tajnoga, čudesno sređenoga poretka, o gotovo (ili doista) nadnaravnomu nadahnuću do kojega posebna, duboka, zauzeta osoba dolazi poslije dugih, napornih postupaka pomnoga unutrašnjega pročišćenja. No daleko se rjeđe govori o tome da postoji i druga vrst „mističnoga prosvjetljenja", jer, kako osjećaj o kojemu će ovdje biti riječi posjeduje sva svojstva onoga što inače zovemo prosvjetljenjem, mogli bismo ga upravo tako nazvati. To je prosvjetljenje međutim, rekli bismo, upravo obratno od onoga prvoga, jer sada čovjek postaje jednako duboko svjestan „beznadne praznine i uzaludnosti u srcu svijeta", koje je i sam dio i koja mu prodire duboko u dušu, postaje svjestan besmislene prolaznosti, pa zato i jalovosti svega, temeljne beskorisnosti bilo kakve dublje težnje ili pokušaja, koji su, kao i većina drugih stvari, naprosto iluzije, jer trebale bi biti put do nekog konačnog, „višega", posve smislenoga cilja, a takvoga krajnjega postignuća nema, nego sve zavisi od trenutnih, povoljnih ili nepovoljnih okolnosti u kojima se neka osoba nalazi te od njezinih vještih, ili manje vještih, snalažljivih, nesnalažljivih, pravovremenih, ili nepravovremenih, spretnijih ili nespretnijih, pa dakle i objektivno boljih ili lošijih postupaka, a jedino se u tome sastoji bilo kakvo „dobro" ili „zlo".

Poput pozitivnoga mističnog prosvjetljenja, o kojemu govore mnogi veliki, zbog svojih djela besmrtni sveci i pjesnici, i ovo negativno isto je tako dubok, sveobuhvatan osjećaj, koji, kao i onaj prvi, dovodi do toga da se čovjek na nj posve usredotočuje, a to ništi gotovo sve druge, daleko slabije, osjećaje, pa isto tako poništava i mogućnost postupanja koje bi se doimalo bitno značajnim i smislenim. Poput onoga prvoga mističnoga „prosvjetljenja" i ovo osobu obuzima niotkuda, prodire do u same dubine duha i srca, premda sad taj tajanstveni, kako se čini konačni, osjećaj govori posve suprotno, zaleđuje (kao što onaj prvi potiče) i poništava volju za bilo kakvim istinski žarkim pregnućem, jer se velik dio našega postojanja pokazuje iluzornim. Svako značajnije pregnuće zahtijeva veliku mjeru oduševljenja, no za oduševljenje je potrebno znatno idealiziranje, a sada se upravo bilo kakvo idealiziranje otkriva kao iluzija, du-

boka lažnost, neostvarenost i neostvarljivost, pa je Luigi Pirandello i rekao da je iluzija najvažnija značajka čovjeka i njegov bitni pokretač, motor, jer kad izgubi iluzije, uvijek lažne nade u pravi značaj, objektivnu, neprolaznu vrijednost i nedvojbeni uspjeh bilo kakvoga pregnuća, čovjek klone, duhovno „umre", postane nepodoban i neprikladan za bilo što, pa makar takvo njegovo „negativno mistično prosvjetljenje" bilo i posve istinito. Zato su laž, iluzija, pa i „zatucana" zanesenost ideologijama, glavni, najvažniji i neophodni ljudski pokretači, koji, nažalost, čine samu bit ljudskosti, središte bića, jer to biće pokreću – i čak gone – na djelatnost.

Čak i sve ljepote na tajanstveni način sređenoga, ali inače okrutnoga i ledenoga svijeta, „negativno prosvijetljena" osoba vidi kao posve udaljene od sebe, njoj nepripadne, pa stoga i uzaludne, jer, za razliku od pozitivnoga mističnoga nadahnuća, sad se osjećamo posve različiti, odvojeni od dalekoga, hladnoga i ravnodušnoga, nerazumljivoga svemirskoga poretka, a time i od krasota same naravi u kojoj svaka travka, cvijet, list, preljev i čarobni odsjaj imaju svoje strogo, upravo „umjetnički" određeno mjesto, samo čovjek, koji bi trebao biti „kruna naravi", u cijelom tom poretku zapravo nema nikakvoga imalo stalnoga, a kamo li sigurnoga mjesta, nego je čovjek usamljen, slučajan, prolazan, nesiguran, razočaran, podložan hirovitim, ponekad vrlo neugodnim preokretima u svojoj okolini, u povijesnom trenutku u koji je bačen, u isto tako slučajno boljemu ili slabijemu, možda iznenada i nepredvidivo ugroženomu tjelesnomu zdravlju, a i u vlastitoj uskomešanoj, zbunjenoj i nesigurnoj unutrašnjosti. U toj okolini, u „svijetu", pa i u samomu našemu tijelu i unutrašnjosti, nema nikakve sigurnosti, ni smislenoga određenja, koje bi vodilo nekoj vrhunaravnoj ispuni.

Oba ta osjećaja (suprotnoga) „prosvjetljenja" u istoj mjeri objašnjavaju život, svijet i čovjekovo mjesto u njemu, oba su „veća od života", uzdižu se nad uobičajeno postojanje, za oba „prosvjetljenja" potrebna je jednako duboka, umna, iznimna osobnost, a premda ćemo rijetko gdje pronaći veću suprotnost nego unutar njih, ti osjećaji često naizmjenično postoje u istoj osobi.

Kao i ono prvo, pozitivno prosvjetljenje, i osjećaj ovoga drugoga opisivali su veliki, posebno nadahnuti pjesnici i to u djelima iznimne snage, a u našoj književnosti u dubine takvoga prosvjetljenja osobito uspješno, s varljivom, potresnom jednostavnošću, koja je odlika istinskoga nadahnuća, zalazi Dobriša Cesarić, za kojega možemo reći da je istodobno pozitivnim prosvjetljenjem, krajnjim skladom i povezanošću s naravi nadahnuta „voćka poslije kiše", ali i posve odvojeni, „negativan mistik", kao primjerice u pjesmi *Proljeće koje nije moje*:

Ja ne vidim od svoje sjene
Ni sunca, ni te mlade boje.
Proljeće svuda sja i cvate,
Al ono nigdje nije moje.

Ne živim u njem, već sa strane.
I kuda god mi noga krene
Na svim je putevima radost,
A sva je radost izvan mene.

Bez pokoja sam. Kakvom tugom
Kažnjava život svog bjegunca!
Nijedna zraka nije moja
Od ovog svima danog sunca.

(Mogli bismo se upitati koliko nam je Sunce svima „dano", a koliko je tek slučajna zvijezda u ispraznu svemiru.) Čovjek je svjestan ljepote, ali i duboke neispunjenosti, štoviše, beznadne neispunjivosti svoga posve neobjašnjivoga bića, koje duboko (a uzaludno) spoznaje, kao što je svjestan i sveopće praznine, slučajnih, hirovitih gibanja u svojoj okolini, u svemiru, naravi, društvu, pojedinim odnosima, pa i u sebi samome. Najopćenitije je mjesto ljudske misli da čovjeka onim što jest čini upravo svijest, no zbog te svijesti čovjek ujedno postaje bitno nesretna nakaza u inače sređenoj naravi i fauni (pa i u cijelom svemiru), jer sve je „čudesno uređeno" samo ukoliko je nesvjesno, automatsko i nagonsko, a svijest je zapravo najveća smetnja, zapreka i anomalija u naravi, jer svojim pitanjima na koja ne može biti odgovora prekida i bitno ometa nesvjesni, nagonski, sređeni tijek svega. Prastara je ideja da svijest čovjekovo biće zapravo čini izgubljenim, bolno očajnim i beznadnim, pa zato na određen način i čudovišnim. Pogledajmo ponovno kako je svijest o praznini, *Praznomu životu* i zaludnosti aspiracija nadahnula veličanstveno „nezgodnoga", a dubokoga pjesnika i mislioca Cesarića:

Sve ulice nas vrijeđaju
Uvijek istim licima,
A naše duše žedaju
Za beskrajnim vidicima.

O, mi smo toga presiti.
Pobjeći, pobjeć' nekamo!
Mi čudo jedno čekamo,
A neće nam se desiti.

Ne kunemo u mukama,
A radosti ne dolaze;
I dani tako prolaze
Sa vječno praznim rukama.

Opet potresno sažet i točan, „negativno mistički" nadahnut pogled. „Naše duše žeđaju za beskrajnim vidicima", ali uzalud, od te će žeđi i svisnuti, jer, kako bismo postigli bilo kakav doista smisleni cilj, „mi čudo jedno čekamo, a neće nam se desiti". Drugim riječima, čovjekova je bitna značajka duboki, široki, nevjerojatno složeni, raznovrsni i zahtjevni senzibilitet, koji nam određuje spoznaje, ljubavi, težnje, a i svekoliko vladanje, upravlja svime u nama, iz njega proistječu sva naša svojstva, no taj je senzibilitet ujedno i naš najveći teret, jer posve je beskoristan i uzaludan, a njegove uznemirujuće dubine naprosto su neobjašnjiva anomalija naravi. Zahvaljujući njemu očajnički se pitamo, težimo, stalno očekujemo „čudo smisla", to nam je osnovna žeđ, pa možemo postojati, težiti, postupati, raditi samo unutar toga „čuda", no upravo zato smo osuđeni na vječnu žeđ, nesređenost, patnju i na smrt od nje, jer „čudo" krajnjega smisla postojanja i bitnih pregnuća, naša glavna (i jedina prava) hrana - „neće se desiti".

Senzibilitetom, čuvstvenošću čovjek spoznaje tajanstveno vrhunsku ljepotu i sjaj oko sebe, ali i njihovu bitnu ispraznost. Sve je sjajno, nadahnjujuće lijepo, skladno uređeno i „sretno" upravo zato jer je nesvjesno, a svijest, na kraju krajeva, može biti samo svijest o krajnjoj uzaludnosti svega, prolaznosti i jalovosti težnji, uvijek privremenih i prolaznih ljudskih uvida, ljubavi, vjernosti i vrijednosti, u kojima zapravo nema bitnoga, trajnoga, nama utješno bliskoga i pripadnoga „čuda", najvažnijega motora našega svijeta i svemira. Evo kako, mogli bismo reći, strahotnom krasotom nadahnuti Cesarić, šeće popularnim zagrebačkim Maksimirom:

Moje jutro u Maksimiru

Ne dopire do moga srca pjev
Tih ptica što se javljaju sa grana.

Ja čujem uhom, al ne čujem srcem
I pjev me samo dotiče izvana.

Ne smije mi se nebo, nit me dira
Ta raspjevana sunčana tišina.
Životarim u sjeni. Izvan sjene
Ničega nemam, sve mi je tuđina.

U mojem srcu pjevale su ptice
U tiha jutra za sunčanih sati.
Sad u to staro, napušteno gnijezdo
Nijedna neće da se vrati.

Negativno mistično prosvjetljenje možda je najtužnije i jedno od najneugodnijih, ali nedvojbeno i jedno od tajanstveno dubokih ljudskih čuvstava. O njemu se malo i nerado govori u našem (lažno) svrsishodnomu, trijeznomu i „užurbanomu", „poslovnomu" svijetu, koji traži i nagrađuje „sposobne", slabo čuvstvene (pa i beskrupulozne), domišljate, hladno snalažljive osobe, usredotočene na ledena područja dvojbenoga (i dvojbeno moralnoga) ljudskoga znanja. Istinski, „pjesnički i filozofski" senzibilitet smatra se zastarjelim teretom i velikom slabošću, a u „mračnijem" raspoloženju mogli bismo se složiti da on to i jest, no paradoksalno, zato nije ništa manje stvaran, ljudski sveobuhvatan, dubok i neugodno zahtjevan.

Mnoge ljudske djelatnosti i pregnuća zapravo su bijeg od toga negativnog mističnoga prosvjetljenja, od osjećaja „praznine u srcu svijeta", bijeg u neobuzdane zabave, u zgrtanje „spasonosnih" materijalnih dobara, u „razgaljujuću", „stvarnu i opipljivu" raskalašenost, u ograničenu, ali danas vrlo intrigantnu znanost, ili u što mu drago.

No bitna pitanja o ispunjenosti i praznini ne odlaze i ne prolaze tako lako, pozitivno i negativno mistično prosvjetljenje ostaje, a Dobriša Cesarić, jedan od naših najvećih, ako ne i najveći, kroničar dijalektičkoga sraza u širokomu svijetu ljudskih čuvstava, ta je neprolazna pitanja prekrasno, istinski nadahnuto i nezaobilazno postavio, pa bismo ga po tome, a i po očaravajućemu zvuku i vrlo vještoj metrici, mogli nazvati hrvatskim lordom Tennysonom, jer taj je engleski književnik u nizu pjesama naslovljenih *In memoriam* možda najbolje i najznalačkije u cijeloj povijesti književnosti sišao u složeno, široko i tajanstveno privlačno, a manje-više „zabranjeno" područje osjećaja duboke, „svjetske" tuge, koja mistično prebiva u dubini ljudskoga bića.

Na kraju, evo kako hrabri Cesarić nadilazi svoje „negativno mističko prosvjetljenje“, pa ipak nalazi mjesto u tako „osvijetljenomu“ svijetu i u sebi samomu:

Nad svojim poletima palim
Neću da plačem i da kukam.
Preponosan da sebe žalim,
Ja pjesmu svoje propasti fićukam.

A svi što polaze u propast
Nerado na svom putu staju.
Sam sebi ja se hoću dopast.
Gle kako vedar idem svome kraju!

Samo kadikad, iznenada,
U srcu nešto me zazebe.
Protrnem. Čudan bol me svlada:
Izgubio sam sama sebe.

Zanijeme tada moja usta,
Već navikla na drske zvuke.
Oko mene je tama tako gusta.
– Marina, gdje su tvoje ruke?

Izvan

Subjektivnost, solipsizam.
„moje dragocjeno, jedino ja“,
najudobniji je, no možda krajnji zatvor.
Kad stopim se, listam
s divnim krajolikom
kad u sebi osjećam povezanost s „nečim višim“,
svi mi moji osjećaji, bez zadrške, odobravaju,
klanjaju mi se, preda mnom padaju ničice,
uvijek se slažu sa mnom.
Ako mrk sam, tužan,
ako ne osjećam nikakvu povezanost,
nego, raskoljen, tek beznadno ispraznu samoću,
svita mi osjećaja opet
i u tome povlađuje,
mudruje o „teško dokučivu smislu“,
ulizuje mi se kao kakvom diktatoru.
Staljini smo, Atile svojih osjećaja,
pred nama nemaju nikakvih izgleda,
previše su podatni u toj totalitarnosti,
nema suprotstavljanja, pa zato u sebi
i ne možemo ništa sigurno razabrati,
ništa naučiti od sebe
– postoji samo ono što osjećam da postoji,
a nema onoga što ne osjećam da jest,
jak sam koliko oholo mislim da sam jak,
a slab koliko sam slijep za snagu.

Zato ne želim te svoje osjećaje, koji bi mi povlađivali,
slijedili me, davali mi za pravo,
išli kamo ja želim ići,
ne želim iz njih izvlačiti zaključke, ideologije, vjerovanja.
Ne želim imati pravo.
Želim nešto izvan sebe,
objektivno, veće, daleko bolje, dublje od mene,

da me vodi kamo ne želim ići,
ne mogu ići, kamo se nikad
nisam imao sigurnosti, snage, dovoljno ljubavi zaputiti,
kamo se nikad ne bih ni usudio poći,
k snazi koju bi mi dalo nešto što još ne poznajem,
što nije u odviše sitnomu meni,
koje je negdje ondje, ali uopće ne zavisi
ni od kakvih mojih vjerovanja, zabluda,
koje je upravo ono u što ne vjerujem.

Ne želim ništa što je „već u meni",
osjećam svoju beznadnu hrđu i lomljivost,
kako god se duboko „u sebe" spustio
(ako se do sada nisam,
više se valjda dublje i neću),
još mogu reći: „Nije dovoljno!"
Ništa nije dovoljno,
sve u meni zahrđa, odlomi se, naposljetku pukne...
Ali kad bi me nešto izvan,
unatoč meni samomu, unatoč
svim mojim nećkanjima, kukavičluku, strahovima, bolima,
kad bi me nešto protiv mene samoga
i svih mojih osjećaja,
ipak odvuklo u ono novo,
u što neću, u što osjećam da ne mogu,
u krajeve koje još i ne slutim,
u koje sam premali, odviše tup, samozadovoljan,
da bih ikad mogao zaći,
da bih ikada ih mogao naći,
kad bih, iz svojih najsamotnijih,
najneobičnijih osjećaja,
koje više ni s kim ne mogu podijeliti,
ipak zalutao u te neznane krajeve izvan,
s njihovim starim, vječnim,
od mene neovisnim, još mi nepoznatim,
konačnim jezikom
– možda bi to bio početak
napokon pravoga, stvarnoga života.

Antun PETRUŠIĆ

Prvih 100 godina druge hrvatske Opere
(prigodom 100. obljetnice osnutka Hrvatskog narodnog kazališta u Osijeku)

III.

Zanimljivo je da ni teške ratne godine nisu omele HNK u radu. Intendant Leon Dragutinović dovodi u Osijek iz Ljubljane dirigenta Mirka Polića i ustoličuje ga za novog direktora Opere, koji se odmah suočava s prvom preprekom. Početkom rata kazalište je ostalo bez orkestra, jer je vojnička glazba 78. pukovnije, a njezini su mu članovi činili okosnicu, bila povučena iz Osijeka. Privremeno obustavivši operne predstave, Polić je prišao sastavljanju i uvježbavanju potpuno novog orkestra, kojemu su se pridružile značajne pjevačke snage, kao Mira Korošec, Gitta Hálasz, Makso Hankin, Robert Primožič i dr. I tako je nova sezona 1915./1916. u potpunosti rehabilitirala muzički program, u kojemu je opet prednjačila opereta, s prvom premijerom *Đak-prosjak* Karla Millockera, kojom prigodom se za dirigentskim pultom osječkoj publici predstavio novi direktor Opere Mirko Polić. Do kraja svog boravka u Osijeku (u posljednjoj sezoni 1923./24. bio je kraće vrijeme i intendant) dirigirao je ukupno 53 naslova uz dvije režije (Rossinijev *Seviljski brijač* i Mozartov *Figarov pir).* Dirigirali su još Franjo Vanjek, Dragutin Trišler i Josip Canić, a kućni redatelj bio je Dragutin Vuković, koji je samo u razdoblju od 3. listopada 1916. do 30. listopada 1928. režirao 80 opera i opereta! Osim njega režirali su i Kurt Bachmann, te prva osječka redateljica Zora Vuksan-Barlović (*Manon, Mrtve oči* i *La bohème*). Jedina operna premijera u toj sezoni bila je opera *Werther* Julesa Masseneta, a obnovljene su također njegova *Manon* i *Cavalleria rusticana* Pietra Mascagnija. Operetne premijera bile su *Kino-kraljica* Jeana Gilberta, *Zlato dadoh za željezo* Imre Kálmána, *Poljačka krv* Oskara Nedbala, *Ptičar* Karla Zellera, *Put oko ljubavi* Oskara Straussa, *Napokon sami* i *Drotar* Franza Lehára, *Ženožder* Edmonda Eislera i *Dolarska princeza* Lea Falla. Istovremeno je dramu vodio Joza Ivakić, rođeni Vinkovčanin, oplemenivši repertoar domaćim djelima Cara-Emina, Vojnovića, Kosora i Okrugića kao i ruskim klasicima Tolstojem, Dostojevskim i Gogoljem.

Osokoljeni uspješnom sezonom isti repertoarni trendovi nastavljeni su i u sezoni 1916./1917. Operni noviteti bili su Puccinijeva *Tosca,* Verdijev *Trubadur i* Bizetova *Carmen*, uz obnovljenog *Pagliaccija* R. Leoncavalla. Operetne premijere bile su *Kneginja čardaša* Imre Kálmána, *Orfej u podzemlju* Jacquesa Offenbacha, *Ljubav u snijegu* Ralpha Benatzkog, *Uršula* Huga Dostala i *Lili* Florimonda Hervéa, uz obnove Straussova *Šišmiša* i Albinijeve *Madame Troubadour.*

Dva potpuno različita, ali jednako važna događaja obilježuju kazališni život Osijeka u 1917. godini. Prvo je intendant Leon Dragutinović iznenada umro 6. ožujka, takorekuć na radnom mjestu, poslije uspjele premijere Ibsenove drame *Graditelj Solnes,* koju je i režirao. Unatoč tome, kao i ispražnjenom mjestu intendanta, održano je u srpnju 1917., u vrlo uspješnoj prethodnoj Dragutinovićevoj organizaciji, gostovanje operete u Zagrebu, sa sedam rasprodanih predstava. Rođen u Zagrebu 1878., Dragutinović je bio pravi kazališni čovjek, koji je prošao sve faze od putujućih družina do intendature u drugoj hrvatskoj pozornici. Bio je pun radnog elana, poleta i energije, poznat i cijenjen kao redatelj i pedagog, prevoditelj, glumac i organizator. Nakon dugog lutanja skrasio se najprije u Ljubljani, a prije dolaska u Osijek devet je godina bio direktor Slovenskog narodnog gledališča u Trstu.

U studenom iste godine iz Beča u Osijek došao je mladi dirigent Lav Mirski (Leo Fritz) te je već nakon nekoliko dana debitirao za dirigenstkim pultom u jednoj od repriznih predstava Kálmánove operete *Kneginja čardaša.* Kako je život Lava Mirskog i njegova umjetnička djelatnost u najširem smislu tog pojma gotovo pola stoljeća najuže vezana uz grad Osijek (s iznimkom od 1941. do 1947. g.) može se reći da je polovica 100-godišnje povijesti Osječke opere nedjeljiva od njegova imena. Isprva kao dirigent, a kasnije i kao direktor Opere i intendant, Mirski je neprekidno bio u središtu najvažnijih i krunskih događaja, koji su obilježili to bogato razdoblje. Stoga će o njemu u ovom prikazu biti još mnogo riječi.

Te je sezone izvedena samo jedna operna premijera, i to *Rigoletto* Giuseppea Verdija, uz 5 obnova starih predstava, dok su operetne premijere bile *Don Cezar* Rudolfa Dellingera, *Zlatna kćerka* Maksa Miliana, *Velika vojvotkinja od Gerolsteina* Jacquesa Offenbacha, *Stambolska ruža* Lea Falla (prvi samostalni dirigentski uradak Lava Mirskog), *Ljubav na tavanu* Petra Stojanovića, *Lijepa Saskia* Oskara Nedbala i *Hanica* Franza Schuberta, uz dvije obnove.

Da je uprkos ratu kazališni život u Osijeku tekao normalno i redovito, dokazuje makar i nešto skromnija proslava 10. obljetnice osnutka 14. prosinca 1917., s prvim dijelom Vojnovićeve *Dubrovačke trilogije* i prvim činom Smetanine opere *Prodana nevjesta* na programu. Intendant u ovoj posljednjoj ratnoj sezoni bio je Emil Nadvornik, koji je prije dolaska u Osijek bio redatelj u Zagrebu. Sjećajući se svog dolaska u Osijek, Lav Mirski priča kako je tada vladala izuzetno kolegijalna atmosfera, poštovanje mlađih prema starijim članovima ansambla bilo je na doličnoj visini, opera i drama međusobno su se pomagali, pa nije bio rijedak slučaj da su tadašnji dramski prvaci kao Josip Maričić, Aca Gavrilović, Tošo Stojković, Mika Milovanović i drugi po potrebi glumili i pjevali manje uloge u operi i opereti. Prilike su se počele mijenjati početkom sezone 1918./1919., koja je najavila dolazak teških vremena za osječko kazalište. Zbog ratnih prilika, političkih odnosa, negativnog djelovanja „zelenog kadra", bile su prekinute sve veze s ostalim hrvatskim kulturnim centrima, pogotovo sa Zagrebom, s kojim se i u normalnim okolnostima teško komuniciralo. Uz to se pogoršavala latentna financijska kriza, nagomilani dugovi prenašali su se iz godine u godinu, a prijetili su i vrlo ozbiljni kadrovski problemi, pogotovo u operi. Zbog svega toga muzička je grana izvela te sezone samo 4 premijere, po dvije u Operi (*Fedora* Umberta Giordana i *U zdencu* Vilima Františeka Blodeka) i Opereti (*Hanica* Franza Schuberta i *Ševa* Franza Lehára), uz 6 obnova i reprizne predstave. Kao svojevrsni novitet sezona donosi 20. veljače 1919. prvi simfonijski koncert pojačanog opernog orkestra, a 1. ožujka već drugi.

Ni veliki elan i entuzijazam svih članova kazališta nije mogao spriječiti propadanje već ionako trošne zgrade, u kojoj je još bila plinska rasvjeta, slabo grijanje, stari, dugo neobnavljani fundus kostima i drugih tehničkih pomagala. Istovremeno došlo je i do likvidacije Kazališnog odbora, kojemu pripadaju ključne zasluge za osnutak i održavanje kazališta u prvih desetak godina rada. I onda se pojavljuje čovjek nalik na čudotvorca, možda najbogatiji Osječanin onog vremena, trgovac i umjetnički mecena Stevo Kovjanić, koji uzima kazalište u zakup i u kratkom vremenu uspijeva temeljito renovirati zgradu i uvesti prvo električno osvjetljenje. Mirko Polić u svojim zapisima uspoređuje Kovjanića s dr. Stjepanom Miletićem u Zagrebu, ističući da je naročito za Osijek bila potpuna novost da se netko odlučio investirati u kazalište, a ne samo u književnost, slikarstvo, znanost ili školstvo. Naravno da je bilo i mnogo takvih koji su Kovjanića izvrgavali podsmijehu i ruglu, ne mogavši vjerovati da netko može „utući" dva milijuna u tako sumnjiv posao. Kovjanić je, naravno, vrlo brzo bankrotirao, ali je od ondašnjih ljudi vezanih uz kazalište ostao trajno zapamćen kao pravi spasitelj. Njegova kuća ostala je i nadalje jedno od najgostoljubivijih stjecišta umjetnika iz svih naših krajeva, kod njega je odsjedao Branislav Nušić, Kriz-

manovo je slikarstvo doslovno lansirao u javnost, a Vladimiru Filakovcu je omogućio uporabu velikog ateljea u Pejačevićevoj ulici.

Kovjanićeve financijske „injekcije" pozitivno su utjecale na najmanje dvije sljedeće sezone. Uz obnovljenu kazališnu zgradu dograđen je prostor za pokuse, s kazališnim restoranom, a u samom gledalištu umjesto nekoliko središnjih loža postavljen je balkon kako bi se proširio prostor za gledatelje. Početkom sezone 1919./1920. intendantom postaje poznati zagrebački glumac i skladatelj Gjuro Prejac (Desinić 1870. – Zagreb 1936.), koji je pjevanje učio kod Ivana pl. Zajca, a glumu kod Stjepana Miletića. Nakon što je deset godina bio glumac i redatelj u Zagrebu, dolazi na dvije godine u Osijek, a po povratku u Zagreb predaje glumu na školi Hrvatskog glazbenog zavoda. Skladao je nekoliko komedija i glazbenih igrokaza, ali je zapamćen ostao po popijevkama, od kojih su neke i dandanas sinonim kajkavske pučke pjesme, kao na primjer *Peharček moj* ili *Vu plavem trnaci.*

Operna sezona započinje scenskom izvedbom oratorija *Oče naš* Ivana pl. Zajca u obradi Julija Benešića, režiji Gjure Prejca i pod muzičkim vodstvom Lava Mirskog. Slijedi premijera opere *Povratak* Josipa Hatzea, *Pustinjakovo zvono* Louise-Aiméa Maillarta, kojom je debitirao mladi dirigent Lovro Matačić, tek stigao iz Beča. Već tada iskazavši svoj raskošni talent, Matačić se nije dulje zadržao u Osijeku, ali su ostale zabilježene njegove muzičke postave operete *Barun Trenk* Srećka Albinija i *Stambolska ruža* Lea Falla. Istovremeno opera se pojačava i novim pjevačkim snagama, čime se znatno podiže kvaliteta predstava.

Uz respektabilni dirigentski trojac Mirko Polić (i direktor Opere) – Lav Mirski – Lovro Matačić, angažirani su pjevači Vika Engel, Hana Pirkova, Paula Trautner, Dita Fritz, Štefica Sestrić, Stanislav Jastrzebsky, Makso Hankin, Rudolf Bukšek, Pavao Banac i Josip Križaj (zapažen i kao redatelj obnovljenih *Hoffmannovih priča* te po premijeri opere *U dolini* Eugena d'Alberta). Još su premijerno izvedene opere *Vesele žene windsorske* Otta Nicolaija, *Faust* Charlesa Gounoda i *Ivica i Marica* Engelberta Humperdincka, a obnovljena je *Prodana nevjesta.* Orkestar je imao 36, a zbor 34 člana. Potkraj sezone, od 17. svibnja 1920., Opera boravi u Sarajevu, zaključivši uspješno gostovanje velikim koncertom 13. lipnja pred Dvorom u Ilidži.

Nad umjetnički uspješnim završetkom sezone počinju se nadvijati crni oblaci. Financijska slika posve je oprečna umjetničkoj, pa je prava sreća da se u to vrijeme na čelu Banovine nalazio istarski prvoborac za narodna prava književnik Matko Laginja, nekoć glumac i redatelj. Njegovom odlukom od 13.

kolovoza 1920. osječko kazalište prelazi pod državnu upravu pod uvjetom da se uz dramu „mora gajiti barem jedna glazbena struka s kazališnim orkestrom, te da se ovaj umjetnički pothvat ne smije napustiti".

Izgledalo je da se prilike definitivno popravljaju. U sezoni 1920./21. Opera povećava repertoar za tri premijere (*Oganj* Blagoja Berse, *Porin* Vatroslava Lisinskog *i Evgenij Onjegin* Petra Iljiča Čajkovskog), uz čak 8 obnova standardnog talijanskog i francuskog repertoara. Premijerna opereta bila je *Geisha* Sidneyja Jonesa, uz 3 obnove. Te sezone u Osijeku prvi put gostuje moskovski Hudožestveni teatar s četiri svoje reprezentativne predstave , zatim moskovski balet, niz istaknutih operних solista, a održavaju se i brojni koncerti među kojima se ističu dva nastupa Zlatka Balokovića. U sezoni 1921./1922. za intendanta dolazi Andrija Milčinović, koji je dotada vodio teatar u Skopju. Velikim umijećem uspijeva u relativno kratkom roku otplatiti skoro 2 milijuna dinara duga, zbog čega dolazi u otvoreni sukob s direktorom drame Mirkom Dečakom. S obzirom na to da se radilo o članovima suprotstavljenih političkih stranaka, Dečak je pod pseudonimom počeo pravu kampanju protiv kazališta u kojemu je radio. Kad je razotkriven morao je napustiti kazalište, ali repovi njegove rabote vukli su se više od desetljeća i nanijeli veliku štetu ne samo kazalištu nego i ideji o narodnom jedinstvu općenito. Gotovo cijeli tisak, a u Osijeku je tada izlazilo 6 dnevnika (!), okomio se na kazalište, posebno na operetu, s naglaskom da država nije dužna potpomagati strana djela sumnjive vrijednosti. Zahvaljujući agilnom Tomislavu Tanhoferu u Osijeku je tada počeo redovito izlaziti *Kazališni list*. U dva navrata Mirko Polić teško optužuje tisak za odnos prema kazalištu i umjetnosti uopće. U broju 4. od 1. rujna 1922. između ostalog piše: „Ne samo da naša uredništva nisu u stanju povjeriti važne članke o kulturnim pitanjima isključivo pozvanim ljudima, već se to obično prepušta neogovornim mladićima i neznalicama, koji mistificiraju svijet pišući o stvarima o kojima nemaju pojma."

U isto vrijeme započinje sezona 1922./1923., donoseći premijere opera *Figarov pir* W. A. Mozarta, koju Polić dirigira i režira, *Ukleti Holandez* kao prvog Wagnera na osječkoj sceni (Polić-Mirski), Donizettijev *Ljubavni napitak* , te praizvedbu opere *Eros i psiha* Ludomira Rožickog. Operetni noviteti bila su djela *Po caričinoj zapovijedi* Bruna Granichstaedtena, *Bajadera* Imre Kálmána i *Offenbach* Michaela Nadora. Ojađeni i razočarani Milčinović 1. svibnja 1923. napušta Osijek i svoju dužnosti predaje Poliću, koji će još iste godine također otići iz Osijeka, da bi intendanturu preuzeo Pavel Golia. Direktor Opere postaje Lav Mirski, a vršitelj dužnost direktora drame Tomislav Tanhofer

(službeno postavljen tek od sezone 1924./1925.). Međutim, prije odlaska Polić je morao povesti još jednu bitku, s *Hrvatskim listom*, koji je pokrenuo anketu o potrebi kazališta u Osijeku, posebno ustavši protiv Opere (svaka podudarnost sa sličnim pokušajima u kasnijim desetljećima slučajna je i nenamjerna – op. autora). Polić odgovara precizno obrazloženim člankom u *Kazališnom listu* od 8. svibnja 1923., dajući statistički pregled rada Osječke opere od osnutka do tada, iz kojega proizlazi da je ukupno izvođena 851 operna predstava (674 u Osijeku i 177 na turnejama), od kojih na slavenske, uključujući i hrvatske autore otpadaju 222, a na ostale 629. Polić ogorčeno zaključuje da u Osijeku nema sistematske javne potrebe za ozbiljnom muzičkom umjetnošću i kazalištem, ali ima nastavnika koji đacima zabranjuju posjet kazalištu i šalju ih u cirkus, a jedini đački simfonijski koncert u godini morao se otkazati, jer je bilo prodano samo 27 ulaznica, te dodaje: „U takvom gradu opera nije luksuz, već nasušna potreba, a luksuz je za državu uzdržavanje činovnika, koji mu ovakvim 'kulturnim radom' nanose štetu."

U kontekstu ovih događaja valja se načas vratiti na slučaj *Porin* , koji u sebi sadrži gotovo sve najtamnije karakteristike ondašnjih društveno-kulturnih odnosa u gradu Osijeku. Naime, još za vrijeme uvježbavanja počeli su najopskurniji napadi na Operu, jer su neke uloge bile dodijeljene Srbima. Negativna kampanja utjecala je na publiku, tako da su samo prve dvije predstave bile kako-tako popunjene, dok je na ostalima gledalište zjapilo prazno, a posljednja je predstava otkazana. Da nekako pokuša oprati sa sebe tu „sramotu", uprava je 14. listopada 1922. uputila građanstvu javni poziv na predbilježbu za dvije predstave opere *„Porin"* tijekom sezone. Uz upozorenje na značenje i vrijednost tog djela u proglasu je stajalo: „Suđeno je bilo da Lisinski umre zaboravljen, gladan i nepoznat. Suđeno je bilo da naš narod stenje još preko pola stoljeća pod tuđim jarmom, suđeno je bilo da Porin progovori narodu za pola stoljeća prekasno, post festum, kada u društvu mnogih suvremenih ostvarenja djeluje kao *anahronizam."* Ali odaziva nije bilo i *Porin* više nije bio na repertoaru.

Sljedeće dvije sezone, 1923./1924. i 1924./1925., protječu u sjeni stalnog pogoršanja materijalnog stanja. Opera s operetom nastoji održati postojeći kontinuitet i zadržati repertoarnu raznolikost i zanimljivost. O tome svjedoče premijere opera *Svadba za revolucije* E. d'Alberta i pogotovo Verdijeve *Aide* 25. travnja 1924. (Mirski-Vuković), koja je u sljedeće nepune dvije godine dosegla 20 izvedaba; praizvedbe opera *Đul-Beaza* Jovana Urbana i *Grbavac* Milivoja Baženova-Sljepcova, kao i premijere Bizetove *Đamileh,* Wolf-Ferrarijeve *Suzanine tajne,* Delibesova *Lakme,* Offenbachova *Toledskog zlatara* i Massenetova

Pelivana svete Gospe, te četiri obnove. Operetne premijere: Lehárova *Frasquita* i *Posljednja mazurka,* Fallova *Madame Pompadour,* Kálmánova *Grofica Marica* i prva pojava Iva Tijardovića na osječkoj sceni s operetom *Pierrot Ilo* 28. listopada 1924. Pod pritiskom financijske neizvjesnosti veća kazališta smanjuju osoblje, pa se nestašica stručnog kadra sve teže osjeća. Stoga je u jesen 1924. uprava osječkog kazališta osnovala dramsku i opernu školu s dva cilja: da odgoji vlastiti podmladak, i da dade potrebnu stručnu naobrazbu onima koji kane voditi diletantska društva. O rezultatima te škole ne zna se skoro ništa, a još manje koliko se dugo uspjela održati. Intendant Pavel Golia otišao je 1. veljače 1925., a u sljedećih godinu i pol naslijedili su ga Tomislav Tanhofer i Fridrik Rukavina.

Uskoro počinje najbolnije i najteže razdoblje u povijesti osječkog kazališta. Usred sezone 1925./1926., točnije 1. travnja 1925. dotadašnji kazališni budžet od 2,048.000 dinara biva skresan na 896.000 dinara, čime je dovedeno u pitanje uzdržavanje opere, operete i drame, pogotovo što su važeći ugovori s umjetnicima vrijedili do kraja sezone. Iako je grad uskočio s dodatnom subvencijom od 575.000 dinara u dvije godine, financijski slom nije bilo moguće izbjeći. Istoga dana dobilo je trenutan otkaz 49 članova kazališta, ali ni to nije bitno popravilo stanje. Uz neizdrživo male plaće i svakodnevno iščekivanje odluke o ukidanju, Opera je i u toj sezoni uspjela izvesti premijere opera *Rusalka* Antonína Dvoráka, *Samson i Dalila* Camille Saint-Saënsa i *Firentinska noć* Žige Hiršlera i obnoviti Verdijev *Krabuljni ples*, dok je operetnih noviteta bilo i više: Millockerov *Začarani dvor,* Kálmánova *Holandska ženica,* Hirschov *Knez Bonmarche,* Granichstaedtenov *Orlov,* Szirmayev *Kavalir Miško* i Urbanov *Igumanov grijeh* (praizvedba 20. ožujka 1926.), uz obnovljene Lehárove operete *Eva* i *Drotar.* Ako se tome pridoda još 19 dramskih premijera (sveukupno 28 !!), uz ponovno smanjenu subvenciju na svega 750.000 dinara i uz vlastito dragovoljno smanjenje i tako malih plaća za daljnjih 25%, trebali su zbilja nadljudski napori i požrtvovnost da se takva sezona privede kraju. Za novoga intendanta imenovan je 1. ožujka 1926. skladatelj Petar Konjović, kojega zbog bolesti gotovo godinu dana zamjenjuju Tomislav Tanhofer i Radoslav Vesnić. Posljednji trzaji polagano i dugoumiruće osječke opere i operete u sezoni 1926./1927. bile su premijera Mozartove opere *Bastienne i Bastiena* i obnova d'Albertove opere *U dolini*. Operetne premijere: *Terezina* Oskara Straussa, *Ja te volim* Lea Aschera, *Adieu Mimi* Ralpha Benatzkog i *Ples u sreći* Roberta Stolza, uz 5 obnova. Dodatna poteškoća bila je u nemogućnosti daljnjeg angažmana stalnog opernog orkestra i zbora, pa su pomagali vojni glazbenici i članovi tada jake Osječke filharmonije, kao i članovi amaterskih pjevačkih zborova. Sve je

to napokon dovelo do potpunog ukidanja Opere, tako da sezone 1927./1928. praktički nije ni bilo, a tijekom nekoliko narednih godina nasilno je prekinut povijesni kontinuitet i duboko usađena tradicija kazališnog života u Osijeku.

Ovaj povijesni prikaz stogodišnjeg djelovanja Osječke opere bio bi nepotpun kad se makar letimično ne bismo osvrnuli i na druge oblike, profesionalne i amaterske, glazbenog života tog razdoblja, pogotovo što su se neki odvijali usporedno s ovima ili se s njima čak isprepletali. Na amaterskom polju značajna je djelatnost brojnih pjevačkih zborova („Kuhač", „Lipa", „Zrinski", „Gusle", „Sloboda", „Jednakost", „Zmaj", „Frankopan", „Bajan", „Matija Gubec", „Budućnost" i dr.), a mnoga društva imala su i svoje tamburaške sekcije. Najpoznatije samostalno tamburaško društvo onog doba bio je „Zvonimir", koji je s vlastitim orkestrom pod vodstvom Josipa Rohrbauera, graditelja violina, tambura, mandolina i gitara, 1930. godine gostovao u Austriji i Njemačkoj propagirajući hrvatsku narodnu glazbu i svoj izum – instrument banjolinu, kombinaciju banja i mandoline. Tu tradiciju u novije vrijeme nastavlja tamburaško društvo „Pajo Kolarić". Značajna muzička aktivnost odvija se i unutar crkvenih prostora, pri čemu je posebno važno osnivanje pjevačkog društva „Sv. Cecilija" 1924. godine, koje 1930. dobiva i vlastiti orkestar. U Donjem gradu 1927. osniva se katoličko pjevačko društvo „Lira", a u kapucinskoj se crkvi 1935. formira oratorijski zbor sv. Franje. Solidno rasadište profesionalnih orkestralnih glazbenika, kojima se i kazalište obilato koristilo za popunu svog orkestra, bila je stalna vojnička kapela od 50 članova, formirana 1919. osnutkom divizijske oblasti u Osijeku. Više od deset godina kapelnik tog orkestra bio je skladatelj Jovan Urban, čija su se tri djela (dvije opere i jedna opereta) izvodila u Hrvatskom narodnom kazalištu.

U ožujku 1920. osniva se u Osijeku Društvo za unapređenje nauke i umjetnosti, a dolaskom većeg broja glazbenih stručnjaka raznih profila stvorili su se uvjeti za pokretanje akcija oko formiranja reprezentativnog orkestra i zbora, te oko osnutka Muzičke škole. Uz Mirka Polića i Lava Mirskog nositelji su tih inicijativa operni pjevač Makso Hankin i njegova sestra pijanistica Elza Hankin, uz znatan broj istaknutih osječkih građana i intelektualaca. Društvo preko svoje glazbene sekcije poziva zainteresirane da se zalažu za njegovanje prave umjetnosti, te se već 11. veljače 1921. izvodi prvi simfonijski koncert kao najava osnivanja Filharmonijskog društva tri godine poslije. Druga institucija koju je Društvo utemeljilo bila je Muzička škola, počevši s radom 1. rujna 1921. Direktor je bio Mirko Polić, a prvi nastavnički zbor sačinjavali su Julije Kugli i Josip Pokorny za violinu, Elza Hankin i Nikola Baženov za klavir, Lav Mirski

za violončelo i dr. Za direktorovanja Lava Mirskog (1926. – 1941.) škola 1932. godine dobiva status srednje škole s pravom javnosti, pa svoju reputaciju sustavno izgrađuje sve do današnjih dana, kada pod imenom *Franje Kuhača* postaje jednom od najznačajnijih muzičkih škola te vrste u Hrvatskoj. Treći činilac u toj renesansi muzičkog života u Osijeku bilo je pjevačko društvo „Kuhač".

Kad je 1927. za glazbenog ravnatelja angažiran Lav Mirski, u njegovim su se rukama našli svi važni konci muzičkog Osijeka: Opera, Filharmonija, Muzička škola i društvo „Kuhač", u čijem je sklopu u međuvremenu počeo djelovati i amaterski orkestar. Filharmonija se osim svojih redovitih mjesečnih koncerata brinula i za cjelovit koncertni život, pa su tako Osječani imali prilike, što u solističkim, što u nastupima s orkestrom, uživo čuti niz istaknutih domaćih i stranih umjetnika, kao što su Arthur Rubinstein, Ljerko Spiller, Jura Tkalčić, Jan Kubelík, Antonija Geiger-Eichhorn, Ernest Dohnany, Vaša Prihoda, Paul Weingartner, Aleksandar Borovski, Zlatko Topolski, Božidar Kunc, Branka Musulin, Melita Lorković, Zagrebački kvartet i mnogi drugi. Kako su to ujedno bile godine najteže kazališne krize, kad se najprije rasformirao operni orkestar, a nedugo zatim i ukinula Opera, nastale su poteškoće i za Filharmoniju, ali se nekako uspjelo ispražnjena mjesta popuniti kvalitetnim amaterima. Zajedno s društvom „Kuhač", koje je u to vrijeme proživljavalo svoj zlatni vijek , Filharmonija je iznijela sav teret prekida kontinuiteta održavanja opernih i operetnih predstava u Osijeku. Najbolja najava te djelatnosti bila je izvedba Verdijevog *Requiema* pod ravnanjem Lava Mirskog 19. studenog 1927. Solisti su bili Dita Kovač, Mara Leović, Mišo Weiss i Dragutin Fiala, a na plakatu je ponosno isticano da je pojačani zbor „Kuhača" brojio 90, a orkestar 58 članova. Osokoljeni uspjehom operete *Vesele žene osječke,* zapravo lokaliziranom operetom *Vesele žene bečke* Roberta Stolza, početkom 1929., „Kuhač" je osnovao kazališnu sekciju i nastavio s uprizorenjima opereta ovim redom: *Ševa, Barun Trenk, Tri djevojčice, Poljačka krv, Stambolska ruža* i neke druge. Najveći broj izvedaba doživjela je Lehárova *Ševa* (30) sa Ružicom Pfeiffer u naslovnoj ulozi. Te su se predstave davale sve dok u sezoni 1935./36. nije ponovno uspostavljena glazbena grana Kazališta, s operom i operetom.

IV. Godine krize (1927. – 1935.)

Intendant Petar Konjović okružnicom od ponedjeljka 19. ožujka 1927. poziva članove da se na blagajni raspitaju kolika im je trenutna plaća, s tim da se 1. travnja može dogoditi svašta, jer počinje nova budžetska godina. Uz

prekid rada Opere, životarenje i kidanje živaca osoblja nastavlja se. Kao izravnu posljedicu opće ekonomske krize 16. prosinca iste godine Ministarstvo prosvjete u Beogradu najavljuje da će se s novom budžetskom godinom od 1. travnja 1928. ukinuti oblasna kazališta u Osijeku, Novom Sadu, Splitu i Sarajevu, a osnovati dva nova, jedno za sjeverne i zapadne, a drugo za južne i istočne krajeve. Također će se mariborsko kazalište pripojiti ljubljanskom, pa će tako postojati samo 5 državnih kazališta. Tako je HNK Osijek ušlo u koprodukciju s Novosadskim pozorištem, stvorivši čudan organizacijski hibrid pod imenom „Narodno pozorište za sjeverne oblasti", koji je trebao opsluživati veliko područje do Varaždina s jedne, te Sarajeva i Mostara s druge strane, pri čemu je najgore prošao Osijek, s najmanje predstava. S ciljem zadržavanja ansambla na okupu, birajući između dva zla Konjović izabire naizgled manje, naime da ansambl već 15. travnja povede na turneju, koja je obuhvaćala Sombor, Suboticu, Novi Sad, Vukovar, Sentu i Sušak. Sljedeće 2-3 godine turneje se proširuju na Vinkovce, Varaždin, Čakovec, Karlovac, Slavonski Brod, Zrenjanin, Knin, Drniš, Sinj, Hvar, Mostar i dr. Kako se smanjivala platežna moć stanovništva, a popularnost filma svakodnevno rasla, to se ne može uopće govoriti o bilo kakvom poboljšanju materijalnog stanja kazališta. Kad se k tome 1931. zatvorila kazališna zgrada u Osijeku zbog rekonstrukcije, Konjović je poveo osoblje na neprekidnu turneju sve do sredine 1933.

U tom razdoblju za muzičku granu osječkog HNK važna su gostovanja u Splitu. Naime, Split se 1928. našao u istoj situaciji kao i Osijek. Fuzijom sa Sarajevom u „Narodno pozorište za zapadne oblasti" ne samo da je ostao bez kazališta i cijelog fundusa, koji je nepovratno otišao u Sarajevo, nego je tom odlukom poništeno sve ono što je Hrvatsko dramatično društvo činilo za promicanje hrvatske kazališne kulture u tom kraju 1898. i 1899. godine, prikazujući predstave ne samo u Splitu nego i u Šibeniku, Visu i Komiži. Nastalu prazninu nastoji popuniti novoosnovano Splitsko kazališno društvo s ambicioznim i neumornim Ivom Tijardovićem na čelu. On osobno pomaže Konjoviću i Tanhoferu da 8. siječnja 1931. sklope sporazum s banom Primorske banovine dr. Ivom Tartagliom da pod imenom „Narodno kazalište za Primorsku Banovinu" odigraju u Splitu, pored dramskih, u razmaku od 7. veljače 1932. do 11. travnja 1933., čak 58 opernih i operetnih predstava, među kojima se ističu opere *Nikola Šubić Zrinski*, *Đamileh i Suzanina tajna,* te operete *Barun Trenk*, *Lijepa Jelena, Poljačka krv* i *Ševa.* Za tu zgodu osječki je ansambl bio popunjen splitskim pjevačima, orkestralnim muzičarima i članovima zbora. Zanimljivo je da se upravo u tim najkritičnijim trenucima kao redatelj s osječkim ansamblom

prvi put pojavljuje dr. Branko Gavella, a Osijek također prvi put posjećuje Miroslav Krleža.

Početkom te iste 1933. godine postupno se naziru znaci izlaska iz teške krize, pomalo se popravlja budžetska situacija, osoblje se nakon godina „čergarenja" vraća kući svojim obiteljima, a bliži se kraju i obnova zgrade, koja je 26. listopada 1933. svečano otvorena Vojnovićevom *Dubrovačkom trilogijom.* Službenim aktom od 28. siječnja 1934. Banska uprava u Splitu raskida ugovor o radu s osječkim kazalištem, a 31. ožujka iste godine Petar Konjović napušta mjesto intendanta. Zamjenjuju ga na kraće vrijeme kao v. d. Tomislav Tanhofer i Aca Gavrilović, a 30. ožujka 1935. na tu dužnost stupa dr. Ranko Mladenović, kojega je Jeftićev režim za kaznu poslao uz Beograda u Osijek! Međutim, pokazalo se da je upravo Mladenović bio jedan od najuspješnijih osječkih intendanata do tada, jer je u relativno kratkom vremenu, uz već uhodanu dramu, uspio potpuno konsolidirati operu i operetu i, što je još važnije, gotovo je prepolovio nagomilane dugove, udvostručio vlastite prihode i vratio povjerenje publike. Za direktora Opere vratio se Lav Mirski, koji je u tom prelaznom razdoblju sa svojim „Kuhačevim" dobrovoljcima dao snažan doprinos uhodavanju novog opernog i operetnog ansambla i repertoara. Osim toga, „Kuhačeva opereta" izbacuje u prvi plan nove snage, koje se pokazuju kao ravnopravni sudionici u sastavljanju budućeg profesionalnog ansambla.

U prvom redu to je Ružica Pfeiffer, koja od skromne subrete postaje respektabilna operetna primadona. Isto vrijedi i za tenora Mišu Weissa, koji je poslije naslovne uloge Baruna Trenka bio uspoređen sa svojim slavnim prethodnikom Stanislavom Jastrzebskim. „Kuhač" je dao svoj orkestar i zbor za premijeru Hervéove operete *Mam'zelle Nitouche* 26. prosinca 1934. (dirigent Lav Mirski, redatelj Dragomir Krančević), a Kazalište uzvraća uslugu pomogavši sa svoje strane u realizaciji sljedeće premijere, Nedbalove operete *Poljačka krv* (16. veljače 1935.), o kojoj Ernest Dirnbach dva dana kasnije u Hrvatskom listu piše : „Subotnjom se premijerom najbolje vidjelo da su Kuhačeve priredbe postale društvenim događajem. Ne sjećamo se da je kazalište posljednjih godina ikada bilo tako natrpano kao u subotu. Dame u večernjim toaletama, a gospoda sva u tamnim odijelima, glava do glave u parteru, ložama, na balkonu i stajanju. Na predstavi se mogla vidjeti najbolje situirana osječka publika, koja svakom zgodom ne ide u kazalište, nego samo kod naročitih priredbi." U općepotvrđenoj simbiozi Kazališta i „Kuhača" nižu se daljnje operetne premijere : *Ja te varam, jer te ljubim* Ervina Ralpha i, kao posljednja, 12. svibnja 1935., *Stambolska ruža* Lea Falla, koja je u prvi plan izbacila mladu subretu

Lelu, kćerku redatelja i pjevača Đuke Trbuhovića, poniklu iz „Kuhačeva" zbora. Stjepan Stepanov u Hrvatskom listu od 15. svibnja 1935. kaže za Ružicu Pfeiffer da je „...naslovnom ulogom opet jednom dokazala da je operetna diva sasvim velikog formata, kojom bi se ponosila svaka europska velegradska operetna pozornica. Fascinantna glasovno i glumački. Nadasve naravna, ležerna i uvjerljiva, gospođa Pfeiffer je opet jednom na juriš osvojila sva srca", dok o njezinom partneru, tenoru Miši Weissu piše: „I ovaj puta kao i uvijek bio je glasovno na punoj visini, glumački mnogo slobodniji i staloženiji nego inače, a glazbeno kao i uvijek siguran i pouzdan."

I tako na pragu nove operno-operetne ere „Kuhač" pomalo silazi s društvene scene. I dan-danas ostaje zabilježena njihova nezaobilazna zasluga za održanje glazbeno-scenskog života u Osijeku punih sedam godina, dok redovitog kazališnog pogona nije bilo. To je proizašlo iz temeljne povijesti „Kuhača" kao amaterske udruge, koja je poticaj za djelovanje dobila iz kulturnog i kazališnog naslijeđa svoga grada. Samo se tako može protumačiti silna energija i entuzijazam njihovih dobrovoljaca, čime su osvjetlali svoj ljudski i stvaralački obraz u hrvatskoj glazbenoj kulturi uopće, a pogotovo u gradu Osijeku, koji je na taj način trajno postao jednim od triju hrvatskih središta, uz Zagreb i Split, koja sustavno njeguju, promiču, poštuju i vole operetu. Ohrabreno i osokoljeno sa svih strana, s novim vjetrom u širom razapeta jedra, osječko Hrvatsko narodno kazalište moglo je krenuti u novu, mirniju stvaralačku eru. Ali dokad?

(Nastavlja se)

Živko PRODANOVIĆ

pjesma bez ravnoteže

svijet pruža toliko mogućnosti
a ti bi htio biti lijep, mlad i bogat
večernje nebo kada eksplodira
u tisuće zaprepaštenih očaja čija se to želja ispunjava
svako se jutro budim
s povjerenjem u život
svaku večer umirem
s razlogom uznemiren
hoće li ti ovaj svijet oprostiti
ako od svih mogućnosti
zaista izabereš
da si lijep, mlad i bogat

ljutovrane u protuvrtu

nepriznate posjedujem otoke
nepoznate s čudesnim blagom:
cijele nizove riječi
koje ne postoje
i još ništa ne znače
mudrogorje
brzomorje
mukobrat
kasnovrag
nekriknuti nekrik
sjeverobat i sjeverokat
grubodar
međumeđa i suzotvor
krugoznoj
plavored i zmijored
i mrkograd
i ljutovrane
ne znam što se može zbiti

tim riječima, previše mojim
hoće li zaplamsati
barem u jednom trenutku
ili će odmah nestati
na zabačenom groblju slova
tužno je stvoriti
ono što neće postojati
i tamnu što privlači sudbinu
od samog početka
svojeg nerazboritog
postojanja
no, tako je to
riječi su ljudi
ljudi su riječi
i oni koji postoje
i oni koji ne postoje

drvored u zelenom krajoliku

kroz sjenu drvoreda koračamo
tamnozeleni jablanovi
zamišljeno šute
što li u šutnji krijući
vjetar tišinom sniva
što li tišinom kazujući kada
znamo kakav je
koračamo
viši od jablanova
jedan drugome u susret
kada stanemo
ako zastanemo
hoćemo li se prepoznati upoznati
ili ćemo krenuti svatko svojem
kraju drvoreda
usamljeni u zelenom krajoliku
kao kukci u betonskoj pustinji
očajnika

Dubravko KRSTIĆ

Tri priče

Svečanost

Čim je otvorio oči počeo je razmišljati o svečanosti. Zijevnuo je i istoga trenutka objema rukama protrljao lice prije nego se pošteno istegnuo i odlučio uspraviti na noge.

Elza, njegova žena koja je bila pokretač svih njegovih akcija, otišla je ranom zorom na posao uz šuškavo šaputanje da danas u školi ima samo tri sata i da će doći kući najzad jednom do jedanaest sati. On je njezine riječi primio kao iz neke daljine, kao nekakvu jeku koja mu je malo prodrmala san.

Iz kreveta se digao teže nego obično jer je sinoć do kasno gledao nekakav glupi film koji ga je ispočetka zaintrigirao, onda zamorio, a na kraju posve iscrpio.

Odlučio je malo prošetati do placa ne bi li ženu iznenadio svježim povrćem i voćem, ali tek pošto nešto pojede i popije kavu. Bez kave se nije usudio izaći iz kuće i to je kroz mnoge godine njegovog života postao zakon. Za posao se neće morati previše spremati jer danas u školi ima samo tri sata, kao i njegova žena, samo poslije podne. Gospodin profesor, imenom Tin, predavao je engleski jezik, a njegova Elza (uvijek ju je zvao „moja Elza") bila je profesorica kemije i biologije.

Danas je i Elzin i moj dan u školi kratak i lagan, ako se tako može opisati bilo koji dan u školi, pomislio je Tin dok je kratkim, ali žurnim koracima osvajao cestu koja je završavala na placu.

Bio je brz i učinkovit jer nije želio potrošiti vrijeme koje je predvidio za kavu na svom omiljenom punktu iza crkve gdje je nekoliko novih skladnih kuća činilo veselu građevinsku družinu. Kod svoje kumice na placu kupio je špinat (mlad, svjež, orošen), kelj, glavicu zelja, mrkvu, celer, korabu i rotkvice. Jabuke i kruške kupio je na mjestu gdje su bile najljepše. Pazio je da nešto ne zaboravi jer mu Elza nije ostavila nikakav popis. Na taj ga je način tjerala da se malo organizira. Kada budeš sam, kad ja rodim, znala mu je reći, moraš biti spreman na život bez moje velike pomoći, barem u prvo vrijeme.

- A kako sam dosad živio, dok nisam upoznao tebe, bio sam valjda izgubljen u prostoru i vremenu.

- Dakako - nije se dala Elza i bez obzira što su to bile njihove šale, svako od njih grčevito je držalo svoju stranu.

Mesnica i njegov mesar bili su u blizini, tako da je prešao samo nekoliko desetaka metara između brojnih povrćem i voćem nakrcanih tezgi i već je bio na mjestu gdje je meso sigurno svježe i ispravno.

Mesar mu se nasmijao u znak pozdrava, a Tin se počešao po glavi, što je značilo da razmišlja koji bi komad mesa uzeo. Na kraju je izabrao pola kilograma junećih šnicla koje su tako lijepo izgledale da bi se mogle pojesti i svježe. Bilo je to sjećanje na pokojnu baku koja je znala tako govoriti kada je nešto previše fino i skroz svježe. On se nije slagao s takvim konstatacijama pa makar bile i šaljive i bezbrižne i beznačajne i neupadljive. Jednostavno nije volio takve priče.

Platio je meso i požurio se u birtiju da mu netko ne zauzme omiljeno mjesto, vani ispod zelenih suncobrana gdje se nalazila njemu najdraža bambusova škripava fotelja koja je bila privilegij onih koji bi došli među prvima, i to sami jer je bila jedna jedina. Drugi stolovi imali su nove ugodne stolice, ali njemu je njegovo mjesto bilo najmilije. To za Tina legendarno mjesto nalazilo se nadomak crkvenog stražnjeg vrta odakle su skladno pjevale proljetne ptičice veseleći se svakom sunčanom danu.

Fino se smjestio i naručio kavu i čašu mineralne. Skinuo je sat s ruke i namjestio ga u položaj iz kojeg mu je dobronamjerno otkucavao trideset minuta koje si je odredio kao dovoljne za uživanje. Trideset minuta izgledalo mu je ljepše nego pola sata.

Konobar je još bio svjež i prpošan tako da je Tina dočekao sa "dobro jutro, što želite popiti" iako je unaprijed znao njegovu narudžbu.

Tin je raširio novine i listao ih onoliko dugo koliko je konobaru trebalo da mu donese piće. Onda ih je složio i spremio u vrećicu. Elza će biti zadovoljna kad vidi novine, pomislio je, jer nisu imali običaj kupovati ih svaki dan. Danas je svečanost pa neka se častimo do kraja, rekao je poluglasno smiješeći se svojoj dosjetki.

Miris kave protezao se cijelom terasom koja je, izuzev Tina, još uvijek bila prazna. Tin je najviše guštao u tim samotnim trenutcima. Konobar je radio nešto oko šanka tako da je cjelokupni mir na terasi bio rezerviran samo za njega.

Opsjedale su ga misli i sjećanja na brojne svečanosti koje je proživio još kao dječak najviše zahvaljujući svojoj majci. Ona ga je vodila za ruku, a on je

poskakivao poput malog konjića i uživao u tim bezbrižnim igrarijama s majkom koja se blaženo smijala i sama uživajući u sinovljevim dječjim mahnitostima.

- Jednom me majka ipak nije uspjela odvesti u dvoranu čuda - rekao je naglas i srknuo kavu koja mu je podarila najljepši okus što ga je mogao zadesiti u ovakvom trenutku. Skoro mu je potekla suza, ali ga je ovo ugodno jutro ipak uspjelo održati pribranim.

A i što bi konobar rekao na to, pomislio je.

Konobar je cijelo vrijeme ispod oka pratio njegov monolog i tek djelomično čuo njegove rečenice.

- Kada smo krenuli od kuće padala je jaka kiša. To nas nije omelo jer smo čvrsto odlučili, naročito ja, poći na još jednu svečanost. Dan je bio na izmaku, točnije, hvatao se sumrak. Odjednom je majci na cipeli otpala peta, sva sreća da nismo daleko odmakli, pa smo se morali vratiti kući. Vrijeme nam je pobjeglo i više ne bismo stigli na početak. Ja sam još uvijek bio za to da idemo, ali onda je otac uzeo stvar u svoje ruke.

- Ne možete stići, otpala ti je peta, kiša pada divljački i sve je krenulo naopako. Najbolje će biti da ostanete kod kuće - rekao je majci više ljutito nego savjetnički.

- Majka me je pogledala, a moje oči bile su pune suza. Zagrlila me je i zbog mira u kući rekla da će mi ispeći mjesece (moj omiljeni kolač biskvit). Nisam bio zadovoljan, ali sam znao da se očeva odluka neće promijeniti. Žalost me ogrnula poput smrtnog plašta sve dok majka nije ispekla kolač. Nakon toga večer je bila super. Oboje su mi obećali da će me ubrzo voditi na drugu svečanost gdje će djece vjerojatno biti još više nego na ovoj.

Monolog su pratile glumačke kretnje, grimase koje su zorno prikazivale svaku njegovu riječ, a bome, bilo je tu i poskakivanja stolca u onom dijelu kad je opisivao svoju razočaranost neprisustvovanjem tako važnom događaju.

U to doba poraze je shvaćao tragično, a to je bio poraz bez obzira što su i otac i majka stvar sagledali iz drugog kuta pokušavajući mu objasniti gole činjenice tako da ih ne doživi kao strašne i pogubne. Morali su ga udobrovoljiti kolačem, iskrenim obećanjima i raznim igricama koje su se za vrijeme jake kiše mogle igrati u kući.

Nasmijao se nekada važnim stvarima i naglo pogledao na sat, shvativši da mu je vrijeme iscurilo. Zašto me u odlučnom trenutku nije opomenulo, pomislio je dječji jer se baš tada i vratio u davno prošlo dječačko doba.

Brzo je pokupio vrećice okrećući se još jednom natrag da bude siguran da nije nešto zaboravio i žurnim se korakom zaputio kući.

Elza još nije došla, ali se svakoga časa mogla pojaviti. Tin je stavio kuhati juhu, pravu domaću, kakvu je kuhala i njegova majka i batićem za meso malo istukao šnicle. I njih je kao i juhu stavio na laganu vatru jer se otišao na brzinu istuširati i obrijati, pa da se ne dogode neke nepredviđene situacije kakve su moguće kada vrijeme pobjegne pa se čovjek žuri.

Takve stvari Tin sebi nije mogao dopustiti jer je bio organiziran pa koliko god da mu je ostalo malo vremena on je sve uspio obaviti za onoliko koliko mu je ostalo na raspolaganju. Sat vremena je dovoljno i za juhu i za šnicle u umaku s češnjakom. Salatu će napraviti naknadno i to je to, pomislio je sav u žurbi, ali vrlo sretan zbog spretnosti i učinkovitosti.

Elza je ubrzo otvorila vrata, a on ju je dočekao poljupcima i mirisom iz kuhinje. Bila je sretna što se može pouzdati u svog muža koji je uvijek bio tu kada je trebalo.

Tin je pustio laganu muziku i pogladio ženin trbuh koji je momentalno bio prebivalište njihovog sinčića.

- Još malo pa će Vid promijeniti mjesto stanovanja. Vjerojatno mu nikada neće biti tako lijepo kao u majčinoj utrobi, ili hoće - rekao je Tin prštećí od sreće.

- Naravno da će mu biti lijepo, kako to pričaš - rekla je Elza profesorski, ali i pedagoški. Uvijek je pazila da svaka riječ bude na svome mjestu i da ima i odgojno-poučan ton.

- Šalim se - rekao je muž veselo postavljajući tanjure i pribor za jelo na stol.

- Uranio si - rekla je tobože prijekorno.

- Svečanost me je prodrmala, protresla mi kosti, tako da mi je sada kao u djetinjstvu, a to je lijep osjećaj. Volim kad me nešto podsjeti na ranu dob.

- Vidim da si se i obrijao, a kada te ja molim da to učiniš obično radiš scene i izvlačiš se kao kakav dječačić koji će izmisliti sto stvari zbog kojih ne može napraviti jednu običnu, normalnu i za mene slatku sitnicu, a i za Vida - rekla je šaljivo dok je rukom prelazila preko lijepo oblikovanog trudnog trbuha.

- Priznajem, kriv sam, sudi mi i izreci kaznu, samo mi nemoj onemogućiti svečanost.

Jeli su polako i slasno, a Elza se cijelo vrijeme smiješila i bila ponosna na svog muža kojemu ništa nije bilo teško učiniti za nju.

- Napravio sam i desert, ali ne kolač, nego voćnu salatu. Ona ti je i zdravija.

- A šlag? - upitala je suho Elza.

Samo je okrenuo očima, a to je značilo da je njegova žena nepopravljiva što se tiče slatkog.

- Žurim u školu i veselim se brzom povratku, a onda, zna se, svečanost - rekao je uzbuđeno i čak malo usplahireno, zbog čega je kucnuo u štok od vrata da nešto ne krene naopako.

Poljubio je ženu, pogladio joj trbuh i izletio iz kuće. Mislio je da će se prije vratiti ako prije ode. Još jedno dječje razmišljanje, pomislio je veselo.

Jedva je izdržao tri školska sata jer su djeca igrom slučaja bila posebno zločesta i zaigrana. Valjda je to zbog toga da ne poludi od prevelike sreće koja ga drži cijeli dan, a tek se kani do kraja rasplamsati. Zadnje minute trećeg sata već je izgubio bludeći mislima o onome što ga večeras očekuje.

U kuću je utrčao zadihan i uspaničen zbog iznenadnog straha da će zakasniti. Elza se u posljednje vrijeme ipak sporije kreće, pomislio je već tražeći krivca za moguće probleme.

A ona kod kuće nije uzalud trošila vrijeme, već mu je pripremila i ispeglala omiljenu bež košulju s jedva primjetnim crnim linijama, zatim traperice (na koljenima poderane), jer je za ovu priliku odlučila popustiti i dozvoliti mu beskrajno veselje, iako je on najviše zbog nje obukao traperice koje je ona voljela i koje mu je sama izabrala smatrajući da mu baš te najbolje pristaju.

Odjednom su bili spremni i on je kratko vrijeme gledao svoj lik u ogledalu.

- Kao pravi junak iz nekog uvrnutog romana, ili priče, svejedno - peckala ga je Elza zaključavajući stan.

U dnevnom boravku ostavili su upaljeno svjetlo podešeno na najslabije jer su voljeli da ih na povratku ne dočeka mrak.

Nisu se baš žurili, ali nisu se ni vukli.

- Hoćemo li stići? - upitao je Tin naglo uplašen jer je zaboravio ponijeti sat, a bez sata je kao bez glave - nadodao je užasnuto.

- Imamo zlatnog vremena - odgovorila je Elza koja je takve stvari savršeno držala pod kontrolom.

Imamo zlatnog vremena, pomislio je. Smiješna rečenica za ono što označava.

Pred zgradom gdje se održavala svečanost bilo je ljudi manje nego obično. Pogledao je Elzu, a ona se nasmiješila kao da je znala što će joj reći, premda su iznenađenja bila moguća i dosta česta kada je Tin u pitanju. Nije mu ništa rekla, već ga je blago milovala pogledom.

- Nisi mi rekla koji film idemo gledati - rekao je poput djeteta, a pogled mu je odlutao do čovjeka koji je prodavao kokice. I one su dio svečanosti, pomislio je tražeći sitan novac po džepovima.

Čudo od djeteta

Kada je barba Fabijan dobio drugog unuka nije ni slutio da će ga na povratku iz bolnice obuzeti tolika sreća, tako da je teškom mukom prepustio volan automobila, Fiata starog petnaest godina, svojoj, u svakom slučaju, sabranijoj ženi. U kući je prijateljima i poznanicima brzo telefonom javio najvažniju vijest svog dosadašnjeg života, i to nesvakidašnjim drhtavim, umilnim i pekmezastim glasom. Tek što je zgotovio svoje slatko obavješćivanje zasjeo je u dnevni boravak, sasvim preuređen od njegovog zadnjeg boravka u stanu, i suznih veselih očiju pogledao zeta, kojemu je bilo jasno što napokon slijedi, pa je brzo donio bocu lozovače i natočio sebi i puncu čašicu do samoga vrha.

- Tako, tako - rekao je zadovoljni punac, uzdahnuvši prije nego što je nagnuo čašicu. - Neka bude uvijek čaša prepuna, neka bude zdravlja i veselja i neka mi unuk bude sretan.

- Živjeli - rekao je zet, koji se dovoljno potrošio pa je pustio punca da vodi glavnu riječ. A i stariji je, pomislio je.

Tamni podočnjaci nisu ipak nikome uskraćivali veselje.

Kada su popili jednu čašicu morali su još dvije jer barba Fabijan uvijek popije tri lozovače kada je u pitanju neki poseban događaj. A od ovog većega nema. Vladalo je pravo blagdansko raspoloženje.

Barba Fabijan se zavalio u duboku meku fotelju i desnom rukom kuckao po čašici kada ju je odlučio prinijeti ustima, dok je njegova žena, gospođa Margareta, odmila zvana Mara, kuhala već drugu kavu za njih troje. Njihov zet Maksimilijan sjedio je na trosjedu pomalo ošamućen i zatečen. Nadao se da će to biti tako samo na početku pa se nije zabrinjavao.

Zvali su ga Maksi jer nije volio svoje ime. Bilo mu je previše zvučno i gospodsko. Roditelji su me mogli nazvati Fran, recimo, pomislio je, ali nije previše razmišljao o tome jer ga je umor sve više svladavao, a još je morao zvati poznate i one koje mu je na papiru predočila njegova žena, organizatorica bez premca.

Barba Fabijan je taman zgotovio razgovore telefonom pa je Maksimilijan preuzeo slušalicu i smijući se gledao brojeve telefona kojih je bilo i više nego dovoljno. Telefon kao napravu nije baš volio, ali je morao ispuniti želju svoje gospođe.

Kada je počeo okretati brojke trebala su mu puna dva sata da svima kaže ono što je važno, ni previše ni premalo. Punac i punica cijelo su vrijeme nešto dobacivali, ali je on ipak bio dobro zabavljen pričom koju je trebao ispričati. Na kraju je spustio slušalicu i telefon isključio iz zida.

- To si dobro napravio - rekla je punica. - Treba nam malo mira nakon ovako uzbudljivog dana.

Donijela je flašu vina i tri čaše, stavila ih na stol i mužu pružila otvarač jer on je u kući bio šef ceremonije, a oni su ga zvali "majstor od vina".

- Jeste li se predomislili što se tiče imena djeteta? - pitao je mirno jer je unaprijed znao odgovor. Ipak, morao je pokušati sa standardnim imenima poput Tomislava, Domagoja, Ivana i još nekih, od kojih se Maksimilijanu dizala kosa na glavi. I ne samo dizala, on je čak mislio da će ga dotično pokrivalo napustiti.

Njegovo je ime bilo previše dugačko, ozbiljno, čak i dramatično, njemu se činilo previše povijesno i obvezujuće, a on nije volio ni ozbiljne ni obvezujuće stvari. U duši je bio "rocker", a tako se i ponašao.

- Ime će mu biti Jan, kako smo se Iskra i ja dogovorili prije godinu dana, i svaka priča oko imena je suvišna. Nekome može biti lijepo, nekome ružno, ali naš je izbor nepromjenljiv.

- Meni je baš lijepo to ime - ubacila se punica da ublaži situaciju koja i nije trebala biti ublažena jer nitko nije tjerao mak na konac.

- Barem je dio moga imena - rekao je barba Fabijan, čije su šale ponekad malo bockale ili se to Maksimilijanu samo činilo.

- Dio je i moga imena - nadodao je Maksimilijan ponosno iako do tog trenutka o tome nije razmišljao.

Pijuckali su vino, koje ih je malo ošamutilo, jer je punica ubrzo donijela još jednu flašu.

- Moramo popiti još jednu butelju kada je već sve prošlo tako glatko i dobro - rekla je punica, koja je cijeli dan bila u pokretu.

Barba Fabijan je otvorio vino i svima jednako natočio. Pola sata su izdržali, a onda su klonuli. Bila su već dva sata izjutra i odlučili su poći na počinak. Maksimilijanu nije bilo ružno što je legao sam jer je zaspao čim se prevalio na

meki krevet. Punac i punica skrasili su se u svojoj maloj sobici u kojoj su obično odsjedali kada bi stigli s Otoka.

Nakon pet dana Iskra je s Janom iz bolnice stigla kući. Bila je malo umorna, ali zato beskrajno ushićena, kao i njezini roditelji, a bome ni Maksimilijan nije skrivao svoje osjećaje.

Barba Fabijan Jana nije ispuštao iz ruku, govoreći da se djeca moraju što više nositi jer na taj način osjećaju toplinu, sigurnost i ljubav. Kada bi Jan zaspao svi su uživali u tom malom čovjeku. Mora se reći i to da je plakao, ali samo kada su ga snašli neki problemi, a to su bile kolike, koje neku djecu ne bi zaobišle. To je, međutim, najgore bilo za roditelje, jer na djeci nisu ostavljale nikakve ožiljke.

Za ručka Jan bi se odmarao, a nakon jela na red bi došla kava, a kasnije pranje suđa i kratak odmor uz neobaveznu priču. Život im se promijenio iz temelja, ali to su bile slatke promjene u kojima su uživali, naročito Maksimilijan i Iskra. Njih dvoje su i prije bili jako povezani, a sada je ta povezanost dobila još jednu, novu i uzvišeniju dimenziju.

Ti sati bili su im ispunjeni promatranjem Jana i razgovorom o njegovoj budućnosti iako je tek navršio dva tjedna. Čitali su u knjigama i časopisima da djeca u toj dobi još dobro ne vide već se ravnaju prvenstveno prema zvučnim podražajima.

- Čudesno je to - izrekao je svoja cjelovita, silna zapažanja Maksimilijan.

- Što to? - upitao je odsutnim glasom barba Fabijan čije su oči kroz veliki kuhinjski prozor pratile teške kišne oblake koji su putovali prema Otoku.

- Pa sve to, rođenje, malo biće, sam život, zaista je... - nije završio rečenicu jer mu je bilo glupo još jednom reći da je sve to čudesno.

- Ja ovih dana moram na put. Kiše će pasti pa želim malo biti uz masline jer kažu da maslina to osjeća i bolje rodi - rekao je barba, a ukućani su se samo pogledavali.

- Moram sve pripremiti da opet imamo ulja, a i vina bih volio malo proizvesti da možemo nazdravljati malom Janu - rekao je tiho pogledavajući unuka kojega su smjestili na trosjed. Spavao je.

- Didino malo - nastavljao je dida iako je Maksimilijan više volio izraz djed ili deda, ali, što je tu je.

- A moram potvrditi i svoje predsjedništvo večerom s ostalim članovima našeg foruma na Otoku - rekao je kroza smijeh jer je znao da će daljnjim razgovorom teško objasniti situaciju članovima najvažnije zajednice.

- Kao da je to važno - oglasila se Iskra prijekornim profesorskim tonom.

- Važno je zbog činjenice da sam sada predsjednik i s novim potomkom to se dalje automatski nastavlja. Takvi su zakoni naše male zajednice i vi to dobro znate.

- Znamo - rekla je njegova žena, ali znamo i to da se svi vi ponašate poput djece.

- To je točno, ali treba dijete zadržati u sebi tolike godine - opravdavao je svoje riječi i postupke barba Fabijan.

Jan se u međuvremenu probudio i osluškivao situaciju onoliko koliko mu je dopuštala starost, a ta je bila petnaest dana.

Dida se primakao unuku i tiho mu nešto šaputao, a ukućani su još malo sjedili za stolom i čavrljali.

- Nećeš me valjda već napustiti - čuo je djed unuka. - Ostani još malo sa mnom.

Djed je pogledao ukućane, a oni su mirno nešto raspredali za stolom.

Oni Jana uopće nisu čuli, pomislio je. Samo sam ja doživio taj privilegij, razmišljao je dalje, znajući da je to neko čudo, nemogući govor njegovog unuka, pri čemu je ostao doslovno zabezeknut, ali je isto tako znao i da se čuda događaju. Nitko nema ekskluzivno pravo na čudo, pomislio je.

- Čudo od djeteta - prošaptao je djed, ali je ipak čvrsto odlučio ići na put jer su ga čisti praktični razlozi tjerali da se pokrene.

Barba Fabijan je bio čovjek odrastao u zajednici gdje se novac nije rasipao, a do životnih se dobara posebno držalo, tako da je u njegov duh duboko ukorijenjen smisao za opstanak. Uvijek je to imao na umu, i sada kada je gledao oblake pune vode kako šibaju prema moru (tako je on to doživljavao) čvrsto je odlučio već idući dan otići na put.

- Moram, moram, jednostavno moram - rekao je naglas pojačano se tresući od putne groznice.

- Dobro onda - čuo je Jana, malo nezadovoljnog, ali ipak vrlo razumnog.

Ukućani su se tiho smijali svojim pričama o najnovijim doživljajima, a barba Fabijan je zbunjeno promatrao čas Jana, čas ostalu odraslu obitelj.

Nije moguće, pomislio je, a lice mu se mrštilo i punilo borama od silnog razmišljanja. Brinuo ga je Janov govor jer u suprotnom, da ne govori, značilo bi da je on lud ili u najmanju ruku da s njim nešto nije u redu.

To je nemoguće, nastavljao je razmišljati pokušavajući okončati mučenje koje ga je odvuklo na stazu imaginarnog, a cijeli život bio je naslonjen na obične praktične misli.

Počešao se po glavi ne bi li na taj način odagnao težinu koja ga je pritiskala, ali nije sasvim uspio. Pogledao je ukućane, a oni su mu izgledali kao neke sjene, prikaze. Možda ludim, pomislio je, a tijelo mu se od brige ukočilo jednu punu minutu. Tako mu se barem činilo.

- Djede - prenuo gaje Jan - idi ti ako moraš, a ja ću se već nekako snaći.

Barba Fabijan mu je svoje staro i iscrpljeno uho nagnuo skroz do usta. Mislio je da će bolje čuti, ali odjednom nije čuo ništa, samo cuclanje palca koji je Jan vješto stavio u upotrebu.

- Brzo ću ja doći - rekao je djed tiho, a ukućani su se nasmijali njegovom općenju s malom štrucom, ništa ne uzimljući ozbiljno.

Ljudi svašta govore s djecom kad su mala i dok im ne mogu ništa odgovoriti. A to svašta obično je tepanje i gugutanje popraćeno milovanjem i toplim poljupcima.

Djed je i dalje bio zbunjen, ali je mislio kako će novi dan vjerojatno razjasniti situaciju i postaviti stvari na mjesto.

Sutradan je barba Fabijan ustao vrlo rano, brzo spremio stvari za put jer noć prije nije bio u stanju, pozdravio se sa ženom rekavši joj da izljubi njegove uspavane ljepotice i krenuo na put.

Svaki prijeđeni kilometar ostavljao je trag na Janovom djedu jer se on već poželio vratiti svome unuku, čudu od djeteta, kako je znao reći. Nije ni pomišljao s prijateljima podijeliti svoje nove doživljaje. Vino je najbolji lijek za priviđenje, rekli bi crvenih lica i pospanih očiju jer su znali za sve tegobe koje mogu snaći običnog čovjeka.

Možda bi mu njegov doktor mogao objasniti neke stvari, pomislio je, ali je pitanje kako bi on shvatio razgovor sa svojim pacijentom. Najvažnije u svemu je da ja nisam lud i da to nisu nekakve fantazmagorije, mislio je dalje, ali ni samoga sebe nije mogao uvjeriti. Možda će ga noćni ribolov osvježiti i vratiti mu prijašnje držanje, nekadašnji sjaj (nasmijao se svojoj dosjetki).

Na brzinu je nešto pojeo i teške glave zaplovio brodom na svoja mjesta gdje ga je uvijek čekala određena količina riba. Te takozvane "pošte" bile su blizu obale, što je on naročito volio jer nije bio čovjek sklon pustolovinama, a tko zna što čovjeka može zadesiti ako noću ode na otvoreno more. On nije profesionalni ribar, već se time bavio prvenstveno iz hobija. Mislio je da će ga voda i štektanje maloga motora smiriti i udaljiti misli od Jana, ali nisu. Nije se mogao koncentrirati na ribolov pa se nezadovoljan vratio kući. Čitao je do kasno u noć i odlučio je odmah ujutro krenuti natrag k svome dragom unuku.

Opet će pričati s djedom, pomislio je, gledajući zadivljeno sliku najslađeg djeteta koju je ponio sa sobom.

Automobil je upalio iz prve, na što je djed uredno rekao – hvala, i brzo se uputio u Metropolu. Smiješno, pomislio je, prije tri dana došao sam na Otok, a već se vraćam natrag.

Kada je sišao s trajekta i uputio se glavnom cestom na dugi put, iza njega je ostalo mramorno more jer su oblaci nahrupili sa svih strana pa se činilo kao da stiže večer. Fabijan je volio putovati po takvom vremenu i to mu je sada razgalilo dušu. Večeras će biti s unukom, a putuje po danu kakav je, po njegovom mišljenju, najbolji za putovanje.

Do Borja je stigao brže nego obično pa je odlučio malo odmoriti stare kosti, kako je znao reći, s čime se njegov unuk vjerojatno ne bi složio. Pola sata uživao je u pogledu koji mu je budio već zaspale osjećaje života u netaknutoj prirodi. Tako mu se barem činilo iako sve to možda i nije imalo smisla. Nebrojeno puta taj ga je pogled očaravao, ali je sada prestao sanjati i brzo nazvao svoje u Metropoli. Ukućani su se odmah javili, točnije – njegova kći, znatiželjno ga pitajući gdje je cijeli Božji dan. Iznenadila se kada je čula da je na povratku kući, naravno, zbog unuka.

Kći je spustila slušalicu i iznenađeno, zanosno i ushićeno saopćila da se Fabijan već vraća kući. Doći će za dva sata, tako je rekao – naglasila je mlada majka. Svi su ostali šokirani, osim Jana. On je, naravno, bio uvjeren da će se djed brzo vratiti.

Kada su djedu otvorili vrata on je furiozno uletio u kuću i prigrlio unuka. Svi su se smijali njegovoj nježnosti i nisu čuli ono što je čuo on.

- Znao sam da ćeš se vratiti. Gdje si tako dugo? - čuo je Jana koji ga je čak malo i prekorio.

- Da samo znaš kako sam se žurio da te što prije vidim - rekao je djed ljuljuškajući ga u naručju, ne primjećujući da njegov mezimac spava.

Vrijeme je za veselje

Barba Pero je ovog proljeća proslavio osamdeseti rođendan i mislio je kako nikada neće umrijeti, jednostavno, živjet će vječno. U toj svojoj konstataciji i nije pogriješio, jer je vjerovao u reinkarnaciju kao obnovu života, nakon smrti, u prvom rođenom djetetu, gdje god se ono rodilo. Zbog toga je bio sretan isto onako kako je bio sretan kada bi kuću pripremio za rođendansko slavlje. Pozvao bi sve poznanike i prijatelje koji su još bili živi da se okupe podno brda Perova gdje je on imao svoju kuću i dobar dio zemlje na kojoj je zasadio smokve jer ih je najviše volio. Za sve što je bilo dobro i lijepo rekao bi – "ko smokvica". Kuća mu je bila udaljena od samog centra nepuni kilometar jer je barba Pero, koliko god bio druželjubiv i veseo čovjek, volio živjeti podalje od same vreve grada, a grad je imao stotinjak stanovnika i samo bi ljeti od najezde turista naglo porastao do negdje tristo duša. To je za barba Peru bilo jako puno jer on već godinama nije išao u mjesta veća od svog rođenog.

Svojevremeno je bio veliki ženskar, osvajač ženskih srdaca, veliki zavodnik kojemu nije smetalo to što mu je kod kuće žena Lukrecija, koja mu je pokušala pružiti sve što je mogla u fizičkom kontaktu, ali to očito barba Peri nije bilo dovoljno. Jer on, kao i svaki prekaljeni pomorac od mladosti, prošao je mnoge zanimljivosti po svjetskim metropolama. Bilo je to davno, ali se Peri uvijek smiješak zamamno vraćao na lice kada bi se sjetio tih godina. A njegova Lukrecija u to doba bila je kod kuće i čekala ga sa psećom vjernošću i odanošću kojoj su se mnogi čak smijali. Ali, ona je znala svoje i držala se toga.

Umrla je prije dvije godine, baš u vrijeme barba Perinog rođendana, ali slavlje svejedno nije izostalo jer je i on znao svoje kao i Lukrecija. Oni su se već prije dogovorili da tko god prije ode Bogu na istinu, onaj drugi neće žaliti već slaviti jer je to novi početak života. S rečenicom "vrijeme je za veselje" i čašom u visoko podignutoj ruci počelo bi slavlje.

A život je vječan, znali su govoriti u mračnim zimskim danima kada bi zavladala bura, uz kavu i knjige koje su nabavljali u skromnoj gradskoj knjižnici koja je mirisala na djetinjstvo.

Prilikom slavlja svakog novog rođendana barba Pero bi se sjetio prpošnog djetinjstva koje ga je takvim odredilo za čitav život. Za njega ništa nije bilo strašno, bezizlazno i teško jer je za njega život bio igra i on se dječji veselio svakom danu i svakom događaju bez obzira što bi ovaj donosio sa sobom. Ipak, kao najdraži događaj pamtio je i prepričavao, uz veselo širenje lica u osmijeh, snijeg koji je prije toliko godina napadao nekoliko centimetara i zabijelio cijelo

područje koje mu je dospjelo u vidokrug onako malenom. Tada je napravio jedinog snjegovića u životu i zabio mu veliku mrkvu umjesto nosa, a oči i usta bili su izgorjeli komadići drveta. Snjegović je živio iduća dva dana, a onda je umro. I uvijek bi tu daleku, ali nikako izblijedjelu sliku vraćao u svijest i oživljavao je dodatnim riječima čuđenja i uzbuđenja. A priču je započinjao riječima – „kad sam ja bio malešan..." i dalje je svima je nazočnima bilo jasno o čemu će barba Pero, a za najbolje prijatelje Malešni, pričati.

Sve to pratila je gromoglasna vika, bolje reći rika, brojnih gostiju koji su kroz barba Perin rođendan slavili i Boga i život i rođeni gradić jer je on dao dosta duša koje su doživjele više od osamdeset godina. S gramofona je prašila mamba, rumba i samba uz Perino uvijanje, savijanje, vrćenje tijela koje se ponašalo kao da je mnogo mlađe. Pero je uživao u latinoameričkim plesovima i njihovoj živahnosti jer je i on bio takav premda je rođen na drugom kraju svijeta. Imao je on i odgovor za to: "ako voliš život to se jednostavno vidi i osjeti po pokretima, priči, i ljubavi, nadasve". Svi bi bili mokri od znoja i od vina, a barba Pero je svojom mladošću i ushićenjem predvodio cijelu veselu družinu.

- Vrijeme je za veselje. I moja Lu igra igre zajedno s nama, samo gore - rekao je već pomalo umorni slavljenik, a pogled mu je škakljao Lukrecijine tabane na nebu.

Svi su znali da je Malešni s Lukrecijom imao zanimljiv, ali i nadasve čudan odnos. Mnogi od njih nisu mogli shvatiti Lukrecijin meki stav prema Perinom odnosu s drugim ženama kojih je bilo više nego dovoljno. Unatoč svemu, na Lukreciji se nije nikada mogla zamijetiti nesretna i nezadovoljena crta koja se inače na ženama spazi iz aviona.

A barba Pero je strastveni ljubitelj i sakupljač žena već punih šezdeset godina, otkada je prestao biti nevin. Taj čin je u Peri ostavio duboki trag. On je jednostavno postao takav, i nije nikoga želio varati, a još manje uvrijediti jer nije volio na ljudima ostavljati ružne ožiljke, ali da je volio mnoge žene, volio je, a svejedno je na kraju bila jedna na pijedestalu – Lukrecija. Ona je to znala i nije mu zamjerala jer ga je promatrala kao neko neiživljeno dijete kojemu cijeli život nedostaju igračke iz djetinjstva.

Možda je takav život nedostojan, jer tu nema previše prostora za normalne stvari između dvije osobe koje su odlučile svoje vrijeme pomiješati u koktel i uživati u njegovom okusu, ali njima je to na neki način odgovaralo. Ta prešutna igra dvoje ljudi gdje jedan dječji krade kolače života, a drugi požrtvovno svojom toplinom pridonosi da se kuća ne sruši. I tako godinama.

Priče su kružile o jadnoj Lukreciji, a nitko nije znao da ju je Pero izbavio iz siromaštva i ne zna se što bi bilo da on to nije učinio.

- To ga ne opravdava, ali nije ni to. On je jednostavno takav, a takav je bio i njegov djed - objašnjavao je jedini brico u gradu uvijek znatiželjnim mušterijama. – Između njih postoji neka posebna grana kemije, jedan fluid koji sve to čvrsto drži.

A Lukrecija je bila "vjeran pas", koliko god vjeran može biti pas kojeg napusti gospodar, a pronađe ga bolji i pruži mu utočište i nesebičnu ljubav. Samo je naš Malešni znao koliko mu je važna bila Lukrecija.

I baš kad je mislio da je došao kraj njegovom trčanju za suknjama naišlo je ljeto Gospodnje 2000. godine i na njegov gradić nasrnulo sa ženama oskudno i po posljednjoj modi obučenima, vrelim, poželjnim i prštećim. Kao da samo mene čekaju, pomislio je Pero sjedeći u vrtu svoje omiljene birtije Karaka gdje je proveo dobar dio lijepih životnih sati.

Pio je, kako je često znao govoriti u deminutivu, kavicu, a uz nju i godinama svoje najpoželjnije piće – travaricu (travicu). Za njega se odmah, bez pitanja, to dvoje donosilo na stol jer se nije moglo pogriješiti, a barba Pero je guštao pod stoljetnom kvrgavom maslinom i udisao vrući zrak punim plućima. Bio je spomenik grada i oko njega su se uvijek okupljali i stari i mladi, a djeca bi trčala oko njega i vrištala – evo Malešnog, evo Malešnog, a on bi vrtio svoj beskrajni film u glavi i razmišljao o tome kako se stvari ponavljaju, kako je u stvari sve isto, samo u nekom drugom vremenu. Slike su ga salijetale. I oni su kao djeca vikali za ikonom grada u njegovo vrijeme – eno Nikole šarenih gaća! Stiže Nikola šarenih gaća!, a da nisu ni znali otkud taj naziv i zašto baš takav. Ali za dječju radost to i nije bilo važno, a Nikola je baš kao i on sada uživao u vječnoj bezazlenoj igri djece koju je još više raspirivao tobožnjom ljutnjom i mahanjem ruku.

Kada je to bilo, pomislio je Malešni, i sjetio se opet svog prvog snijega i veselja i trke i vike i molbe starijih da ne čini gluposti, da ne izaziva vraga, a kakvo bi to bilo dijete da to ne čini. A onda ga je u stvarnost vratila čudesna lupa potpetica zgodne i oskudno, ali skladno odjevene plavuše vjerojatno upola mlađe od njega. Te potpetice bile su zov, divlja razigranost ženke koja traži mužjaka i izaziva ga svim oružjem iz svog poznatog arsenala. Bila je rasna, ali ne i prljavo jeftina kako ponekad znaju izgledati žene čiji su motivi nadaleko vidljivi i jasni. Ova gospođa je pod budnim barba Perinim okom očijukala prvenstveno sa životom. To je poznato ljetno uzbuđenje koje prelazi i na druge, rekao je barba Pero mlađahnom konobaru zastakljenih očiju, koji je pamtio

svaki plavušin pokret da bi ga kasnije u osami svoje vruće sobe mogao rekonstruirati.

- Vidiš, mali, grudi su male, a guza veća, skladna, dražesna, harmonična - započeo je barba Pero priču koju je i sam slušao pozorno kada je bio u njegovim godinama. – To sam oduvijek najviše volio, uz, naravno, kratku kosu kakvu ima ova divna žena. Što misliš zašto je moja Lu imala kratku kosu? Moram poći jer je ovo preveliko uzbuđenje za mene u ovako nagomilanim godinama.

Ostavio je novac ne očekujući kusur i laganim nezamjetnim korakom došao do štanda s paradajzom. Učtivo je čekao da neočekivano svjetski zgodna gospođa zatraži što želi, udišući pritom cijelu njezinu pojavu. Osvrnula se na njega kao u filmu i rekla – zbilja je krasan paradajz, a barba Pero je uživao što je čuo njen glas tako da ju je sada imao kompletnu.

- Ovdje je sve krasno, draga gospođo - rekao je pristojno, ali je bio uvjeren da ona zna zbog čega priča to što priča.

- Nadam se - rekla je i mahnula rukom nekome koga barba Pero kada se okrenuo nije vidio.

Možda nije nikome ni mahnula nego se željela riješiti jedne stare kante, pomislio je, i bio više nego humoristično sam sa sobom. Što god bilo, sve su godine stvorene za ljubav, samo s malom razlikom u intenzitetu, prihvaćanju razlika, poštovanju i duhovnosti, jer mladi baš na te stvari ne obraćaju pažnju kao što nisam ni ja u njihovim godinama, mislio je dalje jednako zanesen i prodrman ljepotom jedne neznanke koja se šepurila njegovim mjestom.

- Ko smokvica je - rekao je naglas ulazeći u mir svoje kuće koju su krasile mnoge uspomene, vidljive i nevidljive.

Trebao bih se smiriti i baviti nečim što je karakteristično i ugodno za moje godine, pomislio je, ali je u njemu ipak rasla požuda, neki čudan osjećaj zavladao je njegovim tijelom. Mogao bi kod kuće pisati memoare ili se igrati s mačkom koji se skrasio u njegovoj blizini ili iz drveta raditi figure ili lijepiti slike u albume ili... Toliko toga mogao si je natovariti na glavu, a on je izabrao požudu za ženskim tijelom i nije mu bilo jasno zbog čega se hormoni za sve ove godine nisu smirili kao što se smirio dobar dio njegovog tijela.

Pustio je muziku dosta glasno i plesao sam sa sobom. Uz nju je pjevao neku svoju pjesmu i pustio nekoliko suza koje su kapnule na mačka jer ga je samo on pratio pogledom i pokretom cijelo to vrijeme.

- To sam uvijek pjevao Lukreciji. Njoj su se svidjele te riječi i meni se sada plače, a uvijek sam se smijao kada sam je pjevao. Nadam se da me razumiješ.

Mačak ga je gledao ozbiljno i onda se očešao cijelim svojim tijelom o njegovu nogu.

Barba Pero je obrisao lice vlažno od proživljenih godina koje su nepovratno prošle i mačka privio u naručje.

Kada se smirio napravio je ručak za obojicu, a onda su se odmarali u hladu velikog dvorišta.

Pred večer je otišao do barba Marka, mlađeg dobrih dvadeset godina, ali konstitucijom vrlo sličnog njemu, jer je želio od njega posuditi nekoliko košulja, odijelo, kravatu, i, naravno, došao je k njemu da ga usput i ošiša.

- Sam ću se obrijati - rekao je uz smiješak, a Marko je znao da je u igri opet neka goropadnica.

- Je li dobra kad se toliko uređuješ? - upitao ga je, a odgovor mu i nije bio potreban jer je barba Pero od njega uvijek iznajmljivao garderobu kada se događalo nešto značajno.

- Ko smokvica - rekao je Pero, naš Malešni, kojemu su misli već jurile glavnom ulicom njegovog grada ili, bolje rečeno, mjesta. Nisu se zadržavale ni kod poznatih ni na trgu gdje je malena fontana ni u birtiji gdje se odvijaju svi imalo važniji razgovori ni na placu ni kod brice, već su žurili u susret zanimljivoj neznanki koja se svakog jutra šetala glavnim lokacijama u sportskoj opremi, a uvečer su potpetice nagovještavale dolazak objekta za kojim su žudjele muške oči, barba Peri, iako je bio najstariji, najviše, jer je on bio, opet, kako su govorili i stariji i mlađi, pravi mužjak, bez obzira što je njegovo vrijeme isteklo. On to nije želio priznati, ali je priroda bila iskrena i okrutna, kao što je uvijek.

Barba Marko mu je pokušao objasniti da se promijenilo i vrijeme i navike i način ophođenja sa ženama, sve, sve je drugačije i nema potrebe da od sebe pravi komedijaša kada to nikada nije činio.

- Nisam te tražio savjet nego garderobu - bilo je sve što mu je rekao Malešni, pomalo ljutit na barba Markove replike.

A barba Marko nije bio vičan raspravama nego pjesmi, pa mu je samo pružio stvari i rekao – "sretno".

Kada je vidio svog gazdu uređenog kao za svadbu mačak je oštro zamjaukao kao da želi reći da to Peri u njegovim godinama ne stoji dobro.

Pero je čekao nekoliko dana da promotri neznankine navike, a onda je stupio u akciju. Pozvao je ženu na kavu, onako ležerno, sporo, dalmatinski, što je nju očito zaintrigiralo pa je poziv prihvatila olako i naivno. Tako se činilo i barba Peri i okolnim zavidnim muškarcima.

Pričali su o običnim životnim stvarima, poput oca i kćeri, sve dok po nju nije došao čovjek nekoliko godina stariji, naočit, simpatičan, pričljiv, srdačan, veseo. Sve te riječi Peri su nagrnule u svijest odjednom. Kasnije su mu pale na pamet još neke, ali više nisu bile važne.

- Gdje si? - upitao ju je nimalo ljubomorno muškarac koji joj je mogao biti i ljubavnik i muž.

- Upoznajem mjesto i ljude - rekla mu je nehajno upoznajući ga s barba Perom. - On je gradska legenda - nadodala je uz smiješak koji je barba Pero protumačio na svoj način, a taj je imao dobru dozu koketnosti, iako je ona to izrekla sasvim pristojno i prijateljski.

- Nisam ja nikakva legenda - počeo je skromno rečenicu barba Pero - ja sam samo jedan od najstarijih mještana i to mi daje za pravo da bez pitanja započinjem razgovor sa neznankama na placu, kao što sam počeo sa vašom lijepom suprugom - rekao je i malo ljubomorno pogledavao muža koji je bio miran kao da mu ništa ne znači žena o kojoj je riječ.

- Vera, ja sam Vera, a ovo je moj muž Robert - rekla je i tako su se prvi put sve troje dodirnuli, s tim da Vera i Robert nisu dijelili barba Perine misli.

- Ja sam barba Pero, ili Malešni, za prijatelje - rekao je skidajući sunčane naočale i brišući orošeno čelo maramicom.

- Ja sam čula da ste vi vrag, lokalni zavodnik i veliki ljubitelj žena - rekla je Vera prekidajući rečenicu stavljanjem ruke na usta da joj slučajno previše ne zastrane.

Muž se samo smijao ispod svoje šilt-kapice, a ruke su mu se objesile od tereta namirnica koje je Vera uredno kupila i ostavila da ih on nosi.

Raspitivala se za mene, pomislio je barba Pero, a ja sam mislio da sam star i nevažan drugim osobama, naročito duplo mlađim od mene, ali jamačno život nosi iznenađenja i u dubokoj starosti.

- Jeste li za kavicu? - upitao ih je kao stari prijatelj koji ih nije vidio desetak godina.

- Možda bolje sutra, danas moramo još dosta toga obaviti, a znate kako se kaže – što možeš danas, ne ostavljaj za sutra - brzo je izgovorio Robert konvencionalnu, taktičku rečenicu da se nitko ne bi osjećao uvrijeđenim.

- Onda sutra - ustrajao je Malešni.

- Sutra, može - složili su se i oni.

- I zovite me Malešni - doviknuo je za njima, ali više da gleda Veru nego što je želio bilo što reći.

Otišli su, a njezine su ga potpetice iz časa u čas dovodile u napast. Zar i u ovim godinama, pomislio je.

Znao je da će ih iznevjeriti jer za njega ne postoji sutra, samo danas. Sutra je možda neka mogućnost koja može postati nešto, što se ne može garantirati, a ljudi to uporno rade kao da je normalno da sutra svima dođe. Barba Pero je na to gledao iz jedne druge perspektive i nije se time previše zamarao. Biti će što mora, kao i do sada, pomislio je.

Već na ulazu u dvorište počeo se skidati jer ga je smetalo odijelo i kravata, ta svečana oprema, njemu oduvijek neugodna i strana, budući da se on navikao na svoj slamnati šešir i široke radne hlače u kojima tijelo diše. Osjetio je pritisak u glavi i odlučio prileći. Ali tek kad nahranim mačka, pomislio je.

Ubrzo se izvalio na bračni krevet i odlučio Lukreciji od večeri praviti društvo. Rekao joj je da se pripremi za veselje, pozove goste i navije muziku, onu njegovu uz koju se uvija i tješi i divlja, sve zajedno, i da se uredi za njega jer jedino je ona uvijek bila njegova, sve drugo bio je san u koji je i sada zapadao. Malo je razmišljao i veselio se susretu sa svojom Lu, kada se počela spuštati večer, tiha, sjetna, tamna, duboka, i sve je bilo kao i prije, samo je mačak ostao sam.

Tomislav NAJEV

na feti svitanja mahaj cvitanja[1]

aš-taš
lastaš

rest na reful
refulaš

zviraš, miraš
lupetaš

daš, daš
minutaš

pola cikle
jedan glas

dojdeš misliš
lepršaš

...ono obojano
bljesne

ono
blisko
ono
slovo
slovito
ono
sklisko
silovito
danom nošeno
u snu prošeno.....

*kroz planine, barda i gore **
žuka žeee
ora ree
žara
eeeee

ne
ooooo
visno
svisno

[1] Autor je nastavnik u Osnovnoj školi Marjan u Splitu. Predmet njegova zanimanja i promišljanja umijeće je pisane i izgovorene riječi kod najmlađih, a za dugogodišnje uspješne rezultate na poticanju dječjeg jezičnog stvaralaštva dobio je mnoga priznanja i nagrade. Na Saboru čakavskog pjesništva u Žminju za voditelje literarnih i recitatorskih družina predstavio je metodički aspekt svojega rada s djecom. Piše recenzije, osvrte, promovira knjige te povremeno objavljuje pjesme.

Na feti svitanja mahaj cvitanja izveden je prvi put na Filozofskom fakultetu u Splitu, u okviru međunarodnog simpozija Na putu prema kvalitetnoj školi; zatim u Radoboju i na Slimenu (Dani Josipa Pupačića, 80. obljetnica pjesnikova rođenja).

Tekst sublimira autorov dosadašnji rad na čakavštini, dijelom je naslonjen na tradiciju kao i na iskonsku snagu našega čovjeka i njegove pripadnosti katoličanstvu, a dijelom je moderan, te jezik u jeziku, ritmički oblikovan, stvara novu vrijednost.

o
vi
ovi

i
trs
u list
i
list
u
ooooć

o nama je

o more obnoć
obruč u rič
obdan
plić,
plić.....

.....i ča plovi,more plovi
more plovi na nikoj riči
more ča plovi šapori
imena, vrimena, brimena

more, more, imenaj, brimenaj
sarce nebesko
i zlamen
i amen

i prin
i poslin
ča da vrime
ča da brime
ka ne moš ču

rič
ča lanbika
vengo onu
ča predika

ala ga
kargajte
šjor kurate
kartulin
a ne bulin
nek poleti mlič
na niku rič
našu
rič

ote
dojte
valovite
riči
plemenite
do sunac zapada

imenat amen
vrimenat zlamen
brimenat kamen

plovi vrimena
more imena
more brimena

barba, barba
va našen zajike
oja nina nena
vas oblak

*ča bi sta
izbijen
u smij

barba, barba
aš san mići
čičin ka tići
kroza muk
ka ćuk
koltrajen
šticigajen
ćapajen
oja nina nena
barba, barba
oja nina nena
sunce je brimenca
bati brimenca
crjene karote
kotrjane balote

u moru riči
jokon u priči
štrika je crta
škivaje jutra

e
da bi
ču
i ti
i ti
i ti
i ča ni
i ča rič
obo riči
čini

maestro ocvitana lita
procvitana kama o cvita
kakva ura sve to tura
ča to biži mimo nas
joli plamik joli spas
gre li gre sve do nas
na feti svitanja
mahaj cvitanja

cvaton
mlaton
liton
baton
po danu brimenca
po moru vrimenca
pod pločon šutnja
pod jazikon jutnja

cvaton
mlaton
liton
baton

bilac
cvitac
oštrac
lita

mahovit
vikovit
cvitac
kipodidaljac
zrilovit

snovit
cviton

*stih narodne pjesme

bilac
liton
cvitac
cviton

cvaton
mlaton
liton
baton

cvita ! cvita !

o hoj na hoj, o hoj na hoj
cvitac cvaton, bilac mlaton!

o gradu se
sutra dan se
ogradu se
govor nan se

za dan oda
okrugla se
govor cvitni
govori se

po visti se
os zamosti
povisti se
os za osti

vas uzmosti
most za kosti

sol za bosti
os zamosti
nebo veže
plav poteže

aaajjjjjaaaaajajajajjjaaaa

sam od kosti
sol za bosti
os za osti
plov za bosti
noge vežen
plav potežen

cvita!cvita!

sarce stivajen
roge petajen

Vladimir DEVIDÉ

Moje tetke Paula i Riza

istinita priča

Tetaka sam imao podosta. Tri prave, majčine sestre i nekoliko njih „u širem smislu", članica bliže i dalje rodbine.

Moje su prave tetke bile Paula, Terezija i Marija. Otac mi nije imao sestara, samo braću Božidara i Zvonimira.

Paula je došla u našu kuću kad sam se ja rodio. Otac mi je od svojeg oca naslijedio bravarsku radionicu, svojedobno jednu od najvećih na Balkanu, koja je za vrijeme mojega djeda Božidara povremeno zapošljavala čak stotinjak radnika. Za mojega su djetinjstva obrtnici svoje naučnike, „šegrte", ne samo učili zanatu, već su ti kod njih bili i na stanu i hrani. Stoga se moja majka morala brinuti ne samo za očevo knjigovodstvo, nego i za naučnike. I tako je Paula stigla da joj bude od pomoći.

Otac i majka sa mnom su razgovarali hrvatski a tetka Paula njemački. Tako sam ta dva jezika naučio usporedno. Paula mi je, kad su mi bile tri ili četiri godine, čitala iz neke njemačke slikovnice o dogodovštinama jednog medvjedića, pa sam te pjesmice upamtio i listajući slikovnicu naizust citirao na divljenje nazočnih koji su, valjda, mislili da ja to čitam.

Terezija je u naš dom stigla 1941. godine kad je u bivšoj Jugoslaviji počeo Drugi svjetski rat. Ranije je živjela u Inđiji, nedaleko od Zemuna gdje je bila i znatna njemačka manjina, od koje su mnogi simpatizirali Hitlera kad je u Njemačkoj došao na vlast. Ali ne i Terezija, koja je za njega javno govorila da je "ein Bluthund", krvoželjni pas. Kad je njemačka vojska prodrla u Jugoslaviju, morala je pobjeći iz Inđije pa se nastanila kod nas.

I Paula i Terezija – koju smo kraće zvali "Riza" – bile su zapravo dobre žene, ali su se međusobno mrzile još od mladosti. A evo kako i zašto.

Fizički, Paula je bila izrazito ružna; nikada nije imala momka i nije se udavala. Nasuprot tome, Riza je bila ljepotica, a bila je i nadarena. Tako su je roditelji – moj djed i baka po majci – poslali na školovanje u katolički samostan u Carigradu. Tamo je, pored ostaloga, naučila francuski, a i svirati glasovir.

Kad se vratila u rodnu Inđiju, Riza se zaljubila u nekog austrougarskog časnika. Željeli su se vjenčati, ali je tome iskrsla prepreka. Časnik austrougarske vojske koji se želio oženiti, morao je državi položiti zamjernu kauciju. Očito

se željelo spriječiti da u tu povlaštenu klasu ne uđu udavače iz manje imućnih i manje uglednih obitelji. Rizin "dečko" nije bio bogat, pa se od nje očekivalo da priskrbi novac. Ali, ni njezina obitelj nije baš bila bogata i potrebni se novac mogao namaknuti jedino prodajom roditeljske kuće. O takvom čemu, međutim, trebalo je postići "konsenzus" svih članova obitelji. Od Rizine braće i sestara – osmero njih – jedino se Paula usprotivila.

Činilo se da je time za Rizu sve izgubljeno. Ali, ipak je još postojala šansa. Naime, Njegovo Veličanstvo car Franjo Josip I. imao je diskreciono pravo da časnika svoje vojske oslobodi plaćanja kaucije. A upravo je to Rizin dečko naumio zatražiti. Podnio je zahtjev za audijencijom kod cara. Takvih je zahtjeva, iz raznih razloga, bilo mnogo. Tek nakon nekoliko dugih godina čekanja i na njega je konačno došao red. Car ga je primio i pažljivo saslušao pa ga je, čuvši njegovu priču, za divno čudo, stvarno oslobodio plaćanja kaucije.

Nitko sretniji od Rizine obitelji... ali, ne zadugo!

Nekoliko dana kasnije izbio je Prvi svjetski rat. Rizin je dečko morao na frontu i već u prvim danima vojnih sukoba poginuo je u borbi.

Riza Pauli nikad nije mogla oprostiti što joj je onemogućila da se uda za čovjeka kojeg je voljela. Ta je mržnja ostala do u duboku starost – do smrti. Često bi se svađale, a svađe bi nerijetko završavale fizičkim udarcima – još i u njihovim osamdesetim godinama. Često sam bio prisiljen rastavljati ih kako bih zaustavio dernjavu i tučnjavu.

A nešto je u svemu tom zbivanju bilo apsolutno neshvatljivo. Ponekad, kad je Riza u snu očito sanjala Paulu, znala bi, na njemačkom, vikati "verflucht", "prokleta". No, iako joj je inače u to doba glas bio teško hrapav i promukao, pri tom noćnom vikanju u snu bio je čist i zvonak kao nekad, u mladosti: taj glas, u njezinim osamdesetim godinama, kad je proklinjala Paulu, bio je glas iz njezinih dvadesetih godina, kad joj je bila uskraćena udaja. Jasno sam ga čuo iz svoje susjedne sobe i taj je doživljaj bio nešto gotovo stravično. Kako li su samo Rizine staračke glasnice mogle zvučati i blistati kao u mlade žene dvadesetih godina? To mi se činilo fiziološki nemogućim ali, eto, bila je stvarnost!

Paula je voljela teška i masna, jako začinjena jela, što joj je kroz godine vjerojatno oštetilo želučanu sluznicu pa je u svojoj devedesetprvoj godini dobila teška krvarenja. Odvezena je u Vinogradsku bolnicu "Sestara milosrdnica" i nekoliko dana kasnije tamo je umrla.

Riza je bila vjernica. U devedesetšestoj godini života doživjela je moždani udar i ostala uzeta, ali je još mogla govoriti i očito je bila svjesna što se s njom i

oko nje događa. Moja zgrožena majka i ja polegli smo je u krevet. Bila je posve smirena; samo je mojoj majci rekla:

- Nemoj se ti ništa za mene brinuti. Znam da ću umrijeti, ali ne bojim se. Živjela sam kako nas je Krist učio i doći ću u nebo. Samo, jako mi je žao što ćeš ti sada, kad mene više ne bude, morati ne samo kuhati nego još i prati suđe, što sam prije ja radila.

Odvezena je u bolnicu na Rebru. Tamo je, čini se, primala i antibiotike, jer nestao joj je kronični konjunktivitis, od kojega je uvijek imala crvene oči. Sada, najednom, bjeloočnice su joj bile snježno bijele – upravo prelijepe staračke modre oči. Ali govoriti više nije mogla i nekoliko je dana kasnije bila mrtva.

Sada već više od trideset godina Paula i Riza leže u istom grobu na Mirogoju. Valjda su smirene, a možda i pomirene.

Prisjećam se, iz daleke mladosti, Arcibaševljeva romana "Sanjin". Na kraju omašne knjige glavni junak umire negdje u šumi, uz autorovu opservaciju kako na mjestu gdje je umro raste gusta trava. Gusti drač raste i na posljednjem počivalištu Paule i Rize. Grob im nije pokriven kamenom ili betonskom pločom već samo šljunkom. Moja ga žena svake godine pred Sve svete očisti i posipava s desetak kilograma morske soli da bi se obuzdao korov.

Goražde*

I nije više mogla podnijeti težinu
kojom su je pritiskala brda obavijena jesenskim bojama.
Još jučer je sjedila pokraj rijeke
– koja je i dalje jednako tekla –
i razmišljala o ljepoti ovoga mjesta,
o mogućnostima koje joj ono pruža.

A sada nije više mogla doživjeti ni djelić onog
oduševljenja s kojim je promatrala jasnoocrtane
obrise brdâ u jasnom plavom nebu ili nadahnuća
kojim je slušala šum rijeke kada joj se činilo
da može uhvatiti svaku kapljicu
dok preskače preko kamena.

Život se ovdje vrtio preko i uz rijeku,
zgnječen između danâ i noći koje su se redale
dok je sunce uvijek ranije napuštalo kotlinu.
Po glavi su joj se kovitlali svi dani provedeni
i misli koje su pratile vrijeme.

Pitala se je li to izgubljeno vrijeme,
u tom času nedostatka energije
koja ju je tjerala naprijed.
Iscrpljenost koju je osjećala
dolazila je iz neiskazanih osjećaja
i neprihvaćenih ideja i osmijeha
u ovom malom gradu

*Volim Goražde i znam da ono voli mene, između nas postoji posebna veza, kao što je i vrijeme tamo bilo posebno, usprkos prijetnjama da mi tamo nije mjesto. S ovog mjesta gledano, deset godina poslije, bilo je to idilično vrijeme, iako se na trenutke nije činilo takvim, već sasvim suprotno, sporim, s malo razumijevanja i razočaravajućim. Dvije godine nakon završetka rata u Goražde nije bilo kuće koja nije imala barem rupu od granate, a 'most ispod mosta' i proizvodnja struje uz pomoć Drine bile su neizostavne teme svakog razgovora. Goražde mi je bio prvi susret s nečim sasvim drugačijim, 'kulturološki šok' i izazov nad izazovima. Još uvijek želim tamo, pogotovo u proljeće, uvaljana u mir i sigurnost, motati se po gazdaričinoj kuhinji uvijek punoj bosanskih specijalita...

gdje je svaka osobnost
odbacivana i gažena
s osobitim zadovoljstvom.

Gdje je svako skretanje s uhodane staze
života i običaja izazivalo zgražanje.
A povlačenje u pouzdani obrazac stvaran generacijama,
godinama brušen i izoštravan u traženju sigurnosti,
makar se moralo i trpjeti zbog toga.

Miješale su se boje i mirisi doživljeni
i ocrtani u vodi koja je bježala odavde noseći ih dalje.
Koliko je samo mutnih dana procurilo kroz njezine
prste, odnoseći snagu i volju s kojom je došla!
Puštanje struji nikada nije bio njezin izbor i
šetnje uz rijeku više nisu donosile zadovoljstvo.
Zarobljeništvo je iz dana u dan bivalo
sve pogubnije i pitala se koliko još može ovako.
Ni nakon dizanja magle i izlaska sunca
više nije bilo radosti koje se nekad moglo naći napretek.

Sada ništa, osim samoće, praznine i osjećaja
zarobljeništva u tijelu koje više kao da i nije
bilo njezino te mlado i željno uzbuđenja.
Vuklo se kao i dani, jednolični i beskonačni.
I iznad svega – sivi.

Ni razmišljanja više nisu mogla dosegnuti
udaljene krajeve i buduće dane koji su ipak bili
zanimljivi i svijetli. Sve je trunulo u magli i bezbojnosti.
Susrete je svela na najnužnije i one
koje baš i nije mogla izbjeći.

Željela je pričati, željela se osloboditi
težine koju su donijeli ovi dani...
Ali koga pronaći, a da se odmah ne prometne u suca?
Činilo se da takav čovjek ne postoji
u ovakovom gradu.
Samo bijeg se činio izlazom.

Ali u isto vrijeme je znala da bijeg nije rješenje
i da će za kratko vrijeme ovdje postati
prihvatljivo živjeti, ako ne i lijepo.

I još više je razmišljala o prošlim razmišljanjima.
I koliko lijepih trenutaka proživljenih ovdje!
Trodimenzionalnog doživljaja proljeća… Potokâ
i rijekâ jasnih i sjajnih boja u suncu.
Mjeseca i zvijezdâ na jasnom nebu…
Ljudi koji su živjeli oko nje u ovom gradu,
a ponekad – kad bi im se misli srele – postajali
dijelom njezinog života.
I ono što se nije moglo poreći,
njihova toplina i zanimanje za strance.
Upoznati ih i pomoći im
da što bolje zažive životom ovoga grada.

Da, bila su to lijepa iskustva.
Doista su ljudi ovdje posebni – mislila je.
No, ona više nije bila stranac u ovome gradu,
a u isto vrijeme osjećaj nepripadnosti rastao je
svakim sivim danom.

I čini se da se jaz produbljivao a zidovi stezali.
No, tko je tome kriv i što je uzrok
mog zarobljeništva?
Radim li ja nešto krivo, trebam li se prepustiti
i prihvatiti pravila ovoga grada? – pitala se.

Uostalom, izbor da živi ovdje bio je samo njen
i to se ne može poreći, znala je.
I tu se nije moglo ništa promijeniti:
ili prihvatiti život kao što jest,
prepustiti se vegetiranju i čekati novi ciklus života,
ili se odreći svojih težnji ka širinama
i opet živjeti i prestati razmišljati, ili što?

I tu bi se opet javljala misao o napuštanju,
o bijegu iz života koji sada nije bio onakav

kakvim ga je ona zamišljala ili željela.
I opet se naježila, jer od tog osjećaja
bio je jači osjećaj odgovornosti
prema poslu i ljudima koje
nije mogla tek tako napustiti.

Ždralovi su tražili put isto kao i ona,
ugniježđeni na računalu,
cijela je porodica strpljivo snovala sljedeći korak.
Da im se pridruži – mislila je…
Ona je da se prepusti vjetru
koji nosi kosu na vrhu planine.

Redovito je tamo odlazila nedjeljom
kada bi imala slobodnog vremena.
Uživala je hodajući i gledajući grad ispod sebe
u svako godišnje doba.
Svaki je dan nosio nešto svoje i posebno.
I svaki put kad bi se popela
iznova bi joj zastao dah pri pogledu na rijeku
koja je jedina imala snage
isploviti odavde.

Rijetko je sretala ljude,
koji bi je ispratili samo čudnim pogledom,
često blatnjavu i zadihanu od strmih uspona.
I u tim trenucima pitala bi se
ima li smisla i nade u ovom gaženju
blata ili prašine, ovisno o godišnjem dobu.

Ali, osjećaj slobode
koji bi je ponio kada bi došla visoko gore,
bio je jači od svega,
i to je bilo ono što ju je tjeralo
da se penje opet i opet i opet.

Jer sloboda je za nju bila iznad svega,
gotovo opipljiva u svom postojanju,
ili gubljenju u zazidanim danima.

To je bio njezin pokretač u svakom danu
i na svakom mjestu koje je znala
ili koje nije znala.

U slobodi je ležala snaga
skrivena u okovima svakodnevice i jednoličnosti.
Guliti sloj po sloj, da bi se došlo do srži,
bilo je teško,
ponekad gotovo neizvedivo,
jer nadu se moglo lako izgubiti.

Razmišljala je o tome dok su joj
stopala upadala duboko u blato.
Srećom pa je danas sunčani dan,
i svijet se ne čini tako beznadan.

Koračala je dopuštajući jesenjem zraku
da uđe duboko u pluća i pročisti je.
Zima je bila nadomak, osjećalo se,
samo nikakvih jasnih znakova još nije bilo.
Osim njezinog straha od nadolazeće
samoće, koja je u ovom trenutku bila jedina stvarna.

Odmahnula je glavom i krenula
dublje u šumu. Na vrhu je bio omiljeni
dio ovog izleta – s jedne strane puta još uvijek
zelene breze čije je lišće lagano počelo žutjeti,
a s druge strane borovi koji su davali
specifičan miris ovom jesenjem danu.
Neobične gljive jarkonarančaste boje su oživljavale.
Osjećala je snagu u ovom dijelu prirode
i željela da se ne mora spuštati u grad,
u jutarnje magle koje su se zadržavale veći dio dana.

Bilo je tako mirno i tako spokojno
da su se i misli primirile i povukle
u skrivene dijelove mozga.

Rajko GLIBO

Evo me

Evo me, čovječe! To sam ja. U bujici sam. Podmlađujem se. Tražim svoje korijene, svoj autentični izvor. Migam se među dronjcima prepoznatljivim. Nema me gdje očekujem da bih mogao biti. Pobjegao sam. Nekamo sam dobjegao, ali još ne znam kamo? Čudo se dogodilo, kažu. Dogodilo se neočekivano. Nisam ga očekivao ni ja, ni oni. Probudio se otpisani. Komešam se. Pokušavam se snaći u događenom. Metež misli pretače se u kovitlac. Sporo se snalazim, a moram se snaći u novonastaloj situaciji. Pred očima sličice čudesne svakidašnjice promiču i nezaustavljivo padaju u zagrljaj mrakastih. U meni kulja strah od događenog. O tom potom. Evo me. To sam ja, zaboga!

Lovim izgubljeni osjećaj za vrijeme i prostor. Gdje sam? Stani, čovječe! Ne obmanjuj me. Zgrada i soba u kojoj ležim s drugim pacijentima poznata mi je. Virim kroz prozor. Nema dvojbe. Bio sam u ovoj zgradi prije pola stoljeća. Bila je to posljednja postaja simpatičnog dubrovačkog tramvaja i ujedno željeznička postaja za vlak zvani Ćiro kojim su putnici vijugali kroz kamenjar uz more, gegali se u taktu tipa-tapa, tipa-tapa, u unutrašnjost zemlje. Borim se da povratim i ojačam mršava zapamćenja. Nema se što filozofirati. Tu sam gdje sam. Otkud tu? Pokušavam rekonstruirati zatamnjena mjesta putanje. Zaista čudno. Ma, kako sam ovamo dospio? Što se to zapravo sa mnom dogodilo? Vrpoljim se u dvostrukosti svojih kolosijeka. Nova stvarnost, nove slike, novi ljudi, novi pejzaži. Sve novo. Sve nekako i prepoznatljivo i upitno.U meni kao u novorođenčetu cvjetaju misli u svojoj utihi. Ne, ne! Ovaj put neću ponoviti grešku ravnanja prema većini kolega po peru. Moram biti svoj, originalan, autonoman, u svemu svoj. Mislima u cvjetanju ne dopuštam spregu s onim što se taji. Činio sam to prije kalvarije koju prođoh, prije čudesnog događaja pred kojim sam zanijemio i ja i medicinsko osoblje koje je skrbilo o meni. Svaka sprega punjena je bojama odgovornosti za napisano. Ona mi se vraćala kao bumerang i postajala sve nepodnošljivijim teretom za iznureno tijelo i dušu prepunu ožiljaka. Duša krije ožiljke. Kada ih ipak dotakne u tekstu oblikuje ih u oblandi, a oblanda je umrežena silnicama koje se taje u dubinama duše i plaše se otkriti. I onda kada sam ih prezentirao u oblandi, nerijetko su prizemljaški moćnici činili sve da dobijem po prstima. Ipak, evo me. Postojim. Puštam ono što drugi taje neka iziđe na svjetlo dana. Dubine u meni propinju se na svjetlo makar to

trpjele staklene noge njihove autonomnosti. Virus straha od rasplinuća napada. Moram obuzdati napadnu sklonost prema umaknuću. Jašta!

Obuzdao sam čudo zvano smrt. Odgodio odlazak u prašinu na neodređeno vrijeme. Ma, što "na koliko"? Dovoljno da proradi kakotnjak i u buketu misli zgnječi virus umaknuća. Moj pajdo po peru varaka se i zaključuje kako je on ipak "ono što nije uspio biti". Budi se moje vrelo optimizma. Osjećajnost cvjeta. Koncentrira se često tamo gdje je najmanje očekujem. Posložit ću ja to. Vjeruj čudu koje ti se prezentira kao cjelovito i nabijeno emocijama. Postojim, čovječe.! Živ sam! Evo me! Tko je kao ja? Tko, molit ću lijepo?

Živ sam. Što se dogodilo? Ništa se nije dogodilo! Ma, daj...? Dogodilo se, dogodilo, jašta! Živ, a nepokretan. Nešto se ipak dogodilo. Tijelo nepokretno, a u njemu razigrane misli kolo vode. Tijelo kao da se na brzake pretače u riječ. Ako, ako iz riječi je i nastalo. Pa? Pa, nikom ništa! Malo prije sam pokušao odgonetnuti gdje se ja zapravo nalazim? Prepoznajem slike starog Dubrovnika kojih više nema, osim na davnim slikama iz djetinjstva i onim iz muzeja i privatnih zbirki... Dolazimo izletničkim brodom. Ne prepoznajem najbolje pejzaž. Ali ovo gdje smo se iskrcali sigurno poznajem. To je zgrada tramvajske i željezničke postaje u Dubrovniku.Otkud ovo opet? Posjedasmo u ušašni restorančić. Svi naručuju piće. Ja se borim s naletom mučnine. Pritišće me nesvjestica. Trta mi je. Odapet ću, svega mi (ovdje svega uleti umjesto Boga), baš tu gdje svi pijuckaju piće i opušteno razgovaraju. Je li ovo zadnje magličenje pred vječno zatamnjenje? Možda jest, možda ipak nije. Šapatom molim Boga za još bar tri dopunska mjeseca. Lud sam. Stoposto sam lud. Nije Bog budala. Svi ga mole samo kada im je trta, inače ne sjete ga se, kao ni mene. Nisam ja baš u svemu kao oni. Dat će meni Bog još taj mali-veliki dopunski životić, jašta će! Dopunska tri mjeseca kratka kao tren, a duga kao godina. Nije on cicija kao ovi prizemljaši oko mene. Po facama vidim da su sve prizemljaši. Možda poneki malo odskače i nije baš to, ali je vrlo blizu tom statusu. Intuicija me rijetko vara. Nisu bili hrabri. Nisu se znali iščupati iz zagrljaja provincije. Naslanjam se na ruku podmetnutu u okvir prozora. Kroz sumaglicu ugledah dvije medicinske sestre naslonjene na šank. Motre me sažaljivo. Teško se nositi s njihovim pogledom. Vide da naginjem spisku otpisanih. Još me zapišu u MKU i fajrunt. Bojim se. Njihov pogled govori mi da spasa nema. Simpatične su. Da sam zdrav ne znam koju bih prije povukao za rukav. Ovu plavušu, vedru i nasmijanu, ili crnkicu do nje, a čija ženstvenost nema premca. Opet počeše upitnici. Ma, gdje smo to mi, zaboga? Naiđoše dva muškarca i tri žene. Onu zadnju prepoznah. Moja doktorica? Ona me primila u trenutku pada u komu. Ovaj moj opet dobio

napad. Neće preživjeti. Nešto mu predlaže, ali ne čujem što. Kao da je riječ o mogućoj dijagnozi? Ne, ne, kolegice, to! Donesite mu onaj mali koncentrator kisika da se povrati. Ostalo ćemo vidjeti kako ćemo i što ćemo.

I evo me. Ležim nepokretan u krevetu. Čudan krevet! Čudna soba! Zovu krevetom taj stol-ležaj, a nad glavom instrumenti prate rad svih vitalnih funkcija. Zato sobu i zovu šok soba. Kada se krivulja rada srca ispravi, znači otegao sam papke. Ma, daj, molim te? Tako je to i ne može biti drukčije. Jašta! Koliko mi položaj dozvoljava vidim da sam u nekoj zgradi koja nije namjenski građena za bolnicu. Neki hodnici, neke čudne kružne stepenice, sobe u svojim zasebnim odvojcima, sve nekako novo i neprepoznatljivo. Čini mi se po zvucima koji izvana dolaze da je vrijeme Uskrsa. Vidim gore uz serpentine pucaju i šenluče dva-tri muslimančića. Šenluče na bošnjačko-bosanski način. Draška me pitanje otkud oni tu? I još s toliko radosti slave dolazak Uskrsa. Dobro... U Dubrovniku je sve moguće. Njegova matrica života ima svojih autentičnih biljega koje drugi gradovi i njihove matrice života nemaju. Začu se galama i komešanje ispod naše zgrade. Požaaaaaar, kriči jedna bolničarka i klupko osoblja odsurga se niz stepenice vani. Zavija jeka alarma za požar. Pobjegoše svi iz zgrade, svi koji se mogu kretati. Ostadoh sam ja. Virkam naokolo, ali nigdje nikoga. Zar ću ovdje skončati? Zar da izgorim nepokretan u krevetu? Dozivam u pomooooooć, u pooomoć, ali ništa. Nitko se ne odziva. Mrtva tišina. S vremena na vrijeme začuje se klapanje i šištanje vode svuda oko mene. Pokušavam se podići bar da sjednem. Ne može. Ostaje grozničava priprema za smrt. Molim tri Očenaša, tri Zdravo Marije i tri Slava Ocu. Želim da me požar zaobiđe i da poživim makar koji dan dok ona dođe, a kada je osjetim blizu na brzake molim i preklinjem sve živo da prođe. Neka ovo bude posljednji Uskrs, ali da ga dočekam živ, makar i nepokretan. Još nisam izgorio. Požar suklja negdje u blizini. Miris dima draška mi nosnice. Ja požurujem Uskrs, a onda ću (zarekao sam se sebi i Bogu) napisati najbolju novelu svoga spisateljskog opusa i ona će nositi naslov *Posljednji Uskrs.*

Ne znam što se zbiva? Ne znam koji je ovo dan? Je li isti dan kada su svi pobjegli pred opasnošću od požara, ili je drugi. Osoblje tu i tamo prođe šutke. Bojim se pitati. Jednu sam sestru pitao je li udana? Veli da jest i da ima troje djece. Skužio sam je kroz staklo kako se jurcaju ona i neki mladi doktor stažist i zamjerio joj što iza leđa ponižava muža koji možda sada čuva djecu kod kuće. Pitam drugu sestru za nju, ali mi ona reče kako je dotična kolegica djevojka i nije udana. Radila je u Njemačkoj i nedavno došla k njima. Vidiš, vidiš! Mislila je ona da sam ja već na drugoj obali i da ništa više ne razumijem, niti poimam,

pa može reći bilo što. Zafrknula se. Nije ona prva koja me tako zezuka. Da, da, da! Taj stažist je govorio da sam ja, ako odapnem, a nema mi spasa, prvi smrtni slučaj na njihovom odjelu u ovoj godini. U meni proradio inat. Nema mi moje simpatije, sestre Barbare. Ona je moj broj, a lijepa je, dovoljno lijepa da četrdesetak godina jaši kao od šale. Triput zaredom me je kupala dolje u međunožju, pa malo naviše, onda malo naniže. Žao mi je. Obećao sam joj kako ću se revanširati čim iz ovog kreveta i kuće izađem na slobodu. Složila se. Onda mi odjednom dođe muka. Sumrak se hvata pred očima. Ne trepćem. Ukočeni pogled zakovao se za strop. Ne govorim ništa. Nemam kada i ne mogu ni taj napor podnijeti. Dišem duboke udisaje i izdisaje. Ne znam koliko je to trajalo, ni koliko je duboko? Kada mi se malo razbistri zovem i pitam gdje mi je Barbara? Tu sam, javi se. Klečala je kraj kreveta, šutjela je i sva blijeda od straha pogledom je pobjegla van u dvorište da me ne vidi kako umirem. Ne, ne! Nisam smjela gledati van, već sam pazila kretanje krivulje rada srca. Imao si kliničku smrt. Kako? Da, da, kliničku smrt! Koliko je trajala? Desetak minuta. Evo me, velim joj sav u znoju.

Pošla je od mene. Naći će snošljiviju zanimaciju makar nakratko. Kćerke kao s neba stvoriše se pokraj kreveta. Pričam nešto s njima, a one valjda razvrstavaju što je u njihovim atarima prihvatljivo, a što je tek moja koma i na taj dio govora ne paze. Nisu donijele ništa. A ja gladan. Bolničarka veli iznenađeno, jučer ili sutra, ne znam, ali glasno reče: *Uh što je ovaj lontrav.* Nasmijao sam se sam sebi naravno. Da kome bih kada svi ionako računaju da ću i nakon kome biti kusast za dio pameti, znači pomalo lud. Oni ne znaju da sam ja puno puta prije kome bio pomalo lud i puno puta bježao iz kruga tako označenih. To je za mene već uhodana igra. Ne znaju one što se ja nasmija baš toj starijoj bolničarki. Po onom *lontravo* zaključih na brzake da je ona došla iz Bosne odnekud i pokoja joj se omakne koje nema u lokalnom rječniku starosjedilaca. Muče me i ove kćerke. Bojao sam se pitati osoblje jer će pomisliti kako sam bogin s pameću, a uporno se bojim i njih upitati, jer jednostavno ovo što se s njima događa ne može ići tako. Rade obje. Obje imaju djecu., Udaljenost od Zadra do Dubrovnika je velika. Ne bi mogle doći mi u posjet svaki dan i još svaka svojim autom. Ni govora. Nemaju one love za takav luksuz. Ma, neka! Upitat ću ih sljedeći put kad dođu. Možda će i meni biti bolje. Razbistrit će se, ili će se totalno smrknuti. Nešto mora biti. Možda sam u šibenskoj bolnici? Možda....

Odoše kćerke. Uzjogunjene misli ne uspijevam srediti. Svijest se, sve su prilike, bode sa podsviješću. Sve moje more, sve moje tjeskobe, napinju se do pucanja. Peti je dan, ako dobro i pravilno računam, *kako mi se moja Barbara* vraća u san, ili po prave, u javu. Krhko je moje razlučivanje. Pojavljuje se preda

mnom. Nije to nikakva optička varka. Ni zabluda nije. Njezina pojava, ljudi moji, tjeskobno mi srce grije. Mimo moje volje netko pothranjuje moje sumnje. Nije Barbara, nije! Nisam sumnjičav tip, a nu ti vidi, sumnje ipak cvjetaju, jaše me i sve su nepodnošljiviji teret. Možda je sve varka? Možda imaginativne slike? Ako sam sam, onda sam sam sa sobom i u ugodnom društvu. Razgovaram. Brusim sintagme. Metafore izbjegavam gomilati, jer ovi naraštaji što iza mene dolaze ne poznaju sintagmu *kićeni stil.* Pitaju me što je to? Šutim prikrivajući povrijeđenost. Ma, dajte, recite već jednom, je li to malo kićeni, ili puno kićeni, ili umjereno nakićeni, recite već. Neće vam jezik otpasti. Riječ je o stilu, dragi moji, rekoh. Malo se zamisliše. Onda se okrenuše i nastaviše priču kao da mene u blizini i nema. Jedva čujno pjevušim: *Svud okolo su zidovi / i hodnici bijeli stoje. / Mnogo snova u samoći ovdje mojih uvelo je.* Prošviko gospar. S pjesmom mu se vratio stil. Bar znamo otkuda je u naše krajeve stig'o, razgovaraju udaljavajući se van. Nastavljam razgovarati sam sa sobom. Što ću? Nemam s kim? Ne brine me više ni ono *prošvik'o* jer dolazi od gologlavih mozgića. Razgovaram sa sobom bez opterećenja. Finiram unutarnje slojeve u sebi. Teče moje preslaganje i pretakanje misli u još nezapisane stihove, prijatelje moje neporecive i neoporezive. To ja uporno dokazujem i potvrđujem Božju i svoju opstojnost. Teško sam bolestan, a uživam. Znate, doktorice, nisam zasićeni malograđanin, nisam zatočenik vlastitog života. - Ne surađuješ! Ne znam što da ti kažem? - uzvrati mi ona zamišljeno. U njezinoj zamišljenosti, učini mi se, naleglo se moje skliznuće u ludilo. Moj sadašnji duhovni život ne može više nitko prepraviti. Udaljila se. Ne reče mi ni doviđenja, ni vidimo se, ništa ne reče. Utonuh u san.... U snu nema *prije,* nema ni *poslije* Promiču naizmjenično magličaste, pa sve izoštrenije slike. Iznenada postadoh svjestan gdje sam. Što to kuša moja duša?, ili: Tko to kuša moju dušu? Strahovi počeše sukljati iz sve izdašnijeg vrela podsvijesti. Uh ta podsvijest. Ljutim se na sebe. Smotan si, smotan, nego što. Poslije dva tjedna dvojbi kćerke ti, kao usput, rekoše da nisi ni u Dubrovniku, ni u Šibeniku. Znači, u Zadru si. U Zadru, svom zaštitniku i svom napasniku! Ali, sve u svemu – svojoj neizmjerljivoj ljubavi. Toooooo, cure, tooooo! Galamim. Bolničarke trče. Misle da sam *prošviko* pa će da me bocnu i ubrizgaju mi lijek za umirenje. Ma, neeee! – uglas zavikaše kćerke. Ona crnkasta bolničarka veli plavuši *one ko i ćaća im* i ostaviše nas na miru. Čuj *one ko i ćaća im?* A kakve bi to onda trebale biti? Kao bolničarke? A one ne mogu biti ćaća! Smiješno?

Odnekud mi u moždane uleti prizemljaška: *O j... te motiko i ralo / i ovbo živjet dodijalo!* Malo surovo, više sirovo, ali neka. Može stat, čini mi se. Nije ni meni lakše. Na leđima se otvorila rana od dugog nepomičnog ležanja. Šećeraš sam. Strah me tih rana. Kada će zarasti Bog sam zna? Jedna se rana osilila.

Prodrla duboko unutra. Pola godine trajalo je previjanje svaki drugi dan i kada se sve činilo beznadnim, umirovljenica poče zarastati. Doktori zamijetiše da se otvor u nutrini sužava. Ide nabolje. Bogu hvala!

Kad nade umiru biti postojan u ljubavi. Konačno sam shvatio koliko je to veliko, duboko i jako. U duši ples sumnji i iznenađenja. Izdali me, osudili, zatajili, ponizili me moji najrođeniji, a onda oni iz zone sumraka u kojoj me bez pitanja na svijet ubaciše, a sada u njoj svi pucaju od sebičnosti, zavidnosti začinjene zlobom i kukavičluka. Preispitujem se što sam učinio da ovaj svijet bude bolji i sretniji za sve ljude svijeta bar toliko koliko je zahvaljujući mojoj bolničarki Barbari. Vježbam postojanost i onda kada je sve u meni tako nepostojano, uzavrelo, uzburkano kao more, kada sve treperi kao jesenje lišće, ili titra kao žice tamburice? Postojanost se u meni održala i kroz kušnje mladosti kada je mršavo neuhranjeno tijelo pupalo, propinjalo se, raslo i sazrijevalo. Održala se ona i tijekom pucanja spona djetinjstva, kada su dušom puhale oluje i vihori, ljubavi i strasti, i uključila se u pucanje obzora dalekih i nedostižnih. Duša oronula cvrkuće i trpko podnosi sveopći metež nekih čudnih *novih sloboda* koje se sve izazovnije nude. Eskalira sramotno poigravanje istinom i pravdom u sve brojnijim novim manipulacijama i izvrtanju povijesnih činjenica. Grude sotonskih laži, podvala i optužbi bacaju se na sve oko nas, sve duhovno i tvarno, a te misli duboko ujedaju. Moj Put, Istina i Život znan je i u meni je. Stojimo naspram svijeta obilježenog brojnim i teškim nepravdama. Zove on mene hukom vjetra i pjenom mora u meni. Iz njega meni slobodnom neslobodnjakoviću rađa se nova Sloboda; rađa se Nada koja u preobraženom meni opet vlada. Ta Nada snaži snagom Riječi i njezinom energijom, a energija je, znano je, bit svega. Vodim borbu protiv sebe, protiv vlastitog tijela i protiv svih. Nagonim skepsu da me kod svakog susreta pozdravi skidanjem šešira i smijuljkom naklonosti.

Znam da borbu s vlastitim tijelom kao fol odgađam, a zapravo polako gubim. Ipak! Uspijevam se ispružiti. To je prva pobjeda nakon dvadesetak dana. Oči mi bježe kroz prozor, pronalaze svjetlo u kojemu okolni vidokrug riše granice, a ljudi, biljke i stvari poprimaju sve upečatljivija obličja. Gdje si, pajdo moj, na kojem si ti nebu sada? – začuh neočekivan glas. Evo me! Tu sam! Odgovorih rafiniranim glasom, a misli o prizemljašima nahrupiše u polja moje duše i u svaku njezinu ulicu.

Mirsad Goran TODOROVIĆ

Korupcija

Zagrli me sad, poljubi,
I začnimo novu smrt.
Jer život je sad tek smetlište,
Odavno ne edenski vrt.

U stvoreno novo biće
Prenesimo naše bolesti,
Ostavimo sve mu dugove,
I baštinu naše obijesti.

Vijek tuđe nek vuče plugove,
Za tuđe se bori granice,
Kad pobiju sve mu drugove
Nek udove vode parnice.

Ti smješkaš se meni frivolno,
I zaborav nudiš, iluziju.
Dok osjećam smrt u venama,
A odasvud tek konfuziju.

Ti kušaš me razveseliti
I kažeš da kompliciram,
Dok kitiš se sjajem, luksuzom,
Zbog kojeg sam korumpiran.

Bosnia

The slippery ways
A kiss that betrays
A mallet that punches
A clamp tool that crunches

At station sun is setting and I patiently wait
Just splinter of a second, still far too much too late
And last scheduled train has long ago been gone
I bow down my head and walk the track alone

The trees have all been cut,
And only mines are planted.
God be my witness:
This is not what I wanted!

Stranac

Što smo bili mi?
Tvar od koje nastaju sni –

Il' tek greška u radu anđela čuvara?
Kad nemam dara
Kad nemam žara
Kad nemam para

Da ti sagradim zamak ...
Tko sad imat će te?

Ja krećem na put do nebeske kovnice
Bez uzglavlja mirnog i bez domovnice
Iako posvuda veže me lanac
U pravu si, dušo, ja samo sam stranac

Branko PILAŠ

Pogled u književno djelo Božidara Prosenjaka
povodom 60 godina života

Ako vam je težak stijeg čestitosti utaknite ga u zemlju
gdje počivaju naše kosti. Mi ćemo ga držati.
Vaši pradjedovi
(Prosenjakova *Poruka hrvatskim sinovima i kćerima*)

U cjelokupnome književnom stvaralaštvu Božidara Prosenjaka jedno se djelo ipak izdvaja, i ma što govorili o njegovoj poeziji, slikovnicama, prozi za djecu ili odrasle, uvijek se vraćamo *Divljem konju*, romanu koji s ushićenjem čitaju i djeca i mnogo iskusniji čitatelji; u kojemu autor pripovijeda o životinjama, ulazeći u njihov unutarnji život i život uopće, a radnja puna dinamike, protkana stalnom borbom za život i za samoodržanje, otkriva nam odnose između čovjeka i svega što ga okružuje. Alegorija o čovjeku, njegovu životu i odnosima, *Divlji konj* jedan je od onih romana koji su obogatili hrvatsku književnost u cjelini, udružujući umjetničko i humano.

Nalazimo se u godini kada književnik Božidar Prosenjak proslavlja šest desetljeća života, pa pošto smo odškrinuli jedno od onih djela koja će trajno živjeti u hrvatskoj književnosti, prelistajmo i autorove životne stranice.

Dječak Božidar rodio se 19. kolovoza 1948. godine u Koprivnici, a djetinjstvo je proveo, što možemo zaključiti iz njegovih knjiga, sretno u malom selu Kuzmincu. Školovanje započinje u Koprivnici, a nastavlja u Parizu i Zagrebu. Studirao je i diplomirao romanistiku na zagrebačkom Filozofskom fakultetu.

Književnika Božidara Prosenjaka susrećemo kao novinara i urednika na Radiju Velika Gorica. Osnovao je i vodio Književni klub Albatros, te kulturnu tribinu Plavi salon. Već tada dobiva nagradu revije Studio za uređivački rad. Vrijedno je spomenuti da je pod okriljem Narodnoga sveučilišta pokrenuo i uređivao Biblioteku Albatros, zatim uređivao časopis velikogoričkog Ogranka Matice hrvatske *Luč* i domaću i inozemnu književnost u tjedniku *Hrvatsko slovo*. Gotovo četvrt stoljeća samostalni je umjetnik: pjesnik, prozaist, kritičar, priređivač književnih izdanja i istaknuti autor književnih djela za najmlađe. Njegova umjetnička ostvarenja uvrštena su u zbornike, antologije, školske

udžbenike, školsku lektiru i brojne časopise. Prevedena su na više od dvadeset jezika. Spomenimo još da je Božidar Prosenjak i osnivač prvog profesionalnog kazališta u Velikoj Gorici, koje je dobilo ime Divlji konj. Sa suprugom i troje djece živi u Velikoj Gorici.

Nakon *Divljega konja* i "životnih stranica", otvorimo i stranice ostatka bogatoga književnog opusa, pošavši od najjednostavnijih književnih djela, kao što su slikovnice, pa do najsloženijega, do romana.

Među slikovnicama, koje su kao i ostatak opusa prožete humanošću i domoljubljem, ispunjene kršćanskim motivima, posebnu pozornost privlače *Sveta Lucija* i *Legende o svetom Nikoli,* nenametljivim načinom na koji djetetu sugeriraju nasljedovanje svetačke dobrote.

I *Sijač sreće* jedna je od onih Prosenjakovih knjiga koje svojim kratkim proznim tekstovima na vrlo simpatičan način nastoje djetetu prenijeti humane vrednote te i njega učiniti njihovim prenositeljem. Unoseći u svoja književna ostvarenja one teme koje iščitavamo i na stranicama Biblije, Prosenjak je svoj književni opus oplemenio dubokom ljudskom ljubavi.

I kada piše o dječoj ljubavi, kao u zbirci *Krilato dijete*, ta je ljubav očišćena od svih onih natruha koje se ponekad djetetu nude pod njezinim plaštem. Posebno se pak ističe, sa stranica zbirke *Krilato dijete*, *Poruka hrvatskim sinovima i kćerima*, koju sam uzeo i kao moto ovom našem upoznavanju i druženju s književnikom, jer ujedno zrači iz cjelokupnoga njegova stvaralaštva.

Iscrpan i cjelovit pristup Prosenjakovu djelu ište mnogo više prostora pa se zadržimo na onom najvažnijem što je autor dao hrvatskom čitatelju. Uz već spomenuti roman o *Divljem konju*, u opusu slijede romani *Plavičaste krijesnice*, *Čežnja za hrvatskim nebom* i *Put u središte srca*, kao i najavljeni, još neobjavljeni povijesni roman *Prva kravata* (romansirana povijest nastanka prve kravate na svijetu, hrvatske, dakako). Možda nigdje u Prosenjakovim djelima nije Božja prisutnost, u nama i u svemu oko nas, došla toliko do izražaja kao u romanu *Put u središte srca*.

Spomenimo i knjige *Čitanje tragova* i *Između srži i margine*. Prva je zbirka ogleda, rasprava i prikaza o dijelu objavljenih knjiga za djecu i mladež u vremenu od 1979. do 2005.; druga sadrži kritičke prikaze i prosudbe, najčešće književnih, a manje drugih umjetničkih ostvarenja, nastale tijekom razdoblja od 1974. do 2005., između ostalog o brojnim objavljenim djelima koja bi inače možda ostala prešućena, odn. zaboravljena.

Među brojnim priznanjima, pohvalama i nagradama treba istaknuti književne nagrade "Ivana Brlić Mažuranić" i "Grigor Vitez", za najpoznatije Prosenjakovo djelo, *Divlji konj*.

Pogled u književno djelo Božidara Prosenjaka nastavljamo *Razgovorom s književnikom*; zatim slijedi *Izbor iz književnih kritika*, a na kraju pružamo čitateljima uvid u *Objavljena djela*.

Tko zna gdje i tko zna kada

Posvećeno
mom dragom suprugu
Zdenku

Sutra
tko zna gdje
i tko zna kada,
sutra...
proklinjat ću možda sat
kada smo se sreli...

Bože!, oprosti mi
u tom času
jer mi smo to htjeli.

Sutra...
zagrlit će me tuga,
tko zna gdje
i tko zna kada,
možda ću potražiti savjet
kod psihijatra vraga
da svojoj duši
pronađem lijek.

Jesam li
poput pijanca?
koji tetura i ne zna...
tko zna gdje i
tko zna kada.

Čitaoče!
ništa se ne brini:
budem li tužna
nasmijat ću se svojoj sjeni:
...nema mi spasa,
jer prepoznat ću Tebe...
... dragog u svojoj zjeni
... a tuga se već
u čaši pjeni
prepunoj šampanjca...

Sutra –
Sretna Ti Nova!
tko zna gdje
i tko zna kada...

Sutra –
izgrdit će me i Bog i vrag.
Zagreb – taj nesretni grad
tko zna gdje
i tko zna kad?

Razgovor s književnikom Božidarom Prosenjakom

– Kada ste počeli pisati i što Vas je motiviralo za pisanje?

U višim razredima osnovne škole primijetio sam da pisanje *Školskih zadaća*, iz hrvatskog jezika, koje su se tada pisale puna dva sata u školi, doživljavam kao relaksaciju i odmor. Unaprijed sam se veselio tim sastavcima jer sam ih radio s lakoćom, a nagrada je gotovo uvijek bila visoka ocjena, nerijetko i najviša. Spoticao sam se doduše pomalo u gramatici i pravopisu jer, kao rođeni kajkavac, nisam imao sluha za *č* i *ć*, *je* i *ije* i slične poslastice hrvatskoga jezičnoga standarda. Iako toga nisam bio svjestan, književni hrvatski (tada hrvatsko-srpski) u to sam vrijeme zapravo učio kao meni strani jezik. Dodatnu su zabunu "unosila" i djeca iz pravoslavnih sela, s kojima smo u razredu bili pomiješani, jer su dolazila sa svojim izrazima *đed* ili *međed* i nekim lokalizmima, koje sam ja doživljavao kao dio pravilnoga književnoga govora. No, nastojanje učitelja i čitanje mnogih knjiga i dječjih novina pomoglo mi je da iz toga isplivam. Ipak, mislim da sam i danas štokavac koji i dalje razmišlja na kajkavskom. Moj štokavski jezik presiromašan je da bi obuhvatio sve moje emocije. Kajkavske finese toliko su tankoćutne da ih se ne mogu odreći. (A slično sam bogatstvo osjetio i kod čakavaca.) No, ta se razlika više osjeća u mom govoru, negoli u pisanju, jer si čovjek kod pisanja uzima više vremena i podvrgava se većoj disciplini. Uglavnom, na satovima književnosti u osnovnoj i srednjoj školi osjećao sam se posebno razbuđen. To sam područje osjećao kao svoje more i znao sam da u njemu dobro plivam.

– Jeste li imali književne uzore?

Koliko se sjećam postojao je cijeli spektar raznih utjecaja. Ponajprije to su bile priče koje sam slušao u djetinjstvu od svojih roditelja. Prvi su snažni pečat na mene ostavile Grimmove bajke, a zatim i junačke pjesme tipa *Kraljevića Marka*, koje mi je otac prepričavao ili čak recitirao. Selo Kuzminec, u kojem sam proveo rano djetinjstvo, tada je u kulturnom smislu živjelo puno bogatijim životom nego danas. Duboko sam na primjer doživio lutkarsku predstavu *Alibaba i četrdeset hajduka,* a zatim i kinoprojekciju o stradanju *Titanika.* Seoska je mladež uz pomoć učitelja neprestano priređivala kratke, vesele kazališne komade u kojima sam uživao. Kasnije sam i sam često glumio u takvim pred-

stavama ili ih i sam režirao. Sjećam se da sam kao osmoškolac u tada reprezentativnoj koprivničkoj dvorani *Domoljub* glumio kapetana s bradom u školskoj predstavi *Družba sinjeg galeba.* A davali smo tamo i jednu prilično zahtjevnu operetu (danas se više ne sjećam imena), ali u njoj nažalost nisam dospio dalje od statista, jer sam za pjesmu i sviranje imao pretvrde uši (iako sam kasnije dvije godine čak svirao u jednom ansamblu), a za ples su mi noge bile prekrute (mada je i ples kasnije postao moja velika ljubav i u njemu sam beskrajno uživao). Moja književna nadahnuća potpirivali su i stripovi iz zagrebačkog *Plavog vjesnika* i sarajevskog *Kekeca,* koje je poštar donosio u svojoj torbi u naše selo. Nažalost samo u par primjeraka, pa sam redovito bio tužan kad koji od brojeva ne bih uspio nabaviti. U tim sam danima gutao kaubojsku literaturu. Bio sam oduševljen djelima Karla Maya, pa sam ne samo pročitao, nego i nabavio vjerojatno cijeli njegov opus. Već tada sam stvarao svoju kućnu knjižnicu. Imao sam i set knjiga o doživljajima *Davyja Crocketta.* Još u drugom ili trećem razredu učiteljica nam je čitala u nastavcima kao lektiru dvije knjige koje su mi ostale u nezaboravnom sjećanju: *Doživljaji majmunčeta* i *Tragom brodskog dnevnika.* Na to se nadovezivala i školska lektira u višim razredima osnovke, na primjer *Vlak u snijegu* i mnoga druga. Teško mi je sada reći kojim se redom sve to događalo, ali znam da sam najmanje dva poglavlja *Smrti Smail-age Čengića* znao napamet, a zanimljiv mi je bio i *Jazavac pred sudom.* Kasnije sam se dohvatio mađarskog pisca Lajoša Zylahia, pa češke književnosti, u kojoj sam gutao *Doživljaje dobrog vojaka Švejka,* zatim Rusa, od kojih sam posebno bio očaran *Tihim Donom.* Pročitao sam sva Croninova djela do kojih sam mogao doći. Zatim tu je i grčka literatura, s *Ilijadom* i *Odisejom, Homer, Ezopove basne...* Sjećam se da je na mene dugo i snažno djelovala i jedna Krležina drama. Kazalište me uvijek fasciniralo. Kao student sam odlazio u *Jazavac* i tamo bih "krao" njihove skečeve. Odgledao bih neki komad, došao kući i napisao ga, a zatim bismo ga mi, mladež, uvježbali i igrali. Jednom sam tako "skinuo" i pravu predstavu od dva čina. Zvala se *Crvena ruža* ili nekako slično. U to sam vrijeme bio i stalni gost zagrebačkih kina. Skoro da nije bilo zanimljivijega filma koji bi mi promaknuo. A, naravno, tijekom studija francuskog jezika i književnosti čitao sam klasike i novije francuske pisce. Prevodio sam s francuskog Molièrea i Racina, a za diplomski rad prevodio sam Baudelairea, njegovo djelo *Les fleures du mal.* Od talijanskih pisaca Dante me se vrlo snažno dojmio, pa sam po uzoru na njegovu trilogiju i sam krojio neke početničke, opsegom ne baš skromne epove. To su bile korisne vježbe za moj budući poziv.

Još je nešto za moj rad bilo od velike koristi. Otkrio sam ljepotu i radost u čitanju životopisa poznatih ljudi: Michelangelo, Leonardo da Vinci, Mahatma Ghandi, Nikola Tesla i mnogi drugi nadahnjivali su me svojim idejama. Zanimljivo je da sam duhovnu literaturu i Bibliju otkrio kao posljednju, kao krunu svemu ostalom. Pročitao sam svaki redak Biblije. Tek mi je ona otkrila da svaka knjiga ima dušu. Zato mnogi ljudi nikad ne čitaju, jer ostaju tehnicisti, na razini teksta bez duše. Bez toga ulaska u dušu djela nema pravoga doživljaja, nema duhovne avanture, ostaje samo praznina. Bilo je mnogo izvora na kojima sam se napajao.

– Ima li po Vašem mišljenju književno djelo utjecaja na čitatelja, posebno na mladoga čitatelja?

Da bi se moglo odgovoriti na to pitanje, potrebno je malo zaviriti u ljudsku dušu. Ona je kao posuda. Ako je ta posuda mala, u nju se ne može staviti ništa veliko. Nikakvo veliko djelo ne ulazi u usku dušu. Zato mi danas živimo u vrijeme kad se vodi presudna bitka za ljudsku dušu, uopće za čovjeka, a posebno za mladoga čovjeka. Ako profit prevlada kao vrhunska vrijednost i mjera životu, onda su cijeli naraštaji za budućnost zauvijek izgubljeni. Imat ćemo samo potrošačkog "zombija", koji gleda oko sebe gdje je nešto bljesnulo, gricka slane štapiće ispred ekrana i s nestrpljenjem očekuje ne bi li se odnekud pojavila nova zabava, kakvu još nije vidio. Mnoga moderna umjetnička djela, svjesno ili nesvjesno, manifestiraju iščašenje i deformaciju. Ona točno oslikavaju što se događa. Ljudi polako gube svoj ljudski lik. I onda se to naziva modernom umjetnošću. I ti smjerovi osvajaju veliki broj sljedbenika. Mase ljudi odlaze u bezizlaz. Nije uzalud u Bibliji zapisano: "Ne boj se, stado malo!" Što to znači? Da će istinskim vrijednostima ostati privrženo vrlo malo ljudi. Jest, književno djelo ima vrlo jakog utjecaja na ljude. Doživljavao sam često da mi mladi ljudi kažu, na svoj simpatičan, mladenački način: *Divlji konj* je zakon! Nije kod toga toliko važno koliko je do njih doprla njegova poruka. Mnogo je važnije da su prepoznali njezinu vjerodostojnost. Ta je knjiga istinita. Nitko neće pogriješiti tko prema njoj uskladi vlastiti život. Pa to uostalom i sam činim. Javila mi se svojevremeno čak i jedna cijela zajednica ljudi s pismom u kojem su napisali: "Mi živimo na taj način! Svojoj djeci i mladima svakoga dana čitamo Vašu knjigu!" Dobio sam pisma i iz stranih zemalja. Zar bi toga bilo da knjiga nema utjecaja?... Jedna mi je prijateljica rekla: "Znaš, ja sam ljubomorna što i drugi čitaju istu knjigu!", tolika se intimnost stvara između pisca i čitatelja. To je odnos povjerenja. Jednom sam dvije godine tražio odgovor na pitanje na koje

nisam znao pravog odgovora, kako u svojoj knjizi ne bih napisao neistinu i tako prevario svoga čitatelja. Visoko je to povjerenje kad je jednom ostvareno. Zato me, na primjer, razveselio telefonski poziv ovih dana, kad me nazvao jedan u javnosti vrlo poznat i ugledan čovjek da bi mi rekao: "Ove će knjige će ostati!" To nije mala stvar. Nema takvoga novca, kojim se to može kupiti.

– Vaše književno stvaralaštvo vrlo je razgranato. Što po Vašem mišljenju karakterizira dobro književno djelo?

Negdje sam pročitao da svako veliko književno djelo govori o borbi između dobra i zla. To je i temeljna preokupacija svakog ljudskog života. No, da bi se moglo dobro razlučiti o čemu je riječ, potrebno je spustiti ovo mišljenje na područje odnosa između istine i laži. Tu se krije osnovni međaš, koji određuje vrijednost djela. Tko želi piti mutnu vodu? Nitko! Svatko će posegnuti za čistom i bistrom! Ali, kad je riječ o mutnim djelima, situacija više nije ista. Maštu uvijek golica i ono što se nalazi preko crte, u području nedopuštenoga. I čovjek prelazi tu crtu, ali taj prelazak ostavlja posljedice. On ulazi u područje koje ga razara iznutra, izjeda njegovu nutrinu, napada je. Ili, još slikovitije, inkubira je. U njoj polaže svoja jaja, poput muhe zuzare, iz kojih se poslije, kad čovjek najmanje očekuje, izrodi zaraza koja ga čini bolesnim i nesretnim. I u potrazi za razrješenjem, jer čovjek kojem je muka, nije više bistroga i jasnoga uma, upada u nove i nove pogreške. Njegovo stanje postaje zatim gore od prethodnoga. A sve je počelo od bezazlene znatiželje. Od maloga crvića koji je "proradio". Riba je zagrizla ne misleći da je u crviću skrivena udica, i poslije se prži u vrelini vlastitoga straha i znoja. Čovjek upada u nesigurnost i nepovjerenje, postaje dezorijentiran. Zato je osnovno mjerilo dobroga i vrijednoga književnog djela istina. To je zapravo pitanje nadahnuća. Kad čovjek želi jasnoću i istinu on će je naći jer i Istina njega traži i ide prema njemu. Ali, ima ljudi koji svjesno krenu u suprotnom smjeru. Svako dobro književno djelo podiže, osnažuje i izgrađuje ljudsku dušu. Uvijek rado zamišljam sliku na kojoj se čovjek mora malo podići na prste da bi dosegnuo jabuku koja visi na stablu iznad njegove glave. Sličan napor mora učiniti i čitatelj kad je uronjen u dobro književno djelo. Ono bar malo širi i povećava njegovu dušu: već sam rekao da je ljudska duša nalik na posudu. U veću posudu zatim čovjek može više i primiti, a time rastu i njegove moći, želje i sposobnosti. Dobro književno djelo uvijek usmjerava čovjeka prema općem dobru.

– Vi pišete za djecu i odrasle. Postoji li razlika i u čemu se ona očituje?

U osnovnom pristupu zapravo nema nikakve razlike, niti sam je ja ikada pravio. Postoje samo dobra i loša književna djela. Ali, kod toga se mora uvažavati ono što je primjereno čitateljevoj dobi. Prema tome, kod pisanja za djecu imat ćemo jednostavniji jezik i teme prilagođene mogućnostima dječjega razumijevanja. I odrastao čovjek, a kamoli dijete, rezultat je vlastite znatiželje. To je sila koja probija zidove njegove nemoći, neznanja i nesnalažljivosti. Znatiželja je pozitivna pogonska sila koja dijete otvara za buduće stvaralačke sposobnosti, iskustva i potencijale. Zato je svako zdravo dijete snažno podložno fascinaciji. Profitno je gospodarstvo to predobro uočilo i izvlači iz toga debelu korist za sebe, što samo po sebi ne bi bilo nikakvo zlo, kad na tom području ne bi bilo toliko zloupotrebe. Dijete se može fascinirati sadržajima iz kojih će nešto naučiti ili koji će ga dobro odgojiti, ali dijete je moguće fascinirati i tako da se u njemu budi želja za posjedovanjem, što drugim riječima znači da ono čime je fascinirano želi imati, odnosno kupiti. Zato su svi trgovci, manje ili više, u potrazi za što boljom prođom i prodajom raznoraznih fascinacija, pa tako i pisci. Mediji sve češće uspješnicama proglašavaju dobro prodana, a ne dobro napisana djela. Pri tome se ne vodi računa o pogubnom utjecaju koji takve publikacije ostavljaju na dijete. Oni ignoriraju činjenicu da zlom fascinirano dijete postaje zločesto i da ono dalje indoktrinira tim zlom svoju najbližu, a kasnije, kad poraste, i širu okolinu. Oduvijek, naravno, imamo situaciju da žito i kukolj rastu u istom polju. No, danas se bolje prodaje kukolj. Zato ljudi beru kukolj i gaze žito. Ali, kad dođe trenutak velike gladi, kad duša ostane prazna, onda takav čovjek stvara probleme sebi i drugima, slično kao i onaj kome je prazan želudac. I jedan i drugi spremni su makar i ubiti, samo da ispune svoje praznine. Obojica se moraju nahraniti, jedan kruhom, a drugi novim i još privlačnijim fascinacijama. Zanimljivo je da je za uredan promet bilo nužno i normalno proglasiti mnogo zabrana, a svaka zabrana kojom se na književnom području želi zaštiti dijete, proglašava se odmah napadajem na demokratska dostignuća naše civilizacije, iako je to obična laž iza koje najčešće stoji neki ugroženi profit. I taj se profit unaprijed dobro ograđuje raznim zakonima, koji bez milosti progone normalne ljude čak i u njihovim nastojanjima da se brinu za vlastito dijete.

– Često se susrećete s djecom. Imaju li ti susreti utjecaja na vaše pisanje?

Dijete uvijek ostaje dijete. Ono je u pravilu iskreno i nepatvoreno biće, tako dugo dok u njegov životni prostor netko ne ugura svoje prljave prste. Dirnut sam susretima s djecom, u kojima smo zajedno doživjeli lijepe trenutke. Oni su moji. Ja ih volim! Nemam što više reći od toga!

– Divlji konj spada u vrlo vrijedna hrvatska književna ostvarenja. Što vas je ponukalo da ga napišete?

Divlji konj je nastao u vrijeme kad više nisam vidio pravoga puta pred sobom, niti sam više nazirao pred sobom neku mogućnost da se oslobodim života bez nade, a niti sam imao u sebi vjere u neku budućnost. Došao sam do zida i u svim smjerovima kamo bih se okrenuo udario sam u zid. Osjećao sam se kao čovjek koji je izdao svoje mladenačke ideale. Imao sam već tada normalnu obitelj, zdravu i dobru djecu, pristojan posao, dobar stan, kola... No, u meni je bio mrak. Ja više nisam sanjao. Nisam se kretao prema suncu, bio sam mu okrenut leđima i sve sam se više udaljavao od njega. Odlazio sam u mrak i hladnoću. Osjećao sam da nešto nije kako treba, da sam promašio svoju životnu zadaću. Jednostavno, nisam bio čovjek na svom mjestu. Sjećam se da sam se pitao: "Zar sam ja zato napustio toplinu svoga roditeljskoga doma, zar sam radi toga toliko godina sjedio u školskim klupama, zar sam prosuo uzalud beskrajan trud i prolio toliko znoja? Ovo nije ono što sam htio, ovaj život nije ono što sam tražio! Tko sam ja danas?" Eto, životni me bezizlaz natjerao da potražim u svojoj duši neku pukotinu, kroz koju će ući u mene malo svjetla. A onda se, u tom traženju, dogodio *Divlji konj* i širom otvorio trokrilna vrata. Ta je knjiga plod moga životnoga iskustva. Život mi se opet okrenuo na pravu stranu i tada sam pomislio: "Ako je ova knjiga toliko pomogla meni samome, pa možda bi mogla i kome drugome?" Dok sam je pisao, razmišljao sam ovako: "Želio bih da moj čitatelj osjeti na svakoj njezinoj stranici, u svakom retku, u svakom slovu, da ga ja volim!" I za mene to više nije samo knjiga, to je ljubav koja se širi!

– Autor ste zapaženih proznih i poetskih djela. Što radije pišete, poeziju ili prozu?

Time se nikad nisam zamarao. Kad sjedne za stol da bi ručao, čovjek uzme žlicu, viljušku ili nož, već prema tome kakvo je pred njim jelo. Slično je i s nadahnućem. Ono određuje oblik budućega djela. Ono samo traži formu u kojoj će se moći najprirodnije iskazati. Meni je to potpuno svejedno. No, književni su rodovi zapravo nešto slično kao obrti ili zanati. Čovjek mora svladati svaku pojedinu vještinu. A za to se treba itekako potruditi. Mora proći faze od šegrta, preko kalfe do majstora. Jednostavno, moraš biti majstor ili nisi ništa!

– U vašim književnim djelima često je prisutna vjera. Je li odigrala značajnu ulogu u Vašem životu?

Možda će biti dovoljno ako kažem ovo: od 1984. godine ja djelujem kao slobodni umjetnik. Što to zapravo znači? To znači da početkom mjeseca, kad

svi radnici i službenici primaju svoje zasluženе plaće, ja uvijek iznova polazim od nule. A školovao sam troje djece do fakulteta, uzdržavao obitelj i stan, vozio kola, pa čak na kraju i kupio kuću, poput onih koji su godinama zarađivali svoj kruh u inozemstvu. Jest, potrebno je bilo vjerovati da ću svakog mjeseca opet dobiti neki posao, da ću ga moći napraviti i da ću na vrijeme dobiti novi, kako bih vezao kraj s krajem, kao što se to radi u svako drugoj obitelji, koja raspolaže s jednom ili dvije mjesečne plaće ili mirovine. Osjećao sam da mi sve klizi iz ruku kad god bih se i ja otklizao s pravoga puta, a da se opet vraća u normalu sa svakim mojim povratkom na pravu stazu. To je moje iskustvo vjere, sad već više od dvadeset godina. Danas mogu reći iz svoga iskustva da čovjek ulazi u posjed onoga u što uspije čvrsto povjerovati.

– Odgovor na prethodno pitanje dobrim dijelom može se naći i u Vašem romanu Put u središte srca. Ali i ne samo u njemu.

Vidite, Crkva je kroz mnoga stoljeća naručivala razna djela od velikih majstora. Crkve su na primjer pune veličanstvenih slika i kipova, od već spomenutoga Michelangela, do pripadnika raznih slikarskih škola i smjerova. Slično je bilo i sa skladateljima... Ja sam imao sreću da budem pozvan napisati književno djelo suvremene tematike, koje su u tisku proglasili prvim hrvatskim katoličkim romanom novoga vremena. To znači da sam svojim djelom na neki način probio led. Kroz tu rupu sada mogu ribariti i mnogi drugi. Želio sam u tom romanu poći od pitanja što bi se dogodilo kad bi makar samo jedna osoba počela zaista živjeti svoju vjeru. Kakvog bi to utjecaja imalo na njegov osobni život, ali i na njegov brak, obitelj, užu i širu okolinu? To je dalo zanimljiv rezultat. A takve žive primjere imamo u Majci Tereziji, u papi Ivanu Pavlu II., i u drugima. Nema na svijetu čovjeka koji ne bi mogao primijeniti taj princip na sebi i dosegnuti vrlo visoko.

– Što uskoro možemo nova očekivati iz vaše književne radionice?

S velikim zadovoljstvom mogu reći da sam ovih dana dovršio roman pod nazivom *Prva kravata.* To je ponajprije priča o ljubavi i vjernosti, o dvije komponente koje su najpotrebnije današnjem čovječanstvu. Radnja se međutim odvija u vrijeme ponajdužega rata u povijesti Europe, između 1618. i 1648. godine, u kojem su posebnu ulogu odigrali Hrvati. U tom vremenu ime Hrvat imalo je dva značenja. Bilo je naziv za pripadnika hrvatskog naroda, ali i za pripadnika lake konjice. Zašto? Jer ništa sličnoga u Europi onoga vremena na vojnom planu nije postojalo. Zato su takvog konjanika zvali jednostavno Hrvat, po njegovoj narodnoj pripadnosti. Laka je konjica postala čuvena po svojim

podvizima, a s njom i ime koje je nosila. A kako su njezini pripadnici, dakle Hrvati, nosili ispod vrata svileni rubac, koji su od njih preuzeli Francuzi, trebalo ga je nekako i nazvati jer novi modni detalj nije imao imena. Najjednostavnije je bilo rubac nazvati po lakom konjaniku od kojeg je i preuzet. Tako je i taj rubac, iz kojeg se kasnije razvila kravata, postao jednostavno Hrvat. A kako se to ime na francuskom izgovaralo *Cravate,* ono je ostalo nepromijenjeno do danas i sačuvalo se kao naziv za modernu kravatu. Naziv za kravatu je, dakle, prešao u modu iz vojničkoga rječnika, a u vojnu je terminologiju ušao kroz ime za hrvatsku narodnu pripadnost. Kravata je lijep hrvatski dar čovječanstvu i zato smo upravo mi imali pravo, više negoli bilo tko drugi, ispričati priču o *Prvoj kravati.* Za ovo me djelo dugo nadahnjivao i poticao moj dugogodišnji prijatelj, gospodin Marijan Bušić, tvorac kravate «Croata». Projekt je podržalo i Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. Time mi je iskazano veliko povjerenje i za mene je posebna čast što je ta uloga pripala baš meni. Učinio sam sve što sam mogao da i to bude jedna od onih knjiga koje ostaju.

– Čime se najradije bavite u slobodno vrijeme?

Moje veliko veselje je moj rad. U njemu već godinama nalazim velik užitak. Taj rad zapravo osjećam kao slobodno vrijeme. No, silno se radujem druženju s prijateljima. Volim produhovljene razgovore, dobre knjige, filmove, glazbu, duge i samotne šetnje... Rado odlazim u svoj rodni kraj, a tu je, naravno, i obitelj i sve što ide uz nju.

– O čemu Vas nisam pitao, a htjeli biste nešto reći?

Nisam ništa rekao o drugima, a u svom životu upoznao sam toliko divnih i plemenitih ljudi, počevši od mojih roditelja, drugih članova obitelji, učitelja, profesora, školskih i studentskih kolega, prijatelja i prijateljica iz djetinjstva i iz zrelijih dana, od kojih su mi neki bili kao braća i sestre, do ljudi s kojima surađujem u poslu, kolega i kolegica po struci, svih onih ljudi koje poštujem zato što su nešto stvorili ili jednostavno zbog njihove dobrote. Mnogi su mi darovali svoje povjerenje i ljubav. Oni su moje bogatstvo. Oni me hrabre na mom životnom putu. A tu su naravno i svi moji znani i neznani čitatelji, s kojima sam povezan preko svojih knjiga. Svaki primjerak svoje knjige, bez obzira u kolikoj je nakladi otisnuta, u mislima posvećujem svom budućem, zamišljenom čitatelju, želeći mu svu moguću sreću u životu.

(Velika Gorica, 14. siječnja 2008.)

Pjesme za djecu

A, Zrno soli, Krilato dijete

„Novo ime u književnosti za mlade! (...) Mladom autoru (...) je posebno pošlo za perom u jedno od najefektnijih ostvarenja pod naslovom «A». To je upravo klasičan primjer začuđujuće ostvarena pjesmotvora, u kome kratka završnica djeluje nevjerojatnom snagom nenaslućena otkrića!" (Stjepan Jakševac, recenzija, Zagreb, 1975.)

"Dok roditelji djetetu nude igračke, Prosenjak im nudi igru." (Anđelko Novaković, Radio Velika Gorica, 23. siječnja 1981.)

"To je pravi pristup!" (Marino Zurl, *Republika* br. 4, Zagreb, travanj 1981.)

"Iz opusa književnika Božidara Prosenjaka koji je doista bogat i osebujan, najradije iščitavam kako je bivanje na ovome svijetu dragocjen svežanj malih stvari, od kojih se potom danima i godinama «slažu» i grade one velike." (Diana Zalar: *Krilato dijete*, pogovor, 2004.)

Kratke proze za djecu

Sijač sreće

"Ne znam tko je u našoj književnosti tako dojmljivo i upravo potresno oslikao osamljenost i žeđ za roditeljskom ljubavi kao Prosenjak (...) rekao bih da nam se ovom knjigom Božidar Prosenjak, kojega smo ranije upoznali kao izvrsnoga animalističkoga romansijera, predstavio i kao majstor kratke prozne forme." (Ivo Zalar, *Hrvatsko slovo*, 4. srpnja 1997.)

"Sijač sreće ispisan je u najboljoj maniri hrvatskih pisaca koji su u tradiciji hrvatske književnosti za djecu njegovali i sadržajem i estetskim učincima vrijednosti istine, ljepote i dobrote." (Božidar Petrač: Sijač sreće, pogovor II. izdanju, Alfa, Zagreb, 1974.)

Romani

Divlji konj

"To je roman otkrivanja i deskripcija životnih zakona, pokoravanja pred njima i pobuna protiv njih, roman osmišljavanja odnosa pojedinca i kolektiva, s impresivnim isticajem problema slobode, prijateljstva, vjere, humaniteta." (Iz obrazloženja nagrade *Grigor Vitez*, 1989.)

„The genesis of this book is a picture of success." (A. V., SAD, 1992.)

"Roman je ocijenjen kao jedno od najboljih djela za mladež u hrvatskoj književnosti." (Ivo Pranjković: *Turopoljska čitanka*, Matica hrvatska, Velika Gorica, 1994.)

"Ova neobična knjiga posvjedočuje da osim materijalnog postoje i neki drugi svjetovi i da samo o nama ovisi hoćemo li se do njih vinuti." (Zdravko Zima: *Divlji konj*, pogovor, Znanje, 1995.)

"Svoj uspjeh knjiga potvrđuje brojnim izdanjima, a ime autora upisuje u sam vrh naše književnosti." (Vera Barić, *Glasnik Turopolja*, Velika Gorica, siječanj 1996.)

"U svjetskoj, pa i u hrvatskoj književnosi za mlade postoji malo djela poput ovog, Božidara Prosenjaka." (Sunčana Škrinjarić: *Umjetnost i dijete*, br. 5, Zagreb, 1991.)

"Ono što je najbolje u njemu (romanu) su mudrosti posijane kroz cijelu knjigu." (I. G., *Velikogorički list*, Velika Gorica, 23. veljače 1996.)

"Na trenutak sam željela postati dio toga životinjskog svijeta u kojemu vlada ljubav." (djevojčica Vedrana, 1998,)

"Prosenjakov *Divlji konj* ulazi u skupinu onih djela hrvatske dječje književnosti koja zavređuje ponovna čitanja." (Karol Visinko: *Divlji konj*, predgovor knjizi, Mozaik knjiga, 2001.)

"*Divlji konj* je začudno djelo." (Stjepan Hranjec, *Hrvatski dječji roman*, Znanje, Zagreb, 1998.)

"Riječ je o klasičnoj prozi koja pripada uskom krugu izabrane hrvatske vrste. " (Dean Slavić, *Republika*, svibanj, 2004.)

Put u središte srca – Intranet

"Roman Božidara Prosenjaka pruža snažnu viziju općega preporoda u suvremenim okolnostima i otkriva što je izvor, nadahnuće i snaga za taj opći preporod. (...) Božidar Prosenjak dao je ovim romanom iznimni doprinos ne samo suvremenoj hrvatskoj književnosti nego i promicanju civilizacije ljubavi." (Ivan Miklenić, recenzija na promociji knjige, Interliber, Zagreb, 2007.)

Aforizmi

Malo svjetlo

"Premda naslov *Malo svjetlo* ukazuje na skromne pretenzije ove knjige, radi se ipak uistinu o pravom svjetlu koje nam je uvijek potrebno, i kojega nam nikad dovoljno." (Franjo Pšeničnjak, 2005.)

Kritika

Čitanje tragova

"U knjizi znakovita naslova *Čitanje tragova* nadahnuti pisac romana *Divlji konj*, književnik Božidar Prosenjak, iščitao je pomno, savjesno i kritički hrvatsko književno stvaralaštvo za djecu i mladež u razdoblju od 1979. do 2005. Koračajući *tragovima* odabranih pisaca i njihovih djela, Božidar Prosenjak znalački je i s osjećajem za mjeru istaknuo ono ponajbolje u prijašnjoj i tekućoj književnoj produkciji hrvatskih književnika, ne zazirući od kritičkih valorizacija." (Ljerka Car Matutinović)

Izabrana djela

"U problematici ljudske komunikacije Prosenjak učestalo razmatra dvije etičko-egzistencijalne postavke: Ako čovjek nastoji promijeniti sebe, može li dospjeti do sklada sa svojom obiteljskom okolinom? Može li čovjek skupiti hrabrost volje i učiniti presudni obrat kojim izvlači život iz čvora u kojem se svezala njegova sudbina?" (Hrvojka Mihanović-Salopek, *Ljetopis grada Velike Gorice*, siječanj 2008.)

Objavljena djela

A (skica za knjigu), pjesme za djecu, *Osvit,* Karlovac, 1980.; **Divlji konj,** roman, *Mladost,* Zagreb, 1989., 1990., 1991., 1992., *Znanje,* Zagreb, 1995., 1999., 2000., *Academia Cravatica,* Zagreb, 1999. (Bibliofilsko izdanje), *Mozaik knjiga,* Zagreb, 2001., 2001., 2004., 2004., 2006., 2006., 2007.; **Kralj,** pjesme za odrasle, *Matica hrvatska itd.,* Velika Gorica, 1993, *Matica hrvatska itd.,* Velika Gorica, 1993. (Bibliofilsko izdanje); **Rođenje Isusovo**, slikovnica, *Teovizija,* Zagreb, 1995., 1997., 2003.; **Golub i sokol,** slikovnica, *Teovizija,* Zagreb, 1995., *Školska knjiga,* Zagreb, 2004.; **Legende o svetom Nikoli,** slikovnica, *Teovizija,* Zagreb, 1996., 2005.; **Miš,** slikovnica, *ABC Naklada,* Zagreb, 1997., 2001.; **A (mini zbirka),** pjesme za djecu, *Vlastita naklada,* Velika Gorica, 1997.; **Kućni ljubimci,** slikovnica, *Narodno sveučilište i MTG consulting,* Velika Gorica, 1997.; *Školska knjiga,* Zagreb, 2004.; **Sijač sreće,** priče za djecu, *Nova stvarnost i Glasnik Turopolja,* Velika Gorica, 1997., *Alfa,* Zagreb, 2003., 2004., 2004. 2005., 2005., 2005.; **Sveta Lucija,** oslikana knjiga za djecu, *Narodno sveučilište,* Velika Gorica, 1998.; **Pudlica to najbolje zna,** slikovnica, *Dr. Feletar,* Koprivnica, 1999.; **Divlji konj,** strip, *Mozaik knjiga,* Zagreb, 2000.; **Potvrda,** oslikana knjiga za mladež, *Vlastita naklada,* Velika Gorica, 2000. **Priča o kravati,** oslikana knjiga za mladež, *Academia Cravatica i Alfa,* Zagreb, 2000., 2004., International Children's Digital Library, San Francisco, web.www.archive.org/children University of Mariland, USA, 2004.; **Zrno soli,** slikovnica, *Kašmir-promet,* Zagreb, 2000.; **Na tenki žici,** pjesme na kajkavskom, *Buvina,* Zagreb, 2001.; **Šetnja sa Starcem,** ***(I. dio)*** ro-

man, *Teovizija,* Zagreb, 2001., 2004.; **Sunce za Vučka,** slikovnica, *Topgraf,* Velika Gorica, 2002.; **Sretan autić,** slikovnica, *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2003.; **Kralj relija,** slikovnica, *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2003.; **Medin keks,** slikovnica, *Profil*, Zagreb, 2003.; **Vrijedne ruke,** ilustrirana knjiga za djecu, *ABC Naklada,* Zagreb, 2004.; **Krilato dijete,** zbirka pjesama za djecu, *Stajer-graf,* Zagreb, 2004.; **U autoškoli,** slikovnica, *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2004.; **Ljubazni autić,** slikovnica, *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2004.; **Violinistica,** slikovnica, *Školska knjiga,* Zagreb, 2004.; **Domaća zadaća,** slikovnica, *Školska knjiga,* Zagreb, 2004., **Zločesti autić,** slikovnica *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2005.; **Opasna cisterna,** slikovnica, *Mozaik knjiga*, Zagreb, 2005.; **Oranica duše** ***(Šetnja sa Starcem II.),*** roman, *Teovizija,* Zagreb, 2005.; **Malo svjetlo,** izreke, *Glasnik SIM,* Zagreb, 2005.; **Voda,** ilustrirana knjiga za djecu, *Teovizija,* Zagreb, 2005.; **Čitanje tragova,** prikazi knjiga za djecu i mladež, *Društvo hrvatskih književnika,* Zagreb, 2006.; **Između srži i margine,** prikazi knjiga za odrasle, *Stajer-graf,* Zagreb, 2006.; **Plavičaste krijesnice,** roman, *Teovizija,* Zagreb, 2007.; **Put u središte srca – Intranet,** roman; *Glas koncila,* Zagreb, 2007.; **Čežnja za hrvatskim nebom,** roman, *Meridijani,* Samobor, 2007.; **Glazba duše** ***(Šetnja sa Starcem III.),*** roman, *Teovizija,* Zagreb, 2007.; ***Kompromis,*** scenski prikaz bez riječi, Osvit, časopis za umjetnost i kulturu, br. 3., str. 3, Karlovac, travanj 1980.; ***Radioprijenos iz Parlamenta našeg organizma,*** Radio-igra, *Hrvatski radio - Studio Zagreb - Prvi program,* Emisija: *Panoptikum,* 20. siječnja 1991.; ***Mirovina,*** Radio-igra: *Hrvatski radio – Studio Zagreb – Prvi program,* Emisija: *Panoptikum,* 14. travnja 1991.; ***Unutrašnji hod,*** radio-igra, Književna revija, br. 5./6., str. 37 – 51, Matica hrvatska Osijek, Osijek, 1993.; ***Divlji konj,*** monodrama (Autor i redatelj: Božidar Prosenjak), (Glumac Rajko Bundalo - Praizvedba: Vukovina, 16.11.1998. (više od 200 izvedbi); ***Sijač sreće,*** kazališna predstava za djecu (Autor i redatelj: B. Prosenjak; glumac: Dubravko Sidor; Velika Gorica, 10. studenoga 2000. (više od 200 izvedbi); ***Divlji konj,*** monodrama (Autor i redatelj: Božidar Prosenjak), (glumac: Ante Rumora – Praizvedba: Velika Gorica, 14. 3. 2002.); ***Prva kravata,*** glazbeno-scensko-plesna igra, Ideja i scenarij: Božidar Prosenjak, Izvode: Adam Končić, glumac; Ana Jurić i David Sorin, plesači i Duško Zubalj, glazbenik; Praizvedba: Kvarner Wienerstätische osiguranje, Zagreb, 23. rujna 2005.; ***Divlji konj,*** musical za djecu (CD), glazba: Tihomir Borošak, glavne uloge: Sanja Matejaš i Danijel Popović, *Croatia Records,* Zagreb, 1998.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Evelyn Underhill: MISTIČNI PUT – RAZVOJ DUHOVNE SVIJESTI ČOVJEČANSTVA, knjige I. i II.,** HKD sv. Jeronima, Zagreb 2008.
2. **Vjekoslav Bajsić, Tomislav J. Šagi Bunić, Josip Turčinović: ISTRGNUTE MISLI,** Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2008.
3. **KRŠĆANSKA SADAŠNJOST U MISLI SVOJIH UTEMELJITELJA,** Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2008.
4. **Ivan Brajdić: LABUĐI PJEV FILIPA MALNARA,** Pop&Pop, Zagreb 2008.
5. **POLITIČKI ZATVORENIK 6/2008,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 2008.
6. **MOGUĆNOSTI 1/3, 2008.,** Književni krug Split
7. **COLLOQUIA MARULIANA XVII,** Književni krug Split
8. **REPUBLIKA 4/2008,** Društvo hrvatskih književnika i Školska knjiga, Zagreb 2008.
9. **MOTRIŠTA 41/2008,** Matica hrvatska Mostar, Mostar 2008.
10. **ZVONA 5/142/2008,** Riječka nadbiskupija i Goransko-senjska biskupija, Rijeka 2008.
11. **REVIJA SRP 85/86, 2008.,** Ljubljana 2008.
12. **FORUM, travanj – lipanj 2008.,** HAZU, Zagreb
13. **JEZIK, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, 3/2008,** Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
14. **CRKVA NA KAMENU 6/2008,** Biskupski ordinarijat Mostar
15. **MARIJA 6/2008,** Provincijalat Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelje, Split

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove svojih autora, s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Herojsko suočavanje s klaonicom povijesti

Naslov je nastao kombinacijom dvaju naslova koje u originalu ima ovaj članak – «Herojska nazočnost u klaonici naše povijesti» (Presenza eroica nella macelleria della nostra storia) na prvoj strani milanskog dnevnika «Libero» od 16. veljače i «Samo se Crkva suočava sa zlom» (Solo la Chiesa guarda in faccia il male) na strani 13, u sklopu priloga za kulturu. Autor je ogleda Antonio Socci, vjerojatno novinar, iako vjerski žar više upućuje na «rukopis» svećenika. U svakom slučaju, autor je očigledno zgrožen stanjem u kojem se nalazi današnji zapadni svijet, kao i napadima koji na Crkvu svakodnevno stižu posebno iz kulturnih krugova u zemljama Zapadne Europe. – Prevoditelj

*

Jesmo li svjedoci nove «katoličke oholosti» (*orgoglio cattolico*), o kakvoj često čitamo u novinama? Kao i novog antikatolicizma, koji navodno slijedi kao posljedica onog prvog? Ne, nije u pitanju oholost – naprotiv, radi se o zaprepaštenju i ganuću razočaranja. Podsjetimo se ovdje na svete ljude koji su dirnuli u srce našu generaciju: Karol Woytila (*Ivan Pavao II*), padre Pio, majka Teresa, don Giussani, otac Kolbe, kardinal Van Thuan, brat Ettore... U njihovu ćemo pogledu naći beskrajnu samilost i brigu za sva ljudska bića. Takva je naša Crkva i zato se danas doima čudnom... Ujedinjeni narodi i ostale humanitarne organizacije upiru prstom u drame ovoga svijeta, a Crkva je već tu, da bi se u tišini pobrinula za žrtve. Samo je Crkva uvijek spremna da izliječi rane nesretnika. I samo je ona u stanju da pogleda u lice užasima toga svijeta – i da ništa ne skriva.

Upravo je ovih dana jedno tijelo UN iznijelo činjenicu da je organizirani kriminal (*mafie internazionali*) uveo u igru novi biznis, koji prelazi 32 milijuna dolara (gotovo da je dostigao promet droge) – to je trgovina ljudima. Ovdje se radi o otprilike 27 milijuna robova, u prvom redu ženâ i djece, koji se upotrebljavaju kao neka vrst potrošačke robe. Dolaze uglavnom iz zemalja Trećeg svijeta, a najmanje ih se 600 tisuća proda svake godine samo u Europi, od čega polovica njih završi na pločnicima naših (europskih) gradova.

Postoji, međutim, još krvoločnija trgovina. Moguće je, naime, naručiti bubreg, jetra, srce ili oko. Unaprijed se dogovori njihovo preuzimanje u nekoj zemlji Trećeg svijeta, čime se, naravno, prouzročuje smrt donatora-žrtve. Npr. netko u tu svrhu «ukrade» bubreg (*un rene viene rubato*) i plati za njega najviše 2.000 dolara, a preproda ga za oko 40 tisuća.

To je pravi užas, kojim upravljaju *mafie internazionali*, u zastrašujućim razmjerima. Nedavno je u Beču UNIGIFT, organizacija u okviru UN koja se bavi upravo problemom trgovine ljudima, izvijestila da je od 66 tisuća transplatacija bubrega na svijetu prošle godine najmanje 10% bilo ilegalno. Postotak je zapravo mnogo veći jer u mnogim zemljama ova sramotna rabota i nije nezakonita. Samo je u Kini (prema izvješću Svjetske zdravstvene organizacije) 2006. godine bilo izvršeno 11 tisuća transplantacija organa osuđenika na smrt (8.000 transplantacija bubrega, 4.000 jetre, a u 200 slučajeva u pitanju je bilo srce)!

Ovaj prozor u užas obično nije otvoren – jednostavno se ne želi vidjeti, ne želi se znati u kakvom to svijetu živimo. Izgleda da je bolje zaglupljivati se blještavilom nestvarnog svijeta s TV-ekrana (*iako i on najčešće prikazuje i posreduje nasilje, gadosti i perverzije svih vrsta – često u sasvim afirmativnom ozračju* – prim. prev.). Na svijetu danas živi 880 milijuna ljudi na rubu egzistencije, a čak 30 tisuća svakodnevno umire od gladi. Golem dio tog broja čine djeca, koja u Trećem svijetu umiru i od naizgled bezazlenih bolesti kao što su dizenterija ili ospice, koje se u zapadnom svijetu liječe bez problema.

U Sjevernoj Koreji je komunistički režim pobio milijune ljudi a da zapadne vlade i mediji nisu na to obratili gotovo nikakvu pozornost. Na to more žrtava komunističkih i islamskih režima naši vladari ostaju slijepi i gluhi – štoviše, često su cinično indiferentni, a da i ne govorimo o tome da često i sami sudjeluju u takvim sramotnim trgovinama. A intelektualci? Hegel je objašnjavao da je politika obična klaonica, ali su često i sami filozofi pridonosili ideologiji klaonice (*sam je Hegel obožavao Napoleona, čiji su vojni pohodi po Europi prouzročili smrt stotine tisuća vojnika i civila koji su se branili od agresije, pa bi – po današnjim kriterijima «zapovjedne odgovornosti» - bio tretiran kao ratni zločinac – prim. prev.*).

Jedan drugi neizmjerni užas je oko 50 milijuna pobačaja godišnje, prema izvješću OMS-a (u posljednjih 30 godina na ovaj je način uništeno oko milijardu nevinih života). To je nepriznati genocid nad djecom i ženama. U Kini postoji čak i obvezatan pobačaj, često praćen nečuvenim nasiljem nad ženama koje se tome opiru. Ali, o tome se ne govori – to se izbjegava!..

Malo tko shvaća razmjere ovakve tragedije, pa malo koga diraju ovi stravično veliki brojevi. Kako je rekao veliki cinik Staljin – «desetoro mrvih je tragedija,

stotinu je užas, a milijun je statistika!» Mi se, naime, trudimo da otklonimo osjećaj užasa, da izbjegnemo Meduzin pogled koji nas može pretvoriti u kamen. Samo Crkva ne odvraća pogled, pa zato i vidi sve. Samo je Crkva uvijek tu, posvuda i zauvijek – koliko god može! Pobožna, iznimno hrabra, bez oružja a često i bez dostatnih materijalnih sredstava (*prosti, Bože, ovo se – barem za Hrvatsku – ne bi moglo reći! – prim. prev.*) – ali, s bezgraničnom ljubavlju. Ona je tu već 20 stoljeća, prignuta u skrbi za nevolje ovoga svijeta. Jedino svjetlo u njegovu mraku. I danas je ovdje, u spletu paklova koji nas okružuju. Ne kao kao sestra milosrdnica, jer ona nije humanitarna organizacija – već zato što je ona sama tajanstveno Tijelo Kristovo kroz stoljeća. Ona je dobri Samaritanac koji se naginje nad ispruženim polumrtvim tijelom na zemlji. Naša je najveća tragedija što ne prepoznajemo ovog milosrdnog Boga koji se spustio na zemlju radi nas. A ova sljepoća onda izaziva opću tragediju, onu od koje trpi duša, koja je napuštena i bolesna, pa treba jedinog liječnika (*unico Medico*) koji je može izliječiti.

U poganskom mraku nacizma veliki je svjetski učenjak, židovski izbjeglica Albert Einstein, napisao u američkom «Timeu» u prosincu 1940: Budući da sam uvijek bio pobornik slobode, kad je izbila revolucija u Njemačkoj s povjerenjem sam upirao pogled u univerzitete, znajući da se oni rado razmeću svojom odanošću istini. Ali, univerziteti su šutjeli. Obraćao sam se i urednicima velikih novina, koji su u gorljivim uvodnicima proklamirali svoju ljubav prema slobodi. Ali i oni su odabrali šutnju. Samo se Crkva otvoreno opirala Hitlerovu bezumlju koje je gušilo istinu. Nikad prije nije me previše zanimala Crkva, ali sad prema njoj osjećam veliko udivljenje, jer je samo ona imala hrabrosti i postojanosti da brani intelektualnu istinu i moralnu slobodu (*libertà morale*). Moram, dakle, priznati: onoj koju sam nekad prezirao danas upućujem opravdane pohvale.» Freud je u dva pisma svome sinu 1938. godine izražavao slične pohvale Crkvi.

Danas takve iskrene odanosti nema – ako je i ima, ona je vrlo rijetka. Danas prema Crkvi postoji izrazit odnos neprijateljstva, čak i bezrazložne mržnje. Crkvi se ne oprašta ni najmanja nesavršenost njezinih ljudi. Ostatak svijeta očekuje od kršćana savršenstvo koje on sam nema, pa time i nehotice iskazuje počast Crkvi. Ona je apsolutna ljubav koja nije od ovog svijeta, pa je ni mi, kršćani, ne možemo imati – ima je samo on, Isus iz Nazareta!

Antonio Socci

S talijanskog preveo i uvodnu napomenu napisao: ***Ante Gradiška***

Slobodni softver i sloboda u modernom informacijskom društvu*

Bauk kruži globaliziranim svijetom – bauk slobodnih informacija. Snage globalnog kapitalizma stvorile su Svetu alijansu pomoću koje se pokušavaju suprotstaviti toj opasnosti – Microsoft i Disney, Svjetska trgovinska organizacija, Kongres Sjedinjenih Država i Evropska komisija.

Koji još zagovornici slobode u novom informacijskom društvu nisu optuženi kao pirati, anarhisti, komunisti? Zar ne vidimo da su oni koji se nabacuju tim epitetima jednostavno manipulatori koji svojim pričama o intelektualnom vlasništvu grčevito pokušavaju zadržati svoje privilegije za koje, u društvu što se nepovratno mijenja, nema nikakvog opravdanja? No, snage globalnog kapitalizma svjesne su da je Pokret za slobodu također postao sila i sada je došlo vrijeme da se u vlastitom manifestu pred licem svijeta razračunamo s tim bajkama o bauku slobodnih informacija i predstavimo vlastite poglede.

(Eben Moglen – The dotCommunist Manifesto)

Kažu da je svijet zahvatilo „veliko kvarenje običaja". I često se može čuti kako su u zadnjih par desetljeća mnoge lijepe tradicije i nepisana pravila dobrog ponašanja i ukusa nepovratno nestale i prepustile mjesto nekim drugim konvencijama koje svaki normalan čovjek smatra neprimjerenima, nedoličnima ili moralno dvojbenima. Radi li se tu samo o ubrzanom tempu promjena u međuljudskim odnosima i pogledu na svijet naših suvremenika ili o novom fenomenu karakterističnom za ova naša moderna, odnosno postmoderna vremena teško je reći, no da se događaju mnogobrojne promjene nagore, sasvim je sigurno.

Primjeri takvih, često iznenadnih obrata, susrećemo se i na području razvoja i primjene informatičkih tehnologija, čija povijest seže jedva nešto više od pola stoljeća unazad, dok značajniji zamah obuhvaća i poprilično kraće razdoblje. Tako je prema riječima Richarda Stallmana, gurua zajednice GNU/Linux, utemeljitelja Zaklade za slobodni softver (Free Software Foundation) i začetnika projekta GNU, sve negdje do početka osamdesetih godina prošlog stoljeća bilo posve normalno da programeri međusobno razmjenjuju izvorni kod svojih pro-

* Znatno kraću verziju ovoga članka objavio je "Vjesnik" od 27. 5. 2008.

grama, proučavaju ga, mijenjaju, dorađuju i prilagođavaju vlastitim potrebama. Danas se, opet prema njegovim riječima, a što znamo i sami, ljudi obično čude kad čuju za ideju slobodnog softvera, a mnogima se ta ideja baš i ne sviđa. Velikoj je većini posve normalno da se programi štite zakonom o autorskim pravima i da se korisnicima onemogućava uvid u njihov izvorni kod, tako da danas gotovo nitko od nas više ne zna na koji način i što uopće rade programi koje smo instalirali na svoje računalo. Ta vrsta neznanja također je postala normalnom. I čini nam se normalnim što smo uglavnom nesvjesno ili ne misleći dopustili da nam se oduzmu neka od naših „prirodnih" prava – pravo programera da javnosti obznane sve pojedinosti svoga rada na nekom softverskom produktu, kao i pravo korisnika softerskog produkta da budu upoznati s tim pojedinostima kako bi taj produkt mogli primjenjivati što efikasnije. Dakako da bismo mogli i proširiti kontekst ovog problema, te govoriti o pravu da u „javnost" iznesemo sve što znamo i želimo obznaniti, odnosno pravu da dobijemo potpunu i točnu informaciju o svemu što nas zanima, a što ne zadire u neke „dublje" osobne ili društvene interese, kao i o pravu da slobodno raspolažemo stvarima koje smo napravili, nabavili ili kupili; pravima koja su uostalom zajamčena ustavom svake demokratske zemlje. No to izlazi iz okvira ovoga teksta. Evo kako je sam Stallman formulirao problem o kojemu je ovdje riječ:

Postojanje softvera neizbježno dovodi do problema odlučivanja o načinu njegove upotrebe. Primjerice, pretpostavimo da netko tko posjeduje određeni kompjuterski program susretne nekoga kome je taj program potreban. Program je dakako moguće kopirati, no tko će odlučiti hoće li se to učiniti ili ne? Ta dvojica? Ili netko treći, kojega zovemo „vlasnikom"?

Razvijatelji softvera obično razmatraju to pitanje uz pretpostavku da je osnovni kriterij odlučivanja maksimiziranje profita koji mogu izvući iz takve transakcije. Politički utjecaj „poslovnih krugova" doveo je do toga da vlada prihvati i ozakoni taj kriterij kao i zahtjev razvijatelja za uvođenjem pojma „vlasništva" nad programom, a vlasnik je obično kompanija koja je omogućila njegovu izradu.

No (naše je mišljenje da) osnovni kriterij za odlučivanje o načinu upotrbe programa treba biti sloboda i prosperitet društva u cjelini. ... Treba utvrditi tko priznavanjem prava vlasništva nad softverom gubi a tko dobiva, te zašto i koliko. Drugim riječima treba provesti analizu isplativosti (jedne i druge strategije) u odnosu na društvo kao cjelinu, uzimajući u obzir zahtjev za slobodom pojedinca kao i (koristi za društvo u jednom i drugom slučaju).

U Stallmanovoj analizi (radi se o tekstu Why Software Should Be Free koji se može naći na web stranicama njegove organizacije – www.gnu.org) nabrajaju

se brojne prednosti koncepta slobodnog (free) softvera nad onim vlasničkim (proprietary) te se dolazi do zaključka da je *dužnost programera poticati druge da međusobno razmjenjuju, distribuiraju, proučavaju i usavršavaju softver koji su sami napisali – odnosno pisati slobodni softver.*

U skladu s tim zaključkom Stallman je početkom 1984. pokrenuo projekt pod nazivom GNU (što je /rekurzivna/ kratica za „GNUžs not UNIX") čiji je cilj razviti slobodni operativni sustav za što veći broj hardverskih platformi, koji sadrži sve komponente potrebne korisnicima u standardnoj osobnoj ili poslovnoj primjeni. Pritom se potrudio i precizno definirati što pojam slobodnog (free) softvera zapravo znači. Ta se definicija (izložena u dokumentu GNU General Public License) može sažeti u tri glavne točke – (1) programi se mogu slobodno upotrebljavati u bilo koju svrhu, (2) izvorni kod programa svima je dostupan i programi se mogu slobodno mijenjati i prilagođavati vlastitim potrebama, (3) originalne ili modificirane verzije programa mogu se slobodno distribuirati, besplatno ili uz naknadu. Stallmanova zamisao o slobodnom operativnom sustavu ostvarena je zahvaljujući podršci više stotina, a kasnije i tisuća volontera iz cijelog svijeta koji su se uključili u GNU projekt, te uz upotrebu slobodnog kernela (jezgra, centralni dio operativnog sustava) nazvanog Linux, koji je razvio finski programer Linus Torvalds i koji se s vremenom pokazao dovoljno moćnim i fleksibilnim za svoju svrhu. Tako je stvoren operativni sustav pod nazivom GNU/Linux prikladan za upotrebu u osobnoj i poslovnoj praksi, koji se neprekidno razvija i usavršava, a po svojim je „tehničkim" osobinama danas potpuno ravnopravan, u nekim stvarima i superioran odgovarajućem „vlasničkom" softveru. Budući da je taj sustav slobodan, odnosno svima dostupan i „otvoren", mnogi su pojedinci i skupine krenuli u razvoj vlastitih verzija (distribucija), pa tako imamo Debian GNU/Linux, Red Hat Linux, Linux Mandrake, SuSe Linux, Ubuntu, Slackware, a tu je i prva hrvatska distribucija (HRID). Također, širom svijeta pojavile su se organizacije entuzijasta GNU/Linuxa koji se bave promoviranjem slobodnog softvera u javnosti, njegovim prevođenjem i prilagođavanjem lokalnim standardima i konvencijama (lokalizacija), a vrlo su važne i njihove edukativne aktivnosti. U našoj zemlji tako postoji Hrvatska udruga Linux korisnika (HULK) čije se djelovanje može pratiti na portalu www.linux.hr.

No, unatoč entuzijazmu naših „linuksaša", a i verbalnoj podršci dužnosnika odgovornih za pitanja informatizacije zemlje, stječe se dojam da smo i na tom području u velikom zaostatku, i to ne samo za „razvijenim" zemljama Zapada (značajni pothvati u uvođenju informacijskih sustava baziranih na slobodnom

/GNU/Linux/ softveru u javne i državne službe, kao i u gospodarski sektor zapažaju se naročito u Njemačkoj, Španjolskoj i Francuskoj) već i za nekim zemljama koje pripadaju drugim ekonomsko-političkim krugovima (Kina, Brazil). Kao primjer možemo navesti rješenja za „elektronsko poslovanje" koja nude neke državne institucije, a koja podržavaju samo vlasnički Microsoftov softver kao i njihove, također vlasničke, formate i standarde. Jasno je da to samo odražava žalosno stanje u našoj zemlji u pogledu primjene slobodnih informatičkih tehnologija, jer se u suprotnom sigurno ne bi moglo dogoditi da netko praktički proglasi MS-Windowse službenim operativnim sustavom hrvatske privrede, a da na to nitko u javnosti ne reagira. Drugo je pak pitanje zašto se znatan novac poreznih obveznika troši na licenciranje softvera (također Microsoftovog) koji se upotrebljava u državnim službama i institucijama, kad postoje adekvatna, a potpuno besplatna programska rješenja iz kategorije slobodnog softvera. Nadalje, možemo primijetiti da ovaj problem zalazi pomalo i na teren politike, jer se ovdje neizbježno nameće pitanje zašto se naša zemlja pokušava učiniti ovisnom o jednoj multinacionalnoj kompaniji za proizvodnju softvera. Dok, s druge strane, slobodni softver zbog svoje otvorenosti i činjenice da je besplatan isključuje mogućnost manipulacije bilo kakve vrste.

No ono najvažnije u priči o slobodnom softveru i slobodnim informacijskim tehnologijama, po našem mišljenju, jest sloboda. Naime, kako su već primjetili mnogi aktivisti Pokreta za slobodni softver, idejni aspekti ovoga fenomena daleko su važniji od tehničkih detalja upotrebe određenih informacijskih tehnologija, jer se slobodni softver može i treba promatrati u mnogo širem kontekstu – u kontekstu „borbe za slobodu govora, slobodno širenje znanja i slobodni razvoj tehnologije", i to kao jedan od najvažnijih segmenata te borbe jer zbog svoje tehničke važnosti, tehnološke superiornosti i izvanredne sposobnosti adaptacije unutar sustava kojemu je direktno suprotstavljen, posebice s obzirom na pravne i ekonomske aspekte svoga postojanja, već je sada osnovom na kojoj se mogu ostvariti neke od tih sloboda, kao i neovisnost o činiocima koji ih ograničavaju. A načini ograničavanja tih sloboda sve su brojniji. Uz one već spomenute, kao što su zatvorenost softverskih rješenja i koncept njihovog vlasništva, tu spadaju (softverski) patenti, autorska prava, poslovne tajne i svi drugi oblici „intelektualnog vlasništva", kao i mnogobrojna tehnička sredstava „zaštite informacija". Da bismo jasnije ilustrirali ovaj problem, napomenimo da se globalizirano društvo „zapadnog" tipa kojemu i sami pripadamo nalazi u procesu (a negdje već i na kraju procesa) preobrazbe u svoju postindustrijsku odnosno informacijsku fazu, što znači da su informatičke tehnologije zajedno s globalnim umrežavanjem postale svakodnevnica vrlo velikog broja ljudi, najrazličitije dobi i životnog interesa, kao i nužno sredstvo mnogih privrednih i društvenih aktivnosti. Jasno je da te tehnologije s jedne strane pružaju šansu dosad nezabilježenog proširenja ljudskih mogućnosti i sloboda. No istovremeno, s druge, pružaju mogućnost manipulacije neslućenih razmjera kako pojedincima tako i društvom u cjelini. A kamo to može dovesti pokazuju danas vrlo popularni književni, a osobito filmski antiutopijski znanstvenofantastični hitovi.

Teško je nadati se da će strategija „zatvaranja", ograničavanja, nedostupnosti, netransparentnosti, sve u cilju realizacije interesa zatvorenih ekonomsko-političkih skupina, dovesti do bilo kakvog pozitivnog razvoja. Uostalom, aktualne su tendencije prilično vidljive. A još je vidljivije da se u ovoj današnjoj dinamici koja ubrzano mijenja čovjekovu svakodnevicu, navike, stavove, vrijednosne sudove, sve te promjene uglavnom prihvaćaju nekritički, po inerciji, bez mnogo razmišljanja i preispitivanja. Možda je to i očekivati, jer kritički stav „košta", no pitanje je da li se „manje isplati". Jer se na ovaj način, uz ostalo, prešutno nameću i neke neprimjerene i nadasve dvojbene „vrijednosti" koje stoje u suprotnosti s općim interesima, pa i zdravim razumom. A upravo vrijednosti zastupljene u društvenoj zajednici određuju smjer našeg tehnološkog i uopće društvenog razvoja.

Stoga je po našem mišljenju nužno razviti svijest o vrijednostima koje se tiču našeg odnosa prema (informacijskim) tehnologijama što ih prihvaćamo ili sami razvijamo. U programskim dokumentima Pokreta za slobodni softver (ili, šire, za slobodne informacije) koji se mogu naći na već spomenutim stranicama Projekta GNU odnosno Zaklade za slobodni softver (www.gnu.org) izložen je cijeli niz ideja koje se tiču ove problematike i bilo bi korisno da s njima bude upoznata šira javnost. Osnovu na kojoj počiva ta „ideologija" čini ideja solidarnosti i međusobnog pomaganja („helping your neighbour") koja se na taj način pokušava promicati i na inače veoma surovom terenu poslovnih i intelektualnih odnosa. Osobno iskustvo koje se tiče, recimo, podrške za softverske produkte, one iz domene vlasničkog softvera kao one iz domene slobodnog, vrlo upečatljivo potvrđuje da takav pristup stvara daleko povoljnije i humanije okruženje za odvijanje poslovnih aktivnosti, a i za život uopće. Naime, dok se komunikacija koja se odnosi na probleme sa vlasničkim softverom na koje nailaze programeri, sistemaši ili „sistemski integratori" često odvija uz znatne poteškoće jer se ide posredno, putem nekih tajnovitih „mreža" koje povezuju korporacijske hijerarhije (da sad ne govorimo o ograničenjima koja se postavljaju pristupu „izvorima informacija" ove vrste), na području slobodnog

softvera, gdje su relacije mnogo jasnije i otvorenije, uvijek se može računati na pomoć nekog hakera s tko-zna-kojeg-kraja-svijeta koji je vrlo dobro upućen u problematiku o kojoj je riječ (primjerice samo u projekt Debian uključeno je više tisuća volontera /Debian maintainers/ zaduženih svaki za svoj dio projekta, koji su uglavnom spremni svoje znanje podijeliti sa svima koji su za njega zainteresirani). Inače, treba napomenuti da neki od programskih dokumenata Pokreta za slobodni softver sadrže i sasvim konkretne smjernice za aktivnosti na promidžbi, odnosno realizaciji ideja ove vrste, te znače poziv na akciju koja je očito nužna da bi se otvorili novi prostori čovjekove slobode, prostori koje su nam informacijske tehnologije učinile dostupnima. Preduvjete za ostvarenje toga cilja nabrojio je Eben Moglen, profesor prava na Sveučilištu Columbia u svom dotCommunist Manifestu iz 2003. godine (citiranom kao uvod u ovaj tekst), i oni su slijedeći:

1. Ukidanje bilo kakvog oblika privatnog vlasništva nad idejama.
2. Povlačenje svih isključivih dozvola, privilegija i prava na upotrebu spektra elektromagnetskog zračenja i poništenje svih ugovora o trajnom vlasništvu nad elektromagnetskim frekvencijama.
3. Razvoj elektroničke infrastrukture koja će svim ljudima omogućiti jednaka prava u procesu komunikacije.
4. Otvorenost kompjuterskih programa i bilo koje druge vrste softvera shvaćenog u najširem smislu te riječi (što uključuje npr. i genetski kod) i njihovo tretiranje kao javnog dobra. Potpuno poštivanje slobode govora, uključujući i sve vrste "tehničkog" govora.
5. Zaštita integriteta kreativnog rada.
6. Slobodan i ravnopravan pristup svim javno produciranim informacijama i svim obrazovnim materijalima koji se upotrebljavaju u bilo kojoj grani javnog obrazovnog sustava.

Često se iz krugova zagovornika (neo)liberalnog kapitalizma mogu čuti optužbe da Pokret za slobodni softver propovijeda anarhiju, da njegovi principi stoje u suprotnosti s „dobrim" pravilima igre u poslovnom svijetu ili čak s međunarodnim pravnim normama ili pak „ljudskom prirodom". Takvi se argumenti vrlo uspješno pobijaju u spomenutim programskim dokumentima, pri čemu je pokazano da se upravo ovdje radi o borbi za poštivanje zakonitosti i ustavnih načela koja se u uvjetima bezumne trke za profitom krše sve bezobzirnije i očitije. S obzirom na posvemašnju formalizaciju i instrumentalizaciju pravnog sustava kapitalističkih zemalja, takve su degeneracije gotovo neizbježne i pravi problem možda i nisu toliko one same koliko nedostatak društvene

volje i snage da im se stane na kraj. Dodatni je problem u činjenici da su zbog brzine tehnoloških i društvenih promjena mnoga područja života i ljudske djelatnosti, a informatika je tu tipičan i vjerojatno jedan od najznačajnijih primjera, nedovoljno pravno uređena ili ih „upravo uređuju" nedovoljno stručni, kompetentni i moralni ljudi. Stoga zagovaranje ciljeva koje postavlja Pokret za slobodni softver jest i borba za poštivanje ljudskih prava, jest i promicanje dobrih normi ponašanja u međuljudskim i međunarodnim odnosima, borba za pravičnu legislativu koja će čovječanstvu omogućiti nesmetani tehnološki i općedruštveni razvoj, te borba za pravedniji svjetski poredak, utemeljen na moralnim zasadama svih društvenih zajednica koje žive na našem planetu. Napomenimo da se principi projekta GNU vrlo dobro uklapaju u socijalni nauk Katoličke crkve, odnosno društveno-ekonomske koncepcije većine katoličkih (kršćanskih) teoretičara društva, od Tome Akvinskog do onih suvremenih, od principa da „stvari ne treba smatrati samo svojima već i zajedničkima, u smislu da se njima po mogućnosti može poslužiti svatko kome je to potrebno", do zahtjeva za „komunitarnom organizacijom rada" ili težnje da se „besplatno dobije što je moguće više" (J. Maritain – „Cjeloviti humanizam", papa Ivan Pavao II. – Poslanice „Laborem exercens" i „Centesimus annus" i dr.). To, kao i još mnoga druga suglasja, pokazuje da principi i ciljevi Pokreta za slobodni softver nisu puka iluzija skupine softverskih zanesenjaka.

Hoće li se ti ciljevi ostvariti i kada, ostaje da se vidi. No jasno je da njihovo ostvarenje ovisi i o svakome od nas; o našem vrijednosnom sustavu, odnosu prema ljudima u našem užem i širem okruženju, kao i o našem angažmanu. A također je jasno da Pokret za slobodni softver i slobodne informacije otvara jednu od možda rijetkih perspektiva prevladavanja ravnodušja i cinizma u koje očito tone društvena svijest civilizacije kojoj pripadamo.

Zdenko Kremer && Udruženje za razvoj slobodnog softvera Little Lion (LLn_group)
http://free-zg.t-com.hr/little_lion

Što je to europeizam?*

Zadnjih godina kod kuće i u inozemstvu često govorim i pišem *o europeizmu, koji držim dominantnom ideologijom suvremene Europe*. Ta svojom izvanrednom snagom i svojom sveopćom prihvaćenošću i obljubljenošću na posve načelan način – i unatoč izrazitu pluralizmu nazora, koji u mnogim parcijalnim područjima u Europi uza svu dvojbu postoji – više-manje jednoznačno determinira suvremeno europsko događanje. Determinira, predestinira, u biti usmjeruje, pa i kad mnogi sebe uvjeravaju da su prema utjecaju bilo kakvih ideologija posve imuni.

Pišući prethodne rečenice dugo sam tražio prikladne riječi koje bi taj moj nazor objasnile ili točno odredile. Njima sam htio naznačiti da nominalna (to znači formalno-pravna) sloboda riječi, koja u Europi neosporno postoji – a nastala je na završetku osamdesetih godina kao posljedica uklanjanja europskih totalitarnih režima komunističkoga tipa –, za stvarno otvoren dijalog o mnogim stvarima, uključivši i temeljni dijalog o Europi, nije dostatna. Stoga, nažalost, ne mogu donijeti presudu koju bih rado donio, da je došlo do isto tako dosljedne eliminacije nazorskoga autoritarizma, koji je u javnoj raspravi i društvenoj atmosferi ono što je u društvenome uređenju politički totalitarizam. Nije došlo. *Arogantnu autoritarnost europeizma*, koja danas i danomice izbija, *držim jednom od čvrsto ukorijenjenih definicijskih karakteristika suvremene etape europskoga razvoja.* A tu arogantnu autoritarnost – povezanu s netolerantnom (koja u mnogome tlači slobodu) političkom korektnošću – držim u njihovoj sinergiji za gotovo razornu kombinaciju.

S obzirom na to imam osjećaj da smo upravo sada na važnome raskrižju, ali to nikako ne zbog rezultata lanjskih referenduma o europskome ustavu u Francuskoj i Nizozemskoj, kako neki misle ili nas hoće uvjeriti. Oni su, naime, bili samo onaj poslovični vrh sante leda pod površinom skrivenih općenitijih i dubljih problema. Pokušajmo ovim tekstom doći do objašnjenja o čemu se radi i zašto je tomu tako.

Razjašnjenje moramo potražiti u svijetu ideja. Ako u ljudskome društvu dugoročno i u velikome i dominira evolucija, koja proizlazi iz prirođene spontane aktivnosti milijuna ljudi, a nikako konstruktivizam, dakle diktat većega ili

* Članak češkog predsjednika Václava Klausa u "Mlada fronta dnes" 8. 4. 2006.

manjega mnoštva izabranih, ipak *"ideas matter"*. Ipak misli, ideje i ideologije – mnogo više nego trenutačni interesi – utječu na to kuda idemo i osobito kamo smjeramo. Zato su misli, vizije i na njima utemeljeni ljudski projekti tako važni. Razvoj posljednjega polustoljeća u Europi najbolji je dokaz za to. Postavljam si pitanje kakve su misli, kakve vizije i kakve ideologije taj razvoj prouzročile.

Polazim od toga da se Europa posljednjega polustoljeća ne da opisati kao dominacija nekoga – u enciklopedijama dobro opisana – "izma", jer je svaki od njih samo parcijalan, i svaki izrazuje samo jednu sastavnicu mnogoslojne realnosti. Opisati ju može samo *šira, općenitija, mnogodimenzionalna doktrina. Nazivam ju europeizam.* Ima niz bitnih karakteristika.

Europeizam kao konglomerat ideja

U svojim izjavama i pisanim tekstovima opetovano – možda još češće nakon svoga sudjelovanja na vrlo inspirativnoj londonskoj konferenciji skupine New Europe u siječnju 2001. (vidi A. Rankin, What's Wrong with the European Ideal? New Europe, London, 2000., koji govori o europeizmu i drži ga ideologijom "kvazireligioznoga" tipa) – govorim o tome da je europeizam "konglomerat ideja". Naglašujem da je *visoko heterogena struktura, čiji pojedini dijelovi doduše nisu izolirani, ali postoji vrlo važna njihova unutrašnja povezanost* (jedna njihova sastavnica utječe na druge i pojačava ih). Kažem i to da je to doktrina za koju se gotovo nitko eksplicitno ne zauzima i stoga nedostatno specificirana (de facto o njoj sustavno govore samo neki njezini kritičari), tako da se, nažalost, ne da jednostavno uputiti na bilo kakve jasno defenirane izvore, iz kojih bi se dala "iščitati". Ponešto paradoksalno bi se moglo reći da je njezin pouzdan i cjelovit izraz bio tek tekst europskoga ustava, ali ni to nije dobar izvor, jer se taj tekst trsio svim snagama potisnuti ili zatamniti mnoge važne elemente i očitovanja europeizma.

Kritika europeizma, razumljivo, postoji u nizu publikacija – sustavno npr. u engleskome mjesečniku The European Journal, napadno i provokativno u knjizi Johna Laughlanda "Onečišćen izvor – Nedemokratski početci europske ideje" (Prostor, Prag 2001.), mirnije u knjizi pažljiva i brižna američkoga promatrača Europe Johna Gillinghama "European Integration 2003: Superstate or New Market Economy?" (Cambridge University Press, 2003.), u opsežnoj i u mnogome prevratničkoj knjizi Christophera Bookera i Richarda Northea "The Great Deception – The Secret History of the European Union", čije se

češko izdanje priprema za svibanj 2006.; ali ni ondje se nigdje ne vodi eksplicitna polemika s europeizmom kao takvim.

Uzajamne ovisnosti nekih sastavnica europeizma nedavno je zanimljivo pokazao John O'Sullivan u članku "The EU's Usual Crisis" (Quadrant, prosinac 2005.), iako ni on ne govori o europeizmu izravno. Inovativno ipak opaža *paralelnu egzistenciju nekolikih stvari*: specifičnoga političko-ekonomskog, vanjskopolitičkog i integracijskog aspekta europeističkoga promišljanja. Iznosi hipotezu da "oni koji favoriziraju današnji europski političko-ekonomski model socijalne države, pokazuju istodobno tendenciju zauzimati se za model Europe kao protuteže SAD-u i zajedno s time i za supranacionalni model europske intergracije" (str. 39), ili nastoje pokazati nam da između tih stvari postoje povezanosti koje nikako nisu slučajne. Kaže da se te različite zamisli "clusteruju" (da se "nakupljaju"), iako dodaje da su to "prije tendencije nego apsolutno čvrsti odnosi" (isto mjesto).

Tako bih to, otprilike, i ja opisao. I ja u tome "konglomeratu ideja" vidim nutarnje povezanosti a – nažalost – vidim i golemu snagu njihove sinergije koja time nastaje. Zahvaljujući tomu europeizam spaja ljude veoma – u pojedinostima – različitih pogleda na svijet. Inače se jedan s drugim, doduše, previše ne slažu, ali istupati protiv europeizma (oni pogrješno – svjesno ili nesvjesno – govore "protiv Europe"!) za sve njih je hula, a to njihovu bilo kakvu kritičnost neizmjerno slabi. Strah me je da se – npr. u našemu domaćemu političkom rasporedu snaga – u glavnim crtama ideologije europeizma slažu socijalni, kršćanski i građanski demokrati, a zajedno s njima, na kraju krajeva, možda i komunisti, premda to nitko od njih ne bi mogao javno priznati.

Europeizam je današnja europska metaideologija, koja je za sve njegove branitelje kao zabran u koji se ulazi tako da se privremeno i utilitarno slaže ili ne slaže s ratom u Iraku, da se hoće više ili niže poreze, da se miri ili ne miri s masovnim građanskim neposluhom, da se hoće ili neće trgovati s Kinom, da se podupire ili ne podupire registrirano partnerstvo i mnoštvo drugih stvari. Ali "clusterovanje" zaista postoji i u svima tim, prividno tako različitim i međusobno nepovezanim stavovima. A upravo je to temeljna definicijska oznaka te ideologije.

Temeljni ustroj europeizma

Bez namjere da pokušam raščlaniti vertikalnu, dakle značenjsku, važnosnu hijerarhizaciju, horizontalno je moguće ustrojiti europeizam ugrubo ovako:

1. Političko-ekonomska (ili socijalna) dimenzija

Jedna od ključnih sastavnica europeizma, koju u današnje doba dijele europska, politički korektna desnica i ljevica (iako manje u anglosaskome nego u "kontinentalnome" ili njemačko-francuskome prostoru), jest *model tzv. socijalne države ili socijalno-tržišnoga gospodarstva*. Premda se u tome konceptu radi o evidentno neproduktivnome, stoga prereguliranome i ekspanzivno demotivacijski preraspodjeliteljskome paternalističkom sustavu, europeisti na njemu više nego tvrdoglavo temelje svoju poziciju. Odbacuju "tržište bez adjektiva", neće slobodno tržište, stvarni "free market". U tome se, nažalost, slažu gotovo svi. Neće tržište bez adjektiva, neće riječ kapitalizam, svi svoje zahvate u tržište brane pod geslom – a to je zgodan O'Sullivanov izraz – "civilizirana korekcija tržišne anarhije" (str. 38).

Pogledajmo uporabu nipošto nebitne riječi anarhija. Europeizam ne smatra tržište – doduše – nesavršenim (kao sve ljudsko), ali zato najboljim – najpravednijim i najdemokratičnijim mehanizmom ljudskih interakcija. Njegovi branitelji ne prihvaćaju ni temeljne teze učenja Adama Smitha, ni misli ekonomista i predstavnika drugih društvenih znanosti koji se na njega nadovezuju. *Polazna paradigma europeizma zrcalno je obratna – tržište je primarno anarhija, a država postoji da bi tu anarhiju ispravljala.*

To što europeisti nisu svjesni da je u pretežnoj većini slučajeva zatajenje države (government failure) daleko veće i pogibeljnije nego zatajenje tržišta (market failure), da država nije neutralan entitet koji maksimalizira dobrobit svojih građana, nego instrument koji promiče vrlo prizemne, privatne interese (raznih lobističkih skupina i političkih i činovničkih predstavnika države koji se ponašaju vrlo utilitarno – zadovoljavajući vlastite interese), da je državna regulacija oruđe utjecajnih i dobro organiziranih (i stoga glasnih) interesnih skupina, a nikako promicatelj interesa anonimnoga i, zbog svoje neorganiziranosti, gotovo bespomoćnoga građanina, žalostan je intelektualni defekt i pogibeljna karakterna mana tih ljudi.

Zbrojimo li to, europeizam je – u toj svojoj političko-ekonomskoj dimenziji – utemeljen:

- na eksplicitnome odbacivanju liberalnoga poimanja funkcioniranja privrede (i društva općenito) i
- na vjeri u sposobnost države da bude "produktivan" element i u aktivnostima koje nadilaze njezinu minimalnu (klasičnu liberalnu) dimenziju.

Europeizam ne želi izvući pouku iz tragične epizode komunizma i drugih, ne manje loših inačica centraliziranog upravljanja društvom i privredom

prostorno i vremenski uvjetovani tipovi fašističkih ili autoritativnih režima), a u biti i neučenje proizlazi iz razvoja europske "civilizirano korigirane tržišne anarhije", odnosno interpretiranje njezinih posljedica kao izvanrednoga uspjeha.

Imajmo na umu da taj europski socijalni model prihvaćaju u Njemačkoj i SDP i CDU, u Francuskoj ga čak smatraju (osim nešto malo liberala) sastavnim dijelom kulturno-civilizacijskoga identiteta. Skandinavija se gotovo natječe za autorstvo glede toga modela, koji se, npr. i u Austriji, smatra poželjnim protupolom američkomu "divljem kapitalizmu". Dugo su se držali izvan te struje britanski konzervativci, ali nisam siguran hoće li tako biti i za novoga, politički daleko korektnijeg upravljanja konzervativne stranke nego što je bilo upravljanje bivše. Pitanje je ne dolazi li u tome smislu do omekšanja i u "novoj" ODS (Građanska demokratska stranka u Češkoj, op. prev.).

2. Europeističko poimanje načina europskoga integriranja

U Europi već pola stoljeća traje prijepor između *branitelja liberalizacijskoga modela europske integracije*, utemeljena na uklanjanju svih uklonjivih, nepotrebnih, neproduktivnih barijera ljudskim aktivnostima – barijerâ na državnim granicama pri primarno međuvladinoj suradnji europskih zemalja (koje si u svome odlučivanju zadržavaju izrazitu većinu parametara svojih društvenih sustava), i *branitelja harmonizacijskoga ili homogenizacijskoga integracijskog modela*, utemeljena na sjedinjavanju i poravnavanju (niveliranju) uvjeta življenja stanovnika Europe organiziranome od EU-oblasti, u zajedničkoj supranacionalnoj formi, koja ima ambiciju pretežnu većinu sistemskih parametara određivati sama za čitavu integriranu Europu posredovanjem svojih supranacionalnih organa i institucija.

Prvi od ovih modela većinom je polazio od toga da će uklanjanje tih barijera (na državnim granicama) voditi k zahtijevanoj konkurenciji među državama i – posljedično – k liberalizaciji i unutar pojedinih zemalja. Nikako naredbom iz mudroga integracijskog središta, nego iz vlastitoga interesa pojedinih zemalja, da uvjeti koji se nude ne bi bili gori od uvjeta koje nude druge zemlje članice. Trebalo se raditi o spontanoj aktivnosti, a nikako o cjeloeuropskome jedinstvenom sustavu organiziranu odozgor. Drugi od ovih modela htio je od početka suprotno. U svojoj biti nije htio da pobijedi sustav koji je najbolji (najmanje reguliran), nego da bude sveopće prihvaćen onaj sustav koji je najviše reguliran (i to upravo od branitelja toga pogleda na svijet).

U uvodnoj fazi europske integracije (otprilike do početka ere Jacquesa Delorsa polovinom osamdesetih godina) prevladavao je – nikako isključivo egzistirao – prvi model, premda je, npr., Jean Monnet od samoga početka htio nešto drugo. U suvremenoj fazi, ipak, evidentno je prevladao drugi model, a europeizam se s tim harmonizacijskim ili homogenizacijskim modelom potpuno identificira i njegovo je glavno oruđe. Njegova je materijalizacija europski ustav te i u današnje vrijeme – dakle nakon referenduma u Francuskoj i Nizozemskoj – svakodnevno "potajno" guranje Europe prema daljnjoj i daljnjoj harmonizaciji i homogenizaciji ljudi i uvjeta njihova ponašanja i bez bilo kakva europskoga ustava.

Integracijska problematika ima mnogo parcijalnih aspekata. Jedan je od njih pitanje *tko je ili što je temeljni identitet (ili kamen temeljac) europske integracije*, je li to čovjek ili država? Da ne bi bilo zabune, ne govorim o tome što je temeljni entitet europske civilizacije (to je sigurno čovjek), nego se pitam tko ili što je (ili treba biti) temeljnim entitetom organizacije zvane Europska unija. To su dvije, posve različite stvari.

Stvaranje supranacionalne forme, što je evidentan i neskrivani cilj europeizma i europeista, posve logično slabi državu a jača izravan odnos pojedinca prema EU. Slabljenje države smatram problemom. Europska unija nije država. Ona je puki "skup supranacionalnih oblasti", dok je država entitet koji je po svojoj biti više nego skup oblasti. Može ju se voljeti ili ne voljeti, može se za nju, na primjer, navijati ili ne navijati na olimpijadi u Torinu, može ju se braniti s puškom u ruci, može se (većinom) govoriti njezinim jezikom, može ju se poštovati i mrziti. Takav odnos prema skupu supranacionalnih oblasti (kojima je J. Delors htio pridati onu poslovičnu dušu) nije moguć.

S time je u svezi i svjesno, pa čak i namjerno jačanje uloge regija nasuprot državama, što vodi regionalizaciji Europe i, na veselje europeista, skorom življenju u nirvani postvladinog društva (što je, konačno, htio već i V. I. Lenjin). Europeisti proglašavaju da je ideja nacionalne države već odavna mrtva. Stoga se – u biti beskrajno lakomisleno – odriču temeljnoga koncepta izvorne međuvladine europske integracije – načela jednodušnosti – a brane prelazak na većinsko glasovanje kao temeljni element odlučivanja u današnjoj EU.

Kao što sam već spomenuo, daljnji je važan aspekt europeističkoga modela *nastojanje da se uvede – s gledišta legislative i institucionalnoga okvira – nekonkurentni, i stoga harmonizirani sustav*, u kojemu si pojedini dijelovi Europe ne bi mogli konkurirati, jer bi u njima u biti prevladao jedan jedini sustav. Praktički sve – *porezne tarife, socijalna davanja, metode regulacije, razne vrste "standar-*

da" (ekološki, higijenski, veterinarski, radni, sigurnosni, požarni, socijalni itd.) – bilo bi harmonizirano ili homogenizirano pod mudrim vodstvom upravitelja te "zajednice", a to su EU-birokracija i EU-političari.

Problem je u tome što je ta odozgor organizirana harmonizacija (ili prije nivelizacija) provediva jedino prema gore. Ekonomisti poznaju termin "downward rigidity". Prema dolje ne ide bilo što, jer duboko ukorijenjeni interesi (vested interests) onemogućuju gibanje tim smjerom. Trebali bismo znati da se radi – u svojim posljedicama – skroz naskroz o *sistemskim elementima koji povećavaju troškove a smanjuju konkurentnu sposobnost*. Netko (neke zemlje) već te visoke troškove i s njima povezanu nižu konkurentnu sposobnost ima (ili imaju), a harmonizacijska politika nije ništa drugo nego nastojanje tih zemalja da te svoje troškove i tu svoju sniženu konkurentnu sposobnost *izvezu u druge zemlje EU*, u zemlje koje su iz niza razloga na drugoj razini ekonomskoga razvoja, imaju druge prioritete, imaju druge navike i tradicije, imaju druge ambicije (kao uzgrednu opasku moram navesti da, ne uspije li Europskoj uniji kao cjelini te "troškove" – zadane EU-legislativom i EU-institucionalnim uređivanjem – izvesti izvan EU, trebat će prijeći na novu vrstu europskoga protekcionizma i još pojačati diskriminaciju manje dozrelih zemalja (o tome više u mome nedavnome indijskom predavanju "Zapad i svijet u razvoju", Newsletter CEP-a, br.1, 2006).

Europeizam je posve jednoznačno izrazita supranacionalna tendencija i nemilosrdno nastupa protiv međuvladinoga principa, što je doduše općepoznato, ali u svoj golotinji europeisti su nam taj svoj stav predstavili tek svojom nesposobnošću bez presedana za predmetnu polemiku u trenutcima spora oko europskoga ustava (npr. gospoda Borell, Jo Leinen, Zaorálek) u proljetnim mjesecima godine 2005. Time su se ti ljudi posve nepovratno demaskirali, što je zapravo dobro.

3. Europeističko poimanje slobode, demokracije i društva

Europeisti se određuju i razmjerno jasnim stavovima u sporovima oko parlamentarne demokracije ili građanskoga društva (projekta koncepcijski različita od "društva slobodnih građana" – vidi: moja knjiga "Građanin i obrana njegove države", CEP, Prag, 2002.) i u sporovima oko demokracije ili postdemokracije (vidi zbornik CEP-a "Postdemokracija – prijetnja ili nada", br. 44/2006.). Europeisti su konzistentni i u sporovima o održavanju dosljedno demokratskih procesa ili o preferiranju pragmatičke efektivnosti odlučivanja (putem ojednodušivanja – katkad nepomično polaganih i skupih – demokratskih procedura odlučivanja), u sporovima oko pojedinca i kolektiviteta (i oko individualnih i skupnih prava), u sporovima oko klasične demokracije ili oko izjednačenja socijalnih partnera (razne varijante sindikalizma ili korporativizma – vidi moj tekst "Smjera li Češka republika prema korporativizmu?" u već citiranoj knjizi "Građanin i obrana njegove države", str. 68 – 74). Isto je tako posve jasno na kojoj strani stoje europeisti u sporovima oko značenja raznih postdemokratskih "izama" kao što su multikulturalizam, feminizam, ekologizam, homoseksualizam, NGO-izam, misionarski moralizam, itd. Europeizam je definiran odnosom politike i građana i između politike (na razini EU) i građana stvara pogibeljnu prazninu.

U biti može se reći da europeisti u svome odlučivanju na nadnacionalnoj razini hoće isključiti politiku (i stoga hoće stvoriti nepolitičko društvo) i hoće neproblematičnost, lakoću i nemogućnost kontrole odlučivanja. Otuda njihova besramna obrana postdemokracije i blagonaklono smješkanje nad zastarjelim i nemodernim braniteljima stare dobre demokracije i stare dobre "političke" politike. Budući da su (i to rado!) daleko od građana i svojim "dalekozorom za makropogled" (što je moja figura iz šezdesetih o centralnim planerima) ne vide ih a izravno ih ne mogu dosegnuti, trebaju razne kolektivitete, skupine, grupe, s kojima mogu raspravljati u velikim razmjerima (bilo da ih slijepo slijede, bilo da ih tlače i kompliciraju im život). Zato im se toliko sviđaju korporativistički koncepti socijalnoga patrnerstva, zato hoće big business i big trade unions, zato hoće Galbraithov model ravnoteže sila (na makrorazini, nikako tržište koje funkcionira na mikrorazini). Budući da ne žele biti pod strogom kontrolom građana, bacaju se na pregovore s raznim NGO-ima, koji im – ili se barem tome nadaju – daju inače nedostajući legitimitet i "glas naroda", pa makar to bio i vrlo poseban narod.

Europeizam je, ali, i apriorno podlijeganje svemu novomu, tobože naprednomu, nenatražnomu, netradicionalnomu, nekonzervativnomu. Stoga se tako rado miri s feminizmom, s homoseksualizmom, s multikulturalizmom i s drugim sličnim stavovima koji razaraju vjekovne europske kulturno-civilizacijske temelje. Europeisti dobro, makar i kratkovidno, znaju da im sve to – neizravno i bez promišljanja posljedica – pripomaže ostvariti njihove ciljeve. Dugoročne posljedice previše ih ne zanimaju.

Europeizam je u svojoj biti neoliberalan pogled, rabimo li riječ liberalan u njegovu izvornome europskom (dakle nikako američkome) smislu.

4. Europeističko shvaćanje vanjske politike i međunarodnih odnosa

Europeisti ne vole mnogo "domaću politiku" (koja je pod daleko strožom demokratskom kontrolom), i stoga propagiraju – za demokraciju izgubljeno – odlučivanje na nadnacionalnoj razini. Sviđa im se veliko, široko geopolitičko umovanje. I stoga također osnivaju jednu međunarodnu i nadnacionalnu organizaciju za drugom. O tome da se ljudi toga tipa otimaju za poziciju (većinom dobro honoriranu) u tim organizacijama, vrlo je uvjerljivo pred već skoro šezdeset godina pisao F. v. Hayek u svome slavnom tekstu "Intelektualci i socijalizam" (The University of Chicago Law Review, 1949.). To naprezanje da se politiku i političare izuzme iz demokratske "accountability" jedan je od primarnih ciljeva europeista. Nisu u tome sami, ali sam uvjeren da još nikad u povijesti ljudi s nazorima toga tipa nisu postigli takav uspjeh kao stvaranjem EU.

Zato je lozinka europeizma "manje nacionalne države, više internacionalizma", zato se nacionalnu državu svrhovito dovodi u vezu s nacionalizmom, zato se propagira multikulturalizam i s njime povezan deasimilacijski princip, zato se nastoji na denacionalizaciji građanstva, zato se osnivaju i podupiru općeeuropske političke stranke (koje vode k novim lojalitetima, za što se u nas izričito zauzima poimence C. Svoboda), zato se pretpostavlja rađanje europskoga identiteta i europskoga naroda, zato se uzda u stvaranje nekakva "brotherhood of Europe". Zato europeisti proglašuju apstraktni univerzalizam pravâ, zato se nastoji na homogeniziranome, "decoffeinated" svijetu (bez okusa, mirisa, zadaha), zato se stvara dojam da se i u Europi upravo sada radi o nekakvu "novosjedinjenju" (po uzoru na njemački Wiedervereinigung, koji je ipak imao na početku devedesetih svoje opravdanje isključivo u toj jedinoj, prije pola stoljeća nasilno podijeljenoj zemlji), zato natucaju da postoji nešto kao "collective psyche of Europe".

Slažem se s Vitom Houškom da "Europa nije bila u svojoj prošlosti toliko političkim entitetom, koliko referentnim okvirom duhovne i kulturne dimenzije" (Revue politika, prilog Proglas, 8/2005.), i stoga držim te europske ambicije (i argumente) pukim kazalištem sjena, koje prikriva – iza uzvišenih riječi – vrlo prizeman interes. *Taj je interes riješiti se države kao nezamjenjiva jamca demokracije, kao temeljne političke jedinice demokratskoga uređenja (za razliku od carstva, imperija, unije, saveza ovakvih ili onakvih republika), kao jedine smislene organizacijske arene političkoga sučeljavanja*, kao najveće moguće, ali istodobno i najmanje razumne baze političke reprezentacije i reprezentativnosti. *Europeizam je pokušaj brave-new-worlda hakslijevskoga karaktera, u kojemu će, doduše, biti "rosy hours", ali nikako sloboda i demokracija.*

O'Sullivan nadalje naznačuje da je – za razliku od međuvladinosti – europeistički supranacionalizam pukom svojom egzistencijom "sklon proizvoditi rivalitet, pa i kad to ne bi bila ničija namjera" (str. 40), i da supranacionalizam rivalitet prema SAD-u, drukčije rečeno antiamerikanizam, omogućuje i, na koncu konca, k njemu vodi. Umjesto k atlanticizmu ili k transatlantskomu savezništvu, vodi k tendencijama suprotnoga tipa. Blokovsko (kontinentalno) razmišljanje vodi i k prihvaćanju drugoga lažna razmišljanja, kao što je konflikt Zapada s Islamom, konflikt koji bi trebao biti predslikom sukoba civilizacija što se nezaustavljivo približuje. Na sve to navodi supranacionalizam samom svojom biti. Egzistencija moćnih Sjedinjenih Američkih Država nije razlog europske unifikacije.

5. Općefilozofska (ili svjetonazorska) pozicija europeizma

U općenito svjetonazorskome pogledu (Weltanschauung) europeizam zastupa nikako evolucijski, nego konstruktivistički nazor. Misesov i Hayekov glasoviti *dictum* da svijet jest (a biti mora) posljedicom "human action", a nikako "human design", prava je suprotnost europeističkim stavovima. Europeisti čovjeku i njegovu spontanomu, nereguliranomu i nekontroliranomu aktivitetu ne vjeruju. Vjeruju odabranima (ali neizabranima), vjeruju sami sebi ili onima koje su sami odabrali. Vjeruju u vertikalno hijerarhizirano ljudsko društvo (u hakslijevske alfeplusove i epsilone koji im služe). Hoće upravljati, planirati, regulirati, administrirati onima drugima, jer jedni (oni sami) znaju, a drugi ne znaju. Pouzdavati se u spontanost ljudskoga ponašanja i u učinke koji proizlaze iz te spontanosti ne žele, jer misle da je racionalistički human design uvijek bolji nego neplanirani učinak ni od koga konstruirane i neupravljane interakcije slobodnih građana. Iako smo nakon pada komunizma mislili da je sve to već stvar prošlosti, nije tako. To je iznova oko nas. Europeizam je novi utopizam, i to, dodajem, naivni romantički utopizam.

Tko su tvorci i nositelji europeizma?

Europeizam je proizvod elita. Proizvod ljudi koji ne žele ići – od osam do pet i pet puta tjedno – na radno mjesto i obavljati normalan posao. Proizvod je ljudi koji hoće upravljati, vladati, provoditi skrbništvo, pokroviteljstvo nad drugima. To su političari i s njima povezani činovnici na jednoj strani, i s političarima udruženi *public intellectuals* (intelektualci koji se kreću u javnome prostoru i u medijima) na drugoj strani. To je nemala skupina ljudi u javnoj sferi, ona

poslovična mrtva vaga (deadweight), skupina koja "samo" pragmatički maksimalizira učinke što iz toga položaja proizlaze i koja:

- hoće sebi osigurati dugovječnost svoga povlaštenog položaja i svojih pogodnosti;
- hoće se izolirati od dosega birača, javnoga mnijenja i standardnih demokratskih mehanizama;
- hoće se kompliciranošću i nepreglednošću odlučivačkih procedura komunitarnoga prava i udaljenošću od građanina-pojedinca odijeliti od bilo kakvih posljedica svoga odlučivanja i od tereta (u najširemu smislu riječi) koji iz toga za građane pojedinih zemalja članica proizlaze.

Među europeiste spadaju i političari koji su, zahvaljujući nadnacionalnim strukturama, odvojeni od svojih birača i koji se svojim biračima izgovaraju na nadnacionalne obzire i na nemogućnost da obmanu svoje briselske kolege. Uvijek me na europskim raspravama iznenađuje ona posebna familijarnost njihovih sudionika koja potječe otuda što se mnogi od njih već vrlo dugo znaju (u tome deset novih zemalja znače promjenu, ali i njihovi se predstavnici ondje većinom brzo udomaćuju), što imaju slične interese i što se uzajamno trebaju. Ona kunderinska "nepodnošljiva lakoća postojanja", određena boravkom u peterozvjezdičnim hotelima, letovi u udobnim specijalnim zrakoplovima, rasprave u prekrasnim dvorcima (i to sve ne samo za jednoga predsjednika ili premijera, nego za njihove mnogoljudne stožere), stvara euroelitama njihov vlastiti svijet, posve različit od svijeta onih od kojih mandat nisu dobili, ali u ime kojih tako često i tako rado govore.

Ali među njih spadaju i činovnički vrhovi (a zahvaljujući rigidnim zakonima birokracije i birokratizma često i oni niži), koji imaju nad političarima neizmjernu moć. Pripremaju za njih pisane materijale koje političar pročita tek u zrakoplovu ili tijekom rasprave, materijale kojih je toliko da se u rad tih činovnika, htio – ne htio, političar mora pouzdati. Pretežna većina prijedloga i odluka namijenjena je raspravama zamjenika ministara, direktorima odjelâ ministarstava, ekspertima ili savjetnicima i veleposlanicima, izvan domašaja bilo kojega višega, širega političkog odlučivanja, poduprtoga mandatom. Sve je, osim toga, neizmjerno pojačano divovskim opsegom EU-agendâ, gdje o detalju (a u tome većinom bude skriven problem) uopće ne može biti govora.

Među njih spadaju i intelektualni *fellow travellers*, za koje je ovaj svijet gotovo stvoren. Dobivaju ondje tako veliku moć formirati svijet, kakvu na domaćoj sceni ne bi nikad dobili. Ponešto sam o tome lanjske godine napisao u tekstu "Intelektualci i socijalizam" (Newsletter CEP-a, rujan, 2005.).

Od tih triju skupina ljudi nastaje vrlo snažna interesna koalicija, koja u rascjepkanoj, teritorijalno prostranoj Europi, koja se po interesima razlikuje, nema nikakvu odgovarajuću protutežu. Postoji šutljiva većina, koja doduše misli da je ovako loše, ali se ne umije organizirati i ima – za razliku od europeista – normalan posao, koji mora i hoće obavljati (i stoga nema vremena). Ona je u defenzivi. Europeistima je, osim toga, uspjelo – kao toliko puta u povijesti – predstaviti sebe same kao napredak, a sve ostale kao nazadnjaštvo, što je izvanredno uspješan trik. Posljedica je standardna shema:manjina koja je grlata, neizmjerno motivirana, nikad eksplicitno organizirana ali koja se sastaje i razgovara, nasuprot većini koja je posve raspršena, koja ima druge interese i druge brige i koja ne sluti o čemu se uopće radi. K tomu misli da je cijelo EUovanje nekakav mali dodatak normalnomu tijeku stvari. Nažalost, tomu nije tako. To je revolucionarni obrat normalnoga tijeka stvari.

Zaključak

Rekao sam, *riječ je o revolucionarnome obratu normalnoga tijeka stvari*. Mislim to ozbiljno.

Znam i to da postoji slaba i jaka verzija europeizma i da ne brane svi pristaše europeizma njegovu jaču verziju. Ne znaju pak, da ju svojim stavovima omogućuju, otvaraju joj put, pripravljaju je.

Znam također da europeizam nije nikakav bolji, treći put koji obećava nepoznatu budućnost (vidi moj nastup u Vancouveru na konferenciji Montpelerinskoga društva, "The Third Way and Its Fatal Conceits", objavljen u knjizi "On the Road to Democracy", National Center for Policy Analysis, Dallas, 2005., str. 175 – 178) – jer puta su samo dva. A on je taj drugi.

Znam i to da postoji vrlo pogibeljan *ratchet effect* (efekt reze na bravi), kad se ide samo dalje i dalje, a natrag se ne može (konačno, Romano Prodi je uvijek govorio o tome da biciklist mora stalno gaziti, inače će pasti).

Znam također koliko je moćna sinergija nazora i interesa koji ciljaju u istome smjeru, makar se u pojedinostima i razlikovali.

Václav Klaus, Mladá fronta dnes, 8. 4. 2006.
S češkoga preveo **Vlatko Bilić**

Dvije tribine

Mučenička Hrvatska i svjetlo betlehemsko

HKD sv. Jeronima održalo je u svojim prostorijama 10. travnja 2008. godine tribinu o knjizi Mate Marčinka "Mučenička Hrvatska". Izrekavši na početku nekoliko riječi zahvalnosti nedavno preminulom gl. uredniku Jeronimskog društva i svojem dugogodišnjem drugu, Radovanu Grgecu, Mato Marčinko pozvao je okupljene da odaju pokojniku počast minutom šutnje. Publici su podijeljeni spomen-listići s Grkčevom fotografijom i pjesmom "Ime", a zatim je Tvrtko Klarić, član HKD-ova uredništva, kazao riječ-dvije o tekućim aktivnostima Društva te zaželio dobrodošlicu prikazivačima knjige: Nevenki Nekić i Mati Kovačeviću.

Mate Kovačević iscrpno je i pregledno izložio sadržaj knjige, koja, miješajući žanrove, od historiografije preko književne proze do poezije, prati povijest hrvatskih raskola ili, kako bi to rekao Mato Marčinko, razdjelbi, vjerskih, teritorijalnih, ideoloških, sve do današnjh dana. Nije propustio napomenuti da je knjiga tiskana tzv. korijenskim, dakle morfonološkim pravopisom (autor naime ne prihvaća fonološku reformu hrvatskoga pravopisa koju je proveo Ivan Broz još 1892., i koja se održala do danas, s prekidom u vrijeme NDH).

Nevenka Nekić kao povjesničarka je istaknula Marčinkovo poniranje u drevnu hrvatsku prošlost, tj. u problematiku hrvatske etnogeneze, ne što bismo se morali složiti s autorovim naglašavanjem iranske komponente u toj etnogenezi, nego jer se svojedobno u ime isključivosti slavenske teorije o podrijetlu Hrvata zastupnike drukčijih pogleda uklanjalo iz javnosti, a neke doslovce i likvidiralo (npr. Kerubina Šegvića, kao zastupnika gotske teorije). Ipak, naglasak je Nevenka Nekić stavila na književnu vrijednost knjige, protkane sugestivnim citatima značajnih i potresnih djela hrvatske književnosti kao što je "cvil" popa Martinca, ili pismo Petra Zrinskoga Katarini Zrinskoj, ali i dojmljivim Marčinkovim pjesmama, posvećenima bleiburškoj i drugim hrvatskim tragedijama, ili pak značajnim ličnostima hrvatske povijesti poput bl. Alojzija Stepinca. Nije odoljela da jednu od tih pjesama, zbog njezine pjevnosti, doista i ne zapjeva.

Na kraju je Mato Marčinko zahvalio prikazivačima i izrazio zadovoljstvo što njegova knjiga nailazi na odziv i zanimanje, a Nevenka Nekić uputila je riječi zahvale Ivi Paradžiku, prisutnom u publici, koji je financijski potpomogao objavljivanje "Mučeničke Hrvatske". Autor je još upozorio da je na zadnjim stranicama svojega djela, prožetog strepnjom za budućnost domovine, rasprodane i demografski ugrožene, kao vjernik i kao nepopravljivi hrvatski "naivnjak" ipak otvorio prostor nadi, pjesmom znakovita naslova: "Betlehemsko Svjetlo".

Mistici kao avangarda čovječanstva

Književna večer 17. 4. u Jeronimskom društvu bila je posvećena jednom od njegovih najnovijih izdanja: knjizi engleske spisateljice Evelyn Underhill «Mistični put. Razvoj duhovne svijesti čovječanstva». Knjigu je s engleskoga na hrvatski preveo Mladen Jurčić, a ona je zapravo dio opsežnijeg djela Evelyn Underhill «Mistika», objavljenoga 1911.

Na početku književne večeri Tvrtko Klarić je u ime Jeronimskog društva obavijestio publiku da je upravo izašao iz tiska novi, 2. ovogodišnji broj jeronimskog književnog časopisa «Marulić», kao i novo, drugo izdanje «Orijaša kršćanstva», romansiranog životopisa sv. Pavla Apostola koji je napisao Ivon Ćuk i prvotno objavio u jeronimskoj nakladi, a sada, u Pavlovoj godini, objavljen je u sunakladi Jeronimskog društva i hrvatske jeronimske provincije franjevaca konventualaca. Potom su publici djelo Evelyn Underhill «Mistični put» prikazali članovi uredništva HKD-a sv. Jeronima Perica Grgec i Mladen Jurčić.

Grgec je upozorio da se mistika, na žalost, često tumači kao posljedica neke prikraćenosti, političke, socijalne, psihičke, erotske.., tj. kao kompenzacija takvih nedostataka, i to zato što se unaprijed isključuje mogućnost postojanja nadstvarnosti. Što međutim ako nadstvarnost postoji i upravo je temelj stvarnosti, usavršenje naravi? Što ako mistik živi u srcu zbilje, a ne na njezinu rubu? Nisu li mistici naša avangarda, glasnici koji nam donose životno važnu vijest da su, u interesu čovječanstva, nadišli smrtnost?

Upravo o takvoj mistici, udubljujući se u svjedočanstva velikih kršćanskih mistika (Ivan od Križa, Katarina Sijenska, Katarina Đenovska, Ivan Ruysbroeck i dr.), znalački piše Evelyn Underhill, a publiku je na književnoj večeri poveo na kratko proputovanje kroz taj njezin pothvat prevoditelj knjige Mladen Jurčić. Napomenuvši da je riječ o djelu koje je srţni dio knjige «Mistika», dio u kojemu autorica prati već poodmakli mistikov razvoj, sve do dovršenja u mističnom sjedinjenju s Bogom, a ono što tome prethodi prikazano je u dijelu koji će Jeronimsko društvo uskoro objaviti, Jurčić je opisao stupnjeve preko kojih

mistik stiže do jedinstva s Bogom, jedinstva u kojem ne gubi svoju osobnost nego je usavršava postajući Vječnoj dobroti ono što je čovjeku njegova vlastita ruka. To jedinstvo nije dakle «počivanje u spokojnom snu», nego uključuje i vrlo plodnu izvanjsku aktivnost, koja, kao i kontemplativni vid mističnoga života, nadilazi ograničene ljudske moći jer joj je izvor u Bogu, a ne u čovjeku.

Mario Petrić

(Oba su članka u nešto skraćenu obliku objavljena u Glasu Koncila*)*

Jubilarni – 10. haiku dan Dubravko Ivančan

Tekst Ksenije Voljavec o prvim „Haiku danima Dubravko Ivančan" objavili smo u četvrtom broju naše revije 1999. godine:

„U znak poštovanja i sjećanja na našeg najvećeg haiku pjesnika ove je godine prvi put, a s nakanom da postane tradicija, održana u Krapini manifestacija *Haiku dani – Dubravko Ivančan*, koju su organizirali Pučko otvoreno učilište Krapina, Turistička zajednica grada Krapine i Društvo hrvatskih haiku pjesnika." (*Marulić*, br. 4, 1999., str.. 827).

Uz jubilarni, 10. haiku dan – Dubravko Ivančan, zadovoljstvo je podsjetiti da je prije točno 40 godina, upravo u prvom broju istom pokrenutoga „časopisa za književnost i kulturu" Dubravko Ivančan objavio dva značajna priloga: ogled naslovljen „Pjesme Izidora Poljaka" (*Marulić*, br. 1, 1968, str. 85-92) i poduži poetski tekst „Na djedovu grobu" (*isto*, str. 51).

Na neki način bilo bi licemjerno i nepošteno prema našim vjernim čitateljima prešutjeti da se sve te 'okrugle' obljetnice skladno 'rimuju' i sa 140. godišnjicom pokretanja i utemeljenja Društva sv. Jeronima.

A na početku spomenuta gospođica Voljavec u međuvremenu je postala gospođa Cerovečki pa je nalazimo potpisanu kao autoricu pregledno pisanoga uvodnika „Naših 10 godina", odakle prepisujemo i vrlo precizno izračunate podatke:

„Iako brojke koji put budu jako suhoparne mi ćemo se ipak samo na kratko, govorom brojeva, prisjetiti svih 9 godina koje su iza nas.

Ako sve zbrojimo vidimo da je tijekom ovih godina u Haiku danu sudjelovalo 1463 autora. Svaki od njih konkurirao je sa po 6 haiku. Ako to pomnožimo dobivamo podatak da je tijekom proteklih deset godina na naš natječaj pristiglo 8778 radova!" (*Zbornik radova, 10. haiku dan – Dubravko Ivančan*, Krapina 2008., str. 7).

Organizatorima ove manifestacije, uz prigodne iskrene čestitke povodom skromnog a ipak višestruko značajnog jubileja, valja iskazati i priznanje za brižnu organizaciju, čiju

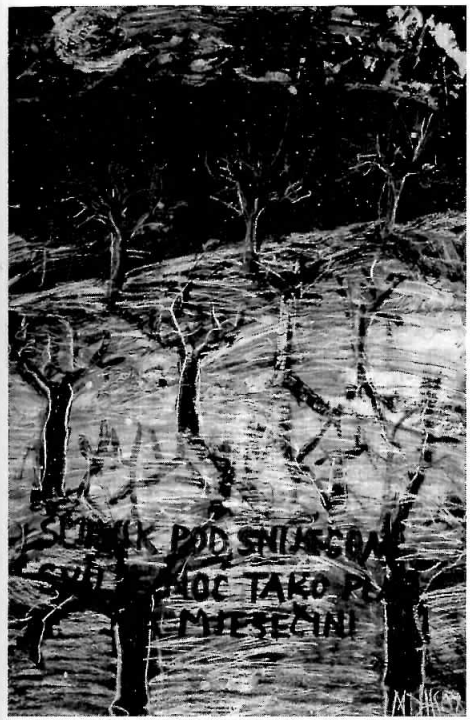

Pobjednički haiku Đurđe Vukelić-Rožić u likovnoj interpretaciji Mirjane Drempetić Hanžić Smolić:
šljivik pod snijegom –
svu je noć tako plav
na mjesečini

temeljitost čitamo i u podatku da su se, uz predstavnike lokalne uprave, gradonačelnika Josipa Horvata i županicu Sonju Borovčak, pobrinuli da budu nazočni i predstavnici japanskoga veleposlanstva: g. Koichi Miyoshi (Koići Mijoši), savjetnik, te g. Atsushi (Acuši) Saito, drugi tajnik.

U uvodnom dijelu prikazani su isječci iz video-intervjua s Ružicom Mokos, sudionicom svih dosadašnjih krapinskih haiku susreta. Razgovor je vodila Vesna Gregurović, inače ravnateljica Gradske knjižnice Krapina.

Haiku dane Dubravka Ivančana svojim su likovnim radovima obogatile i dvije slikarice: Nada Žiljak prvih godina, a zadnjih Mirjana Drempetić Hanžić Smolić, o čemu u jubilarnom zborniku piše Branka Hlevnjak (Ilustracije za haiku, isto, str. 26-28).

Svečarski tekst Ksenije Cerovečki podsjeća nas, između ostalog, da je nekoliko „godina za redom naš vrsni japanolog i matematičar Vladimir Devidé održavao predavanja za učenike i profesore, ali i sve nas koji smo željeli uhvatiti se u koštac s ovom pjesničkom formom".

No, „smisao Haiku dana" – opet ćemo se poslužiti riječima K. Ceroivečki – „bio je da se haiku autori iz Hrvatske, ali i šire, javljaju na raspisani natječaj i tako konkuriraju za nagrade. Od 1999. do 2003. godine natjecatelji su se natjecali u dvije kategorije: Hrvatsko Zagorje i Krapina te Slobodna tema – djeca i odrasli, a od tada smo ponešto promijenili kriterije (...), pa su se haiku pjesnici od 2004. natjecali u dvije kategorije i to: književni jezik i kajkavsko narječje – djeca i odrasli." (Zbornik, *nav. dj.*, str. 6).

Ovogodišnji nagrađenici su: Đurđa Vukelić-Rožić iz Ivanić Grada (prva nagrada u kategoriji književni jezik – odrasli), Dejan Pavlinović iz Pule (druga nagrada), Ljubomir Dra-

gović iz Šibenika (treća nagrada); Željka Vučinić Jambrešić iz Ivanić Grada (prva nagrada u kategoriji kajkavsko narječje – odrasli), Marinko Španović iz Samobora (druga nagrada), Božena Zernec iz Krapine (treća nagrada).

Prvu nagradu u kategoriji književni jezik – djeca osvojila je Nikolina Čukman iz Buja, drugu Aleks Panijan iz Čabra, još jednu drugu nagradu osvojila je Ana Marija Medenjak iz Brezovice, dok treću dijele Tena Kralj iz Brezovice i Mateja Šereg iz Petrovskog. U kategoriji kajkavsko narječje – djeca prva je nagrada pripala Klari Rogalo iz Brezovice.

O nekim pratećim manifestacijama – doprinosu origamistice Sanje Srbljinović Čuček, na primjer – pisat ćemo drugom zgodom.

Ovaj kratki osvrt (ne)zainteresiranoga promatrača s ruba, osim što je iskrena čestitka, neka bude i skromni poticaj dosadašnjim sudionicima i organizatorima za nove obljetnice, što je lijepo izraženo završnom rečenicom u tekstu Ksenije Cerovečki:

„Ovo je tek prvih naših 10 godina..."

Tvrtko Klarić

Djela Franje Klopotana predstavljena u Düsseldorfu

Istančani ljubitelji hrane i dobre kapljice, koji su osim toga i neumorni posjetitelji likovnih događanja, tijekom druge polovice svibnja imali su dvostruki užitak. Riječ je o posjetiteljima restorana Flimmflämmken-Regalido u Düsseldorfu, gdje je predstavljeno dvadesetak ulja na staklu i na platnu doajena hrvatskoga samoukog slikarstva Franje Klopotana (Presečno, 1938.).

Protuletje nam dohaja, ulje na platnu, (1992.)

Za tu nesvakidašnju likovnu svečanost pobrinuo se vlasnik rečenoga lokala gospodin Herbert Hammes, inače magistar farmacije te vlasnik bogate zbirke umjetnina i ergele posebne vrste ponija iz južne Francuske. Bez straha od pretjerivanja valja reći da se radi o istinskom zaljubljeniku u likovnu umjetnost općenito, a napose u likovno djelo našega majstora iz Presečnog kod Novog Marofa. Svjedoči o tome i činjenica da je g. Hammes 1965. godine osobno doputovao po prvu Klopotanovu sliku za svoju buduću zbirku, koja danas broji više od 25 radova toga „predvodnika

prijelaza naive u fantastiku" (izraz koji dugujemo pokojnom Veselku Tenžeri) među hrvatskim samoukim likovnjacima.

I Gerd Pempelford, preminuli njemački arhitekt, posjedovao je brojna Klopotanova djela, ali ih je oporučno darovao Muzeju za lijepe umjetnosti u Hamburgu. Toj dvojici kolekcionara treba dodati i Petera Infelda, bečkog industrijalca (proizvodnja struna za žičane i gudaće instrumente), koji uz našeg Gerhrada Ledića ima najviše Klopotanovih slikarskih ostvarenja.

Tragom ove uistinu lijepe vijesti, htio bih vjerovati da će mjerodavne institucije u Hrvatskoj učiniti sve da Klopotanov 70. rođendan ne protekne bez dolične retrospektive, s pratećom monografijom, što je svojevrstan dug prema nama samima i prema djelu slikara, koji je na likovnoj sceni nazočan i diljem svijeta već više od četiri desetljeća.

Tvrtko Klarić

Sarajevski dani poezije

„Umjetnost je bila i ostala najustrajnije čovjekovo slavljenje svijeta, života i urođenog nam osjećanja slobode" – naglasio je – pri kraju uvodnoga slova programske knjižice – Hadžem Hajdarević, predsjednik Organizacionog odbora Sarajevskih dana poezije, međunarodne književne manifestacije, koja se u gradu na Miljacki kontinuirano održava od 1962. godine.

Baš kao i dosadašnjih godina, organizator se pobrinuo da značajni autori nastupe pred književnom publikom diljem Bosne i Hercegovine. Gradovi domaćini ovogodišnje 47. književne smotre bili su (abecednim redom): Banja Luka (ponedjeljak, 12. svibnja), Goražde (također ponedjeljak, 12. svibnja), Mostar (petak i subota, 9. i 10. svibnja), Tešanj (utorak, 13. svibnja) i Tuzla (također utorak, 13., svibnja).

Kruna Sarajevskih dana poezije, od 1999. godine, dodjela je književnoga priznanja *Bosanski stećak*, koje se dodjeljuje istaknutom inozemnom ili domaćem pjesniku, „u čijem se djelu prepoznaje autorsko ustrajavanje kako na književno-estetskim tako i na humanističko-etičkim principima književne i općenito javne riječi". Ovogodišnji je dobitnik Mahmud Darwish iz Palestine, a prije njega tim su priznanjem ovjenčani (abecednim redom!): Juan Goytisolo (Španjolska, 1999.), Ivan Kordić (BiH, 2006.), Mirko Kovač (Srbija, Hrvatska, 2003.), Chrisopher Merill (SAD, 2001.), Boris Novak (Slovenija, 2000.), Luko Paljetak (Hrvatska, 2005.), Tadeusz Rozevicz (Poljska, 2002.), Abdulah Sidran (BiH, 2004.) i Stevan Tontić (BiH, 2007.).

Ne mali broj sudionika došao je s ex-yu prostora (doslovno od Triglava do Vardara): Milan Jesih (Slovenija), Ljubeta Ladović (Crna Gora), Petar Gudelj, Ervin Jahić i Zoran Krušlin (Hrvatska), Bogumil Đuzel i Ljljana Dirjan (Makedonija), Enes Halilović, Vujica Rešin Tucić i Dara Sekulić (Srbija).

Među sudionicima iz inozemstva su i: Stella Morotskaja (Rusija), André Schinkel i Jürgen Jankofsky (Njemačka), Chris Abani (SAD), Ewa Sonnenberg (Poljska), Yasushiro Yotsumoto (Japan), Mathis Mathisen (Norveška), zatim simpatični tim iz Danske: Muniam Alfaker, Martin Glaz Serup, David Laeby, Erik Stinus i Pia Tafdrup.

Osobitost ovogodišnjih Sarajevskih dana poezije su i susreti književnih prevodilaca, koji u svojim matičnim zemljama promoviraju bh-autore. Organizatori i moderatori još razmišljaju o efikasnijem obliku prevodilačkih radionica. Ipak i ove godine bilo je zanimljivo na Filozofskom fakultetu, pred brojnim studentima i uz više nego kvalitetne moderatore Zvonimira Radeljkovića i Marinu Trumić-Kisić, slušati kolege prevoditelje iz Poljske, Danske, Njemačke, Jordana, Mađarske... Mene je osobito razveselio susret i druženje s kolegom Ismailom Bandorom, koji je upravo objavio prijevod *Tvrđave* Meše Selimovića u Jordanu.

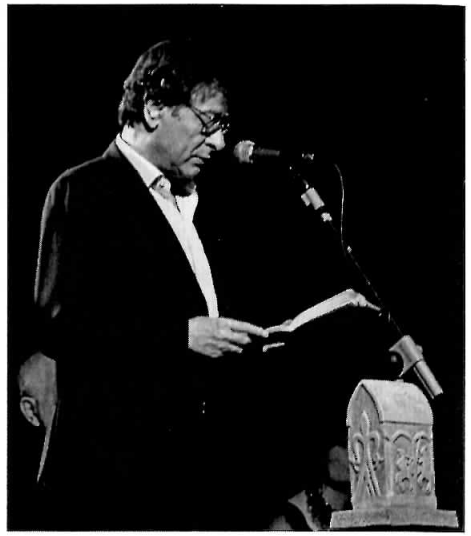

I kad doručak spravljaš, na druge pomisli...
...nekada i jedan stih može biti pouzdana preporuka za druženje s tekstovima Mahmuda Darwisha (Palestina), ovogodišnjega laureata Sarajevskih dana poezije

Nekoliko bh-autora prostodušno je prihvatilo ulogu pokusnih kunića, pa su – uz pomoć posrednika – zajedno s prevoditeljima radili na prijevodu vlastitih tekstova. Tako su jedan drugom prevodili tekstove Irfan Horozović i Andre Schinkel uz pomoć Cornelia Marksa, zatim Zilhad Ključanin i Agnes Repai uz posredovanje Viktoriej Radicz. Ljubica Ostojić i Ewa Sonnenberg radile su istu stvar uz pomoć Gzegorza Latuszyskog, a Almir Zalihić i Milan Jesih uz pomoć Damjana Šinigoja, te Fadila Nura Haver i Martin Glaz Serup uz pripomoć Narcise Vučine.

U nizu popratnih događanja Galerija Mak upriličila je *Hommage A. B. Šimiću*, izložbu povodom 110 godina od rođenja Antuna Branka Šimića (1898. – 2008.).

Vrlo bogat i zapažen popratni događaj bila je izložba Boška Kućanskoga. Sva raskoš njegovih skulptura došla je do izražaja, zahvaljujući i asketsko-meditativnom prostoru Galerije Hanikah.

Gostovanju pjesničko-prevoditeljske karavane u Mostaru (9. svibnja) prethodilo je kratko izletničko zaustavljanje na izvoru rijeke Bune u Blagaju, a dan poslije (10. svibnja) – u Počitelju. Zbog borbe s kroničnom vremenskom oskudicom izostao je planirani posjet Međugorju i Žitomisliću.

Prije ikakva suvislog pokušaja svođenja bilance ostaje neprijeporna činjenica da su i ovogodišnji Sarajevski dani poezije dokazali opravdanost svoga postojanja, jer se još jednom potvrdilo da – podjednako organizatori i sudionici – sudjelujući u oblikovanju i nadogradnji duhovnoga prostora, „cijelim svojim životom i djelom, najneposrednije svjedoče činjenicu da je književno djelo najveće onda kad postaje univerzalno, zajedničko kulturno dobro i naslijeđe".

Tvrtko Klarić

Slikar usorskoga djetinjstva

Davne 1930. u podravskom selu Hlebinama proradila je *slikarska škola naive* čiji je začetnik slikar Krsto Hegedušić. On i njegovi sljedbenici polako su i nenametljivo, preko slika na staklu i preko poznate hlebinske ravnice, uspostavljali dodirne točke koje nevidljivim nitima povezuju i oplemenjuju ljude i njihove naraštaje.

I baš kada su Hegedušić, Kovačić, Generalić i Rabuzin svojom *slikarskom naivom* proslavljali Hrvatsku u svijetu, daleko u Bosni, uz obale rijeke Usore, naš Miroslav Bratić (1945.) stasavao je u živahnog seoskog dječaka. Danas se rado prisjeća svojih ranih uspomena:

- Davno sam pročitao mišljenje jednog poznatog psihologa koji je tvrdio da se čovjeku sve desi do sedme godine života. Ja sam imao tu sreću da prvih desetak godina proživim u rodnoj Omanjskoj, u jednoj pravoj, ničim pomućenoj, seoskoj idili. Te slike moga djetinjstva zauvijek su mi se urezale u podsvijest i one su vremenom postale stalna i neiscrpna tema mojih slika.

Crta i slika još od predškolskog doba. Poslije je svoja umijeća nadograđivao u osnovnoj i srednjoj školi. Slikarstvo ga je vraćalo u bezbrižno djetinjstvo, kičica i boje postale su njegova preokupacija te je nastavio školovanje na Likovnoj akademiji u

Sarajevu i uspješno diplomirao u klasi profesora Ljube Laha.

Često je u Sarajevu obilazio *Umjetničku galeriju*, pa tako i godine 1970. postavu tadašnje *Jugoslavenske umjetnosti*. Tom prigodom naišao je na čudesnu sliku Ivana Generalića iz njegove rane faze. Toliko je bio impresioniran ljepotom *sjenokoša u svjetlosti pred oluju* na toj slici da je pred njom zastao zapanjen i ushićen... U toj slici prepoznao je svoje rano i nezaboravno djetinjstvo i odmah odlučio da će slikati ovako ili nikako. Ubrzo je posjetio *Galeriju Hlebine*, gdje se mogao prepustiti nesmetanom uživanju u umjetničkim dosezima znamenitih slikara *naive*. Tako se konačno opredijelio i postao izvorni slikar svoga kraja, a uzore je našao u već afirmiranim slikarima-*naivcima* Ivanu Lackoviću-Croati i Miji Kovačiću.

Kao prosvjetni djelatnik u osnovnoj školi Jelah, pored redovnog rada s učenicima Miroslav Bratić se u slobodno vrijeme bavio slikanjem. Počelo je s izložbama u Tešnju, Teslići, Doboju i drugim mjestima dobojske regije. Slike su imale kod publike dosta uspjeha, a zapazili su ih i neki galeristi, tako da su ubrzo izlagane skupno i samostalno u Beogradu i Zagrebu, ali i u Parizu, Londonu i New Yorku. Počele su stizati vrijedne nagrade i priznanja. Na velikoj međunarodnoj smotri *naive* 1986. godine u Beogradu dobio je prvu nagradu Stručnog odbora za sliku *Djed pije rakiju šljivu*. Do danas su mu se slike raspršile kao rakova djeca na svih pet kontinenata. Samo u New Yorku ima ih pedesetak.

Presudan događaj zbio se krajem veljače 1992. godine, kada je na predstavljanju Usore u Zagrebu upoznao svoga uzora Ivana Lackovića-Croatu. Zajedno s njim i bivšim učenikom Dragom Mareljom pokrenuo je slikarsku grupu *Lacković i prijatelji*. Slikari-prijatelji su njegovi nekadašnji učenici u kojima je kao likovni pedagog i slikar prepoznavao likovnu nadarenost i otkrivao im teško dokučive tajne svoga zanata. Prvi je od njih Drago Marelja (1961.). On se svojim uljima na staklu uvrstio u plejadu hrvatskih slikara naive i postao sudionik suvremene likovne stvarnosti. Poslije su došli Nedjeljko Bilkić-Iko (1976.), Petar Dadić (1968.) i Danijel Vidić (1975.). Znao im je govoriti da slikaju i onda kada u tome nitko ništa ne vidi, da slikaju i ne posustaju. Zbog ratnih okolnosti grupa *Lacković i prijatelji* svoj je projekt realizirala tek u razdoblju 1995. – 1998. s desetak vrlo uspješnih izložbi u Zagrebu (više puta!), Osijeku, Odžaku, Vitezu, Domaljevcu i Usori. Prepoznatljivu i autentičnu *usorsku školu naive* tako su afirmirali izvan lokalnih granica, a profesorica Željka Zdelar iz *Galerije Mirko Virius* u Zagrebu (1998.) ukazala je na sličnost njihove slikarske škole

sa slavnim Podravcima, što im je iznimno priznanje. Tako su, uz potporu velikog slikara-prijatelja, svi zajedno proširili granice hrvatskoga naivnog slikarstva iz Podravine u Usoru.

O slikanju na staklu kaže da je vrlo zahtjevna tehnika. Iziskuje posebne medije za boje, tehnike miješanja boja i sušenja. U njoj nema naknadnog popravljanja slike, dok su na platnu uvijek moguće preinake. Uza sve to, sjaj koji staklo daje slici nemoguće je postići bilo čime drugim. Trebalo mu je dosta vremena da odgonetne i svlada Generalićevu tehniku slikanja na staklu, tim prije što se ona nigdje posebno ne izučava. Sve se mora samostalno iskusiti i otkriti.

Kao izvorni slikar već 35 godina toplim bojama slika tople sadržaje. Uljem na staklu dočarava motive iz rodnoga sela – davne nedosanjane snove svojih djedova, ponoćne igre šumskih vila iz Mišića mlina, proljetna zviždukanja krnjinskih vjetrova razvigoraca, svježa rujanska predvečerja, Tadijicine slikarske idile kraj Svalinova mlina, usorske oluje, babu Čagljušu koja umjesto snijega posipa sol... Sve su mu to dragi svakodnevni seoski prizori, zadržani samo još u sjećanjima.

Pored slikarstva naš slikar Bratić imao je u životu više hobija. Crtao je političke karikature u listovima bivše Jugoslavije, pisao aforizme i šaljive pjesmice. Onda je došao Domovinski rat (1992. – 1995.) i poremetio sve međuljudske odnose i sve životne tokove. Preko noći postao je novinar-urednik i s ratnim suradnicima radio na izdavanju općinskoga lista *Usora*. No i za vrijeme ratnih događanja uspijevao je pronaći trenutke za slikarske predahe. Također godinama skuplja usorske izvorne pjesme, a 2000. godine s prijateljem Zoranom Džidom objavio je zbirku narodnih pjesama *Erotika na usorski način*. Ipak, jedna od najvećih strasti mu je – šah! Tu fascinantnu igru usavršava još od osnovne škole. Nastupao je na stotinama turnira i takmičenja pa su mu prijatelji dali univerzalnu titulu – *najbolji slikar među šahistima i najbolji šahist među slikarima.*

Zabilježila sam njegovu poruku mladim umjetnicima:

– Rad s mladima predstavlja mi posebno zadovoljstvo. Naročito kada među njima prepoznam nove talente. A poruka? Maštu ne smijemo sputavati. Ako ti mašta donese pjesmu – napiši pjesmu, ako ti dođe da slikaš – slikaj pa makar u pijesku. Biti uporan u radu i učenju i rezultati će sigurno doći. Proces stvaranja djela je mukotrpan, a krajnji osjećaj je nešto fantastično i neponovljivo. Umjetnost treba osjećati i voljeti. Ako to uspiješ, ona ti višestruko vraća. Stoga pravi umjetnik nema radni vijek. Dok zdravlje služi, on radi...

Doista je ugodno posjetiti novopokrenutu *Galeriju Bratić* u Jelahu. Ulja na staklu toplim bojama

dočaravaju prirodu, u kojoj se oslikava nekadašnje djetinjstvo, i ljudi u svakodnevnom poslu sred netaknuta krajobraza. Tipičan je to život težaka u skromnim domovima s najnužnijim jednostavnim priborom. Gledam na slici prizor mačka kako lijeno spava na drvima. Pružena mu je najveća moguća udobnost, što pokazuje dušu i karakter običnoga usorskog čovjeka koji uz oskudne životne uvjete ima toliko ljubavi za životinje i prirodu.

Naš nastavnik-slikar, plodniji nego ikada, također se usavršio i kao odličan crtač olovkom. Lijepo je promatrati portret *starca s lulom*, pa *težaka s rakijom* i *težaka s volovima u šumi*. Ovi crteži pokazuju majstorsku preciznost i poznavanje vještine crtanja.

Danas se o *Galeriji Bratić* može govoriti kao o *muzeju* posebne *usorske škole naive*. Sve slike gospodina Miroslava Bratića i njegovih mladih prijatelja ispunjene su ljepotom našega kraja koji, eto, na poseban način živi i kroz naivno slikarstvo.

Dajana Ivkić

Knjižnica u Usori

Moglo bi se reći da je cijelo 19. stoljeće u Usori beskonačan taman period sa samo jednim svijetlim trenutkom. Još uvijek nedovoljno osvijetljenim i rasvijetljenim. Naime, krajem lipnja 1842. godine usorsku župu Sivšu posjetio je glasoviti bosanski franjevac Ivan Frano Jukić (1818. – 1857.) i tom prigodom utemeljio narodnu knjižnicu. Učinio je to vjerojatno u dogovoru s mjesnim župnikom Antom Soićem kod koga je prenoćio, ostavio nekoliko knjiga i već sutradan zaputio se preko Krnjina i Foče u Derventu. Do danas je ostala nepoznanica u kojem je prostoru knjižnica utemeljena i kakva ju je sudbina kasnije zadesila.

Od tada je proteklo više od 160 godina. Ponovno se pristupilo obnovi knjižnice u Sivši. Samo ovaj put s konkretnijim i temeljitijim pripremama. Prvo je za voditeljicu projekta imenovana Daliborka Brković, diplomirana knjižničarka, a potom je uz pomoć fondacije *Odraz* – Sarajevo postojeći objekt adaptiran za potrebe knjižnice. Izrađene su kataloške kartice, članske iskaznice, nabavljene UDK tablice, računalo i prateća oprema. Potom je, u Zeničko-dobojskoj županiji, obavljena registracija, koja uključuje ID broj, pečate, štambilj i žiro-račun. Također je uspostavljena suradnja s knjižnicama BiH, izdavačkim kućama, centrima za kulturu i obrazovanje te Maticom hrvatskom i njenim ograncima. Darovane knjige polako su počele popunjavati montirane police u knjižnici. Cilj je bio dostići 10.000 naslova kako bi knjižnica bila uvrštena u županijski proračun. Svečano otvaranje objekta planirano je u okviru *Dana hrvatske kulture – Usora 2007.*

Pred vrlo lijepim zdanjem knjižnice 15. lipnja 2007. u 18,00 sati upriličen je prigodni program, a potom su knjižnicu simboličnim presijecanjem vrpce službeno otvorili gospodin Josip Vrbošić, veleposlanik Republike Hrvatske u BiH, i gospođa Zdenka Merdžan, županijska ministrica obrazovanja, kulture i športa. Tom prigodom ministrica je obećala da će Ministarstvo preuzeti na sebe financiranje djelatnika knjižnice kao i svaku drugu pomoć. Svečanosti otvaranja knjižnice nazočili su brojni gosti među kojima i gospodin Gradimir Gojer, predsjednik Društva pisaca BiH, koje je doniralo 200 primjeraka knjiga, i gospodin Krešimir Zubak, predsjednik Nove hrvatske incijative BiH. Valja spomenuti i gospodina Tvrtka Klarića iz Zagreba koji je tom prigodom dovezao više stotina naslova, a među darovateljima su književnik Danijel Dragojević i *KOD Sida Košutić* iz Radoboja.

Od 1. siječnja 2008. *Opća knjižnica* u Usori djeluje u pravom smislu riječi. Sada je to kulturna ustanova s tri uposlene djelatnice i znatnim knjižnim fondom, a ravnateljica Daliborka Brković kaže:

- Čitatelji su vrijedni, obnavljaju svoju članarinu za kalendarsku 2008. godinu. Do sada je učlanjeno preko 120 čitatelja. Budući da planiramo popuniti fond knjižnice prvenstveno dječjom lektirom i zabavno-poučnom literaturom, očekujemo još veću zainteresiranost čitatelja. Nabavu školske lektire planiramo realizirati u narednih mjesec dana, pri čemu očekujemo pomoć HAZU iz Zagreba – velik broj naslova i laptop za djelatnice knjižnice. Ovih dana dolazi nam ministrica Merdžan s predstavnicima Županijske knjižnice kako bismo snimili trenutačno stanje i uspostavili konkretniju suradnju. Naglasak je na boljem radu COBISS – BiH CENTRA i koordiniranju aktivnosti vezanih za *COBISS* (Kooperativni bibliotečki sustav). Radimo i stvaramo sa zadovoljstvom, a vama mladima poručujemo da volite i čitate knjige. One hrane mladost i razveseljavaju starost!

Preostaje mi samo zaželjeti sretan i dug život *Općoj knjižnici* u Usori. I da nas uskoro na njenom pročelju spomen-ploča s imenom Ivana Frane Jukića i godinom 1842. podsjeća na njezine davne početke.

Kristina Pranjić

Devet poglavlja kao devet stotina godina*

(Mato Marčinko, *Mučenička Hrvatska. Ulomci iz hrvatske povijesti*, Zagreb, HKD sv. Jeronima, 2008.)

Ako postoji, uvjetno rečeno, *najveći tragičar* unutar hrvatske književnosti, ili istraživač hrvatske povijesti koji svojom strašću za istinom nailazi na najveće tragedije u prošlosti svoga naroda, onda je to, na gotovo šopenhauerovski način, Mato Marčinko. Suton ne samo Zapada, nego i Istoka, obruč koji stišće njegov svjetokrug od rodne Hrastovice do današnjega dana u Zagrebu, pronicao je sjetnim okom sve od onoga dana kad je doživio propast one prve nesretne nezavisne države, što je nestala u olujnim i krvavim vremenima koncem Drugoga rata. Bio je mladić, đak, sudionik tragedije koja ga je obilježila za sav život.

Njegov životopis nalik je na martirij vlastitoga naroda: od Križnoga puta, zabrane studiranja, samica zagrebačke Udbe 1952., uhićenja 1972.(zbog pjesme *Hrvatska molitva*), pa šikaniranja tijekom dugog niza godina, doveden je u situaciju da bude gotovo čitav život disident u vlastitoj domovini. *Pars pro toto* – ovo bi bio pravi sudbinski put stotina tisuća Hrvata.

Sama činjenica da se morao *koristiti s 14 pseudonima*, svjedoči o neprestanu bijegu pred zakonodavcima komunističkog surovog režima i objavljivanju djela u sjeni nekog na prvi pogled nepoznata auktora, iako je udbaška i kosovska vlast dobro znala o kome se radi. No nepodobnost njegova idejnoga stava, koji se dade sažeti ukratko u rečenici: *slobodna hrvatska država!*, nikada nije pristajala na prilagodbe ili kameleonsko mijenjanje stava. Ta tiha, ali uporna opstrukcija *crvenima* i vječna težnja istini vodile su ga na putu koji je obilježio *golemim opusom*: pjesama, književne proze (pripovjedaka i romana), akribije s područja povijesti i povijesti umjetnosti; a isto tako i njegov javni rad u okvirima koje su dopuštale vlasti – u Matici hrvatskoj, HKD-u sv. Jeronima, Hrvatskoj paneuropskoj uniji, Znanstvenom društvu za proučavanje podrijetla Hrvata, Društvu povjesničara umjetnosti Hrvatske, u uredništvu Hrvatskoga književnoga časopisa *Ognjište*, glasila *Političkoga zatvorenika* ili dopisnika časopisa na španjolskom jeziku *Studia Croatica - Argentina*.

Analiza rada M. M. nije moguća samo u okviru biografske metode. Ova knjiga od devet poglavlja čini se nekakvom sumom njegova rada, jer se sastoji od raznorodnih priloga i bilo bi teško iscrpno prikazati njeno bogatstvo. Stoga ćemo se ograničiti na najznačajnije unutar korica.

Čitatelj će ponajprije biti *zadivljen golemim znanjem*, akumulacijom podataka *iz područja povijesti i srodnih grana*, a osobito poniranjem u prošlost hrvatskoga naroda u najdubljim ponorima prije doseljenja, pa poznavanjem razvitka hrvatskoga jezika i njegovih dijalekata. Budući da se smjela, kao i danas, poučavati samo jedna teorija o doseljenju Hrvata, a to je ona slavenska u kombinaciji s neizbježnim srpskim adjektivom, sve ostale teorije bile su surovo brisane iz javnoga znanstvenoga života: gotska, iranska, ilirska, bjelohrvatska itd., a njihovi promicatelji uklanjani, zatajeni ili čak i ubijani za ta svoja znanstvena stajališta. M. M. se zanimao isto tako i *za povijest jezika* i tu je ostavio znatna traga, ne samo u znansvenom smislu, nego i u primjeni staroga hrvatskoga izričaja iz davnih stoljeća u svojim pjesničkim ostvarenjima .

Drugi aspekt njegove erudicije jest *sučeljavanje s auktorima* koji su pisali slično ili suprotno njegovu znanstvenu stavu, ali uvijek s pozicija činjenica i dokumenata, vjerodostojnih citata. Jezik kao okosnica narodnoga bića leži M. M. na srcu, a sam se priklanja korijenskom umjerenomu pravopisu .

U knjigu je uključio tekstove sa znanstvenih skupova ili nekih rasprava koje su izrekli *drugi auktori*: akademik Josip Pečarić, dr. fra Zlatko Špehar, Ante Starčević i mnogi drugi.

Posebno bih se željela pozabaviti ne samo *pjesmama* u ovoj knjizi, nego i drugima koje su objavljene u raznim izdanjima i ispraviti možda i nepravdu koja je učinjena M. M. kroz dugi niz godina. U posljednjem poglavlju pod nazivom *Memento od Gvozda do Den Haaga* donio je auktor i niz pjesama, ali mi ćemo proširit taj niz.

Tematski su njegove pjesme *uglavnom rodoljubne ili refleksivne*. Posvećene su često osobama iz povijesti ili suvremenosti: Katarini Zrinskoj, Petru Zrinskom, Krsti Frankopanu, franjevcima, Eugenu Kvaterniku, Stipi Javoru, Anti Gotovini i drugim velikanima hrvatske mučeničke povijesti, kako to auktor često kaže. Ta antikvarna rodoljubna duša treperi od žalosti nad sudbinama, pa se prihvaća i forme nekada popularnih narodnih umotvorina: bugaršćica, lirskih i epskih pjesama, do balada i naricaljki. Citirat će znamenita djela kao *Kroniku popa Martinca*, *Pismo bana Petra Zrinskog ženi Katarini*, bugaršticu *Majke Margarite* ili tekst

* Izgovoreno na jeronimskoj književnoj večeri 10. travnja 2008.

što ga davno izreče Hrvatski sabor i tome slično. U toj gustoj i jezovitoj šumi hrvatske povijesti, nalik na magbetovsku mračaru u kojoj crne vile suđenice prorokuju stalnu smrt, lete i mitske ptice Simurgi, koji proždiru hrvatske orlove. *Simbolika* je u M.M. snažan element, a jezik traga za što jačim izričajem. Tako će *aliteracijama* ili *asonancama* pojačavati emocionalni dojam, pa *onomatopejama*, što imaju korijen u zlokobnom šumu krila mračnih, nečastivih sila povijesti. *Uvijek taman, tajanstven, sudbonosan*, u suštini lirskoga subjekta tragičan, pun, žala, patnje i tuge. Njegove su *metafore mistične i dramski* usmjerene na smrt, kao i na koincidentne paralele sa suvremenošću – Bleiburgom, Haagom, Vukovarom. Unutar vokabulara ima dosta *arhaizama* izvučenih iz starinskih zapisa kroz stoljeća. To je ne samo poetski estetski element, nego posvjedočenje kontinuiteta «jazika arvackoga« kroz duga stoljeća .

Pjesnik M. M. ima nezaboravnih stihova prepunih ljepote i emocija:

«...Bili smo tužni kao čempresi po uvalama...» *(Knin)*, «...Kraj njega cesta biela / leži kao uspavan stih ...» (*Moj dom*).

Jezik tih pjesama često je vezan za starije hrvatske dijalektalne izraze i citate. Tako se u njima sažima standardni hrvatski književni jezik, kajkavski idiom njegova rodnoga kraja, jezik 15. i kasnijih stoljeća, ikavica kao najrašireniji dijalekt, a također je sve to zapisano i umjerenim korijenskim pravopisom. To je neki štit kojim se brani utjecaj srbizmima kao i drugim stranim i nepotrebnim riječima da «uljegnu « u «jazik arvacki«...

Mato Marčinko ukopan je u tradiciju i čini poveznicu s mnogim najboljim pjesničkim ostavštinama, ponegdje i govoreći stih po kojem isprovociran stvara svojom alkemijom vlastiti. Tako je nesporno da se vezuje uz Pavla Štoosa, A.G.Matoša, A.Starčevića, T. Ujevića, Viktora Vidu, a osobito uz Kranjčevića. I veliki crkveni naučitelji, oci, sveci i znameniti spisatelji bili su izvor njegovu duhu: sv. Augustin npr ., ali i Alojzije Stepinac .

Umoriti se od povijesnoga tereta mora svatko tko je tako snažno, do nemogućega, apsurdnoga bola doživljavao sve tragedije svoga roda... (Pjesnik to jasno kazuje: *Oči u oči s Hrvatskom*, str.69. «Martyrium Croatie«.)

Mato Marčinko ostaje dosljedan: zagledan u svoju ljubavnicu Hrvatsku, sa središtem u maloj rodnoj Hrastovici, opet razorenoj i krvnikovom rukom brisanoj s karte u posljednjem Domovinskom ratu, u Hrastovici gdje ga čekaju davne godine dječaštva, kad ni sanjao nije kako je život velik, krvav, a ipak lijep. U svojoj pjesmi «*Ime Vidmar ima*« on govori o susretu s mistikom života i smrti, intimno i samozatajno. (395.)

Hvala mu za sve one dane koje smo provodili na književnim sastancima u ovoj sobi koju smo zvali Marulić, kad se beznađe činilo bezmjernim. Svi koji su tada dolazili ovamo, pisali u tom disidentskom krugu i objavljivali u časopisu istoga imena, osnaživao je Mato Marčinko svojom vjerom, nadom u uskrsnuće hrvatske države, nadom u slobodu koja će ipak doći. Radovao se svakom novom članu, zajedno s pokojnim Radovanom Grgecom. U trenucima kad se crvena čizma nalazila na licu Hrvatske, M. M. se odupirao snagom riječi i duha, jer samo nas to i Bog naš Spasitelj mogu prenijeti po uzburkanu moru ovoga zemnoga života .

Nevenka Nekić

Podignut veo šutnje

(Ana Došen, *To je bilo onda*, vlastita naklada, Zagreb, 2006.)

Ova pomalo neobična knjiga tematski je vezana uglavnom uz Drugi svjetski rat. Sve se zbiva na prostoru između Bosanskog Petrovca, Kulen Vakufa i Bihaća, bosanskom području uz hrvatsku granicu, gdje su još manja mjesta kao Ripač, Orašac, Krnjeuša, zapravo krnjeuška visoravan s većim brojem naselja... S druge strane granice su Donji i Gornji Lapac, Boričevac, Srb... Kroz cijelo to područje teče Una koja će unatoč svojoj bistrini i ljepoti za neke obitelji postati rijeka užasa, a izdiže se i Grmeč koji je Ćopić opjevao kao mitsku planinu, no ovdje je to planina mračnih vremena i mračnih ljudi. Na tom malom prostoru izmiješani su Hrvati, Srbi i muslimani. Hrvati su manje-više doseljenici iz Like i zadržali su svoj govor i običaje. I jedni i drugi i treći živjeli su od zemljoradnje i stočarstva, često odlazili trbuhom za kruhom u bogatije krajeve i nekako sastavljali kraj s krajem. Bilo je bogatijih i siromašnijih kao i posvuda u svijetu, pa i trzavica na nacionalnoj i političkoj osnovi, ali sve u okviru podnošljivosti. A onda je došao Drugi svjetski rat.

Knjiga se sastoji od dva dijela. Prvi dio nosi naslov *Priče skinute sa stare fotografije*, a drugi *Krnjeuški križ*.

Prvi dio, kako kaže sama autorica, «obuhvaća kazivanje o Hodacima u malom selu Poljice, odnosno Kliško Poljice nedaleko od Kulen Vakufa. Počinje sa svadbom u 1938. godini i završava s posljednjim Hodakom s te stare svadbene snimke – Matanom Hodakom koji je doživio i ovo današnje vrijeme. Drugi dio su priče iz Krnjeuše i područja krnjeuške kraške visoravni. One su raznovrsnije i raznorodnije. Na području ispod Grmeča i Osječenice ima dosta zaselaka koji su pripadali Krnjeuši – administrativno i crkveno. Dosta je tamo posijano kostiju i starovjekih žrtava,

onih iz turskih vremena, ali i onih iz vremena ustanka u 20. stoljeću. Riječ je o nekima od njih.»

Taj dio komponiran je od sljedećih, uvjetno rečeno, priča: *Stara fotografija, Pir, Crni pir počinje, Blaževa sjećanja – susreti s ustankom, Nikina i Nikolina pogibija, Bijeg, Mara je Lukina susrela svoj usud, Kulen Vakuf, Hodaci kreću na križni put, Novorođenče Mare Nikoline, Mara postaje partizanska «šokica», Hodaci opet pred zidom plača, Suton, Una, krvava i crna, Crveni i crni, Crveni, Postojali su u to vrijeme ustaše i četnici, Kako koji, Jakov Hodak, borac, invalid, odbornik, Hodaci opet u svom Poljicu, Matan, pjesnički prognanik i prognanički pjesnik.* Ukupno ih je dvadeset i jedna.

Ti zapisi prozni su tekstovi na granici između povijesne beletristike i umjetničkih priča. Polaznu točku predstavlja stara fotografija spomenutih svatova (kad su se 1938. uzimali Mara Čuljat i Nikola Hodak) na kojoj je snimljeno četrdesetak uzvanika. Autorica prati sudbinu gotovo svih osoba s fotografije i pred nama se otkriva dugo prešućivana istina o stravičnim događajima iz Drugog svjetskog rata, iz vremena kad su buknule dugo prigušivane nacionalističke strasti na području gdje žive predstavnici triju naroda i triju vjera. I dok se poslije rata naveliko pričalo i pisalo o srpskim žrtvama koje su stradale od ustaške ruke, o zločinima koje su počinili «ustanici» (kako autorica naziva partizane) nije se ni pisalo ni govorilo, niti se smjelo spominjati. O tome se pričalo, zapravo šaptalo, u uskim obiteljskim krugovima i to samo onda kad je bilo sigurno da nitko od onih na vlasti ne sluša. A kad se pobjedničku stranu dugo nakon rata netko usudio upitati zašto je u vrijeme ustanka na tim područjima moralo toliko nedužnog svijeta izgubiti živote, pobjednici su jednostavno odgovarali: «To je bilo onda» i nikome zbog zločina nad Hodacima i drugim Hrvatima i muslimanima iz tih krajeva nije pala ni dlaka s glave. Hrvati i muslimani za njih su bili šokci i Turci, neprijatelji kojih se trebalo riješiti jer uvijek predstavljaju opasnost. I rješavali su ih se na najbrutalniji način. Jezive su priče o smaknućima pojedinih obitelji u kojima ni dojenčad u pelenama nije bila pošteđena.

Književnik, novinar i nakladnik Joisip Pavičić, i sam podrijetlom iz područja uz bosansku granicu (Boričevac), u pogovoru knjizi navodi: «Na kraju mjeseca srpnja 1941. počeo je u Lici tzv. ustanak, a počeo je tako što su žustanici' ognjem i mačem navalili na hrvatska sela. Formalno su se borili protiv ustaša, i opravdavali se njihovim zločinima (kojih je svakako bilo), a stvarno im je bilo stalo do obračuna s ličkim Hrvatima. Istina, žustanici' tada nisu bili jedinstveni – neki su na kapama imali zvijezde petokrake, neki kokarde, neki ništa – ali svi su složno palili hrvatska (i muslimanska) sela, najprije Boričevac... pa redom sva naselja do Bihaća. Najviše civilnog stanovništva pobili su (sami su upotrebljavali termin žlikvidirati') u mjestu Kulen Vakuf, u koji su se sklonile tisuće izbjeglica, i na putovima od Kulen Vakufa do Bihaća. Nikada nitko nije izbrojio nedužne žrtve tog razdoblja «narodnooslobodilačke borbe», a bilo ih je na desetke tisuća, a kako i bi kad se poslije rata i žoslobođenja' o brojenju žrtava odlučivali oni (sad bez razlika u simbolima na kapama) koji su te žrtve i upokojili. Jedan od njih, general JNA, koji se spominje u ovoj knjizi, napisao je strašnu rečenicu: 'Kad se bježi iz kuća i naselja, već samim činom bježanja bude se sumnje u krivnju'... Obitelji Hodak iz Poljica i neke druge obitelji iz drugih mjesta (Krnjeuša) nisu bježale. Nikome nisu učinili ti Hodaci ništa nažao, a k tome su gotovo svi bili simpatizeri komunista, pa i vrlo ugledni predratni aktivisti... Vjerovali su da će biti pošteđeni...»

*

Drugi dio knjige sadrži sljedeće priče: *Krnjeuški križ, Bunar, Đikan, Iščezli grob iz nestalog šljivika, Kazivanje o Josi i njegovu blagoslovu kruha, Ikone, Priča o Boji, Perkanu i kući nakrivljenoj, Legenda o lijepoj Mandi, Kaluđer i hajduk, Kaluđerica 1941.* – ukupno deset priča. Svaka od njih dramatično je svjedočenje o životu pojedinaca ili njihovih obitelji, o stradanjima nevinih i o zlu koje je ušlo u pojedine ljude da je to naprosto neshvatljivo.

Tako u priči *Bunar* stari Vuksan ni sam ne može vjerovati u što mu se pretvorio sin Milivoj koji je s ustanicima pljačkao hrvatske kuće a šovinistička mržnja ga je toliko zaslijepila da uništava sve «šokačko»:

- Kud srljaš, Roža, s tom dječicom? Zašto taj plač i kuknjava? Je li ti se možda nekom nešto dogodilo?

- Dogodilo. Dogodilo. Što se nije dogodilo. Nevolja, nevolja velika, striče Vuksane. Eno onaj tvoj Milivoj s nekoliko pustahija pravi strahote po kući i oko kuće: pljačkaju, odnose, odgone, gore nego što su činili Turci od nekada. Jadna ti sam s ovo nejači oko sebe. I još je prijetio kako će nam svim odsjeći prst po prst, djeci pa meni. Jadna ti sam i kukavna. Ne znam što sam kome skrivila da se ovako ponašaju prema meni i ovoj nejači. Kuda sam sad pristala s ovom sitneži oko sebe?

- Ne plači, Roža, ne koristi ti to. A oni su sasvim poludjeli s tom svojom četom i ustankom, ubio ih Gospod Bog! Ne znaju ni što rade, a ni zašto. A moj Milivoj otkad je s njima više nije svoj. Gotovo da ga ni ja, njegov ćaća, ne prepoznajem. Nego ... beš im mater, tvoj grm, nji'ov grm. Sklanjaj se s tom dječicom kud znaš i možeš...

Neke od priča obuhvaćaju i period prije Drugog svjetskog rata, kao ona o kaluđeru i hajduku ili o tragičnoj sudbini lijepe Mande koja se udala za nevoljena čovjeka. Priča o kaluđeru i hajduku ima veze sa strašnim događanjima iz ustaničkih vremena kad su u jamu Kaluđericu bacani «šokci»...

Knjiga *To je bilo onda* može poslužiti i kao povijesna građa jer govori o stvarnim zbivanjima iz Drugog svjetskog rata, jer rasvjetljava neke događaje koje bi euforični pobjednici najradije zaboravili, prebrisali spužvom kao da ih nikada nije bilo. Osim povijesnih činjenica, u ovim pričama izvanredno je dočarana psihologija seoske žene, ruralni svijet u kojem dominiraju muškarci, no ona svojom energijom, brigom za djecu i obitelj, radom u polju, čuvanjem tradicije i vjere zapravo drži cijelu obitelj i čini okosnicu patrijarhalnog svijeta. Jezik je vrlo sličan govoru Ličana-ikavaca, ali s natruhama bosanskog govora s dosta turcizama.

Josip Pavičić je na kraju svog pogovora još naveo: «*To je bilo onda* dragocjena je knjiga uzbudljivih priča, ali i povijesnog svjedočenja o događajima o kojima se 45 godina smjelo samo šutjeti ili lagati. Istina ima blagotvorno djelovanje, pa i kad dođe s velikim zakašnjenjem.»

Jure Karakaš

Nova prosudba starije hrvatske književnosti

(Aleksandra Borowiec: *Literatura i tajemnica* (Književnost i tajna), Lexis, Krakov, 2007.)

Književnost i vjera oduvijek su bile u nerazdvojnome suodnosu. Sintagma o *prisutnoj neprisutnosti*, kojom je pjesnik izrazio taj tajanstveni odnos (što ga je i autorica naznačila poljskom riječju «tajemnica», tajna), ukazuje na dva poimanja odnosa transcendencije i ovostranosti.

Glavna novost ove knjige, bit njezina pristupa, jest u pokušaju rekonstrukcije «slike Boga kakvu je stvorila stara hrvatska književnost», pokušaju koji dopire do «najdubljeg sloja dijaloga» između Stvoritelja i stvorenja, tj. do «unutarnjega, duhovnog, čak i mističnog dijaloga» među njima, otkrivajući našoj stručnoj kritičarskoj javnosti novi put tumačenja starije hrvatske književnosti.

Autorica je problemu pristupila kroz osam tematskih cjelina, kao svojevrsnom genetskom razvoju koji kulminira u razdoblju baroka.

Svoje originalno razmatranje A. Borowiec počinje s «Mysterium peregrinationis». To je najranije razdoblje, u kojemu su hrvatski pisci shvaćali sebe i čovjeka uopće kao putnika prema Bogu, do potpunog obogotvorenja. Rodonačelnik je takvoga odnosa u nas Mavro Vetranović, sa svojim

spjevom *Piligrin*, gdje se alegorijski prikazuje put čovjeka koji odbacujući grijeh i zemaljsku ljubav traži sreću u duhovnoj ljubavi (str. 16/17).

Drugo je poglavlje «Mysterium lacrimarum» (tajna doline suza), gdje se osviješteni vjernici susreću s velikim patnjama koje se mogu prevladati samo usrdnom molitvom i strpljivim radom. Reprezentanti su ovoga razdoblja Antun Kanižlić, Matija Petar Katančić, Antun Ivanošić. Svi oni u iskrenom plaču i pokori vide spas ljudskoga roda pa zato pjevaju: «Protiran iz raja sad tuguj, Adame, s Evom / i grišnu dušu suze roneći peri. / Vridno je, vridno, viruj, sve da jošt' krvave prolivaš/ jer zla neizmirnog zloća je tvoga griha.» (str. 41.) Smisao je ovoga zanosa doživjeti katarzu i stići do kontemplativnoga života u kojemu suze konačno zamiru i sunce vječno sja.

Treće poglavlje, «Mysterium libertatis», prikazuje prijelazni period, prijenos ranijega vjerskog zanosa u borbeni etos ovostranog života. Miho i Stjepan Gradić tipični su predstavnici u ovom periodu koji vrhunac doseže u Ivanu Gunduliću (*Oda slobodi*) i Juniju Palmotiću (*Atalanta*).

Naslov je četvrtoga poglavlja «Mysterium peccati». Tajna grješnika najbolje je izražena u Gundulićevu spjevu «Suze sina razmetnoga». Kako naglašava autorica, ovo je period obrata: od pretjerane i nekontrolirane slobode prema novoj regulaciji, što se vidi iz Gundulićevih stihova: «Da red vodi da me očisti, / da me uzdrži zemlji opeta; / i kamenje tvrdo umisti, / da me brani od zlih šteta; / rude uzmnoži srebra i zlata, / da me smiri tijem bogata.» (str. 135.)

Opća je karakteristika tematike petoga poglavlja, «Mysterium passionis», ponovni povratak Bogu kroz patnju: «Ti mogućstvo mrući ukaza, ... / Pravdu objavi, dug plateći; / vjernos, vršeć sve što obeća; / jakos, pako podložeći...» (str. 149.) Najveći dubrovački refleksivni liričar, Ignjat Đurđević, u nekoliko svojih spjevova evocira povratak Bogu kroz pasiju očišćenja: «Zašto opaki ja svijet ljubih / bez pameti, bez potrebe?! / Zašto drago vrijeme izgubih / u kê ljubit mogoh tebe?! / Zašto istratih vaj njekade / u taštinah danke mlade?! / Ah ka tamnos svijes mi ugasi, / ter se sercu mom ne objavi / da početak i svrha si / od stvorene ti ljubavi...» (str. 155.).

«Mysterium fidei» šesto je poglavlje, u kojemu se analizira misterij vjere. To je sljedeći stupanj čovjekova uspona prema Bogu. Naime, u zreloj refleksivnoj lirici I. Đurđevića vidi se to novo obzorje u kojemu se gubi stara slika Boga prispodobljenoga čovjeku i konstruira nova religijska vizija prisutno-neprisutne svemirske promisli. Kako je to lijepo izrazio Đurđević, Bog je: «Neizrečan je i neophitni, / neprimjerni, nesmišljeni, / nepočeti,

nedospitni, netjelesni, neockvrnjeni, / nepodložni, nedobiti, / nepomični, neizmjeniti. / ... Nije on vani i sve optječe, / nije zatvoren i sve puni, / svud nekrenut leti i teče, / sve uzdrži, resi i kruni; / svud je i samo ondi nije / grijeh i zloba stanom gdi je.» (str. 199/200.)

Iako je time učinjen važan korak u književnoj optici, i dalje ostaje tajnom mogućnost reverzibiliteta: najviše promisli u nižu sferu tjelesnosti, kao i mogućnost čovjekove materijalne preobrazbe u duhovnu sferu. To je fenomen vertikalnoga kauzaliteta kojim se vječna promisao može transformirati u sve niže sfere opstojnosti, ali s Isusom se može i uzdignuti do trinitetnog kozmičkog simbola. Sedmo poglavlje zato autorica s pravom naziva «Gratiae gratis datae», što znači davanje milosrdnoga dara. Ovu viziju pjesnički je uobličio Junije Palmotić u svojim stihovima posvećenima sv. Katarini iz Siene. Isus je pokazao ovu čudotvornu preobrazbu svojom ljubavi, a Katarina svojom iskrenom molbom u suzama.

U osmom i završnom poglavlju analizira se «Mysterium pietatis», tajna nove pobožnosti. Naime, sada se napušta perceptivna slika i u novoj pobožnosti doživljava sveopća smirenost i ravnoteža, kako to Đurđević opjeva: «Živem mirno: moje crna od goleti / žalost daleko je, dalje od pameti. / Ništa me ne smeta, jer radost vesela / i sa mnom se šeta pokoj vedra čela...» (str. 223/4.) Tu molitvenu ekstazu još ekspresivnije opisuje A. Kanižlić u stihovima: «Čudno s Bogom mladić slučen / i zanešen vas u njemu, / od ćućenja vas razlučen, / mrtav svitu je u svemu. / Mrtav svitu mrtav nije, / živ je među rajski kori; / ne zna srićan on sam, gdi je, / doli tilom, dušom gori.» (str. 226.)

Novost je ove studije u obogotvorenju čovjeka. Na primjeru starije hrvatske književnosti dr. sc. Aleksandra Borowiec uspjela je u osam tipičnih razvojnih etapa pokazati kako umjetnička riječ može opisati pojave koje pripadaju sferi vjerskoga iskustva. Kako u zaključku naglašava, ova istraživanja povezana su s rekonstrukcijom slike Boga kakvu je stvorila starija hrvatska književnost kroz dijalog čovjeka sa Stvoriteljem. «'Književna teologija' kakvu stvaraju dubrovački pjesnici sadrži i svojevrsnu antropologiju: čovjek je grješan i slab, ne može pojmiti Boga, ali zahvaljujući ljubavi može se s Njim sjediniti.» (str. 254.). / Time je prevrjednovan stari dualistički odnos *tijelo – duša* koji se tretirao u književnosti kao antiteza. Na temelju svoga istraživanja autorica je zaključila: «Duhovni život ne dovodi do dekonstrukcije tijela u korist duha, nego uvodi novi poredak: osjetila postaju podređena razumu, a razum Božjoj volji u ljubavi...» (str. 255.)

Hrvatski bi čitatelji trebali pročitati ovu značajnu studiju, koja će se uskoro pojaviti i u hrvatskome prijevodu, jer ona nam otvara nove vidike za novu prosudbu i vrjednovanje tradicionalnoga modela svemira i svijeta.

Nedjeljko Kujundžić

Petica dobrog pjesništva

(Bilić, Mario: *Gospodinov štićenik* (pjesme): izd. ALFA, Zagreb 2006.)

Svojom petom stihozbirkom Bilić potvrđuje ono što sam ranije rekao o njemu, samo tematski raznovrsnije, upečatljivije, kroz prizmu odnosa prema Bogočovjeku kao onome koji je došao spasiti. Njegova molitva Gospodinu je obična, jednostavno izrečena, ali osobna i duboko proživljena daje određenu matricu svima onima koji se bave pjesništvom. Nema toga pjesnika koji ne bi želio propjevati na najbolji način. Zato: *„skruši / Gospodine // ubodi me / u srce / svojom ljubavi // da propjevam* //... Propjevao je Bilić odavna. Ovaj pjev je *himnodia* govora o nutarnjem i izvanjskom bitku odnosa, spram vjere, trvenjima i padovima, ali i uzviježđenim mjestima koja se osjećaju, u koja se vjeruje čvrsto i bez sumnje: .... *jer si / svojim svjetlom / obasjao / moju tamu...* (11. stranica). Iz vjere i u vjeri, šopovski direktan, ispis je pjesme: *„Gospodin junak"*, na 12. stranici, te slijedom muke na križu nastavlja o onima koji ga izdaše i koji ne vjerovaše u ljubav njegovu. Dosljedan vjerničkom kodeksu, evanđeoskim načelima, oprostu kao najuzvišenijem činu kršćanskog odgoja, on moli Gospodina da i takve poljubi. Izrastajući misaono iz krila filozofsko-teološke doktrine Bilić ispjevava ponajbolje pjesme sakralne tematike hrvatskog pjesništva na početku dvadest prvog stoljeća, uranjajući u ogledalo u kojem nije bilo Njega jer ga nije bilo niti u samom njemu. Prepoznavanje Gospodina u sebi tek daje pravu sliku Njegovog djela. Vide ju samo oni koji vjeruju, oni koji svoj grijeh priznaju i prožive u oprostu. Zato Njega pjesnik uzima kao suputnika u sebi samome, postaje Njegovim štićenikom u sebi kako se ne bi odrodio, odrekao, zaboravio Ga.

Kao sudrug, u zajedništvu poput Sudetina, samo slobodnim stilom, dajući težinu mislima izvan forme koja nikako ne bježi izvan tematske sveukupnosti, putuje pjesnik svim prošlim, sadašnjim i budućim: ... *ti i ja / ruku pod ruku / Gospodine.* (17. stranica). On gaje svemu podučio, On je pjesnikova životvornost, pojavnost i sveukupnost izrasla iz bitka.

Smjela je odluka Njegova u muci na križu koju pjesnik prizemljuje, usustavljuje u već rečene domašaje, a tematski iznalazi rješenje običnosti, glorificira tu običnost, uzdiže pjesničku slikovnost do neslućenih

visina: *a učitelji / i učenici / uglas viču: // raspni ga // raspni ga.* (21. stranica). Pjevajući o Gospodinu kao o običnosti, postiže se kontradikt, postiže se bliskost, te se mnoge suzvučnice uglazbljuju u humanost i izvan izrečenih stihova, uznosito iznad tame i pesimističkih neprohodnosti. Ljepota pobjeđuje. Pružena ruka ljubavi mora biti prepoznata kao iskren čin, bez licemjerja, bez predomišljaja. Na dlanu srca ispisuju se istine: *crni anđeo / pada / u talog / svoje oholosti // Isus mu / pruža ruku // crni anđeo / pada / u bezdan / svoga prokletstva // Isus ga / zadnjim snagama / pridržava // ipak je on / osmislio Golgotu.* (23. stranica). Neposrednošću Bilić prelazi u bliskost, proživljava Isusa kao čovjeka i kao Bogočovjeka, duboko spoznajući vrijednosti takvog zajedništva. Kod njega jastvo ne guši, nego oslobađa i daje snagu novim životnim iskušenjima. Njegov jezik je metaforičan, s prizvukom blage ironije koja određenoj lepršavosti kritike u odnosima daje snagu dobro uštimanog sazvučja. To suzvučje proizilazi iz višeslojnosti u prepoznavanju. Kada se obraća izravno Gospodinu, on se obraća i čovjeku, ovozemaljskom grješniku koji se treba zamisliti nad svojim grijesima i potražiti skrušenje u Njegovoj dobroti. Svi smo mi djeca Kristova: „ *kada moje / sunce /jednom / zađe za goru / pričvrsti me / Isuse / na svoje prsi / kao medalju / za hrabrost.* (27. stranica). Nekoliko je ovakvih geneza uskomešalo ovo pjesništvo dajući mu snagu ljuvenog iskaza bez predomišljaja. Sve što čovjek nosi, nosi u okrilje Krista. U okrilju pronalazi smisao, potvrdu svog opstanka kroz vjeru i u vjeri, pronalazi beskrajnu ljubav njegovu: a ona je u suzi i smijehu, ona je svjetlost koja vodi kroz život. Zato sve što činimo Njemu činimo sebi: *htijenja su /nam ista // moja / i moga / prijatelja / Krista.* (35. stranica). Jednostavan niz riječi daje znakovitu težinu svakoj ponaosob. Ta odluka pjesnika ne razbija, nego ističe cjelinu, ističe značaj misli. Svak riječ je teška jer je Njegova. Svaka važna jer je ljubav. Najčešće se ponavljaju riječi: Isus, Krist, Gospodin, Spasitelj, ali i kada nema tih riječi, indirektno se osjeća i prepoznaje kome se to pjesnik obraća, s kim uspostavlja komunikacijsku bliskost, kome vjeruje i u koga se utječe. Pogledamo li neke naslove: *Gospodin junak, Gospodinova kuća, Gospodinov štićenik* (prvi ciklus), *Isus u školi, Krv Isusova, Isusova muka, Isusova moć* (drugi ciklus), *Suza za Krista, Moj prijatelj Krist, Svjetlo Kristovo, Kristov križ, krist kralj* (treći ciklus), *Bog u čovjeku, Božja providnost, U koga vjeruje Bog* (četvrti ciklus), *U pohvalu Spasitelju* (peti ciklus), što su samo neki naslovi u ovoj stihozbirci što nose jasnost ispisa, dok manji dio s lakoćom

možemo prepoznati kako su pisane u ozračju dubokog poznavanja sakralne tematike kroz koju je progovorio nesumnjiv pjesnički talenat.

Čest ulazak u područje osobnog životnog iskustva daje ovom pjesništvu bliskost čitatelju. S mnogim temama se mora složiti jer izranjaju u svijesti kao osobne, kao ono što je proživio i što jest ili nije opravdano. Tražeći put oslonac mu je Krist. Boljega nema. Zato pjesnik ne postavlja pitanja niti daje odgovore, on ususstavljuje pjesničku misao onkraj filozofske vodilje koja mu pomaže u lakšem hodu kroz život. Alegorijski učinak otkrivanja na kraju daje mističnost ovom pjevanju kao na primjer u pjesmi *Krist kroti konja* (40. stranica). Iz grmljavine izranja šapat koji čuje jedino nutrina.

Pjesnika progoni odavna znan pjesnički usud pisanja i životne skučenosti u raskoši riječi. Mnogi ne žele priznati ljepotu riječi, umijeće priopćavanja koje liječi dušu, a pjesnici su na ogrlici lijepe književnosti neponovljivo drago kamenje. Samo svjetlost otkriva njihovu ljepotu. Moć Njegova je dostupna onima koji vjeruju, *„samo će Bog / zapitan / u toj šutnji /glasno / izgovoriti /moje ime."* (53. stranica). Zato, *U POHVALU SPASITELJU,* pjesnik iznosi svoj konačni vjrnički *credo* kako će svjedočiti perom: *„tko je / Spasitelj Krist."* (57. stranica).

Ovu desetnicu krunicu, pet puta po deset molitvenih cjelina, okrunio je Bilić završnim molitvama u želji kako bi Spasitelj ispunio njegove nade, kako bi ga oslobodio grijeha kao opće konstante svečovjekovog života. Grijeh ne želi osjećati, nada se miru pokajanja, traži: *„oko ljubavi /da osvijetli / taj mrak // oko vida / da iziđem / konačno / na zrak. "*(59. stranica). Ipak, ostaje gorak okus nakon molitve, ostaje sumnja, ali nikako u dobrotu Njegovu, nego u dobrotu čovjeka u kojem ne stanuje Krist. Duboko religiozan, pjesnik završava držeći posljednji bobak krunice između prstiju: *vrata / bez sjene // vrata mene // gola stijena // ta su vrata / za te / otvorena.* (66. stranica).

Otvorena su vrata za uzlet kroz koja pjesnika pronose krila ove knjige.

Fabijan Lovrić

Uzroci i posljedice hrvatske kvazidemokracije

(Mladen Lojkić, *Kletva kralja Zvonimira*, vlastita naklada, Zagreb 2007.)

Nakon samo godinu dana autor Mladen Lojkić iznenađuje još jednom svojom intrigantnom knjigom – *Kletva kralja Zvonimira* (Vlastita naklada, Zagreb studeni 2007.). Iako sam naslov čitatelja navodi na krivi zaključak o mogućem sadržaju knjige,

već će prve stranice nagovijestiti da se autor želi baviti uzrocima i posljedicama hrvatske kvazidemokracije. Kroz povijesne osvrte o stoljetnom ugnjetavanju Hrvata i hrvatske države, autor naime teži definirati sadržaj i ulogu sadašnjeg liberalnog relativizma, te utvrditi uzroke lažne demokracije.

Kao i u prvoj knjizi *Vladari svijeta*, tako i u *Kletvi kralja Zvonimira* Lojkić zadivljuje širinom obaviještenosti. Od početka do kraja knjige, ponovo mnogobrojnost detalja, podataka, činjenica i događaja. Opsežno kazalo od oko 700 imena osoba spomenutih u knjizi i bibliografija od 48 proučenih tiskanih naslova, govori da se u pripremi svoje druge knjige Mladen Lojkić služio s još više izvora. U *Kletvi kralja Zvonimira* čitatelj se nastavlja opsežno upoznavati s cijelim nizom raznolikih povijesnih, političkih i vjerskih podataka. Lojkić se u kratkom vremenskom razmaku, u kojem je izdao dvije opsežne i sadržajem osebujne knjige, pokazao kao vrstan poznavatelj događaja od najranije pa do suvremene povijesti Hrvata. Time se on dokazuje i kao vrstan poznavatelj uzroka i posljedica hrvatskog društvenog i političkog stanja.

Rijetko u kojoj će se knjizi naći ovakav sveobuhvatan povijesni pregled o hrvatskom narodu, od pravremena do Krista i od Krista do današnjih dana. Lojkić ukazuje na prapodrijetlo hrvatskog naroda, te na duboke povijesne veze između Vatikana i Hrvatske. Glede starosti hrvatskog pisma i kršćanstva u nas spominje se premalo poznata Lištanska ploča. Navodi se ugovor diplomatske razine između pape Ivana IV. i Hrvatske kao samostalne europske države i prvi hrvatski ustav iz godine 753. s Hrvatskog sabora na Duvanjskom polju, kao najstariji poznati ustav u Europi. Cijeli povijesni presjek autor daje kroz tri poglavlja kako bi u četvrtom ukazao čitatelju na najnoviju povijest 20. stoljeća, s pogubnim utjecajima na razvoj suvremene hrvatske demokracije.

Glede najnovijih utjecaja na hrvatske povijesne istine, Lojkić povlači paralelu između svjetske komunističke internacionale i masonerije, rješavanja židovskog pitanja u Nedićevoj Srbiji, beskonačnog ponavljanja neistina i stvaranja kompleksa hrvatske krivnje zbog zločina u Jasenovcu. Postavlja pitanja o tome zašto se još uvijek prikrivaju masakri nad Hrvatima koje su započeli četnici 1941. po Lici, Pounju, zapadnoj Bosni i sjevernoj Dalmaciji, u hrvatskim mjestima iz kojih su Hrvati tada posve istrijebljeni, poput Kulen Vakufa, Gvozdenskog, Boričevca, Španovice, Gudura, Udbine, Zrina... Postavlja pitanja o zaboravljenim logorima u Srbiji iz Drugog svjetskog rata, te zašto je SPC s mitropolitom Josifom podržavala Nedićevu Srbiju, zašto nitko ne spominje istrebljenje Židova u Srbiji za vrijeme Drugom svjetskog rata. Kako to da se danas Hrvati terete ustaštvom, a nikada se istom žestinom ne osuđuju četnička zlodjela? Zašto su komunisti ukinuli Hrvatsku pravoslavnu crkvu (HPC), ubili pravoslavne svećenike i arhiepiskopa Germogena? Traži odgovore na pitanja o Bleiburgu, suđenju nadbiskupu Stepincu, mnogobrojnim poslijeratnim likvidacijama Hrvata od strane komunistâ i preobrazbi komunističkih zločinaca u tzv. antifašiste. Lojkić sve to spominje s kako bi ukazao na ogromne nepravde koje su se kroz povijest, a posebno u komunističko doba, nataložile na račun Hrvatske. Zašto su Srbi i Srbija u potpunosti ostali pošteđeni kritičkih osvrta na svoju nečasnu prošlost, posebno na svoj antisemitizam iz vremena Drugog svjetskog rata? Zašto svjetska politika provodi proces abolicije Srbije od zločina agresije na Hrvatsku i BiH krajem 20. stoljeća i zašto su Srbima u BiH priznata ratna osvajanja u vidu tzv. republike srpske? Sve su to pitanja na koje Lojkićeva knjiga nudi i realne odgovore.

U posljednjem, četvrtom poglavlju Lojkić upozorava na potrebu lustracije i na pogubnost mentaliteta iz komunističke prošlosti. Lustraciju zagovara stoga što se komunistička ideologija posve transformirala u kvazidemokraciju, i što njezini sljednici predvode u zamagljivanju povijesnih istina. U novijem vremenu iznosi primjere detuđmanizacije s izvrtanjem povijesnih istina o prvom predsjedniku dr. Franji Tuđmanu, primjere neistina o Domovinskom ratu, o tzv. podjeli Bosne, navodi cijeli niz nedemokratskih afera, poput premještanja Zida boli u Zagrebu ili otpuštanja s dužnosti Jadranke Cigelj, bivše predstojnice Ureda za nevladine udruge. Ključne poruke Lojkićeve knjige one su koje govore o demokraciji: »Dvostruki standard *vladara svijeta* je šokantan. Propagira se demokracija, ali ona je za *vladare svijeta* istinska samo onda ako je u njihovoj službi, podanička i onakva kakva njima odgovara. Ako netko na vlast dođe demokratskim putem u zemlji koja im neće saginjati glavu (Bjelorusija ili zemlje islamskog fundamentalizma), to za njih nisu demokratske zemlje. Prema njima se vodi izolacionistička ekonomska politika kako bi se biračima dalo do znanja da su krivo izabrali i da je za izolacionizam kriva njihova autokratska vlast (primjer Hrvatske za vrijeme dr. Tuđmana).« (str. 297) Zaključno Lojkić poručuje: »Spominjanje demokracije kod sadašnjih navodnih demokrata izaziva cinizam, jer ono što danas imamo u Hrvatskoj je najgrublja diktatura ljevičarsko-liberalne podaničke klike vješto umotana u celofan kvazidemokracije.« (str. 370)

Lojkić uviđa ogromni problem Hrvata – kratko pamćenje i brzi zaborav. Kao katolik, shvaća da bez Božjeg zahvata nema bolje perspektive u Hrvatskoj. No, on se drži načela da nije dopušteno šutjeti i smatra potrebnim ukazivati na povijesne podvale i neistine. Njegova knjiga može dobro poslužiti svima, no posebno je dobrodošla mlađim naraštajima, glede utvrđivanja objektivne istine o hrvatskoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Svakako i zato što su reformirani i reciklirani komunisti posljednjih godina u velikoj mjeri uspjeli zapriječiti javnu, objektivnu i znastvenu raspravu o bivšem komunističkom režimu, njegovim žrtvama i ideološkom inficiranju najmlađih hrvatskih naraštaja. Postoji realna opasnost da u društvu prevladaju ljudi s gubitkom povijesnog pamćenja, bez mogućnosti prosuđivanja, bez volje, bez sposobnosti ispravnog društvenog djelovanja, manipulirani ljudi pod političkim i mediokritetskim utjecajem, ispranog mozga, odnosno kako ih Lojkić kratko naziva – zombiji i kiborzi.

Na posljedice komunističkog ispiranja mozga nedavno je u Glasu Koncila (20. siječnja 2008.) ukazao i teolog Josip Sabol pod naslovom »Prijatelji i protivnici Crkve u hrvatskom društvu«. Opisujući protivnike Crkve i krugove ljudi koji osporavaju neophodnu ulogu Crkve i aktivnih vjernika u našem društvu, Sabol zaključuje da hrvatskom društvu nedostaje nužan konsenzus o povijesnoj istini. Ali ne onoj liberalnoj žistini' kakvu podmeću reformirani komunisti, već onoj istini na koju upućuju autori poput Mladena Lojkića. A onima koji će pokušati banalizirati Lojkićeve knjige, ismijavati ih kao nekakvu fantaziju zavjere ili samo opominjati da je pogrešno demonizirati prošlost, dovoljno je ponoviti misli teologa Josipa Sabola: »Demoni vladaju tamo gdje ne vlada istina. Demoniziranje neće biti moguće od onoga časa kada bude poznata cijela istina i odgovornost za sve što se događalo nakon rata na ovim prostorima.« Ovo je u stvari najbolja poruka svima koji bi na bilo koji način željeli omalovažiti autora i kritizirati sadržaj njegovih knjiga.

Mladen Lojkić uvjereni je katolički laik, on vjeruje u snagu Duha, veličinu Istine i zagovor Mariji. Zato svoja razmišljanja završava optimistički – porukama karizmatičnog i širom svijeta poznatog don Stefana Gobbija, koji je 20. rujna 1996. u Stepinčevu katedralu u Zagrebu donio hrvatskim katolicima poruku Fatimske Gospe. Marijina poruka glasi – »Ne boj se, malo stado!« Autoru treba čestitati na dojmljivom djelu i snažnom zauzimanju za punu povijesnu istinu.

Damir Borovčak

Otrgnuto od zaborava

(*Hrvatska katolička misija Bad Säckingen 1972. – 2008.*, Hrvatska katolička misija Freiburg-Bad Säkkingen, Freiburg, 2008., 168 str.)

Ovih dana objavljena je još jedna u nizu vrijednih spomen-knjiga o hrvatskih katoličkim misijama u Njemačkoj – spomen-knjiga o HKM Bad Säckingen. Nakladnika zastupa voditelj HKM Freiburg-Bad Säckingen fra Alojzije Duvnjak, a monografiju je uredio fra Vice Blekić. Monografija tekstom i slikama donosi sve ono važno što se na području misije događalo od njezina osnutka 1972. godine, pa do današnjih dana.

„Kako se živjelo, radilo, zarađivalo i privikavalo u tuđini, mogle bi se napisati debele knjige ili snimati nebrojeni filmovi. Ako se nešto pisalo ili snimalo, bilo je pod kontrolom jugokonzulata i UDBE, koja je Hrvate lažno prikazivala i ocrnjivala. Ono što je zapisano stvarno i istinito, nalazi se u raznim glasnicima, knjižnicama i monografijama hrvatskih katoličkih misija", ističe u uvodu o. Duvnjak. Tu su i prigodni tekstovi predsjednika Vijeća HBK i BK BiH dubrovačkog biskupa mons. Želimira Puljića kao i pomoćnog biskupa Nadbiskupije Freiburg mons. Reinera Kluga, koji je u Nadbiskupiji na čelu Referata dušobrižništva za katolike drugih materinskih jezika. Tako mons. Puljić ističe kako su hrvatski radnici i iseljenici svojim zauzetim radom i kršćanskim životom i svjedočenjem ispisali svijetle stranice naše hrvatske povijesti i povijesti Katoličke Crkve. Mons. Klug ističe kako su Hrvatske katoličke misije za Crkvu u Freiburgu sa svojom vjerom i načinom kako je njeguju veliki dar, a samim tim su postale i dio Nadbiskupije. Tu je i informativan tekst o freiburškim nadbiskupima od početka misije do danas.

Fra Vice Blekić na više od 20 stranica piše o svemu važnome što se u misiji događalo u proteklom razdoblju, kako na pastoralnom tako i na općedruštvenom i nacionalnom području. Stjepan Herceg donosi važan tekst o Caritasu i socijalnom radu na području misije. „Njemačka je promijenila svoju politiku i svoje zakonodavstvo prema migrantima. Konačno je priznala da je useljenička zemlja i da će većina migranata, pa tako i Hrvata i Hrvatica, za stalno ostati u Njemačkoj. Novim zakonom o doseljavanju regulirane su i mjere integracije koje moraju proći svi novopridošli migranti. Socijalni im radnici u tome trebaju pomoći. Caritas nije zaboravio ni starije migrante. I dalje mogu kod Caritasa dobiti potrebni stručni savjet", piše Stjepan Herceg.

Misija je posebno bila aktivna u prikupljanju svekolike pomoći za Domovinskog rata, o čemu svjedoče

brojna priznanja i zahvalnice. U spomen-knjizi su donesene i crtice iz Schwarzwalda, tekst o sudbini profesora Vjenceslava Čižeka, a tu su i važniji dokumenti iz života misije. Također, tekstovi o hrvatskom centru „Sv. Leopold Mandić" u Rheinfeldenu, o Kulturno-humanitarnoj zajednici „Bl. Ivan Merz" u Lörrachu, te važni podaci iz misijskih matica. U dodatku fra Vice Blekić piše o Hrvatima i kršćanstvu, a tu je i sonetni vijenac Stanislava-Geze Milošića „Domovina Hrvata". Na kraju su slikom doneseni još poneki znakovitiji detalji iz misije. HKM Bad Säckingen ne djeluje više samostalno, već je od 1. listopada 2001. ponovno u zajednici s HKM Freiburg.

Valja se nadati, kako se ističe i u spomen-knjizi, da će misija živjeti i djelovati dok bude Hrvata katolika na tome području, a ovom vrijednom knjigom otrgnuto je od zaborava sve ono što svjedoči o bogatom životu Hrvata na području HKM Bad Säckingen. Onima koji će se jednoga dana sustavnije pozabaviti pitanjem života Hrvata u Njemačkoj ili uopće u svijetu, ova vrijedna spomen-knjiga bit će od velike koristi.

Adolf Polegubić

Vijesti

Povodom 42. svjetskog dana sredstava društvenih komunikacija dodijeljene su 30. travnja ove godine, u Tajništvu HBK, nagrade Hrvatskog društva katoličkih novinara. Nagradu za životno djelo dobio je dugogodišnji urednik revije "Kana" *Albert Turčinović*, dok je godišnju nagradu primio don *Anđelko Kaćunko*. Nagrađeni su i Kršćanska sadašnjost za 40 godina neprekidnog izdavačko-novinarskog djelovanja, te mjesečnik hrvatskih katoličkih misija i zajednica "Živa zajednica" za 30 godina izlaženja.

* * *

Novi apostolski nuncij u Republici Hrvatskoj nadbiskup *Roberto Cassari* stigao je 30. travnja 2008. u Hrvatsku. U zagrebačkoj zračnoj luci dočekali su ga , između ostalih, biskup *Marin Srakić* te nadbiskup zagrebački kard. *Josip Bozanić*. Apostolska nuncijatura priopćila je još 14. veljače ove godine odluku pape Benedikta XVI. o imenovanu nadbiskupa Cassarija nuncijem u Hrvatskoj.

* * *

Blagoslovom mladoga žita na blagdan sv. Marka 25. travnja počela je u Subotici ovogodišnja "Dužijanca", najveća manifestacija bačkih Hrvata. Ta svečana proslava zahvale Bogu za plodove zemlje posljednjih je godina postala zaštitnim znakom hrvatske zajednice u Vojvodini. Napominjemo da je nekadašnji urednik HKD-a sv. Jeronima dr. *Josip Andrić* u čast svoje rodne Bačke skladao prvu operu iz života tamošnjih Hrvata – "Dužijancu".

* * *

U prostorijama Hrvatske kulturne zaklade obilježena je 28. 4. 2008. trinaesta godišnjica utemeljenja tjednika "Hrvatsko slovo", a istom su prigodom proglašeni dobitnici ovogodišnje Nagrade "Dubravko Horvatić" za prozu i poeziju objavljenu u "Hrvatskom slovu" 2007. godine: *Ivan Aralica, Nevenka Nekić* i *Vlado Andrilović* za prozu, *Andrija Vučemil, Tin Kolumbić* i *Gojko Sušac* za poeziju.

* * *

"Svjetlo riječi" (svibanj 2008.) objavljuje članak *Petra Jeleča* pod naslovom "Biskup Šarić – savkoliki Hrvat", u kojemu se autor kritički osvrće na ulogu nadbiskupa *Ivana Šarića* u vrijeme II. svjetskog rata.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana" (svibanj 2008.) donosi razgovor s direktorom Središnjeg statističkog ureda Svete stolice *Vittorijem Formentijem*, posebice o njihovu službenom izvještaju prema kojemu je trenutno u svijetu milijardu i 322 milijuna muslimana (19,2% svjetskog stanovništva), nasuprot milijardu i 130 milijuna katoličkih vjernika (17,4% svjetskoga pučanstva). Iako su katolici prvi put izgubili brojčani primat među vjernicima u svijetu, Formenti smatra kako to nije zabrinjavajuće, s obzirom na to da su kršćani u cjelini još uvijek mnogo brojniji od pripadnika islamskih zajednica.

* * *

Udruge ZAMNOM i Hrvatsko odgovorno društvo pokrenule su akciju pod nazivom "Edukacijska udruga 1481" (Eu 1481), čiji je cilj upoznavanje hrvatske javnosti s konkretnim lokacijama partizanskih zločina. Projekt se oslanja na Rezoluciju Vijeća Europe 1481 i Deklaraciju Hrvatskog sabora o osudi komunističkih zločina, a prvo prešućeno stratište kojim se udruga pozabavila nalazi se u dvorištu Pedagoške akademije u Zagrebu. Ondje je prema svjedocima i pisanju nekih povjesničara ubijeno i zakopano više od 300 žrtava, pretežito ranjenika.

* * *

U Zagrebu je u 13. svibnja 2008. predstavljena Izjava komisija "Iustitia et pax" Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije o stradanjima i prikrivenim grobištima iz II. svjetskog rata i poraća, u kojoj se upozorava na nužnost primjene rezolucija Vijeća Europe o "mjerama za demontiranje naslijeđa bivših komunističkih totalitarnih režima (27. 6. 1996.), te o "neophodnosti međunarodne osude zločina totalitarnih komunističkih režima" (25. 1. 2006.). Izjavu su potpisali predsjednici triju komisija, mons. dr. *Pero Sudar*, mons. dr. *Vlado Košić* i mons. dr. *Anton Stres*.

* * *

"Glas Koncila", br. 20, 18. 5. 2008., donosi reportažu *Vlade Čuture* "Hrvatski uzor u srcu Podravine", posvećenu župi sv. Luke u Kalinovcu. U većem dijelu reportaže govori se o društvima i organizacijama unutar Crkve koji okupljaju velik broj Kalinovčana, te se donose intervjui s istaknutim članovima župnog pastoralnog vijeća , Društva sv. Luke, Caritasa i križarskog društva. Kalinovačku povijest autor skicira u nekoliko redaka, pa je valjda zato propustio spomenuti imena istaknutih Kalinovčana iz prošlosti poput *Petra Grgeca*, čija se bista i spomen-soba nalaze u Kalinovcu.

* * *

"Glas Koncila", br. 20, 18. 5. 2008., objavljuje tekst Mladena Hanzlovskog "Alojzije Stepinac, veliki svetac i veliki čovjek" u kojemu se autor osvrće na tajni susret *Stepinca* i *Ante Cilige*, upriličen na Stepinčevu inicijativu, a na temelju kojega je Ciliga oporučno izrekao o kardinalu sud kao o velikom čovjeku i svecu. Hanzlovsky ističe kako je, u historiografiji još uvijek nepravedno zapostavljen, dr. Ante Ciliga ne samo u nacionalnim nego i u međunarodnim okvirima značajno pridonio da Hrvatska sačuva svoju savjest i dostojanstvo.

* * *

U Zagrebu se 9. 5. 2008. u organizaciji Udruge za hrvatski identitet i prosperitet održao u Hrvatskom institutu za povijest okrugli stol "Informacijski rat protiv oslobodilačke operacije Oluja". Povod mu je bila 86. godišnjica rođenja dr. *Franje Tuđmana*, a cilj – da se Republici Hrvatskoj ne nametne hipoteka zločina i odgovornost za "zločinački pothvat", što bi moglo mnogostruko negativno djelovati na njezinu budućnost.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 18/2008, donosi razgovor s *Massimom Cacciarijem*, filozofom, sveučilišnim profesorom estetike i venecijanskim gradonačelnikom, o ulozi i važnosti Biblije danas. Cacciari naglašava nužnost dijaloga između bezvjeraca i vjernika, te smatra da svi, kako ih naziva, komični Voltaireovi nasljednici, koji, poput *PierGiorgia Odifreddija*, ne žele poduzeti nikakav intelektualni napor da bi shvatili kako i kršćani imaju svoj kulturni dignitet, čine golemu pogrešku jer posebice bi filozofi, vjernici ili nevjernici, morali biti spremni na takav dijalog, s obzirom na to da Biblija izražava svoj sud o temama bliskima filozofiji i filozofskim istraživanjima, kao što su problem zla, smisao života, patnja i radost.

* * *

U tjedniku "Famiglia cristiana", br. 19/2008., *Fulvio Scaglione* razgovara *Lidijom Golovkovom*, povjesničarkom s Humanističkog pravoslavnog fakulteta u Moskvi i članicom udruženja "Memorial", koje je osnovano u vrijeme perestrojke radi čuvanja uspomene i časti milijuna žrtava sovjetske represije. Govorkova demantira opće mjesto komunističke propagande koje teror i krvoproliće pripisuje samo *Staljinu*; ističe kako su oni postojali još od vremena oktobarske revolucije. Prvi koncentracijski logori otvoreni su u moskovskim manastirima već 1918. godine, o čemu svjedoče brojne masovne grobnice pronađene na tim lokacijama. Iako je za Staljinova terora bilo još više žrtava, nema nikakve sumnje da je Staljin samo vjerno slijedio *Lenjinove* smjer-

nice i praksu, pogotovo u progonu i masovnim ubojstvima vjernika.

* * *

Na sajmu knjiga u Torinu inaugurirana je 9. svibnja ove godine, u sklopu susreta "Židovi, muslimani i kršćani za mir u Obećanoj zemlji", nova "Katedra za dijalog" koja je nastala suradnjom Pijemontske biskupske konferencije, Teološkog fakulteta sjeverne Italije, Salezijanskog teološkog fakulteta u Torinu te Ureda za kulturu torinske dijeceze. Katedra je zamišljena kao model konfrontacije i suradnje između vjernikâ i agnostikâ, a od rujna ove do ožujka sljedeće godine svakog drugog petka održat će se ciklus rasprava o Isusu Kristu, u kojima će sudjelovati sveučilišni profesori i vjeroučitelji različitih svjetonazora.

* * *

U izdanju "Kršćanske sadašnjosti" izašao je prijevod monografskog izdanja "Postanak čovjeka i kulturna evolucija" evolucijskog biologa *Fiorenza Facchinija*, koji najnovijim znantvenim otkrićima, implikacijama i hipotezama dopunjuje svoju knjigu "Čovjek" iz 1990. godine. Facchini teoriju "inteligentnog dizajna" ne smatra znanstvenom te ne preporuča njezino poučavanje u školama uz bok evolucijskoj teoriji, koju drži ključem povijesti života na zemlji.

* * *

"Hrvatsko slovo", 23. 5. 2008., donosi osvrt na tribinu "Hrvatsko slovo uživo" na kojoj je, 8. svibnja ove godine, predstavljena knjiga *Mate Marčinka* "Mučenička Hrvatska – ulomci iz hrvatske povijesti" (izd. HKD sv. Jeronima, 2008.). Na tribini su govorili dr. *Nedeljko Kujundžić*, akademik *Josip Pečarić, Mate Kovačević* i autor, a odabrane je tekstove čitao dramski umjetnik *Tomislav Martić*.

* * *

Časopis "Motrišta", glasilo Matice hrvatske Mostar, proljeće 2008., predstavio je "sedam pjesnika iz Hrvatske književne revije Marulić", kao što je prethodno isti broj pjesnika iz tog mostarskog časopisa predstavljen na našim stranicama. Na dvadesetak stranica objavljen je tako izbor iz pjesničkog opusa *Velimira Miloševića, Andreje Horvatić, Mate Marčinka, Tomislava Maretića, Ivanke Kipčić, Josipa Stanića* i *Živka Prodanovića*.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 21/2008, ekskluzivno donosi poglavlje još neobjavljene knjige svoga novinara *Fulvija Scaglionija* "I cristiani e Medio oriente" (Kršćani i Bliski istok) o kršćanskim zajednicama u Iraku, Libanonu, Izraelu i Palestini, te o njihovim problemima s većinskim

stanovništvom muslimanske vjere. Poglavlje govori o situaciji u Libanonu, gdje su kršćani prije Drugog svjetskog rata činili većinu stanovništva.

* * *

Nakladni zavod Globus objavio je "Improvizirane memoare" *Paula Claudela*, četrdeset dva razgovora što ih je s Claudelom, nekoliko godina prije njegove smrti, vodio za Francuski radio *Jean Amrouche*. Prevoditelj knjige, *Marko Kovačević*, opremio ju je bibliografijom Claudelovih odjeka u hrvatskoj kulturnoj sredini, koji su, kako kaže u pogovoru, najživlji bili 20-ih godina prošlog stoljeća, zatim djelomice oživljuju početkom 70-ih godina, kada se na hrvatski prevode i izvode Claudelove drame "Navještenje" i "Razdioba podneva", a onda ponovo zamiru sve do 50. godišnjice pjesnikove smrti 2005. Početkom 70-ih spomenute je drame objavilo HKD sv. Jeronima, a povodom 50. godišnjice *Stanko Tenšek* je u "Maruliću" (br. 6/2005) objavio vrijedan prilog o Claudelu.

* * *

Književni časopis "Mogućnosti", 1–3/2008, objavljuje, u prijevodu *Mihaele Vekarić* s francuskoga na hrvatski, esej *Jacquesa Vignea* o "Slušanju tišine u mističkim tradicijama": od starozavjetnih mistika i proroka, preko Krista, kabale, pustinjakâ i hezihastâ, zatim *Majstora Eckharta* i sv. *Ivana od Križa*, do švicarskoga pastora *Maxa Picarda*.

* * *

Slovenski časopis "Mladika", br. 4/2008, str. 3 – 5, donosi izbor poetskih tekstova *Živka Prodanovića* izvorno objavljenih u reviji "Marulić", koje je na slovenski jezik preveo i biografskom bilješkom popratio *Martin Silvester*. Izbor obuhvaća pjesme: "čudni su ti drvoredi", "tužaljka za delfinima", "srna", "bijele lađe", "pod prljavim nebom", "nestanak" i "pjesma o čovjeku s uvelim maslačkom u očima".

* * *

U "Glasu Koncila" od 15. VI. 2008. dr. *Mladen Parlov* započinje svoj serijal o *Marku Maruliću* i kršćanskim korijenima Europe, pod naslovom "Jedinstvo Europe i Marko Marulić".

Sadržaj

Jerko Grgec: Samoiskorijenjena Europa 399
Marcello Pera: Relativizam, kršćanstvo i Zapad 402
* **Pero Pavlović:** Proljeće duše: Trn; Ruža; Oseka i plima; Jesi klik radosti, neuense, ores; Proljeće duše; Domaja (zemlja izipkana iz nježnosti srca) 427
Ivan Armanda: Inocent M. Bojanić, O. P. – prvi dominikanac u Chicagu (I.) 432
* **Adolf Polegubić:** dječače plave kose 440
Evelyn Underhill: Glasovi i viđenja 441
* **Tomislav Maretić:** Leptirov let (*solo – kasen*) 453
Mladen Jurčić: Negativno mistično prosvjetljenje Dobriše Cesarića 455
* **Mladen Jurčić:** Izvan 461
Antun Petrušić: Prvih 100 godina druge hrvatske opere (*nastavak*) 463
* **Živko Prodanović:** pjesma bez ravnoteže; ljutovrane u protuvrtu; drvored u zelenom krajoliku 475
Dubravko Krstić: Tri priče (Svečanost; Čudo od djeteta; Vrijeme je za veselje) 477
* **Tomislav Najev:** na feti svitanja mahaj cvitanja 495
Vladimir Devidé: Moje tetke Paula i Riza 499
* **Zvjezdana Žafa:** Goražde 502
Rajko Glibo: Evo me 507
* **Mirsad Goran Todorović:** Korupcija; Bosnia; Stranac 513
Branko Pilaš: Pogled u književno djelo Božidara Prosenjaka (povodom 60 godina života) 515
* **Ana Vučinić:** Tko zna gdje i tko zna kada 518
Branko Pilaš: Razgovor s književnikom Božidarom Prosenjakom 519
Nove publikacije 531

Mišljenja i reagiranja

Antonio Socci: Herojsko suočavanje s klaonicom povijesti 532
Zdenko Kremer: Slobodni softver i sloboda u modernom informacijskom društvu 535
Václav Klaus: Što je europeizam 542

Mozaik

Mario Petrić: Dvije tribine 554
Tvrtko Klarić: Jubilarni – 10. haiku dan Dubravko Ivančan 556
Tvrtko Klarić: Franjo Klopotan izlagao u Düsseldorfu 558
Tvrtko Klarić: Sarajevski dani poezije 559
Dajana Ivkić: Slikar usorskoga djetinjstva 561
Kristina Pranjić: Knjižnica u Usori 564

Knjige

Nevenka Nekić: Devet poglavlja kao devet stotina godina (Mato Marčinko, Mučenička Hrvatska. Ulomci iz hrvatske povijesti, Zagreb, HKD sv. Jeronima, 2008.) 566
Jure Karakaš: Podignut veo šutnje (Ana Došen, *To je bilo onda*, vlastita naklada, Zagreb, 2006.) 569
Nedjeljko Kujundžić: Nova prosudba starije hrvatske književnosti (Aleksandra Borowiec: *Literatura i tajemnica* /Književnost i tajna/, Lexis, Krakov, 2007.) 572
Fabijan Lovrić: *Petica dobrog pjesništva (Bilić, Mario: Gospodinov štićenik /pjesme/: izd. ALFA, Zagreb 2006.)* 575
Damir Borovčak: Uzroci i posljedice hrvatske kvazidemokracije (Mladen Lojkić, *Kletva kralja Zvonimira*, vlastita naklada, Zagreb 2007.) 578
Adolf Polegubić: Otrgnuto od zaborava (*Hrvatska katolička misija Bad Säckingen 1972. – 2008.*, Hrvatska katolička misija Freiburg-Bad Säckingen, Freiburg, 2008., 168 str.) 581

Vijesti

Iz domovine i svijeta 583

MARULIĆ - hrvatska književna revija, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21.
Uređuje uredničkí odbor.

Autori priloga u ovom broju:

Ivan Armanda
Vlatko Bilić
Vladimir Devidé
Rajko Glibo
Ante Gradiška
Jerko Grgec
Dajana Ivkić
Mladen Jurčić
Jure Karakaš
Tvrtko Klarić
Václav Klaus
Zdenko Kremer
Dubravko Krstić
Nedjeljko Kujundžić
Fabijan Lovrić
Tomislav Maretić
Tomislav Najev
Nevenka Nekić
Pero Pavlović
Marcello Pera
Mario Petrić
Antun Petrušić
Branko Pilaš
Adolf Polegubić
Kristina Pranjić
Živko Prodanović
Božidar Prosenjak
Antonio Socci
Mirsad Goran Todorović
Evelyn Underhill
Ana Vučinić
Zvjezdana Žafa

ISSN 0350-4220
9 770350 422005